

BERKESI ANDRÁS

HŰSÉG

BERKESI ANDRÁS

HŰSÉG

MAGVETŐ KIADÓ BUDAPEST

© *Berkesi András, 1974*

Felelős kiadó a Magvető Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Vilmon Gyula · Műszaki vezető Beck Péter · Tipográfus Bezúr Györgyi · Védőborító-tervező Würtz Ádám · Kiadványszám 2248
Megjelent 23,9 (A/5) ív terjedelemben, 1974-ben,
 linó garamond betűtípusból MA 2574
1102/-2551 · Készült a Zrínyi Nyomdában · Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató

1955 március első hetében Pétert, anélkül hogy társaitól elbúcsúzhatót volna, gépkocsiba ültették, és átszállították a vizsgálati osztályra. Tiszta, világos zárkába került. Bármennyire fegyelmezte magát, az idegesség ott lüktetett a torkában. Tudta, az ártatlanul elítélt kommunisták ötvennégy tavasza óta folyamatosan szabadulnak, reménykedett, hogy most ő következik. De senki sem kérdezett tőle semmit, délben ízletes ebédet kapott, este még ízletesebb vacsorát, de az örök itt is szótlanok és közönyösek voltak, az ablakon itt sem láthatott ki, ám a város zaját jól hallotta. Félóra alatt gyalog is hazaérhetne. Betoppanna, és azt mondaná: itt vagyok, hazajöttem. Nem, anyja az örömtől esztét veszítené. Forgolódott a szalmazsákon, csak pillanatokra szunnyadt el, aztán felébredt, és várta a reggelt.

Dél előtt egy fiatal őrmester jött érte. Gyors léptekkel végigkísérte a folyosón, lesietett vele egy vashálóval védett lépcsőn, a folyosó végén, megállva egy ajtó előtt, kopogott. Tágas, izlésesen berendezett irodába lépett be. Szemközt hatalmas ablak, előtte íróasztal, mellette gépíróasztalka írógéppel, jobbra és balra egy-egy párnázott ajtó. Az ablaktól balra pánccs szekrény. Az íróasztalnál szőke hajú, szép arcú, harminc év körüli nő ült, kíváncsi pillantással végigmérte Pétert, majd intett az őrmesternek, és a jobb oldali párnázott ajtóra nézett. Az őrmester bement, halkán jelentett, aztán kiszólt Péternek:

– Lépjen be.

Péter belépett az ajtón, megállt, kezét hátrattette és előrenézett. Az íróasztal mögött Dobrai Gyula ezredes ült. Néhány pillanatig csend volt. Miután az őrmester eltávozott, Dobrai az íróasztal előtt álló székre mutatott.

– Ül le, Iványi.

Péter a székig botorkált, leült. Tenyere, háta megizzadt. „Lám – gondolta –, minden hazugság, ha Dobrai Gyula a helyén van, akkor a másik szobában Deák Vilmos ül, s valahol itt trónol Péter Gábor is.” Feltűnt neki: a falon csak Lenin jól ismert fényképe függött. Sem Sztálin, sem Rákosi, sem Péter Gábor fényképét nem látta. Azt sem értette, hogy Dobrai, az operatív tiszt, hogyan kerül a vizsgálati osztályra?

– Iszol egy kávét? – kérdezte az ezredes.

Péter bólintott. Nem értette, hogy Dobrai miért tegezi őt. Azért-e, mert valamikor barátok voltak, vagy azért, mert a rendőrök olykor letegezik a rabokat. Megöregedett, állapította meg Péter. Meg is hízott, majdnem kövér. Szőke haja ritkás, homloka megnagyobbodott, kerek arcán kiütközik a fáradtság. Szeme alatt táskásan lóg a bőr, betegesen sápadt. Péter lehunyta a szemét, és maga elé képzelte azt a régi Dobrai Gyulát, aki fáradtan, de a végsőkéig elszántan, rongyos ruhában, eltetvesedve ült a fűrésztelep fészereiben, és kitartásra buzdította őket, főleg a fiatalokat, Mitics Jovót és őt.

– Ott a cigaretta, gyújts rá.

Péter az alacsony asztalkán heverő dobozból kivett egy cigarettát, remegő kézzel rágyújtott.

– Beszélj, hogy vagy?

Megvonta a vállát.

– Még bírom.

– Dolgozol?

– Tavaly ősz óta magánzárkán vagyok. Néhány napja Mártonffyval együtt.

– Hogy jössz ki azzal a csavargóval?

– Alkalmazkodunk egymáshoz. – Szívta a cigarettát, és Dobrai feje mellett elnézve kibámult az ablakon.

Dobrai lepöccintette cigarettájáról a hamut, mutatójugga sárga volt a nikotintól.

– Nagy hiba volt, hogy annak a csirkefogónak megkegyelmezték. Hanem miért is kerültél te a kisfogházba?

„Folytatódik a játék” – gondolta. Dobrai ne tudná, hogy miért

zárták ki a munkából? Vagy annyira nem érdekes már a személye, hogy nem is tud a vele történetekről? Lehetséges. Elítélt, egy a sok közül, már leírták, vele már nincs gond, az sem lenne csoda, ha nem emlékezne rá. Rekedt, kicsit ideges hangon hozzáfogott, hogy elmondja, de Dobrai közbeszólt.

– Igen, már tudom. A Varga-ügy. Lefasisztáztad az egyik szakaszvezetőt. Valóban úgy gondolod, hogy fasiszta?

– Szerintem az.

A szép arcú, szőke nő behozta a kávé, az egyik csészét Péter elé tette, a másikat pedig az íróasztalra.

– Köszönöm, elvtársnő. Senki se zavarjon.

Az asszony bólintott, megint végignézett Péteren, aztán kiment a szobából. Dobrai elnyomta a csikket, és újabb cigarettára gyújtott.

– Tudod, hogy hol vagy? – kérdezte, és szájához emelte a csészét.

– Tudom.

– Mit tudsz a családotról?

– Semmit.

– Anyád Obudán, Sára vidéken lakik.

– Kitelepítették?

– Nem. Magától ment vidékre. Somogyfajszra. Könyvtáros és kultúrotthon-vezető. Voltak balhéi, de most már egyenesen van. A barátodnál lakik. Somfai Dénesnél.

– És anyám még él?

– Miért ne élne?

– Marci?

– Ő is. Ugyanolyan ostoba, mint azelőtt volt. A felesége férjhez ment Gelley Miklóshoz. Az újságíróhoz. Gondolom, hallottál már róla. Egyesek szerint derék, becsületes elvtárs. Én karrieristának tartom.

Péter alig tudta tartani és szájához emelni a kávécsészét. Úgy remegett a keze, mintha hideglelés lenne. „Szegény anyám.” „Csak nem sírni – gondolta rögtön azután. – Dobrai előtt semmi szín alatt.”

– Az öcséd iszik. Azt hiszem, túlságosan konok, önféjű volt. – Az ezredes nem nézett Péterre. „Most azt is el kéne mondanom,

hogy ezért én is felelős vagyok. Én dobattam ki az állásából, mert a taggyűlésen nem volt hajlandó elismerni a bátyja bűnösségét, és minden közösséget megtagadni vele. Parancsra tettem . . . Akkor is megtettem volna, ha nem kapok rá parancsot? Igen.”

– Marci nem konok – mondta Péter. – Csak becsületes.

– Te kemény ember vagy, Iványi, mindig is annak ismertelek. Én sem vagyok érzelgős. – Tűzet adott Péternek, aztán folytatta – Azt hiszem, az öcséd elzülléséért mi is felelősek vagyunk. Hogy jobban értsd: Péter Gábort, a párt kezdeményezésére, még ötvenhármban többedmagával őrizetbe vettük. Visszaélt a hatalmával, karrierista kispolgárok befolyása alá került. Miután téged letartóztattak, Deák Vilmos, aki egyébként szintén őrizetben van, azt a parancsot adta, hogy öcsédet le kell váltani főmérnöki beosztásából, és el kell távolítani az egyetemről. Azt hiszem, ez volt az egyik oka, hogy végül összeroppant. Persze utólag könnyű okosnak lenni.

Péter hallgatta Dobrai szavait, de gondolatai Marcin jártak, a csendes, zárkózott fiún, aki állandóan szerelt, kísérletezett, olvasott és tanult, és mindig arról ábrándozott, hogy híres mérnök lesz belőle. Most pedig alkoholista.

– Mondd, Iványi, te hogyan látod a jövődet?

– A jövőmet? Nekem nincs jövőm.

– Feladtad?

– Régen.

– Komolyan beszélsz?

– Nincs okom, hogy tréfálkozzak. Az én életem véget ért, amikor aláírtam a jegyzőkönyvet. Azóta csak vegetálok. – A hangja őszintének hatott, mégis undorodott magától, mert érezte, hogy mindekelőtt sajnálatatni akarja magát. Mintha azt mondaná: ti vagytok az okai, hogy így beszélek, ti tettetek ilyenné.

– Ez azt akarja jelenteni, hogy nem bízol a pártban? Megtagadod a pártot?

Nem nézett Dobraira.

– Nem vagyok a tagja, tehát nem is tagadhatom meg. Engem nem a párt ítél el, hanem a katonai bíróság.

– Mit tennél, ha amnesztiát kapnál?

– Nem fogadnám el. Amnesztiát a bűnösöknek adjanak.

– No, erre még visszatérünk – mondta Dobrai, olyan hangon, mint aki azt gondolja, majd meglátjuk akkor. – Egyébként ha egy elítélt amnesztiát kap, nem kérdezik meg előtte, hogy elfogadja-e vagy sem. Egyszerűen kiteszik a szűrét a börtönből. De most nem is erről van szó. Tanúként hallgatlak ki Deák Vilmos ügyében. Deákék ügyével külön vizsgáló bizottság foglalkozik. Ennek a bizottságnak én is tagja vagyok. A kérdésekre természetesen őszintén kell válaszolnod.

– Ha tudok.

– Mikor ismerted meg Deák Vilmost?

– Negyvenötben, a felszabadulás után. A feleségem mutatott be neki valamelyik fogadáson.

– Az illegalitásban nem találkoztál vele?

– Nem.

– Feleséged sem említette a nevét?

– A háború előtt?

– Igen. Az illegalitásban.

– Nem. Miért említette volna?

– Nem beszélt róla a háború után sem?

– Azt mondta, hogy Deák Csánó néven részt vett a mozgalomban, és amit rábíztak, hibátlanul elvégezte. Okos, becsületes ember, képzett marxista. Olyan ügyesen dolgozott, hogy egyszer sem bukott le.

– Mást nem mondott?

– Nem emlékszem. Mire gondol, ezredes úr?

– Arra, hogy a feleséged nagyon közeli barátságban volt vele. Csaknem egy évig a szeretője volt.

Pétert mellbe vágták Dobrai szavai, de uralkodott magán.

– Ezt nem azért mondom el – nézett a szemébe az ezredes –, hogy kellemetlenkedjek neked. Közölnöm kell, mert hozzátartozik az ügghöz. Deák azt vallotta, hogy lebuktattad két fontos kapcsolatát, Pálóczyt és Tirpák Évát. Ezt te is elismerted.

– Azt kívánták tőlem, hogy ismerjem el.

– Várj egy pillanatig. – Dobrai széles tenyerét az asztalra tette.

– Ez a história nagyon bonyolult. Tisztáznunk kell, ismerni akarjuk az igazságot. Azt már tudjuk, hogy Tirpák Éva tagja volt a párt-nak.

– Borsós sejtjébe tartozott. Amikor Borsós Spanyolországba utazott, én vettem át a sejt irányítását. Akkor ismerkedtem meg a feleségemmel. Ő volt az összekötőnk. Sára ismerte a sejt tagjait, azok viszont nem ismerték őt. Csak engem.

– Somfai, Tirpák Éva, Maklári Rózsi.

– Somfai feleségül vette Tirpák Évát. Nekem volt még egy csoportom a fásoknál, de arról csak Sára tudott. Egy idő után a felső vezetés úgy határozott, hogy Somfai egy darabig ne vegyen részt semmilyen akcióban. Éva pedig gyanúba keveredett. Sárának úgy látták, hogy valami nincs rendben körülötte. Akkor még nem tudtam, honnan veszik ezt.

– Pálóczytól? Deákon keresztül?

– Doktor Székely Andrástól. A rendőrségen Székely volt az emberünk.

– Miért vallottad azt negyvenkettőben Csengődyéknek, hogy Pálóczy volt beépítve?

– El akartam terelni a gyanút Székelyről. Tudtam, hogy Pálóczy diplomata, külföldön van, így nyugodtan hazudhattam. Időt kellett nyernünk. – A cigaretta már majdnem a körmére égett, de nem nyomta el, hanem újból megszívta. – Ha Pálóczyt, a párt fontos emberét én állítólag lebuktattam, szeretném megkérdezni Pálóczy felső kapcsolatától . . .

– Deáktól . . . No, várj csak. Felhozatom, és megkérdezed tőle.

– Kiszólt a titkárnőjének, hogy Deákot kísérvék fel. Míg vártak, Dobrai felállt, megropogtatta derekát, aztán az ablakhoz ment, kicsit félrehúzta a függönyt, és kinézett az utcára. Alacsony, erős ember volt, most kissé fáradtnak látszott. – Tudod, mennyire becsülték a szakértők Deák vagyónát?

– Nem tudom, de Sára azt mondta, hogy Deákék a háború előtt milliomosok voltak.

– Túrót – mondta az ezredes, még mindig háttal állva. – Nem állítom, hogy nyomorogtak, de a vagyont csak a háború alatt meg

utána szerezték. Szajrézott, manipulált ez a becsületes ember. Most csak a festményeit másfél millió forintra becsülték. Másfél millió forintra! És negyvenöt óta már a negyedik villában lakik. Én ma is ugyanabban a bérházban élek, amelyikben a háború előtt.

Ezen mintha egy pillanatig maga is elgondolkodott volna, elhallgatott. Az ajtó nyitásának zajára megfordult, és megindult az íróasztala felé.

Péter alig ismerte meg az őrmester előtt belépő Deákot. Lefogyott, megöregedett, arca felpuffadt. Szürke utcai ruhája, fehér inge gyűrött volt. Nem sütötte le a szemét, szinte kihívóan nézett Dobraira és Péterre, ha meglepődött is, nem látszott rajta. Dobrai a másik székre mutatott. Deák leült, fesztelenül hátradőlt, lábát keresztbe rakta. Amikor az őrmester kiment, megszólalt.

– Kaphatnék egy pohár konyakot? Kissé zsibbadt vagyok, nehezen tudok koncentrálni.

– Alkoholista lett, Deák? – kérdezte Dobrai, és a faragott szekrényből előhúzott egy konyakosüveget. – Hát te? Te is kérsz, Iványi?

– Nem kérek.

Dobrai teletöltötte a poharat, és Deák elé tette az asztalra.

– Köszönöm – mondta Deák, és olyan hanyag mozdulattal nyúlt a pohárért, mintha társaságban ülne, és nem a vizsgálati osztályon.

– Ide figyeljen, Deák – szólt hozzá határozott hangon Dobrai. – Behoztam Iványit, hogy végre tisztázzuk ezt a Pálóczy-ügyet.

Deák megfontoltan visszahelyezte az asztalra a poharat, és csak aztán válaszolt.

– Nem hiszem, hogy újat tudnék mondani. Csak megismételhetem, amit már elmondtam. Tirpák Évát én építettem rá Pálóczyra, majd azt követően Pálóczyt megnyertem a mozgalom számára.

– Ez világos. Ki tudott erről az akcióról?

– Az én felső kapcsolatam, Rajk László.

– Rajk? Tudomásom szerint ő akkor már Spanyolországban volt.

– Még elutazása előtt dolgoztuk ki a tervet. Utána pedig Ságvári Endre jóváhagyásával láttam munkához.

– Nem tudna olyan valakit megnevezni, aki életben van?

– Nem.

Dobrai Péterre nézett.

– Mi a te véleményed, Iványi?

– Nem értem – mondta Péter. – Tírpák Éva az én csoportomhoz tartozott. Rajtam kívül más felső kapcsolata nem lehetett.

– Tírpák Évával nemcsak mozgalmi kapcsolatot tartottam. A szeretőm volt. Erről Iványi nem tudhatott – mondta csak az ezredesre nézve Deák.

– De miért kellett lebuktatni a csoportomat? – kérdezte izgatottan Péter.

– Pálóczy pozícióját meg kellett erősíteni – felelte változatlanul csak Dobrainak Deák. – A pártnak fontos volt, hogy a készülő rendőrségi akciókról időben értesüljünk. Még áldozatok árán is.

– Az áldozatok pedig mi voltunk – mondta Péter. – Én és a csoportom. Maklári Rózsi, Somfai Dénes.

– Igen – bólintott Deák.

– Arra nem gondolt, hogy ha engem lefognak, elárulhatom a felső kapcsolatokat is?

– De igen. Mindenre gondoltunk. – Deák előredőlt, és az íróasztalra tette a kezét. – Ilyen akciót csak körültekintően szabad megszervezni. A maga felső kapcsolata Kulcsár Sára volt. Megkérdeztem tőle, a maga lebukása mennyire veszélyezteti az ő személyi biztonságát. Azt válaszolta, hogy maga csak az ő fedőnevét ismeri.

Dobrai megállt Deák előtt.

– Kulcsár Sára tudott arról, hogy Iványiékat fel kell áldozni?

– Tudott. Csak azt nem tudta, hogy Pálóczy az én emberem.

– Tehát tudta, hogy Iványiék le fognak bukni.

– Igen.

– Helyes.

Dobrai egy ív papírost, tollat tett az asztalra.

– Írja le ezt.

Deák közelebb húzta a széket az asztalhoz, és leírta, amit az ezredes kívánt.

– Írja alá.

Deák aláírta.

– Rendben van – bólintott Dobrai, és félig lebecsátott szemhéja alól Péterre pillantott. Az írást az asztalára tette. – Most pedig beszéljen Félixről.

– Félixről? – kérdezte Deák, és összeráncolta a homlokát. – Miféle Félixről?

– Ne nézzen hülyének, Deák. Csak nem akarja azt állítani, hogy nem tudja, ki volt Félix?

– Nem tudom.

– Ha Pálóczy a maga embere volt, akkor tudnia kell.

– Félix... Félix... – Tenyerét az álla alá tette, gondolkodott. – Nem tudom.

– Iványi – dőlt előre ültében az ezredes –, mondjon valamit Félixről Deáknak. Mondja el, amit tud.

Péter mélyen leszívta a cigarettafüstöt, és hirtelen émelyegni kezdett. Erőlködve nyelt egyet, mielőtt megszólalt.

– Félix egy osztrák vezető elvtárs fedőneve volt. A párt nagy nehezen megszöktette az egyik ausztriai lágerből, és a szombathelyi városi kórházban bújtattuk el. Kulcsár Sárától azt a feladatot kaptam, hogy Maklári Rózi utazzon Szombathelyre, kísérje Félixet Pestre, rejtjük el egy napig az anyámnál, majd Somfai doktornál, aztán szöktessem át a Szovjetunióba. Éva tudomást szerzett a dolgról, és elmondta Pálóczynak. Aztán lebuktunk. Pálóczynak persze nem mi voltunk a fontosak. Félixet ütötték, verték, napokig kínozták, hogy árulja el az igazi nevét. Aztán ránk került a sor, de tőlünk sem tudták kiszedni, amit akartak. Félix végül is öngyilkos lett.

– Nos, mi a véleménye erről, Deák? – kérdezte Dobrai. – Érti már, hogy mibe keverte magát?

– Csak annyit értek, hogy maguk provokálni akarnak – mondta Deák, és az íróasztalon fekvő kezét ökölbe szorította.

– De remélem, azt is érti – mondta kemény hangon Dobrai –, hogy a következő kérdésekre kell elfogadható választ adnia: ha Kulcsár Sára tudta, hogy az Iványi-sejtet le kell buktatni, miért őket bízta meg Félix kiszöktetésével? Aztán: miért buktatta le az osztrák elvtársat? Tegyük fel, hogy műhiba történt, és Félix így került hálóba. De ha Pálóczy a maga, vagyis a párt embere volt, miért nem

engedte futni Félixet, akinek jó alibije volt. Miért kínozták meg, miért kergették a halálba? Jól vigyázzon, Deák, gondolja meg, mit mond, nehogy olyan dolgok derüljenek ki magáról, hogy a végén kötelet kelljen kapnia. Kiderülhet, hogy maga volt Pálóczy embere.

– Ezt előbb be is kell bizonyítania. – Deák hangjában érződött a nyugtalanság.

– Kérdezhetek valamit? – Péter egyre kevésbé tudta fékezni izgatottságát, és türelmetlenül, sürgetően nézett Dobraira.

– Kérdezzen.

Péter most először fordult egyenesen szembe Deákkal.

– Engem a maga vallomása alapján azzal vádoltak, hogy rendőrbesúgó voltam. Csengődy azt vallotta, hogy első lebukásom során, ezerkilencszázharminckilencben szervezett be. Jelentette ezt magának Pálóczy?

Deák igenlően intett a fejével.

– És maga kit értesített erről?

– Sárát.

– Sára erről semmit sem tudott.

– Mert most már nem akar róla tudni.

– Nem azért. Egyáltalán nem azért. Tudja, miért nem tudhatott róla? Azért, mert Székely doktor közvetítésével kapcsolatot teremtett velem. Ha tudta volna, hogy besúgó lettem, nem szolgáltatja ki nekem a legfontosabb kulcsemberét, Székely doktort. De Székely sohasem bukott le, még gyanúba sem került. És még valami. Maga azt vallotta, hogy negyvenkettőben én árultam el a párt emberét, Pálóczyt . . .

– Ez tény. Maga is beismerte.

– Maga szerint ki tudatta velem, hogy Pálóczy a párt embere?

– Valakitől tudnia kellett, ha egyszer beköpte – mondta Deák.

– Talán Kulcsár Sárától tudta meg.

– Sárával harmincnyolcban találkoztam. Ha valóban rendőrbesúgó voltam, és tudtam, hogy Pálóczy a pártnak dolgozik, mért nem buktattam le már akkor? És miért nem árultam el Kulcsár Sárát? Meg a többieket? Mondjon erre valami magyarázatot.

Dobrai elmerült figyelemmel nézte Deákot. „Ezt az embert –

gondolta – olyan dicsfény övezte, okosságáról olyan legendák keringtek, hogy már az is kitüntetésnek számított, ha ránézett valakire.”

– Maga hazudik, Deák – mondta. – Méghozzá átlátszóan hazudik.

– Bizonyítsa be, hogy amit elmondtam, valótlan.

– Tudja, mit fogok én bebizonyítani? Azt, hogy nem Iványi, hanem maga volt rendőrbesúgó.

– Ez nem fog sikerülni – emelte fel a fejét Deák. – Még akkor sem, ha erőszakoskodnak. Lehet, hogy annak hatására beismerő vallomást teszek, de az nem bizonyíték. Nézze, kérem, én megértem Iványit. Azért akarja rám varrni ezt az ügyet, mert arra számít, hogy ha engem elítélnek, őt felmentik a besúgás vádja alól. Önnek tudnia kell, hogy ez milyen hiábavaló próbálkozás, hiszen azt, hogy Iványi áruló, éppen ön bizonyította be. Ha emlékezetem nem csal, ön azt állította, hogy Iványi már a büntető zászlóaljban is kollaboráns volt.

Dobrainak az indulattól kivörösödött az arca.

– Nem tagadom. De tudja, hogy kettőnk között mi a különbség, Deák?

– Az, hogy most a véletlen játéka folytán én itt ülök, ebben a székben, maga pedig az íróasztal mögött.

Dobrai nagy erővel fékezte magát, hogy az arcába ne vágjon.

– A különbség az, hogy maga nem meri vállalni a felelősséget. Én viszont vállalom.

Deák mosolygott. – Majd kiderül, ha oda került, ahová én.

– Nézze – dőlt előre az ezredes –, én Iványit most is bűnösnek tartom. De ha egyszer rájönnek arra, hogy tévedtem, a tévedésemhez nem fogok görcsösen ragaszkodni, és összeviszsa hazudozni.

– Mit kíván tőlem? Mit ismerjek el?

– Az igazat. Én tudom, hogy ebben az ügyben mi az igazság. Maguk elhatározták, hogy Iványit őrizetbe veszik. Nem ismertem a bűneit, de helyeseltem a letartóztatását. Maga azt állította, hogy rendőrspicli volt a múltban. Bizonyítékul felmutatta Csengődy tanúvallomását. És Csengődy igazat vallott, mert Iványi negyvenkettő-

ben valóban állította, hogy a párt embere a rendőrség politikai osztályán Pálóczy. És ha az is megfelel a valóságnak, hogy maga volt Pálóczy felső kapcsolata, a kör bezárul, és Iványiról senki sem mossa le, hogy besúgó volt és áruló. Én ezt az egészet szóról szóra elhittem. Mert bíztam magában, és eleve elítéltem Iványit. Most azonban egyre nyilvánvalóbb, hogy maga akkor hazudott. Pálóczy sohasem volt tagja a pártnak, tehát maga semmiképpen sem lehetett az ő felső kapcsolata. Világos? Gondolkodjék ezen. És még valamin. Félix elvtárs halálán. Mert azért valakinek vállalnia kell a felelősséget.

Dobrai csengetett. Az őrmester belépett, és Deákot visszakísérte a zárkájába. Az ezredes egy ideig hallgatott, aztán Péterhez fordult.

– Adok papírt, ceruzát. Leírod ezt a Pálóczy-féle históriát. Világos? Ugyanúgy, ahogy elmondtad. Részletesen indokold meg, miért hazudtál Csengődynek. További intézkedésig naponta tíz cigarettát is kapsz. De nem szeretném, ha félreértened a helyzetedet. Ebben a Pálóczy-ügyben valószínűleg ártatlan vagy. De csak ebben.

2.

A vallomásával hamar elkészült. Élesen és pontosan emlékezett az eseményekre, felidézte a beszélgetését Sárával, s egyre világosabban látta, hogy Deák hazudik. Annyira gátlástalan, hogy Rajkot, Ságvárit is bele akarja keverni a szennyes ügyeibe. Tulajdonképpen nem értette Deák magatartását, hiszen a hazudozásával olyan csapdába ejtheti magát, amelyből aztán nem fog tudni kiszabadulni. De hát ez végül is az ő dolga.

Takarékoskodott a cigarettával, a csikkeket gondosan félretette, később majd szétbontja, és a maradék dohányból még két cigarettát sodor. Amikor leírta utolsó találkozásának történetét Rózsival, képezetében újból lejátszódott az egész jelenet, a képek különös élességgel villantak fel. – Csinos lány a Rózsi – hallotta a háta mögül valamelyik asszony hangját. Meredek ösvényen kapaszkodtak föl, Rózsi úgy tíz méterrel előtte járt, lábizmai minden lépésnél megfeszültek, rakott sötétkék szoknyája alatt kirajzolódott formás csípője, keskeny

dereka, s a fehér batisztblúzon áttűnt kombinéjának vállpántja. „Valóban csinos lány – gondolta –, méghozzá mennyire az. Persze, lehet, hogy az emlékezés fényénél szebbnek látja, mint amilyen a valóságban volt. De miért baj az? Rózi nincs többé, csak ezek az emlékek maradtak belőle, semmi más.

Folytatta az írást, haladt tovább az időben és eseményekben, újabb és újabb arcok villantak fel előtte, rokonoké, barátoké, elvtársaké. Most éppen a Marcié. – Öcsi nagyon rendes – hallotta nagyon messziről Sára hangját. – Csak az az egy baj, hogy iszik . . . – Sára! Maga elé képzelte a feleségét. Abbahagyta a körmölést, és összehúzott szemmel nézett maga elé. Dobrai, lám, nem tagadja meg önmagát. Miért kellett az arcába vágnia, hogy Sára Deák szeretője volt? Miért? Arcizmai megfeszültek, s egy pillanatig egyforma ingerültséggel gondolt mindhármukra: az ezredesre, Deákra és Sára is. De ugyanakkor mintha egy ellenkező előjelű folyamat is megindult volna benne. Deák és Dobrai arca távolodni kezdett. Közömbössé vált, mint idegen fényképek egy fotográfus kirakatában. Sárát pedig hirtelen az esküvőjük előtti éjszakán látta: előbb megfürdött, aztán elköszönt az apjától, és bement őhozá. A szomszédból áthallatszott Borsós nevetése: a felesége aznap érkezett Párizsból, egész nap ki se mozdultak a szobájukból. Sára akkor szorosan mellébűjt, átölelték egymást. Péter simogatta a lány hátát, aztán a mellét, egy darabig nem hallották az utca beszűrődő zaját. Aztán Sára beszélni kezdett. – El akarok mondani valamit neked, Péter. – Éppen most? – Holnap már esetleg késő lesz. – De hát miről akarsz beszélni? – El akarom mesélni a múltamat, ahogy mondani szokás. Azt a részt, amit te nem ismersz. Hogy holnap mindent tudva rólam, nyugodtan vehess feleségül. – Süket vagy. Mindenkinek van múltja. Mit akarsz? Én is elmondjam, milyen nőkkel volt dolgom sráckorom óta? Kinek érdekes ez? – Nem azt akarom, hogy te mondd el – nézett egyenesen a szemébe Sára. – Én akarom elmondani. – Csak akarnád, szívem, csak akarnád. Mert engem nem érdekel. Tudom, hogy nem én vagyok az első. Nem is gondoltam ilyenre soha. Szeretlek. Úgy, ahogy vagy. A múltaddal, a szerelmeiddel. – Szóval nem akarsz meghallgatni? – Nem. – Te tudod. De később, ha esetleg

hallasz majd rólam valamit, ne tégy nekem szemrehányást, hogy nem beszéltem a múltamról. – Rendben van. Egyébként többet tudok rólad, mint gondolnád. Sokat beszélgettem éppen a múltadról Yvette-tel. Elmondta, hogy fiatal lány korodban inkább félénk és elutasító voltál, szinte menekültél a fiúk elől. Úgyhogy nyugodt szívvel lezárhatjuk a témát.

Péter érezte, mennyire örült Sára, hogy nem volt kíváncsi a múltjára, hiszen valójában szinte túlzottan szemérmes volt. Ha viszonya volt Deákkal, nagyon szerethette a férfit, és bizonyára volt is oka rá. Péter tisztában volt vele, hogy Deák – bármennyire szeretné is Dobrai most bebizonyítani – sohasem volt rendőri besúgó. Hogy negyvenöt után mi történt vele, azt nem tudja. Lehet, hogy megrészegült a hatalomtól, a jelleme is eltorzult, de ez már későbbi ügy. Sára akkor tiszta lelkiismerettel szerethette, és ebben senki nem találhat semmi kivetnivalót.

Másnap átadta a teleírt oldalakat Dobrainak. Az ezredes feltette a szemüvegét, és gondosan végigolvasta a vallomást. Amikor befejezte, bólintott. – Azt hiszem, ez jó lesz. Világos, logikus, értelmes.

Szemüvegét maga elé tette az asztalra. Cigarettára gyújtott, és Péternek is odakínálta a tárcáját. – Mondd, Iványi – szólt hozzá elgondolkozva –, te valóban nem bízol a pártban?

Péter egy ideig hallgatott. Amikor végre megszólalt, megfontoltan, indulat nélkül beszélt.

– A büntetőzáslóaljban, azt hiszem, tízen voltunk kommunis-ták, az illegális párt tagjai. Ott, akkor, mi voltunk a párt. Mi tízen. Döntéseinket a párt nevében hoztuk. A jó döntéseket és a rosszakat, hibásakat is. A párt mindig és mindenütt embereket jelent, embereket, akik tévedhetnek, még akkor is, ha a közösség erejével és az elmélet segítségével később önkritikusan helyesbítik is téves döntéseiket. Most azonban más a helyzet. Velünk sok olyan dolog történt, amiről a párttagok, de még a Központi Vezetőség sem tud. Ha engem odaállítanak a Központi Vezetőség elé, mellém az ügyészt, a bizonyítékaival, ő vádolna, én pedig védeném magam, ahogy tudnám, bizonyos vagyok benne, hogy azonnal szabadlábra helyeznének. De a Központi Vezetőség nem ismeri az én ügyemet, csak azoknak

az embereknek a jelentését, akik engem a párt nevében kihallgattak, és erőszakkal vallomásra kényszerítettek. Bízom a pártban, de nem bízom egyes párttagokban.

– Bennem sem. Igazam van?

– Az ezredes úrban sem. Fächner őrnagyban bíztam, de ő már nem él. Ezredes úr, önnek tudnia kell, hogy én ártatlan vagyok. Tudnia kellett már a letartóztatásom napján is . . .

– Tisztázzunk valamit, Iványi – szólt közbe összeráncolt homlok-
kal Dobrai. – Én ma is azt hiszem, hogy bűnös vagy, egyébként
már te is kiszabadultál volna, mint sokan mások. Mindig is az volt
rólad a véleményem, hogy valójában nem kommunista, hanem
anarchista vagy. Annak idején a fűrésztelepen is ezért zártunk ki a
pártból. De aztán elég sok idő telt el, és arra gondoltam, hátha meg-
változtál. – Ujjai között szinte eltűnt a félig már elszívott cigaretta.
– Nézd, Iványi, azt hiszem, nem árulok el titkot, ha elmondom, hogy
az őrizetbe vételeidet nem én határoztam el. De egyetértettem vele.
Különösen azután, miután megismertem Csengődy vallomását.
A Deák-ügy kapcsán azonban kiderült, hogy valami nem stimmel.
Vagy Deák állít valótlant, vagy te. És én elhatároztam, hogy kide-
rítem az igazságot. Ha Deák hazudik, akkor veled igazságtalanul
jártunk el. Én ezt mindenestre jelenteni fogom, s ha a vizsgálat
eredménye melletted szól, elrendelhetik a perújrafelvételeidet, a bí-
róság felmenthet a besúgás vádja alól, és csökkentheti a büntetése-
det. Addig is visszaszállítunk a Kozma utcába. A kihallgatásodról
pedig nem beszélhetsz senkinek sem.

3.

Dobrai újból végigolvasta Péter vallomását. „Mi történik akkor –
tűnődött –, ha kiderül, hogy Iványi nemcsak ebben a vádpontban
vétkes, hanem a többiben is?” Ismerte a bizalmas jelentéseket, tudta,
hogy bizonyos személyek azt terjesztik, Rajk, Pálffy és a többiek
is ártatlanok voltak. Ez azt jelentené, hogy akkor Mitics, Keserű és
Iványi is az. De ez nem lehet igaz. Felállt, behívta a titkárnőjét,

átadta neki a vallomást, hogy gépelje le, majd a levelet zsebre vágta, és átment Kovács ezredeshez, a közvetlen főnökéhez. Kovács valamivel fiatalabb volt nála, sovány, beesett arcú, világoskék szemű férfi, aki egy évvel ezelőtt a pártközpontból került a Hatósághoz. Három évig Rákosi közvetlen környezetében dolgozott, rendszeresen elkísérte őt vidéki útjaira, de a párt főtitkára külföldi utazásaira is magával vitte a minden szempontból megbízható és őt hűségesen szolgáló embert. Életmódja puritán és feltűnésmentes volt, mint egy hithű szerzetesé. Mindvégig a háttérben maradt, de akik ismerték, jól tudták, milyen fontos és felelősségteljes munkát végez. Kovács nőtlen volt, családot nem alapított. A pártban köztudott volt, hogy Rákosihoz bármikor bemehetett. Ez kivételes helyzetet biztosított számára, még Farkas Mihály is kereste a barátságát, azzal a nyugtalanító érzéssel, hogy Kovács többet tud róla a kelletténél. Farkas is tisztában volt vele, hogy Sztálin halála után Rákosi miért éppen Kovácsot küldte a Hatósághoz. Szüksége volt egy minden gyanún felül álló emberre, aki az államvédelemnél maradéktalanul képviseli az akkori pártvezetőség elképzeléseit. Ők már akkor biztosra vették, hogy Sztálin halálával a szovjet párton belül új korszak kezdődik, és az a magyar pártban is változásokhoz – esetleg számukra nem kívánatos változásokhoz vezethet. A Berija-ügy tovább bonyolította a helyzetet. Kovácsnak akkor az volt a véleménye, Rákosinak nem volt kapcsolata Berijával, hanem Péter Gábornak annál inkább, a történetekért tehát neki és legfőbb bizalmasainak kell vállalniuk a felelősséget. Rákosi Péterék jelentései alapján döntött. Igaz, Kovács érezte, sőt néha tudta is, hogy ez nem a teljes igazság, de Rákosi Mátyás személyében ő a pártot védte, és ennek a legfőbb célnak még a nyilvánvaló tényeket is alárendelte. A sovány, szőke férfi most kíváncsian nézett a belépő Dobraira.

– Jó reggelt, Dobrai elvtárs – mondta. – Mi újság? Tessék, üljön le. – Az ezredes leült. Valóban szerette Kovácsot. Közel érezte magához nyíltságaért, puritánságaért, szerény, udvarias viselkedéséért. Rágyújtott, és részletesen beszámolt Iványi vallomásáról. Mielőtt hozzáfűzhetne volna a maga véleményét, Kovács közbeszólt.

– A helyzet világos. Deák hazudik. Én is megvizsgáltattam ezt

a Tirpák–Pálóczy-féle ügyet. Sohasem álltak kapcsolatban a párttal. Illetve Tirpák Éva egy ideig valóban párttag volt, de aztán egyhamar rendőri besúgó lett. Ő adta rendőrkézre az Iványi-csoportot. Együttal azt is kiderítettük, hogy Törökországban nem a szovjet felderítésnek dolgoztak, hanem az ottani amerikai titkos szolgálat ügynökei lettek. Pálóczy ma is amerikai hírszerző, jelenleg Münchenben él, felesége pedig az Egyesült Államokban. Értesse meg Deákkal, hogy ha továbbra is ragaszkodik állításaihoz, mi elfogadjuk a vallomását, de az ügyészség vádat emel ellene árulásért.

– Van itt azonban még valami – szólalt meg kis idő múlva Dobrai. – Ha feltételezzük, hogy Deák vádjai alaptalanok . . .

– Ez tény, Dobrai elvtárs. Megcáfолhatatlan tény.

– Akkor viszont . . . akkor Iványi Péter ártatlan. Legalábbis ebben a dologban.

– Tehát? – Kovács kíváncsian nézett beosztottjára, és várta a választ.

– Tehát kötelességünk, hogy a nyomozás eredményét jelentsük a Legfőbb Ügyészségnek, és perújrafelvételt javasoljunk.

– Értem.

Kovács fölállt, és lassan körbejárta a szobát. – Iványi akkoriban a Központi Vezetőség tagja volt, ugye?

– Igen. Kolozs elvtárs mellett dolgozott, a katonai osztályon, aztán Farkas elvtárs javaslatára tábornokká léptették elő. Felesége Kulcsár Sára . . .

– Tudom, tudom – Kovács visszaült az íróasztal mögé, és kifürkészhetetlen arccal nézett az ezredesre. – A hűtlenség és az államellenes összeesküvésben való részvétel önmagában is főbenjáró bűn. Mi az ördögnek kellett a besúgást is a nyakába varrni?

– Deáknak az volt a véleménye, hogy csak így válik érthetővé Iványi későbbi árulása. Máskülönben teljesen érthetetlen lett volna, hogy egy munkás összeesküdjék a proletárállam ellen, méghozzá éppen akkor, amikor a hatalom csúcsára jutott. Végül még alaptalan vádaskodásnak hitték volna el az emberek.

– Maga szerint tehát, ha jól értem – mondta élénk mozdulattal kísérve szavait Kovács –, Iványi nem volt rendőrspicli, de azért

bűnös. Akkor hát, még ha feltételezzük is, hogy a bíróság felmenti a besúgás vádjá alól, mit változtat ez a sorsán?

– Semmit.

– Akkor mi az értelme a perújrafelvételnek?

– Az, hogy kiderüljön az igazság, Kovács elvtárs.

– Megverték ezt az Iványit?

– Mindent elkövettünk, hogy vallomásra bírjuk.

– Kinek a parancsára?

– Először Deák parancsára, majd az enyémmre.

– Akkor maga ellen is eljárást kellene indítanunk.

– Tudom, Kovács elvtárs. Amit tettem, a pártért tettem. Én nem ismertem a nyomozás anyagát. Parancsot kaptam, hogy Iványit vegyem őrizetbe, és tartsak nála házkutatást. Megtettem. Terhelő tárgyi bizonyítékot nem találtunk. Később Deák parancsot adott, hogy kezdjem meg Iványi kihallgatását. Megkérdeztem, mi a vád ellene. „Rajkkal cimborált”, válaszolta.

Kovács megint felemelkedett a helyéről, könnyű lépteivel kétszer-háromszor körbejárta Dobrait, majd megállt előtte, és nyugodtan a szemébe nézett.

– Rajkék ártatlanok voltak. Figyeljen rám, Dobrai elvtárs. A közelmúltban lefolytatott igen alapos vizsgálat kiderítette, hogy Rajkék . . . – Kovács lassan beszélt, minden egyes szót külön hangsúlyozott – . . . a vizsgálat még nem fejeződött be, de az már biztos, hogy nem volt összeesküvés, és ők nem voltak árulók.

Dobrai megdöbbenve nézett felettesére, úgy érezte magát, mint akinek legtitkosabb balsejtelmői hirtelen, egy csapásra valóra válnak. Félrevezették a párt vezetőit, a Központi Vezetőséget, és a Hatóság főtisztjei közül is sokakat. Magát is. Rajkékat hamis vádak alapján végezték ki. Iványiék is ártatlanul raboskodnak évek óta.

Dobrai végre összeszedte magát, de ha érezte is, hogy Kovács nem a levegőbe beszél, nem akarta elhinni, amit hallott.

– Ha igaz, amit mond, Kovács elvtárs, akkor miért állították le a felülvizsgálatokat? És miért tartjuk még mindig fogva Iványiékát?

– Én is ezt kérdeztem Rákoši elvtárstól – tárta szét a kezét

Kovács. – Meg másoktól is, akik pontosan ismerik a felülvizsgálat eredményét.

– És?

– Nem olyan könnyű a dolog. – Kovács visszaült a helyére. – Maga tudja, hogy nekem a Rajk-perhez nem volt közöm. És mégis nyugtalan vagyok. Különlegesen nehéz választás előtt állunk. Mérlegelni kell: használ-e a pártnak, az országnak, a nemzetközi munkásmozgalomnak, ha feltárjuk a nyilvánosság előtt a teljes igazságot? Nem azt kell mérlegelni, hogy Rajkék ártatlanok voltak-e, ez tény, ezen nincs mit mérlegelni többé. Az sem vitás, hogy ezeknek az embereknek igazságot kell szolgáltatnunk. De meg kell fontolnunk, hogy ez mikor és milyen formában történjék. Már most, ebben a feszült nemzetközi helyzetben vagy egy későbbi időpontban. Érti ezt, Dobrai elvtárs?

Cigarettrára gyújtott, és csak aztán folytatta. – Nehéz hónapoknak nézünk elébe. A párt nem egységes. Vannak, akik azt követelik, hogy azonnal, késedelem nélkül tárjuk fel a tömegek előtt a teljes igazságot, ezzel csak erősítjük a pártot. Ez tulajdonképpen tisztességes álláspont. De félok, hogy akik ezt a nézetet képviselik, nem tudják, hogy olyan emberek is meghúzódnak mögöttük, akik csak a saját pecsenyéjüket akarják megsütni, leszámolni ellenfeleikkel, hogy ők kerülhessenek a helyükbe. A másik táborhoz viszont azok tartoznak, akik féltik a hatalmukat és a jólétüket, nem akarnak tudomást venni a tényekről, és képmutató módon, a párt féltésére hivatkozva, hallani sem akarnak az igazság feltárásáról. Ilyen emberek közöttünk is vannak, Dobrai elvtárs, és ugyanez a helyzet a pártapparátusban is. Attól tartok, hogy egyesek Rákosi elvtársat is ebbe az irányba befolyásolják. Őszintén beszélek magával, Dobrai elvtárs, mert becsületes embernek tartom. Maga hitt abban, amit tett.

Dobrai az utóbbi mondatokra már alig figyelt oda, s most úgy érezte, nem fogadhatja el a felkínált kibúvót.

– Ez nem csökkenti a felelősségemet, Kovács elvtárs. Ha igaz, amit elmondott, mehetek helyet cserélni Iványival.

Még mindig szerette volna azt hinni, hogy amit hallott, lehetőség

csak, és nem maga az igazság, amit ilyen formában elviselhetetlennek tartott.

– Én azt javasoltam Rákosi elvtársnak – folytatta Kovács, anélkül hogy válaszolt volna Dobrai kijelentésére –, hogy derítsük fel a teljes igazságot, személyekre való tekintet nélkül. Utána össze kell hívni a Központi Vezetőséget, ismertetni a plénum előtt a tényeket, és együttesen dönteni a további teendőkről. De ettől függetlenül az ártatlanul bebörtönzött elvtársaknak őszintén meg kell mondani, hogy mi történt, és a segítségüket kell kérni.

– A segítségüket? Ezt nem gondolhatja komolyan, Kovács elvtárs. Hát azt hiszi, hogy ezek a meghurcolt, agyongyötört emberek hinni fognak nekünk? Hogyan hihetne nekem Iványi vagy Mitics?

– Lehet, hogy magának Iványi nem fog hinni. De talán nekem hinni fog.

– Lehetséges. De egyikünknek sem, akik aktívan részt vettünk ezekben az ügyekben. – Egy pillanatig a szemöldökét összehúzza gondolkodott. – Mondja, Kovács elvtárs, akkor talán a Marosán Gyurka is ártatlan?

– Meggyőződéseem szerint az.

– És ha az, akkor itt mit kell tenni, Kovács elvtárs, hogyan kell eljárni? Talán Rákosi elvtárs hívja mindjárt magához, és mondja neki: ne haragudjon, kérem, én nem tudtam ezekről a dolgokról, de amikor tudomásomra jutott, hogy önöket ártatlanul tartják fogva, haladéktalanul intézkedtem. Gondolja ön, hogy Marosán elhiszi, Rákosi elvtársat félrevezették, és ő valóban nem tudott az ártatlanságukról? Azt, hogy Iványi Péter ügyéről nem tudott, azt elhiszem, de hogy... Elnézést kérek, Kovács elvtárs, de meggyőződéseem szerint ez az út nem járható.

– Az én meggyőződéseem szerint, Dobrai elvtárs – emelte fel a hangját Kovács –, csak ez az út járható. Más út nincs. Felelősséggel állítom, az ellenük elkövetett bűnöket a párt csakis az ártatlanul elítéltek segítségével teheti jóvá. Tanácsoltam Rákosi elvtársnak, hogy egytől egyig személyesen tárgyaljon azokkal, akik annak idején a párt felső vezetésének tagjai voltak, és megalapozatlan vádakkal kerültek börtönbe. Bizonyos vagyok benne, hogy csak ilyen mó-

don, velük és önmagunkkal is szembenézve lehet ezt a helyzetet megoldani. Ezek az emberek tiszteletre méltó, kipróbált elvtársak, s ha a jelenlegi pártvezetés elismeri a felelősségét, és velük, az érdekeltekkel együtt keresi a rendezés útját, hinni fognak neki.

Dobrai fáradtan, keserűen nézett maga elé. – Én ebben nem tudok hinni – mondta. A fejét lehorgasztotta, de aztán, mintha az eddigieknél is lényegesebb nehézség jutott volna az eszébe, tekintetét újból főnökére emelte, s karját az asztalon hirtelen mozdulattal előrébb csúsztatta, mintha szemben ülő fölöttesét vagy még inkább valamilyen láthatatlan ellenfelét akarta volna megragadni. – És Rajkék? Róluk hogyan számolunk el, és kinek? Velük ki fog leülni beszélgetni?

Kovács egy ideig nem válaszolt. Ült és gondolkodott. Aztán mégis megszólalt: – Ez valóban súlyos kérdés, Dobrai elvtárs... De a pártnak szüksége van Rákosi elvtársra. Persze ezt az egészet végső soron nem mi döntjük el. – Maga elé húzott egy iratokkal tömött dossziét. – Iványi perújrafelvételét pedig csak akkor kérhetjük, ha a bírósági tárgyaláson bebizonyosodik, hogy Deák annak idején hamisan vallott.

Alig észrevehető kézmozdulattal jelezte, hogy a beszélgetést befejezte. De Dobrai nem nyugodott bele, hogy egy darabig tétlenül kell várakoznia.

– Kérek engedélyt, hogy Csengődyt kihallgathassam. Ha visszavonja azt az állítását, hogy Iványi a Horthy-rendőrség ügynöke volt, akkor az ő vallomása alapján máris javasolhatnánk a perújrafelvételt.

– No jó. Nem bánom. Próbálja meg. De előre figyelmeztetem, az ügyészségen nagy lesz az ellenállás. Gondolja meg, az ügyészi és a bírói tekintély is kockán forog.

Mikor a szobájába ért, Dobrait rosszullét fogta el, mélységesen felkavarta az ezredessel folytatott beszélgetés. Egyik cigarettáról a másikra gyújtott, és úgy érezte, akármennyire megéhezett, most egyetlen falatot sem bírna lenyelni. Olyan melege volt, mintha télikabátban a tűző napon ülne. A titkárnőjének azt mondta: kicsit fá-

radtnak érzi magát, kiszalad valahová egy órára, talán a levegő majd segít rajta.

Gépkocsija a ház előtt várta, és negyedóra múlva már fönt is voltak a Hármashatár-hegyen. Kiült a hármashatár-hegyi vendéglő teraszára, kért egy üveg sört, és nézte a hegy lábánál elterülő várost. Otthonára, a feleségére gondolt, a beteges, korán megöregedett asz-szonyra, akinek negyvenöt óta talán egyetlen boldog perce sem volt. Lányai elhurcolásának és megerőszakolásának szörnyű emléke lelki-leg és testileg is rokkanttá tette. Mi lesz, ha felesége és a gyerekei megtudják, hogy ő ártatlan embereket arra kényszerített, írják alá a bűnösségüket bizonyító, előre megfogalmazott vallomásokat? Kört-yolt a sörből. „Nyomorult, becsstelen fickó vagy, Dobrai – szólalt meg benné egy hang, amit nem tudott és már nem is akart elhall-gattatni. – Nekem aztán mondhatod, hogy mindvégig hittél abban, amit tenned kellett, elhitted, hogy az elvtársaid egymás után váltak árulóvá. Tudtad te, amit tudtál. Csak nem akartad tudni. Talán nem igaz? Akkor felelj, mért voltál úgy oda, amikor megtudtad, hogy Iványit halálra ítélték? Miért követtél el mindent, hogy ke-gyelmet kapjon? Erre válaszolj, Dobrai. Mert ezt csak egyféleképpen lehet magyarázni. Higgy, amit akarsz, bűnös vagy és semmit sem tehetsz jóvá.”

Nem érezte magát nyugodtabbnak, amikor egy órával később visszament az irodájába. Mindegy, az utat azért végig kell járnia. Intézkedett, felhozatta Csengődyt, és behívatta magához a fiatal Schuszter hadnagyot, akit négy hete helyeztek a vizsgálókhoz. Arra gondolt, hogy Iványi ügyének újranyomozását, ha az ügyészség el-rendeli, a hadnagyra bízza.

– Ül le – mutatott az íróasztal mellett álló székre. A hadnagy leült. – Kihallgatjuk Csengődyt. Ismered?

– Ismerem, ezredes elvtárs.

– No akkor gyűjts rá. És helyezd magad kényelembe. – Nézte a fiatal, jóvágású hadnagyot, és arra gondolt, hogy ezek még helyre-hozhatják azokat a hibákat, amelyeket ők elkövettek. – Mondd csak, ismered te Iványi Pétert is?

– Igen.

Dobrai megpróbálta visszafojtani az izgatottságát.

– Mi a véleményed róla? – Látta, hogy a hadnagy tekintete bizonytalanná válik. – Bátran. Nem arra vagyok kíváncsi, amit hivatalból mondanál. A saját véleményedet mondd el nekem.

– Ezredes elvtárs, én már régen szerettem volna beszélni erről. Tudomásom szerint eddig nem volt panasz a munkámra. Mégis az az érzésem, hogy nem tudok a feladatomnak megfelelni. Azt hiszem, kérnem kell a felmentésemet.

Dobrai érdeklődéssel nézett a fiatalemberre.

– Miért?

– Nehéz ezt elmondani, ezredes elvtárs. De lehet-e valaki jó operatív tiszt vagy vizsgáló, aki megsajnál egy elítéltet? Ha látja, ha beszél vele, nem érez mást, csak sajnálatot?

– Ki ez az elítélt? Nevezze meg – Dobrai áttért a magázásra.

– Arra a személyre gondoltam, akit ezredes elvtárs említett. Iványira. És más elítéltekre is – tette hozzá kis gondolkodás után.

– De hát miért? Panaszkodott Iványi? Vagy az ártatlanságát hangoztatta, és ez magát meghatotta?

A hadnagy a cigarettája feliratát nézegette, aztán lassan az ezredesre emelte tekintetét. Már megbánta, hogy őszinte volt. Biztos volt benne, hogy az ezredes félreértette, amit mondott. Mindegy.

– Nem, ezredes elvtárs – mondta elszántan. – Iványi nem siránkozott, és az ártatlanságát sem hangoztatta. Engem éppen az állhatatossága gondolkodtatott el. Ahogyan elviselte a vallatást, a fogva tartást meg mindent. Nem tört meg, nem alázta meg magát. Én azelőtt azt hittem, hogy így csak egy kommunista tud viselkedni. És nemcsak Iványi. Mások is, ezredes elvtárs, régi párttagok, pártmunkások...

Dobrai hosszan hallgatott.

– Értem – mondta aztán. – Azt hiszem, értem magát.

Csak akkor pillantott fel, mikor megállt előtte Csengődy Attila. A volt politikai nyomozó láthatóan nem készült erre a találkozásra. Letartóztatása után csak egy ízben találkozott Dobraival, azon a napon, amikor Mitics Jovó kihallgatta. Csengődy rémregényeket mesélt cellatársainak két kihallgatója kegyetlenkedéséről. Nehezen lep-

lezte Dobrai láttán meglepetését, ugyanis úgy tudta, Péter Gáborral együtt Dobrai Gyulát is letartóztatták.

„Megöregedett a szép fiú, alaposan megöregedett” – gondolta felpillantva az ezredes, és megpróbálta maga elé idézni a fiatal Csengődy Attilát, az izmos, harminchárom éves szőke férfit, elegánsan, spriccelt tweed sportkabátban, galambszürke flannelnadrágban, széles arcával, laposra vert ökölvívó orrával, amint magabiztosan mosolyog, és hároméves szőke kislányáról mesél, aki nem lesz árva, mint Dobrai Marika és Vali, mert Baba apukája becsülettel szolgálja a törvényt, hűséges a kormányzó úrhoz. Aztán következett az első ökölcsapás, a nehéz pecsétgyűrűvel, éppen a szeme közé, még ma is érzi a helyét. Aztán rúgások a földön. Csengődy akkorákat rúgott, mint Toldi vagy Turai „Suttyó”. Csak meg kellett volna neveznie a Bécsben tartózkodó elvtársak nevét és címét, igen, mindössze három nevet kellett volna megmondania. De ő sohasem volt olyan biztos magában, mint akkor. Felkészült a legrosszabbra, arra is, hogy soha többé nem fogja látni a feleségét, Marikát, Valit, mert ott fog elpusztulni a cementpadlón.

Dobrai nagyot nyelt, és kinyitotta a szemét.

– Magát Mitics fogta el, ugye? – kérdezte Csengődyt.

– Igen, kérem. Közvetlenül a határon. Szentgotthárd mellett, egy csőszkunyhóban. Az előző éjszaka kellett volna átlépnünk a határt, de a kislányom tüdőgyulladást kapott, belázasodott, nem vághattunk neki az útnak.

Dobrai egy ideig hallgatott.

– Mondja, Csengődy, hogyan maradt maga életben? A bíróság, ha jól tudom, halálra ítélte.

– Felterjesztettek kegyelemre. És a köztársasági elnök úr kegyelmet adott.

– Mikor volt ez?

– Negyvenhat októberében.

– Nos, figyeljen rám, Csengődy. Néhány kérdést teszünk fel magának. Úgy válaszoljon, hogy minden állítását bizonyítania kell. És felejtse el a korábbi vallomásait. Világos? Az igazságra vagyunk ki-

váncsiak. Tehát: mikor és milyen körülmények között szervezte be maga Iványi Pétert?

Csengődy tekintete hol az ezredesre, hol a mereven, feszülten figyelő hadnagyra siklott. Szerette volna tudni, hogy milyen választ várnak tőle.

– Hát, kérem alázattal, azt hiszem, harminckilencben.

– Azután, hogy Pálóczy felszámolta az Iványi-sejtet a Nánási úti villában?

– Pontosan így történt, ezredes úr. A sejtet Pálóczy tanácsos derítette fel, ő vette őrizetbe a delikvenseket, doktor Somfait és Maklári Rózsit, Iványi Pétert és egy Félix álnevű férfit, aki Herczeg Vilmos névre kiállított papírokkal igazolta magát.

– Hogyan bukkantak a sejt nyomára?

– Úgy kérem, hogy Pálóczy előbb beszervezte Tirpák Évát, doktor Somfai feleségét. Iványiékat először Pálóczy hallgatta ki, én csak később vettem át a vizsgálat irányítását. De hiába próbálkoztunk a szokott módszerekkel, nem értünk el eredményt, kitartottak az eredeti vallomásuk mellett, hogy a terhükre rótt bűncselekményeket nem követték el, államellenes szervezkedésben nem vettek részt.

– Erőszakot alkalmaztak?

– Természetesen. De hiába. Közben az a Félix nevű ismeretlen felkötötte magát. Meggyőződése, hogy erről a Félixről Iványiékat sem tudták, hogy kicsoda.

– Iványi lábát maga törte el?

– Nem én, kérem. Az embereim. De nem szántsándékkal. Hogy úgy mondjam, véletlen baleset volt.

– A bőrét harmincegynéhány helyen cigarettaparázzsal kiégették. Ez is véletlen baleset volt? Nem találták a hamutartót, az égő csikket pedig illetlenség lett volna a padlóra dobni.

Dobrai a saját égési sebeire gondolt, mert őt is hasonló módon vallatták. – Tudom, hogy ment ez, mert velem is ezt csinálták. – Gyűlölettel nézett az előtte álló, hátát kissé meggörnyesztő Csengődyre. De fegyelmezte magát, megfékezte elkalandozó gondolatait, és újból visszatért az Iványi-ügyre.

– De folytassa. Mi történt azután?

– Végül is Tirpák Éva tanúvallomása és a rendelkezésünkre álló közvetett bizonyítékok alapján a bíróság elítélte őket.

– Iványit maga hol szervezte be?

– A váci rabkórházban. Ott feküdt tüdőgyulladással hetekig. Felkerestem és beszerveztem.

– Hogyan? Kényszerítette?

– Részben. Azt mondta: ő nem kommunista, én meg azt mondtam: bizonyítsa be. Dolgozzon nekünk. Ráállt. Magammal vittem egy előre elkészített együttműködési nyilatkozatot. Azt mondtam neki, ha aláírja, a menyasszonyát a bírósággal szabadlábra helyezzük. Aláírta a nyilatkozatot. Legyen szabad ehhez hozzátennem, hogy mindezt ötvenben, a tárgyalásán, Iványi is elismerte. Sajnos, a mi nyilvántartásunk a megőrzött beszervezési nyilatkozatokkal együtt nyugatra került.

– Meddig volt Iványi a maguk ügynöke?

– A háború végéig.

Dobrai most már tudta, hogy Csengődy egyetlen szava nem felel meg a valóságnak, és semmi kedve sem volt, hogy tovább hallgassa a hazugságait.

– Ide figyeljen, Csengődy – mondta összeszorított fogakkal. – Engem most az igazság érdekel, és nem az, amit Iványi tárgyalásán, ötvenben elmondott. Azt mondja el, hogy ezerkilencszázötvenben milyen körülmények között született meg a maga tanúvallomása, aminek alapján Iványit elítélték. – A volt nyomozó hallgatott. – Beszéljen – kiáltott rá önuralmát veszve az ezredes –, mert agyon-taposom.

– Rám parancsoltak, kérem – válaszolt tompa hangon, Csengődy. – Kaphatnék egy pohár vizet?

Schuszter hadnagy teletöltött egy poharat vízzel.

Csengődy mohón ivott, néhány csepp vizet a tenyerébe öntött, aztán megdörzsölte verítékező homlokát és tarkóját.

– Kérem – kezdte halk, színtelen hangon. – A börtönben sokféleképpen lehet élni. Minden börtönben. Amikor kegyelmet kaptam, hihetetlenül megkönnyebbültem. Biztos voltam benne, ha vigyázok magamra, életben maradok. Engem már nem érdekelték az elvek

meg a világnézetek. Az érdekelt, hogy élve maradjak. A kenyér érdekelt. A több leves és főzelék. Mindjárt rátérek a kérdésre, ezredes úr. De muszáj előbb erről is beszélni, hogy megértse a helyzetemet. Szóval nem akartam meghalni, nem akartam tönkremenni. Az életért pedig és pláne a jó életért alkalmazkodni kell. Azokhoz kell alkalmazkodnom, akiktől több kenyeret, jobb bánásmódot kaphatok. Egyszer megtudtam, hogy néhányan lázadást akarnak szervezni. Jelentettem. Cigaretta kaptam, több kenyeret. Így kezdődött. Aztán házi munkás lettem. A körülményekhez képest jól éltem. Szabad mozgás a börtönben, jó levegő, könnyű munka, ment minden a maga útján. Aztán egyszer csak beütött a mennykő. Visszavittek az Andrassy útra. Egy rohadt, nedves zárkába. Azt hittem, belehalok. Egyik nap kihallgatásra vezettek fel Deák ezredes úrhoz. Barátságosan beszélt velem. Megkérdezte: mit gondolok, hány évig tudnék abban a zárkában élni? Mit gondolok: szabályosan kaptam-e annak idején kegyelmet? Én akkor már tudtam, hogy a köztársasági elnök lemondott, és a Magyar Közösség szervezkedése elbukott. Észnél voltam. Tudtam, hogy itt valamilyen játék folyik. A rajkisták már ültek Vácott. Annyit értettem a politikához, hogy tudjam: a párton belül valami tisztogatás folyik, és akiket el akarnak távolítani, azoknak a bűnösségére keresnek bizonyítékokat. Csak még azt nem tudtam, mi lesz ebben az én szerepem. Tudtam, hogyha továbbra is jó életet akarok a börtönben, okosan kell viselkednem. Máskülönben az egész nem érdekelt, mi közöm lehetett nekem a kommunista párt belső ügyeihez, az egyik vagy a másik kommunistához. A kérdésekből megértettem, milyen válaszokat kell adnom. Miért tagadtam el, hogy Iványi Péter a besúgóm volt? Harminckilencben már a besúgóm volt? Hol szerveztem be őt, a rabkórházban? Mi lett a szervezési nyilatkozattal, amit aláírt? Ilyeneket kérdeztek, és így született meg a tanúvallomási jegyzőkönyv. Hát így történt, ezredes úr. Nekem szükségem volt az életemre, nekik meg a vallomásra. Megegyeztünk.

- Tehát nem igaz, hogy Iványi a maga ügynöke volt.
 - Nem igaz, kérem. Iványi inkább agyonverette volna magát.
- Így született meg Csengődy Attila újabb jegyzőkönyve.

Késő este volt. Dobrai és a fiatal hadnagy fáradtan ültek a cigarettafüstös szobában.

– Én csak azt nem értem, ezredes elvtárs – mondta eltűnődve a hadnagy –, hogy a bíróság a tárgyaláson miért nem próbálta meg ellenőrizni ennek a csirkefogónak a vallomását?

– A bíróság? – kérdezte vissza, vontatott lassúsággal Dobrai. – És miért nem vette észre Fächner őrnagy, aki Iványit kihallgatta? Mert lehet, hogy valóban nem vette észre. Ismerte Rajkék kihallgatási jegyzőkönyveit, a fölöttesei nap mint nap tudtára adták, hogy mit várnak tőle, mit kell tennie. Megpróbált nem gondolni arra a lehetőségre, hogy a vádak között hamisak is lehetnek, és később már valóban nem gondolt rá. Iványit ellenségnek tartotta, és megvetette. Parancsot kapott, hogy mindenáron csikarja ki belőle az igazságot. Azt az igazságot, ami ott állt az előre elkészített jegyzőkönyvben. Amit Iványi ezzel szemben a maga védelmére felhozott, szemenszedett hazugságnak tartotta. Aláíratta vele a tanúvallomási jegyzőkönyvet. Teljesítette a parancsot.

– Ezredes elvtárs, megkérdezhetem, hogy ki adta ezt a parancsot?

– Én.

A szobában akár a légy zümmögését meg lehetett volna hallani. Miután a titkárnő behozta a feketét, az ezredes megszólalt.

– Mondott valamit rólam Iványi?

– Nem. Csak annyit, hogy az ezredes elvtárs egyszer megütötte a feleségét.

– Ez igaz. Azt vágta oda nekem, hogy fasiszta vagyok. Ezt nem tűrhettem.

A hadnagy erre sem válaszolt.

Amikor megitták a feketét, Dobrai mereven a hadnagy arcába nézett, és megkérdezte:

– Mit gondolsz, ha Iványiék újra funkcióba kerülnének, mit csinálnának velünk?

– Kikkel?

– Velem, veled meg a többiekkel.

– Én nem bántottam senkit sem, ezredes elvtárs – felelte Schusztér. – Senkit, ezredes elvtárs. A dolgomat végeztem. Esköm szerint

– S ha én most megparancsolnám neked, hogy Iványi Péterrel írass alá egy jegyzőkönyvet, s ha nem akarja aláírni, kényszerítsd rá, mit tennél?

– Nem teljesíteném a parancsot – mondta Schusztér.

– Esküt tettél. A parancsot teljesítened kell.

– Az esküm nem kötelez az efféle parancs végrehajtására. Ezredes elvtárs, én kommunista tiszt vagyok. Ismerem a törvényt, a szolgálati szabályzatot. Ha Iványi a rendszerre támad, parancs nélkül is agyonlövöm, mert megesküdtem, hogy megvédem a rendszert. De olyan törvény nincs Magyarországon, hogy erőszakkal kényszerítsek valakit a jegyzőkönyv aláírására.

– De ha abban a hitben élsz, hogy a jegyzőkönyvben foglaltak igazak. Betű szerint is azok.

– Akkor be is tudom bizonyítani az illető bűnösségét.

– És ha meg vagy győződve arról, hogy az illető hazudik?

– Joga van hozzá. Ezredes elvtárs, én levelező úton most végzem a jogot. Egy hónap múlva kezdem el a vizsgálóimat a harmadik évből. Van egy büntetőjogi elv, ha úgy tetszik, általános jogi törvény; senki sem bűnös addig, amíg a bíróság meg nem állapítja a bűnösségét. Én mélységesen hiszek ebben.

– Iványi bűnösségét is megállapította a bíróság. Mégsem bűnös.

– Meg is van a véleményem a bíróságról.

– Nem válaszoltál a kérdésemre.

– Igen. Arra a kérdésre, hogy mi lenne velünk, ha Iványiék újból hatalomra kerülnének. – Schusztér cigarettára gyújtott, és szemmel láthatóan erőlködött, hogy beszédre kényszerítse magát. – Nem hiszek abban, hogy visszakerülhetnek. Azok, akik börtönbe juttatták őket, félnek tőlük. Jobban félnek talán, mint Csengődyektől. Azt is el tudom képzelni, hogy Csengődyék hamarabb kerülnek szabadlábra, mint ők.

– Ez ostobaság.

– Ezredes elvtárs, én az éjjel elhatároztam, hogy még ma kérem a leszerelésemet.

– Nem járulok hozzá. Itt kell maradnod, fiam. És ha úgy érzed, hogy harcolnod kell Iványiért, hát harcolj.

– Az ezredes elvtárs ellen?

A kérdés váratlanul érte Dobrait. Tulajdonképpen nyílt, egyenes ember volt, és erőszakossága, merevsége ellenére is szerette az őszinte, egyenes embereket, ha ezt az érzést, amely olykor felébredt benne, káros gyengeségnek is nevezte. Most rádöbrent, hogy néhány hét alatt megszerette ezt a fiatalembert, aki barna szemével olyan nyíltan és őszintén néz a világra, ahogyan a becsületes emberek néznek. Aki nem azt mondja, amit a fölöttesei hallani szeretnének, hanem ami a meggyőződése, mert őszinte, nem megalázkodó és alattomos.

– Ha kell – mondta Dobrai halkán, de meggyőződéssel –, hát ellenem is.

– Nem tudok, ezredes elvtárs. És ez a baj. Ezért nem vagyok alkalmas erre a szolgálatra. Csak az ellenség ellen tudok harcolni. Az ezredes elvtárs pedig nem ellenség. De Iványiék sem azok.

Dobrai felállt, kivette szekrényéből a konyakos üveget és két poharat. Töltött a poharakba. Ittak. Aztán elmesélte azt a furcsa históriát, ami negyvenháromban a fűrésztelepen lejátshódott. A hadnagy valahol már hallotta ezt az esetet, talán Miticstől Vácott, amikor egyik éjszaka hosszan beszélgetett vele.

– Igen, én akkor tudatosan szabotáltam, nem termeltem többet másfél köbméternél. Miticsék meg az ötöt is túlteljesítették. Ez volt a helyzet, de az egyik napon az történt, hogy pontosan megfordítva hirdették ki a termelési eredményeket. Tudtam én jól, hogy az írnok akart megtréfálni: Miticsék kitermelt fáit az én javamra írták, hogy a század előtt megdicsérjenek, és így nevetségessé váljak, hiszen előtte való nap én sütöttem Miticsre meg a társaira, hogy kollaboránsok, ezért kizárjuk őket a pártból. Ott álltunk a tisztáson, felolvassák az aznapi teljesítményeket, és hallom a nevemet. Dobrai-Varga-pár dicséret túlteljesítésért, dupla adag cigaretta, kenyér, levélírás. Mitics-Iványi-pár szabotázsért kikötés. Szépen néztem ki. Tegnap kollaboránsok, ma szabotőrök. És én vagyok a kollaboráns. És mindez belekerül a zászlóaljnapióba. Arról nem is szólva, hogy Vargát és engem jogtalanul dicsérnek, jogtalanul kapok jutalmat, Miticséket pedig igazságtalanul büntetik meg. Tudtam jól, hogy ha szólok, abból botrány lesz, nem is kicsi, esetleg föl is akasztanak. De

vannak az ember életében olyan pillanatok, amikor az igazság a fontosabb. Miért volt nekem annyira fontos akkor az igazság? Azért, mert az, hogy szabotáljunk-e, vagy ne szabotáljunk, súlyos elvi kérdés volt. Én hittem, hogy az én álláspontom a helyes. Ezért nem hallgattam.

– Miticsék azt állítják, hogy nekik volt igazuk.

Schuszter most már határozottan emlékezett rá, hogy Miticstől hallotta ezt a fura históriát.

– Azzal érvelt, hogy az erőrendszer úgysem akadályozta a Vörös Hadsereg előnyulását, tehát az erősítési munka lassítása értelmetlen volt. Nekik az volt a véleményük, hogy életben kell maradni.

Dobrai újból töltött.

– Azt hiszed, én nem tudtam, hogy az erőrendszer nem akadály a szovjet katonák előtt? Dehogynem tudtam. Nem is ez volt számomra a lényeges. Többről volt szó... Kérdezek én tőled valamit. Amikor a szovjet parancsnokság néhány ejtőernyős partizánt dobott le több száz kilométerre a front mögött, minden esetben az akció gyakorlati hasznára számított? Dehogysis arra. De egyes cselekedeteknek az erkölcsi haszna, hatása felmérhetetlen. Maga a tény, hogy már azon a területen is partizánok vannak, szinte felbecsülhetetlen hatású a környék lakosságára, a megszállókra is. Nos engem is ilyenfajta erkölcsi meggondolások vezettek az erődépítésnél. Hogy megmutassuk: igenis vannak, akik nem birkaként hajtják le a fejüket, hogy a munkaszolgálatosok között is él, létezik, dolgozik a párt, és Bozzayéknak ezzel számolniuk kell.

– És az élet? Könnyen megtörténhetett volna, hogy...

– Az élet ott amúgy is a véletlenül múlott. A többletmunka csak ott és akkor, abban a percben biztosította az életben maradást. Egy óra múlva már nem. És én most elárulom neked, mikor kezdett megváltozni a véleményem Iványiról és Miticsről.

– Megváltozott?

Az ezredes cigarettát vett elő, rágyújtott.

– Nekem az volt a benyomásom Iványiról, hogy gyáva, helyezkedő ember, aki véletlenül sodródott a mozgalomhoz. Ebben meg-

erősített Csengődy vallomása. Ezért arra számítottam, hogy szűkölni fog az életéért, mert a besúgóra az a jellemző. A kalandorokban nincs tartás, ragaszkodnak az életükhöz, bármi áron is. Iványi tagadott. De hát persze, hogy tagadott, majd hülye lesz beismerni a bűnét. A tagadás még nem bizonyította az ártatlanságát. Én akkor döbbsentem meg először, amikor a halálos ítélete után nem volt hajlandó kegyelmet kérni. Érted? Ez már nem illett a róla alkotott képbe. Akkor gondolkodtam el először Iványi ügyén. A halál nem színház, a halál árnyékában nem komolytalankodik senki sem, és a kalandorok soha nem hagynák kihasználatlanul az életben maradás lehetőségét.

4.

Másnap Iványit megint kihallgatásra vitték. Megörült, amikor a hadnagyot meglátta.

– Mikor szállítanak vissza a börtönbe? – kérdezte. – Az ezredes úr azt mondta, visszavisznek.

– Nem tudom, de azt hiszem hamarosan. Azért imádkozzon, hogy Deák minél előbb bíróság elé kerüljön.

Péter egykedvűen megvonta a vállát.

– Mit változtat az a sorsomon?

– Az a gyanúm, sokat. Ha a bíróság megállapítja, hogy Deák sohasem állt kapcsolatban Pálóczy Mihállyal, akkor maga nem is lehetett rendőrspicli. Érti már?

Péter keserűen felnevetett.

– Ez megint valami újabb játék?

– Hogy érti ezt?

– Hadnagy úr, ebben az épületben mindenki tudja rólam, hogy sohasem voltam rendőrbesúgó.

– Téved – mondta a hadnagy. – Hiszi vagy nem, ebben az épületben nagyon sok olyan elvtárs dolgozik, aki nem ismeri az itteni börtönéletet, nem tudja, hogy van fegyelmi osztály, létezik H. Szücs, Dér Endre . . . Furcsa, de ez a helyzet. A szomszéd szobában most például egy százados dolgozik. Valakit kihallgat. Nem tudom, hogy

kit, nem is kérdezhetem meg tőle, mert nem tartozik rám . . . Magát annak idején Dobrai elvtárs kezdte kihallgatni, igaz?

– Igen.

– És megmutatta magának Csengődy Attila jegyzőkönyvét. Most kiderült, hogy az a vallomás nem felelt meg a valóságnak. Ezt nyugodtan elárulhatom, hiszen maga eddig is tudta, hogy a jegyzőkönyv hamis volt. De Csengődyt nem Dobrai ezredes hallgatta ki. Neki csak átadták a zárójegyzőkönyvet, azzal, hogy írassa alá, ismertesse el magával. Elhiszi, hogy így történt?

– Nem hiszem – mondta Péter.

– Márpedig pontosan így történt. Ez volt a mechanizmus. Dobrai később sem hallgathatta volna ki Csengődy Attilát, nem kapott volna engedélyt rá.

– És ezért hitte el, hogy besúgó vagyok.

– Már régebben kollaboránsnak tartotta. Csak nem tudta bizonyítani. Így hát miért ne hitte volna el?

– Értem. – Felhúzta a szemöldökét, úgy nézett a hadnagyra. – És most?

– Most? – ismételte, elhúzva a szót a hadnagy. – Írásos javaslatot tett a perújrafelvételre. Hivatkozva arra, hogy Csengődy vallomása hamis volt, a magáét pedig erőszakkal csikarták ki.

– És ezt ki fogja bizonyítani? A kihallgatásomon csak ketten voltunk: én és az ezredes úr.

Schuszter ünnepélyes arckifejezéssel nézett az előtte álló férfira.

– Nos, Iványi – mondta –, hivatalosan közlöm, hogy a Legfőbb Ügyészség törvényességi óvást jelentett be az ügyében, és elrendelte a felülvizsgálatot. A felülvizsgálattal engem bíztak meg. Ha valamilyen okból nem bízik bennem, kérheti más vizsgáló tiszt kijelölését.

– Megbízom önben.

– Van valami kérdése?

– Szeretném tudni, hogy a döntés gyakorlatilag mit jelent.

Schuszter az iratokat rendezgette az asztalon.

– Azt jelenti – mondta –, hogy elővesszük a vádiratot meg a bírósági tárgyalás jegyzőkönyvét, és vádpontról vádpontra újból ki-

vizsgáljuk az ügyét. Tárgyilagosan, körültekintően. Amiben szükséges, új nyomozást rendelünk el. Elmondhatja a bizonyítékait, tanúkat nevezhet meg, akiknek vallomását az igazságnak megfelelően jegyzőkönyvbe vesszük.

– És ha bebizonyosodik, hogy minden vádpontban ártatlan vagyok?

– Akkor a Legfőbb Katonai Bíróság új tárgyalást tűz ki, és ha ők is ártatlannak találják, felmentő ítéletet hoznak, és nyomban elrendelik a szabadlábra helyezését.

Pétert a rosszullét környékezte.

– És . . . mennyi ideig tarthat egy ilyen vizsgálat?

– Ezt nem tudom pontosan megmondani. Az ügyét ismerem, alaposan áttanulmányoztam, azt gondolom, hamarosan végzünk. Van egy-két homályos pont, de én nem kételkedem abban, hogy szabadlábra fog kerülni. Még ha a bíróság valamelyik vádpontban bűnösnek találná is, új ítéletet hoznak, s a börtönben töltött idejének beszámításával büntetését kitöltöttnek veszi.

– Tehát büntetett előéletű leszek.

– Igen. De bizonyos idő után kérheti az Elnöki Tanácstól a büntetés eltörlését.

– És ha a bíróság mindegyik vádpont alól felment?

– Akkor azonnal visszakapja a jogait, az állam az itt töltött idejére kártérítést fizet, és ha vagyonekobbzást rendeltek el, ez az intézkedés is semmissé válik. Vissza kell adni vagy meg kell téríteni az elkobzott vagyon teljes értékét. Visszakaphatja a párttagságát, rendfokozatát, kitüntetéseit. Egyébként megmondhatom, hogy nemcsak a maga ügyében folyik vizsgálat, hanem a barátai ügyében is. Már jó néhányan szabadlábra is kerültek, többen amnesztiával. Arra kérem, legyen türelemmel, remélem, hamarosan találkozhat feleségével is. De csak a vizsgálat befejezése után írhat neki.

„Ha szabadulok, minden időmet a családomnak fogom szentelni. Békeszerető, otthonülő ember leszek.”

Péter feküdt az ágyon, a könyvét (most már olvashatott is) a mellére tette és gondolkodott.

„Nem akarok katona lenni. Igaza van Mártonffynak, még a hadsereg szervezését sem ismerem. A legjobb lesz, ha visszamegyek a szakmámba. Igaz, sok mindent elfelejtettem, de majd belejövök.” Terveztett, álmodozott. És ahogyan ilyenkor történni szokott, szinte egyik pillanatról a másikra elnyomta az álom.

Másnap, alighogy megreggelizett, kihallgatásra vitték. Sovány, beesett arcú fiatalember fogadta. Deme Károly százados néven mutatkozott be. Kimért, udvarias hangon közölte, hogy tanúként fogja kihallgatni Tamássy Yvette ügyében.

Először csak jegyzeteket készített. Mikor ismerte meg Yvette-et, milyen körülmények között? Rendszeresen járt-e hozzájuk, feleségétől mi mindent hallott a lányról, tudta-e, hogy feslett erkölcsi életet élt. Péter azt felelte, nem érthet egyet azzal, hogy Yvette életét feslett erkölcsűnek bélyegezzék. Egy önálló, független lánynak azzal lehet szerelmi viszonya, akivel akarja; és neki meggyőződése, hogy Yvette, mint minden másban, a szerelemben is tisztességes. Különben ő semmit sem tud arról, hogy Yvette-nek szeretői lettek volna. A százados, miután figyelmesen végighallgatta, gúnyosan pillantott Péterre, és megkérdezte: azt sem tudja, hogy Keserű István Yvette szeretője volt? Péter erre azt válaszolta, hogy a lány őszintén szeretete Keserűt, tiszta érzésekkel, és mindvégig hűséges volt hozzá.

– Mondja, Iványi, hallott maga már valamit a kommunista erkölcsről? – kérdezte kihívóan a százados. – Keserű nős ember, gyereke is van, felelős beosztásban, bizalmi állásban dolgozott, és maga erkölcsösnek meri tartani a kapcsolatát Tamássy Yvette-tel.

– Igen, annak tartom – mondta határozott hangon Péter. Magában azt gondolta: „Jogtalanul fogva tartanak, és a kommunista erkölcsről papolnak.”

– Felfogás dolga – mondta a százados. – Rácz Menyhértet ismeri?

– Ismerem.

– Én vagyok Rácz vizsgálója. Az ő ügyét is felülvizsgáljuk. Mi a véleménye róla?

– Arról, hogy felülvizsgálják az ügyét?

– Nem. Ráczról mi a véleménye?

– Nem ismerem őt annyira, hogy véleményt mondhassak róla. Különösen nem mondhatok véleményt róla ilyen helyzetben. Rácz múltját a párt vezetői és önök is jobban ismerik, mint én. Úgy tudom, nagyon sokat tett a pártért.

– A váci intézetben egy ideig zárkatársak voltak.

– Kilencen vagy tízen voltunk egy zárkában – mondta Péter.

– Hogyan viselkedett?

– Ahogyan a rabok viselkedhetnek. Betartotta az előírásokat. Reggel elvitték dolgozni, délután visszakísérték, ült, sétálgatott, bámulta a falat, és várta a másnap reggelt.

A százados arcára kiült a bosszúság. Péter jól látta, azt is nagyon jól tudta, hogy a vizsgáló tiszt mire kíváncsi.

– Miről beszélgettek?

– Sok mindenről. Nőkről, irodalomról, a világról.

– Milyen kapcsolatban volt Rácz a háborús és népellenes bűnösökkel?

Péter széttárta a karját.

– Nem tudom, százados úr – mondta. – Ne haragudjon, de az efféle kérdésekre nem tudok válaszolni.

– Nem tud, vagy nem akar?

– Nem tudok, és nem is akarok. Egyet mondhatok csupán: Rácz nem követett el a börtönszabályzatba ütköző vétséget.

– Nem akar – mondta a százados. – Különös. És miért nem akar a kérdéseinkre felelni? – Látta, hogy Péter a cigarettáscsomagot nézi. – Gyűjtson rá. – A csomagot eléje csúsztatta, az asztalra. Péter rágyújtott.

– Százados úr – mondta lassan, gondolatait rendezgetve. – Mi rendkívüli körülmények között élünk. Kommunisták vagyunk, akiket kommunisták vetettek börtönbe. Évek óta raboskodunk itt ártatlanul. Ennek a képtelenségét önök nem képesek átérezni. Csak mi. Bennem például a letartóztatásom után az a gondolat is megvillant, hogy az országban ellenforradalom van. Olyan kommunisták kivégzése, mint Rajk, Pálffy és a többiek . . .

A százados egy határozott kézmozdulattal félbeszakította.

– Ezt hagyjuk, Iványi. Még egyáltalán nem biztos, hogy valóban kommunisták voltak. Az én meggyőződésem változatlanul az, hogy Rajkék nem voltak ártatlanok. Megengedem, hogy nem kellett volna őket kivégezni, de a bűnösségük kétségtelen. Érti? – A százados hátradőlt a székében. – Inkább arról beszéljen, miféle nemzeti kommunizmusról beszélt magának Rácz?

– Kérem, egy jogtalanul fogva tartott, megkínzott ember, akinek az idegei megromlottak, felzaklatott állapotában sok mindenfélét mond, amit, visszanyerve józan ítélőképességét, maga sem tartana helyesnek és nem vállalna.

– Ez mellébeszélés.

– Nem, százados úr. Én szívesen beszélek ezekről a problémákról a párt illetékes fóruma előtt, ha már szabad leszek, és Rácz is szabad lesz.

– Mi illetékes pártfórum vagyunk.

– Nem, százados úr, ez itt más helyzet. Önöknek, úgy gondolom, azt kell kivizsgálniuk, Rácz elkövette-e azokat a bűncselekményeket, amelyekért elítélték.

– Szóval nem akar segíteni nekünk?

– Én csak ártani nem akarok.

A százados ingerült pillantást vetett a fogolyra. De amikor megszólalt, a hangjában alig titkolt elégedettség rezgett.

– Rendben van. Akkor hát figyeljen rám, Iványi. Maga a vizsgálat idejére egy zárkában lesz Rácz Menyhérttel. Szeretném, ha ezalatt, a saját érdekében, pontosan megjegyezné Rácz szavait, kijelentéseit. Ha maga valóban kommunista, akkor kötelessége, hogy tájékoztassa a pártot. A vezetőknek tudniuk kell, milyen embereket helyeznek szabadlábra.

Mire Pétert visszakísérték a zárkájába, Ráczot már ott találta, adigra be is rendezkedett. A jobb oldali ágyon feküdt, cigarettázott és olvasott. Péter hűvösen fogott vele kezét. Rácz észrevette ezt, és szokatlan nyíltsággal mondta:

– Ne dühöngj, öregem. Én sem lelkesedem, hogy veled kell el-

töltenem a szabadulásom előtti heteket. De hát ez van, el kell véselnünk egymást.

Péter legyintett.

– Mióta vagy itt? – kérdezte.

– Egy hete. Ki a vizsgálód?

– Schuszter. Rendes ember.

– Nem köpköd a folyosón, reggelenként mosakszik.

Péter felvont szemöldökkel nézett zárkatársára.

– Mi bajod van Schuszterrel? Tett valami rosszat neked?

Rácز idegesen fölnevetett.

– Ugyanolyan naiv hülye vagy, mint Vácott voltál – mondta.

– Te meg ugyanolyan bolond vagy. Naiv vagyok. Na és, ha az vagyok? Végül is nekem lett igazam. Te meg a Szentesi barátod azt mondogattátok, hogy innen már csak az amerikaiak fognak kiszabadítani. Hát akkor most legalább maradj csendben. Vagy lásd be, hogy te voltál a hülye.

Rácз a könyvet az ágyra dobta.

– Még nem vagyunk szabadok – mondta, és sétálni kezdett. Megállt az ajtónál, a lefelé fordított lemezét nézegette. – Még semmi sem olyan biztos. És ha úgy engednek szabadon, hogy aztán büntetett előéletű leszel? – Megfordult. – Vagy csak egyszerűen amnesztiát adnak, és kész?

– Miért tennének ilyet? – Péter nem tudott határozottan ellentmondani.

– Hogy mentsek, ami menthető. – Lassan eljött az ajtótól, és megállt Péter előtt. A napfény élesen megvilágította barna arcát. Ujjnyi hajában csillogtak az ősz szálak. – Te, Iványi, nem vagy igazi forradalmár. Sohasem is voltál az. A forradalmár nem tűri el, hogy fát aprítsanak a hátán. Azt sem, hogy hülyének nézzék. Nem viseli el az igazságtalanságot, akárki volt is az elkövetője. Téged levettek a lábadról azzal, hogy felülvizsgálják az ügyedet, s ha megértő és engedelmes leszel, talán futni hagynak. És hálás leszel, és könnyezni fogsz, és azt mondod, lám, a párt nem feledkezett meg rólunk, megmondtam, ugye, hogy végül kiderítik az igazságot. – Elcsuklott a hangja, de nem engedte Pétert szóhoz jutni. – Rákosi jól

tudja, hogy balekok vagytok, nagyon is ismer titeket. Nemcsak a marxizmust olvasgatta, hanem Machiavellitől is tanult. Annyit mindenesetre, hogy kell az ilyen birkákkal bánni. Pusztítsd el ellenfeleid közül, akit csak tudsz, aztán hirdess békét. A túlélők hálásak lesznek.

– Ez képzelődés. Nem tény.

Rácz ujjával a haját fésülte.

– Hát ide figyelj – mondta. – Keserű és Mitics perújrafelvételi kérelmét elutasították. Közölték velük, hogy a perújrafelvételnek nincs törvényes alapja. És ez még nem minden. Eddig negyven elvtársat helyeztek szabadlábra. Amnesztiával. Érted? És ezzel a dolog el van intézve.

– Honnan tudod?

– A felülvizsgálat előtt engedélyt kaptunk beszélőre, és levelet is írhattunk. Erről nem tudsz? Kétszer kaptam csomagot is.

– Beszélőt kaptatok?

– Mitics találkozott a feleségével. Mások is. Most már tudjuk, hogy mi történik odakint az országban, és a hozzátartozóink is tudják, hogy mi történik velünk.

Pétert három nap múlva újból kihallgatásra vitték. Schuszter főhadnagy (váll-lapjának tanúsága szerint időközben előléptették) fáradtnak, rosszkedvűnek látszott, de Péterhez ugyanolyan barátságos volt, mint azelőtt.

– Már azt hittem, hogy megfeledkezett rólam – mondta Péter, és a főhadnagyra mosolygott.

– Egyáltalán nem – mondta Schuszter. – Közben én dolgoztam. Kihallgattam egy csomó embert, bizonyítékokat gyűjtöttem. – Egy fiatal nő két csésze feketekávét hozott be, letette az asztalra, aztán kiment. – Meg sem kérdeztem, hogy iszik-e kávét – mondta a főhadnagy –, tessék, parancsoljon cigarettát is. – Rágyújtottak. – Nos, a tanúvallomások, és az összegyűjtött bizonyítékok szerint maga ártatlan. Legalábbis nekem ez a véleményem.

– Másoknak nem? – kérdezte Péter, és kortyolgatta a feketét.

Péter, amikor visszaérkezett, már nem találta a zárkájában Ráczt. Elvitték. Hová? Nem tudta. Agyában lüktetett a vér, hiába vette elő a nemrég kapott könyveit, hiába erőszakolta az olvasást, semmit sem értett. „Elaludni” – gondolta vágyakozva. – Hosszan, mélyen, és csak akkor felébredni, amikor a tárgyalásra viszik. Napok alatt megint lefogyott néhány kilót, de úgy vette észre, ez senkit sem érdekel. „Megfeledkeztek rólam” – suttogta magában, tenyerét a feje tetejére szorítva.

Egy hét múlva visszavitték a Gyűjtőbe, és a Kisfogház egyik első emeleti zárkájába zárták. Kezdődött előről minden, az idegesítő várakozás, a fárasztó séták, a halálhangulat és a tehetetlen álmodozás.

Nem tudhatta, hogy nem mindenki feledkezett meg róla. Schusztter főhadnagy például mindent elkövetett, hogy vizsgálati anyaga a leggyorsabban átkerüljön az ügyészségre. De hiába erőlködött Iványi iratcsomója valakinek a páncélszekrényében mindig elakadt. A főhadnagyra valaki másnak az ügyét osztották, reggeltől estig azzal volt elfoglalva. Arra már nem volt módja, hogy Iványit felhozassa, elbeszélgesse vele. Hamar észrevette, hogy az osztályon teljes a zűrzavar és a bizonytalanság. Rémhírek kaptak szárnyra; mindenkit, aki a Rajk-ügy vizsgálatában részt vett, bíróság elé állítanak. Másnap pedig azt hallotta, hogy leállítják a felülvizsgálatokat, nem lesz semmiféle rehabilitáció, az ávéhások ne nyugtalankodjanak, a párt megvédi őket. Horváth az egyik nap magabiztosan kijelentette: – Senki se nyugtalankodjon, hibáztunk, de végül is sokkal több jót csináltunk. Elfogtuk a bujkáló fasisztákat, felderítettük és szétosztottuk az ellenforradalmi szervezeteket, leszámoltunk a jobboldali erővel, védtük az államot.

Schusztter kibámult az ablakon. „Mindez – gondolta fáradtan – ma már nem érdekli az embereket.” Anyja mesélte, hogy a legutóbbi taggyűlésen a központi előadóba szinte belefojtották a szót. Felállt egy fiatal mérnök, és azt mondta: – Arról beszéljen az elvtárs, hogy

mi történt Rajk Lászlóval? Bűnös volt vagy ártatlan? – Az emberek pedig helyeseltek. – Úgy van, erről beszéljen.

Horváth az értekezlet végén ott tartotta a főhadnagyot.

– Mi van magával, Schuszter elvtárs?

– Iványi ügyével mi van, alezredes elvtárs?

– Maga talán szerelmes lett Iványiba?

– Nem, alezredes elvtárs. Azt is megkérdezhetném, mi van Keszterű és Mitics ügyével?

– Hamarosan szabadulnak, amnesztiával. Talán a jövő hónapban.

– És Iványi?

Nem kapott választ.

Felhívta telefonon Dobrait. A titkárnője közölte, hogy szabadságon van.

Este bejelentés nélkül fölkereste a lakását. Alig ismert rá. Egy öregember állt az ajtóban, és fáradt, közönyös tekintettel nézett rá. Pedig legfeljebb ötvenhárom vagy ötvennégy éves lehetett. Schuszter már járt Dobrainál, ismerte a régimódi cseresznye hálósobát, a vörösréz domborítással készült ötkarú csillárt, Dobrai büszkeségét, az ugyancsak vörösrézből és üvegből készített olvasólámpákat az éjjeli szekrényeken, a nappali szoba öblös, kényelmes foteljait, a családi képeket a falakon, a faragott könyvszekrényt Lenin és Sztálin kötetivel, a „mozgalmi fal” képeit, amelyeken megtalálható a fiatal Dobrai a tornászcsoporthban, a focicsapatban, a gödi parton, a csónak mellett.

– Mit akar? – kérdezte Dobrai.

– Beszélni szeretnék az ezredes elvtárral.

– Jöjjön be. Csukja be az ajtót. – Azzal előrement, úgy, mintha a fiatalember ott se lett volna. Kopott, kék atlétatrikó feszült vaskos felsőtestén, sötét nadrágja gyűrött volt, papucsja lukas. – Üljön le.

Schuszter leült.

– Zavarok?

Az ezredes nem válaszolt. Behajtotta a könyvet, amit olvasott, és az asztalra tette.

– No, beszéljen.

Schuszter körülnézett.

– Egyedül van, ezredes elvtárs?

– Egyedül. – Keserűség érződött a hangjában. Fejével a cigaretta-csomag felé intett. – Gyújtson rá.

Egy tűzoltóautó vagy mentőautó száguldott a Körúton, szirénája vijjogott. A főhadnagy meggyújtotta a cigarettáját.

– Tanácsot szeretnék kérni az ezredes elvtárstól.

– Éppen tőlem? Mit akar mondani?

– Befejeztem az Iványi-ügy felülvizsgálatát.

– Tudok róla. Nem bűnös. Rehabilitálják.

– Nem. Ma tudtam meg, hogy még nem fogadták el a javaslatomat. Tanácstalan vagyok. Nem tudom, mit tegyek, kihez forduljak.

Dobrai félig lehunyta szemmel hallgatott.

– Honnan gondolod, hogy én tudom?

– Ha Kolozs elvtárs idehaza lenne . . .

– Nincs itthon. És ez az út így nem is járható. Minden Rákosi elvtárson múlik. A Központi Vezetőséget te nem hívhatod össze. Én sem . . . – elhallgatott, és hosszan töprengett valamin. – A legtöbbet talán én vétettem Iványi ellen. Hogy miért? Napok óta hiába keresem a választ. Nem szerettem őt, és már nem tudom, miért. Féltékeny voltam rá? Az is meglehet . . . Ő is meg Mitics is mindig ellentmondtak nekem. Ezért? – Nehézkesen felemelkedett.

Két nap múlva Schuszter főhadnagyt Dobrai titkárnője kereste fel. Egy zárt borítékot adott át neki. A főhadnagy az ügynevezett „svájciak” egyikét hallgatta ki, egy harminc év körüli mérnököt, aki egyetemista kora óta tagja volt a kommunista pártnak. A kihallgatás befejezése után izgatottan tépte fel a borítékot. A feljegyzés volt benne és egy levél. Szétnyitotta a levelet.

„Az én szerepemet az ügyben megírtam a Központi Vezetőségnek. Nem szépítettem, nem védekeztem. Azzal fejeztem be, amit most neked írok: vétkesnek tartom magam, kimondom magam felett az ítéletet, és végre is hajtom. Nem tudtam tisztességesen élni, legalább tisztességesen haljak meg. Dobrai Gyula.”

Schuszter néhány pertig döbbsen ült. Amikor végül a telefonért

nyúlt, kétszer is elhibázta a tárcsázást. Mikor hangot hallott a telefonkagylóban, megkönnyebbült.

– Az ezredes elvtársat kérem. Schusztter főhadnagy vagyok a vízgálóktól.

– Az ezredes elvtárs meghalt – mondta hangját lehalkítva a titkárnő. – Tíz perccel ezelőtt föbe lőtte magát.

6.

Péter tárgyalását július huszadikára tűzték ki. Nyolc nappal előtte felkísérték az egyik kihallgatósobába, ahol Schusztter átadta neki a vádiratot.

– Hát most már mégiscsak vége lesz ennek a hosszú menetelésnek, Iványi.

A tárgyalás előtt egy nappal lekísérték a fürdőbe. Kedvére megfürödhetett, aztán a borbély vette gondozásba, közben irigykedve nézte, és talán legszívesebben a torkát vágta volna el, hiszen ez az ember holnap már szabad lesz, de ő élete végéig fog raboskodni. Érthetetlenek ezek a kommunisták, előbb kinyírják, börtönbe zárják, aztán rehabilitálják, szabadon engedik egymást, mintha semmi sem történt volna. A fene se érti őket.

Délután Péter megkapta a civil ruháit, kivasalva, rendbehozva. Kicsit lötyögött rajta minden, de majd behízízik. Mindeddig nem gondolt a tárgyalásra, nem tűnődött el azon, mit fog mondani, csak azt tudta, hogy harcolni fog. Talán nem is önmagáért, hanem Sáraért, a gyerekeiért kell harcolnia. Egész éjszaka nem hunyta le a szemét. Ez az éjszaka a családjáé, gyerekeié volt. Talán meg sem ismerik már. Aztán eszébe jutott az anyja, Marci, az öccse, egy ideig velük küszködött, majd Rózsi alakja tűnt föl, szaladt a réten át, a melle ringott futás közben.

Pontosan reggel nyolc órakor kezdődött a tárgyalás. Ugyanabban a teremben, mint négy évvel azelőtt. Csak akkor tél volt, most viszont csendes, napsugaras őszi, az ég kékje is lágyabb, oldottabb, nem olyan kemény és szikrázó, mint akkor. Más ór áll mellette,

a kezén most nincs bilincs, az ügyvédje fiatalabb és udvarias, és más fából faragott ember az ügyész is, egyáltalán nem látszik rosszindulatúnak, a fejével barátságosan biccent, és mások a bírák is, katonák, egyikük harckocsizó ezredes, a másik a légierőnél szolgál, szikár, jóarcú férfi, a jelvényei azt tanúsítják, pilóta volt, lehet, hogy vadászrepülő, talán bombázó. Az elnök, Lenkei ezredes mogorva, öreg kohász, halk, rekedtes hangon megnyitja a tárgyalást, sorolja a paragrafusokat, melyek alapján a Legfőbb Ügyész kérte a perújrafelvételi tárgyalás kitűzését... Minden simán, olajozottan megy. Péter, amikor féloldalt fordítja a tekintetét, látja Schusztter feszülten figyelő arcát. Mellette Horváth alezredes ül.

– Álljon fel – szólítja a bíróság elnöke.

Péter feláll. Az ezredes nyugodt, egykedvű hangon kérdez. Péter válaszol, és a kémkedés, hazaárulás, államellenes szervezkedés vádjával percek alatt végeznek.

– Miért tett beismerő vallomást?

Péter elmondja a körülményeket. Hogyan vették rá Fächner őrnagy és a felesége, Sára, hogy a beismerő vallomást aláírja.

– Fizikai kényszert alkalmaztak?

– Igen. De nem azért írtam alá.

Az ügyész szót kér. Lenkei bólint.

– Fächner őrnagy nem él. Rá ne hivatkozzék. Hivatkozásának bizonyító ereje nincs. Arra kérem a bíróságot, hogy a vádlottat a szóban forgó vádpontok alól, bizonyíték hiányában, mentse fel.

– A bíróságnak – mondja az elnök – bizonyítéka van arra, hogy nevezett Iványi Péter igazat mond. Birtokunkban van az a levél, amit Fächner őrnagy halála előtt a párt Központi Vezetőségének írt. Ezt a levelet a mai napon kaptuk meg Kolozs Tibor elvtárstól, a Központi Vezetőség tagjától, moszkvai nagykövetségünk ügyvivőjétől. – Átnyújtja a levelet az ügyésznek. – Az a tény, hogy a vádlott a jegyzőkönyvet nem fizikai kényszer hatására írta alá, az igazság feltárása szempontjából igen lényeges momentum. Mutatja, hogy a vádlott a legnehezebb helyzetben is hitt a pártnak. Úgy gondolkodott, hogy alá kell írnia, mert a párt ezt kéri tőle. De mutatja azt is,

és ez is lényeges, hogy egyesek vétkes módon visszaéltek a párt nevével és tekintélyével.

Péter mélyet lélegzik, és nyugodtan néz az elnökre, aki ezután apjáról kérdezi. A kérdésekből és Péter válaszaiból kirajzolódik az Iványi család múltja. Az öreg Iványi becsületessége annyira nyilvánvaló, hogy az ügyész nem is tesz fel kérdéseket, és az ügy részletezését az ügyvéd sem tartja fontosnak.

Annyira elmerült emlékeiben, hogy észre sem vette, amikor a bíró intett, hogy üljön vissza a helyére. Csak akkor ült le, amikor az őrfogfoga a karját.

Közben az ügyész megkezdte vádbeszédét. Azokat vádolta, akik a hatalomtól megszedülve hamis vádakot konstruáltak becsületes kommunisták tucatai ellen, és félrevezették a párt vezetőit, a bíróságot. Olyan ember áll előttünk, tisztelt Legfőbb Katonai Bíróság – hangsította –, akit hazug vádak és koholmányok miatt kétszer is halálra ítélték, de szerencsére, kegyelem folytán, a büntetését életfogytig tartó börtönre változtatta az Elnöki Tanács. Ez az ítélet jogi szempontból elképesztő, hiszen bizonyítást nyert, hogy Iványi Péter a terhére rótt főbenjáró bűncselekményeket nem követte el.

Már percek óta az ügyvéd beszélt, de Péter csak egy-egy mondatára tudott figyelni. „Feltárult előttünk egy tisztességes forradalmárcsalád élete, tragédiája . . . Nem lehetünk újabb tragédia előidézői . . . Ez az ember megmaradt kommunistának a kommunisták börtönében, elvhu maradt és becsületes.” Az ügyvéd érezhetően kerülte a szónoki fogásokat, még akkor is tárgyyszerű és érzelgősség nélküli volt a beszéde, amikor Iványi Mártonnéről, az öreg proletárasszonyról szólt, aki a forradalomnak adta férjét, gyerekeit, és most évek óta egyedül él, megbélyegezve, mert fia, akit először harmincnyolcban ragadtak el tőle a fasiszták, immár öt éve a nép ellenségeként börtönben ül ártatlanul. És a feleség, aki megjárta Márianosztrát, Buchenwaldot, mit gondolt ezekben az években, miben reménykedett, miben hitt? A bíróság igazságos ítéletében. A párt és mindannyiunk igazságában. Nyomatékosan kérem a tisztelt Legfőbb Katonai Bíróságot, szolgáltasson igazságot ennek a sokat szenvedett embernek.

Miután az ügyvéd befejezte védőbeszédét, egy ideig csönd volt, aztán Lenkei megköszönte a torkát.

– Iványi. – Péter felállt, arca sápadt volt, a torka kiszáradt. – Akar még valamit mondani a bíróságnak?

– Tisztelt Legfőbb Katonai Bíróság, tisztelt Elnök úr! Ezerkilencszázötvenben nem éltem az utolsó szó jogával. Kegyelmet sem kértem. Most élni akarok, élni és tovább dolgozni. De szeretnék szabadon, emberhez méltón élni. Kérem önöket, tegyék ezt lehetővé.

Lenkei kérdőn nézett rá, hogy befejezte-e, aztán felállt.

– A bíróság ítélethozatalra visszavonul – hirdette ki.

Péter mélyet lélegzett, kimerülten lehunyta a szemét. Gyomrát összemarkolta az idegesség.

Az ügyvéd hozzálépett.

– Azt hiszem – mondta –, minden rendben lesz. – Kezet fogtak.

Péter a hosszúkás ablakokon beömlő napsugarat nézte. Horváth alezredes az ügyésszel az ablak mélyedésében állt. Cigarettáztak, és halkan beszélgettek. Sárára, anyjára gondolt. Somogyfajsz. Sohasem hallotta ennek a községnek a nevét.

– Hol van Somogyfajsz? – kérdezte az ügyvédet.

– Azt hiszem, Siófoktól hatvan kilométerre. Gépkocsin három óra.

– Vonattal?

– Nem tudom. De majd megkérdezzük. Oda akar utazni?

– Szeretnék. Mégpedig anyámmal együtt.

– Ja persze . . . A feleségéhez . . .

Nem beszélhettek tovább, mert Lenkeiék visszajöttek. Mindenki visszaült a helyére.

Szinte fülsértő volt a csend a teremben.

– Iványi Péter, álljon fel!

Felállt, előrelépett.

– A Magyar Népköztársaság nevében. A Legfőbb Katonai Bíróság . . .

Péttert szédülés fogta el, olyan gyengének érezte magát, mintha hosszú betegség után most állt volna először lábra.

– . . . Iványi Pétert minden vádpontban ártatlannak találta, ezért elrendeli azonnali szabadlábra helyezését. A bíróság . . .

Az elnök beszél, nyugodtan, megfontoltan, de Péter semmit sem ért belőle, anyjára, Sárára gondol és a gyerekekre, hallja a vonat zakatolását, a kerekek csattogását.

Amikor Schusztter főhadnagy gratulál az ítélethez, már mosolyogni is tud.

7.

Sárának sokszor eszébe jutott, amit Somfai mondott . . . Jobb kommunista vagyok, mint tíz évvel azelőtt voltam. Somodorról igyekezett haza, nem várta meg, amíg kijavítják a lerobbant autóbust. A köves út két oldalán cseresznye- és szederfák porosodtak a tikkasztó hőségben. Két hete szemernyi eső sem esett, az árok mentén a fű kiégett, csak az almazöld színű talpasmuhar dacolt a szárazsággal. A gabonát már három hete learatták, Sőregi Bálint azt mondta, a termés jó közepes volt. A távolban, Karvalyos pusztán, három traktor pöfögött, törték a száraz földet, a magasban méltóságteljesen vitorlázott egy ragadozó madár. Fáradtan lépkedett, léptei nyomán felcsapódott a por. Minden oka meg lett volna rá, hogy elégedett legyen, hiszen hónapok óta dicsérik a munkáját, április negyedikén még jutalmat is kapott. Malasin Rudi segítségével az iskolásokat is bevonta a művelődési ház munkájába, bábcsoportot alakítottak, és maga is meghatódott, amikor hónapok múlva, első szereplésük alkalmával a gyerekek ámuló szemét nézte. Végigjárta Somfaival a község házait, jószerint mindenkivel beszélt, hogy esténként jöjjenek el a vetített képes előadásra. Táncos összejövetelt szervezett. Sikert a DISZ vezetőit meggyőznie, hogy a fiatalok ne a kocsmában találkozzanak, hanem alakítsák meg a Művelődési Házban a fiatalok klubját. Ebben nagy segítségére volt Kövecs Béla és Sőregi, de főleg Kónya, az építész, aki az Állami Gazdaság DISZ titkára volt. Somfai javaslatára megalakították az értelmiségi klubot, ahol minden kedden összejöttek, elbeszélgettek. Sára szíve csak akkor szorult el, amikor a gyerekeire nézett. Erősek, egészségesek, engedelmesek voltak,

de ami Sárát megrémítette, hetek teltek el úgy, hogy nem beszéltek az apjukról, mintha már elfelejtették volna. Somfai tanácsolta, ne erőltesse a dolgot, hiszen akkor magyarázkodnia kellene, s ki tudja, megértenék-e. Egyszer úgyis eljön a nap, amikor Bélus és Terézke kérdezni fogja, és akkor mindent el kell mondania. Hetekkel ezelőtt, egyik este Kövecs kereste fel a lakásán. A tanácsban azt mondta, hogy Somfaihoz megy injekcióra.

– Még hazudni is megtanulok, az úristenit a világnak! – mondta.

– Hát ne hazudjon, Béla.

– Nem érdekes – válaszolta a kövérkés ember, és megsimogatta bajuszkáját. – Van valami innivalója?

Sára pálinkát tett az asztalra. Az elnök öntött a pohárba, ivott.

– Én vadállat vagyok. Dühös fenevad. Megmarok mindenkit... Nem akarok sokat kertelni. Arról van szó, Sára, hogy egyelőre legyen kissé lustább.

– Lustább? – kérdezte az asszony, és szép, fekete szemével csodálkozva nézett rá.

– Magyarán: ne legyen annyira aktív.

Bejött Somfai is, kezét fogott Kövecsszel, leült az asztalhoz és ivott.

– Nem értem – mondta Sára. – Ez a dolgom, vagy nem?

– De egyeseknek nem tetszik. Bántja a szemüket a maga buzgósága.

– De miért? Nem csinállok én rosszat.

– Mondd meg, egyenesen, Béla, hogy miről van szó – mondta Somfai.

– Hát jó. Arról van szó, Sára, hogy egyeseknek nem tetszik, amit maga csinál. Féltik magától a fiatalokat. Rege János utasítást kapott, hogy szépszerével szabaduljon meg magától. Politikailag káros, hogy a DISZ magával beszéli meg a munkatervét, és nem a pártszervezettel.

Sára nem válaszolt. Kezét ölébe ejtve, szótlanul ült.

– Sára – mondta Somfai, és az asszonyra nézett. – Hagyd ott azt a helyet. Én szerzek a minisztériumtól egy státust, és magam mellé veszek adminisztrátornak.

– Azt már nem. Sára ott marad, ahol van. Amíg én vagyok az el-

nők, addig onnan nem mozdíthatják el – mondta meggyőződéssel Kövecs Béla. – Az előbbieket csak azért mondtam el, hogy tudjon róla, és ne szívja mellre, ha a DISZ-vezetők holnaptól nem lesznek olyan bizalmasak hozzá, mint eddig.

A nap most a háta mögül tűzött rá, Sára kicsit lelassította lépteit, táskájából kivett egy selyemkendőt, és a tarkójára kötötte. Messziről már látszott a templom tornya, attól mintegy tenyérnyire a haragoszöld erdőhát. A köves út jobb oldalán a termelészövetkezet lucerná-sa húzódott, az idén már harmadszor kaszálták. Hirtelen eszébe jutott Kónya Anti, aki új faluról álmodik.

– Tudja, Sára, hogy én miért jöttem vissza vidékre? – kérdezte egyszer, amikor együtt várakoztak az elnöki iroda előtt. – Azt hittem, hogy itt többet tehetek, mint Pesten. De aztán rájöttem, hogy nem lehet. Nem tudom, miért nem. Most nem a napi munkára gondolok. Ott lehet. De engem nemcsak az érdekel. Nem azért dagasztom itt a sarat. Azt akarom, hogy együttes munkával csináljunk itt egy mintafalut. A Monostori-forrás vizét fel tudnánk használni arra, hogy a falu arcát megváltoztassuk. Az ászoki átjárónál vízgyűjtő medencét építhetnénk, ezt az átjárót az úristen is annak teremtette. Figyel rám, Sára? Érti, mit mondok? Vagy nem érdekli?

– Dehogynem érdekel, mondja csak.

Az ászoki átjáró, mondta a fiatal mérnök, pontosan kettőszáz méterrel van magasabban a község legmagasabb pontjánál, ami azt jelenti, hogy átemelő és nyomószivattyúk segítségével nélkül a Templomkert régi ciszternáiba fel lehetne nyomatni a Monostori-forrás vizét. A ciszternák pedig elláthatnák a község minden házát egészséges ivóvízzel, még szűrő-, tisztítóműre sem lenne szükség.

Sára nem sokat értett a műszaki dolgokhoz, de azt első hallásra megértette, hogy az egész község csatornázása valóban nagy dolog. Ha mozgósítani tudnák az embereket, akár társadalmi munkával megépíthetnék a völgyelzáró gátat, az áteresztő zsilippel együtt. Cement, betonvas, kavics . . . Hát igen, nem kevés pénzbe is kerülne, de arra való a községfejlesztési alap, a járás, a megye segítsége . . . Csakhogy a tervet egyszerűen kinevették. Sára támogatta volna, de rájött, hogy az emberekkel a csatornaterv nagyszerűségét nem lehet

megértetni. „Jó kutunk van minékünk. Ilyen jó víz sehol sincsen, mint a miénk.” „Ugyan már, micsoda beszéd az ilyen. A földeken se bírjuk a munkát, hogyan mennénk mi árkot ásni. Meg gátat.” „Na, más se hiányzik. Tó. Hogy átszakadjon a gát. Az a temérdek víz meg előntse a falut.” „Bolond az a mérnök, egészen megbolondult.” „Még hogy fürdőszoba. Aztán az meg minek, he? Nem volt az ükapámnak sem fürdőszobája, majd öregségemre csinállok bolondot magamból.” Így hát egy időre abbamaradt a tervezgetés.

A tölgyesnél lehúzódt az útról. Ha átvág az erdei ösvényen, két kilométert megtakarít. Valaki hirtelen a nevén szólította, ijedten megállt. Tíz méterre tőle, az egyik napsütötte tisztáson Koncz József, az erdész szalonnázott Kónyával. Koncz már jól benne járt az ötvenben, szikár és barna férfi volt, mint általában az erdei emberek. Egy fatuskón ült, mellette a zubbonya, táskája, puskája. Kónya félmeztelenül heverészett a fűvön, izmos felsőteste izzadságtól fénylett.

Sára átvágott a fák között, a vastag avar felfogta lépteinek a zaját.

– Nem éhes? – szólt neki Koncz, és jó szívvel levágott a szalonnájából egy darabot és egy karéj kenyeret. Sára pillanatig habozott, aztán mosolyogva leült a fűre, lábát maga alá húzta.

– Nincs bicskám.

Kónya átadta a kését.

– Egyen hozzá lila hagymát is – mondta. – Nagyon egészséges.

– Úgy el volt merülve – mondta Koncz –, hogy észre sem vett bennünket. Egyenesen Somoródról?

– Onnan – mondta Sára tele szájjal. – Elromlott a busz. Nem akartam várni... Isteni ez a hagyma. De ha égni fog a gyomrom, magát verem meg, Józsi bácsi.

– Állok elébe – mondta a férfi, és ivott a kulacsból. – Tessék, igyék maga is.

Sára megköszönte.

– És maguk? – kérdezte aztán.

– Az erdőigazgatóság vadászházat akar építtetni valahol a környéken. Annak nézegettünk alkalmas helyet, aztán megéheztünk.

– Maga készíti a tervet? – fordult a mérnök felé, és tekintete egy pillanatra megpihent a fiatalember izmos felsőtestén.

– Szó van róla. Sőregi szeretné. Azon tudnánk keresni. Tudja, hogy szeret kupeckedni.

– Valamiből neki is élnie kell – mondta nevetve az erdész. – Isténáldotta ember az. – Nyelvével megtisztogatta a fogait. – Tudja, mit mondok én magának, elvtársnő? Ez a Bálint, mint a Hegedüs-uradalom jószágigazgatója, milliomos lett volna. És Hegedüsék sem jártak volna rosszul. Talpraesett ember.

Kónya Antal belenyomta a cigarettacsikket a földbe. Szemét összeszűkítette, mert belesütött a nap.

– Én előbb nem kedveltem – mondta. – Kupecnak tartottam. Béla bácsit többre becsültem nála mindig. De aztán megszerettem. Tudja mikor, Józsi bácsi?

– Megtudom, ha megmondod.

– Amikor két évvel ezelőtt megindult a kulákroham a téesz ellen. Ma is azt mondom, ha akkor Bálint történetesen nincs odahaza, talán a téeszt is felgyújtották volna. Ahogy ő ott termett, és lerámolta azt a tehetetlen Tóth Sándort, az nem volt mindennapi.

– Ne bántsd azt a Sándort – mondta az erdész. – Jó ember az. De hát nem ért szakdolgozokhoz. Nem akart ő elnök lenni, én tudom, hogy kézzel-lábbal tiltakozott ellene. De a járás meg akart szabadulni tőle, és a tagság nyakába ültették. Tanuld meg, Anti, az az ember, aki szakértelem nélkül ül a nyeregben, mert emelővel helyezték oda, megijed, ha megbokrosodik a ló. Ezért ijedt meg Sándor is. Sőregi Bálint gyakorlott lovas. Szorosan fogja a gyeplőt, tudja, mikor kell megfeszíteni a zablát, és mikor lazítani, mint ahogy azt is tudja, a sarkantyú mire való. – Becsomagolta a maradék szalonnát, kenyeret, visszatette a tarisznájába. – Hanem, az igazat megvallva, nem sokat adnék az életéért, ha itt egyszer csak történne valami. Elevenen megnyúznák.

– Nemcsak őt – mondta Kónya, és letépett egy fűszálat. – Kövecsét is agyoncsapnák.

A közeli fa ágain fiatal mókusz ugrandozott, Sára örvendezve nézte. „Béluskáék – gondolta – talán még nem is láttak eleven mókust.”

– Azt hiszem – mondta a mérnöknek –, attól nem kell tartanunk.

– Mitől? – kérdezte a fiatalember.

– Attól, hogy visszajön a régi rendszer.

Az erdész a távolba nézett.

– Hát reméljük. – Fejére tette tollas kalapját, sűrű haját a fülénél hátrasímitotta. Aztán vállára akasztotta a kétsövényűt és a tarisznyáját.

– Még benézek a Baglyasba – mondta. – Estefele találkozunk.

– Isten áldja, Józsi bátyám.

– Vízontlátásra – mondta Sára. – És köszönöm a szalonnát.

– Egészségére. Hanem igaz is – megállt, megrántotta a nadrágszíját – kérdezni akarok valamit. Kapott-e hírt a férjéről?

– Nem.

– Csak azért kérdezem, merthogy a Kövecss Béla nagybátyját ha-
zaengedték. Tegnap este. Még bocsánatot is kértek tőle. Béla nem mesélte?

– Ma még nem találkoztam vele.

– No, isten megáldja.

– Tudja, Anti – mondta az asszony, miután az öreg erdész eltűnt a bokrok között –, most napok óta az én reménykedésemet felváltotta a félelem.

– Mitől fél?

– Nem tudom. Néha felébredek éjszaka, magamhoz szorítom a gyerekeimet, és az egész testem remeg. Talán aznap kezdődött, amikor meghallottam, hogy mi történt a téeszben. Este akkor mentem el a kocsmá előt, amikor két ávéhás éppen hozta ki a kocsmából meg-
bilincselve Tarnait, a csendőrt.

– Megérdemelte, hogy elvigyék. Bálint azt mondja, ő uszította a népet a téesz ellen.

– Lehet. Valószínűleg úgy van. De az volt a félelmetes, hogy akik a kocsmá előt ácsorogtak, Tarnai pártján álltak. Láttam rajtuk, a szemükön, a viselkedésükön. Cseh Béla is odajött, az őrnagy. Láttam rajta, hogy ő is fél. – Felnézett az égre, ahol sötétkék zivatarfelhők gyülekeztek. – Azóta egyfolytában félek. A férjem tekintetétől is, már előre.

– A férjétől? Ezt még nem is hallottam magától. Miért fél tőle? Megcsalta?

– Én beszéltem rá, hogy írja alá a hamis jegyzőkönyvet. Én beszéltem rá, hogy vállalja magára a soha el nem követett bűnt. – Sze-
me kivörösödött, de elnyomta a készülő sírását. – Tegnap levelet
kaptam az anyósomtól. Én megértem őt, csak ő nem ért meg engem.
Az van a levélben, hogy Péter barátjának a felesége írt az ügyészség-
nek. Azt írta, hogy tudomása szerint a férjét beismerő vallomás nél-
kül ítélték el, ezért kéri, hogy a férje ügyében rendeljenek el új vizs-
gálatot . . . Várjon, felolvasok egy részletet a levélből. – Táskájából
elővette az összehajtogatott, teleírt papírlapot. – Szóval: „Én már
akkor megmondtam, miért kellett tenéked rábeszélni Pétert, hogy
hazugságokat vállaljon magára. Ilonka ezt nem tette meg, Keserű
nem írta alá a jegyzőkönyvet. Aztán most az ügyésztől vagy kitől
Ilonka levelet kapott, hogyha úgy vannak a dolgok, ahogyan ő aztat
állítja, akkor az ügyész, valamilyen főügyész, újból meg fogja vizs-
gáltatni a Keserű elvtárs ügyét. Én azon nyomban, ahogy a levelet
elolvastam, elszaladtam Jeney doktorhoz, merthogy Marjai, aki még
a háború előtt Péter ügyvédje volt, a télen meghalt. Aztán mondtam
Jeneynek, hogy mi történt, csináljon már valamit, vagy mondja meg,
kihez forduljak. Éppen nagymosásban voltam, de otthagytam csapot-
papot, és rohantam, ahogyan a lábam bírta. Jeney aztán telefonon
felhívta az egyik ügyvéd barátját, és elküldött hozzá. Úgy, ahogy
voltam, nyomban el is mentem a Rákóczi útra, elmondtam az ügy-
védnek, hogy miről van szó. Még az Ilonka levelét is megmutattam
neki. Elolvasta a levelet, aztán el kellett neki mondanom szépen sor-
jába, hogy mi is történt a Péterrel. Akkor azt mondta, hát kedves
Iványi néni, itt bizony nagy baj van. Ha a maga fia beismerő vallo-
mást tett, és a bíróságon is elismerte a bűnösségét, akkor mi, már-
mint a család, nem kérhetünk perújrafelvételt, merthogy nem tudjuk
bizonyítani, hogy törvénysértés történt. Keserűnél más a helyzet,
mert a Keserű nem ismerte el a bűnösségét, őtet a bíróság máskép-
pen ítélte el. Látod, Sára, ezért nem lett volna szabad rábeszélni erre
az aláírásra a fiamat. De te mindig okosabb voltál mindenkinél. Tu-
dom én nagyon jól, hogy ezek után még jobban meg fogsz gyűlölni
engemet, de én nem bánom, akkor is megmondom, ami a szívemen
van. Tegnap aztán kerestem a lakásán a barátodat, a Székely Andris

doktort is. Gondoltam, megkérem, hogy beszéljen az ügyéssel vagy valakivel, hogy rendeljék el ők a vizsgálatot a Péter ügyében, mert az ügyvéd szerint ez is lehetséges. De a házmester azt mondta, a doktor úr már régen Koreában van, ott is marad három évig, valamelyik kórházban. Ilyen a mi istenverte szerencsénk. Akkor kerestem a Kolozs elvtársat is a pártközpontban. Én tudom, hogy ő szerette Pétert. Ottan meg azt mondták, hogy Kolozs elvtárs Moszkvában van. De hát ha már elkezdtem ezt a dolgot, akkor nem is hagyom abba. Én most azt kérem tőled, hogy írd meg, ki mondta neked azt, hogy beszéld rá Pétert a jegyzőkönyv aláírására. Azt mondta az ügyvéd, ha bizonyítani tudjuk, hogy téged kényszerítettek a rábeszélésre, akkor valamit azért elkezdhetünk. Én aztat se bánom, ha te semmit sem csinálsz, csak írd meg, mert én a fiamat nem hagyom ártatlanul szenvedni. Aztán azt is írd meg, mi van az unokáimmal, hogy tudjam. Mert hát mégiscsak én vagyok a nagyanyjuk nekik. Várom ám a leveledet. Mindannyiótokat csókol a vén, gonosz anyátok.”

– Magát kényszerítették, hogy rábeszélje a férjét?

– Nem kényszerítettek – mondta Sára. – Ha ezt állítanám, nem mondanék igazat. – Elmondta, hogy mire kérte őt Fächner őrnagy, hogyan csapták be mindkettőjüket. – De ezt nem tudom bizonyítani, mert Fächner öngyilkos lett. – Tudja, torokszorító, amit az anyósom csinál. Csak szegénykém azt nem tudja, hogy mindez hiábavaló. Péter sorsa nem attól függ, hogy mi mit tudunk bizonyítani.

– Sára, komolyan, őszintén mondom, rám mindig számíthat. Szeretem magát.

– Örültség ez, Anti – mondta az asszony halk, száraz hangon. – Elhúzódott a férfitől. – Ha maga ismeretlen ember lenne, ha tudnám, hogy soha többé nem fogunk találkozni, talán a magáé lennék. Legalább néhány órára nyugalmat szereznék magamnak. De aztán csak még rosszabb lenne. Nem akarom meggyűlölni magam. Ha már odáig jutnék, minden értelmetlenné válna. – Felállt, megigazította a szoknyáját. – Hazavisz?

– Mi más lehetnék?

Odahaza a gyerekek körülugrálták. Terézke az utóbbi hónapokban nagyon anyás lett, Béluska már sokkal felnőttesebben viselkedett. Amióta rászabadult Somfai könyveire, azóta anyja könyvtárába nem tette be a lábát, mert ott nem talált se Vernét, se Coopert, se May Károlyt. Megismerkedett Winnetouval, Old Shatterhanddal, Nemo kapitánnyal, meg a többiekkel, és sokkal idősebbnek érezte magát a vele egykorú fiúknál, mert ő valami olyasmiről tudott, amiről a barátai még csak nem is hallottak azelőtt. Kifogyhatatlanul mesélt nekik, amikor reggeltől estig a Templomdombon vagy a környéken játszottak. De igazán akkor volt boldog, amikor Koncz bácsi magával vitte cserkészni. Úgy ismerte a környékbeli erdőket, mint a tenyerét, megmutatta neki, hol tanyáznak a vaddisznók, és meglesték az őzek játékát. Koncz bácsi minden egyes fát és minden bokrot ismert. Csak ránézett a harmatos ösvényre, máris kiderült, hogy Old Shatterhand semmivel sem különb nyomolvasó Koncz bácsinál. Amikor aztán a nyár közepén az öregtől egy kétélű vadászkést kapott emlékebe, azt mondta anyjának, hogyha megnő, regényt fog írni Koncz bácsiról. Sára örült, hogy az öreg szereti és magával viszi Béluskát, mert tudta: jó társaságban van, s olyan dolgokat tanulhat meg az erdéstől, aminek később is hasznát veszi. A fiú csak akkor volt dühös, ha Terézke odavágta, hogy „ügyes vagy, nem mondom, de Peti sokkal ügyesebb nálad. Ha Peti itt volna, te csak a fegyverhordozója lennél”.

Terézkének nagyon hiányzott Peti. Ha eszébe jutott, akkor napokig nem találta a helyét, folyton az unokabátyját kereste. Sára még a szünidő megkezdése előtt levelet írt Teréz mamának, hogy szeretné, ha a nyári vakációt vagy legalább egy részét Peti itt töltené Somogyfajszon. A levelet Somfai vitte magával Pestre. Teréz elolvasta, Peti a szék mögött állt, és átölelte nagyanyja vállát.

- Elmész? – kérdezte a fiút.
- Nagymama is jön?
- Csak tégedet hívtak.
- Hát én hogy mennék el nagyanya nélkül?

Somfai rögtön „kapcsolt”.

– Sára a lelkekre kötötte, hogy Teréz nénit külön és ünnepélyesen hívjam meg.

De az öregasszony tudta, hogy ez nem igaz.

– Köszönöm – mondta mindent értő mosollyal. – De én nem mehetek. Nem hagyhatom ott a munkát, két helyre járok takarítani, három családnak mosok, aztán minden héten kijárok a temetőbe.

Most, hogy ez eszébe jutott Sárának, belátta, tapintatlan volt. Anyósát is meg kellett volna hívnia. Már csak formáságból is, hiszen Teréz mama úgysem jönne ide, mert akkor nem játszhatja meg a szenvedő anyát, ha Péter hazajön.

A vacsoránál Somfai megkérdezte, hogy Sára mit végzett Somoródon?

– Összeállítottam az ünnepi műsort – mondta Sára. – Csupa tehetetlen társaság van ott együtt. Még azt is felajánlottam nekik, hogy az irodalmi csoportunk átmegy, és a kultúrházban másfél órás műsort ad. És igen, még a bábegyüttest kérték.

– Hát azt nem akarták, hogy a feneküket is kitöröld? – szólt közbe dühösen Klári, Somfai felesége. – Én még ilyen rohadt bandát nem láttam, mint ezek a somoródiak.

– Jól van, szívem, de azért beszélhetnél másképpen is – csitította az asszonyt Somfai.

– Úgy beszélek, ahogy akarok. – Hirtelen a gyerekekre nézett, akik a kis asztalnál kuncogtak. – Ti meg ne figyeljetek ide, az anyátok szentségit, mert menten megzabállak mindhármotokat! Melyikötökkel kezdjem?

A következő pillanatban már mindhárom gyerek ott csüngött az asszony nyakán, felmásztak az ölére, csókolgatták, ölelgették, és akkorákat nevettek, hogy szinte rengett bele a ház. Klára remekül tudott bánni a gyerekekkel.

– Most pedig fürdés, azután zsupsz az ágyba.

Amíg a gyerekek fürödtek, Somfai elmondta, hogy délelőtt Kövecz Bélával beszélgetett. Nagyon érdekes dolgokat mondott.

– Azt hiszem, ez mindannyiunkat érdekel.

– Mondd már – sürgette Sára.

– A megyei pártbizottság – kezdte Somfai – olyan határozatot

hozott, hogy minden erővel támogatni kell a rehabilitált kommunis-
tákat. Ez jót jelent. Nem gondolod, Sára?

– De igen, ezt gondolom. Egyébként Somoródon találkoztam
Cseh őrnaggyal. Ő is meglepően kedves, udvarias volt. Elvtársztuk
egymást.

– Még jó, hogy nem ittatok pertut – mondta Klára, közben a für-
dőszoba felé figyelt. Ma este ő volt a „fürdető mama”.

– Sára – szólt oda az asszonynak Somfai, aki eddig mintha töp-
rengett volna valamin. – Te nem véletlenül találkoztál Somoródon
az őrnaggyal.

– Honnan tudod? – kérdezte az asszony, és érdeklődve nézett az
orvosra. – Megkínálnál egy pohár konyakkal?

Somfai öregesen felállt, az italszekrényhez ment, kivett egy üveget
és poharakat.

– Kora délelőtt itt keresett nálam, miután a könyvtárban nem ta-
lált: – Oldalról nézett Sárára, figyelte a tekintetét. – Azt kérdezte:
ismerem-e Deák ezredest. – Teletöltötte a poharakat. – Tudom-e,
hogy január óta őrizetben van. „Eddig még nem közölték velem –
mondtam neki. – De ha ott van, jó helyen van.” Egészségedre! – It-
tak, majd Somfai visszaült a helyére. – Azt is megkérdezte, tudom-e,
hogy te Deák szeretője voltál? Gondolom, téled is megkérdezte.

Sára felhajtotta a konyakot.

– Megkérdezte. És nagyon szégyelltem magam.

– Miért? Hiszen szeretted.

– Nem azért, Dénes. Az őrnagy helyett szégyelltem magam.

Ebben a pillanatban hosszan, élesen megszólalt a telefon. A hosz-
szú, szaggatott csengetés távolsági hívást jelzett.

– Ez van – mondta Klára fáradtan. – Fürdés után valamelyik
tanyára hívják az embert. – Felemelte a hallgatót.

– Somfai lakás.

– Budapestet kapcsolom – mondta egy kellemes lányhang a köz-
pontból. – Halló, Budapest, tessék beszélni, halló . . .

Klára a férjére nézett.

– Budapest. Mehetsz értekezletre megint.

– Halló . . . – mondta a telefonos. – Somogyfajsz . . . tessék beszélni . . .

Zúgás, érthetetlen szavak hallatszottak, aztán nagyon távolról, nagyon gyengén megszólalt egy férfihang.

– Iványinéval szeretnék beszélni.

Klára majdnem kiejtette kezéből a hallgatót, megismerte Péter hangját.

– Igen . . . azonnal . . . – sápadtan Sárára nézett. – Azt hiszem, Péter . . .

Sára elsápadt. Reszkető kézzel vette át a hallgatót.

– Halló – mondta. – Halló . . .

– Te vagy? Sára, te vagy? Itt Péter . . .

– Péter . . . egyetlenem . . . – torka elszorult, alig tudott valamit kinyögni.

– Kiszabadultam . . . Hallasz? Szabad vagyok. Most itt vagyok édesanyámnál. Rehabilitáltak. Jól vagytok?

– Mi igen . . .

– Hajnalban indulok. A hat tízessel . . . Tízre nálatok vagyok.

– Mondd . . . – Sára egy pillanatra elfelejtette, mit akart mondani. – És ha én . . . ha én szereznék autót . . .

– Reggelig már kibírom. Már csak ez az éjszaka . . . Biztos, hogy jól vagy?

– Biztos.

– A gyerekek is?

– Ők is.

– Dénesék?

– Igen . . . Várj . . . Akarsz vele beszélni?

Szédülten adta át Somfainak a hallgatót.

– Itt Dénes. Szervusz Péterkém.

– Szervusz . . . Nem is tudom, mit mondjak.

– Semmit. Nekem elég, ha a hangodat hallom. Holnap Somoródon várunk. Vigyázz magadra. Most pedig visszaadom a kagylót a feleségednek.

– Sára . . . addig is csókold meg helyettem a gyerekeket.

– Mit főzzünk holnapra? Mit ennél?

– Rád bízom. Mindegy. Nem fontos . . . Reggel indulok . . .

Megszakadt a beszélgetés. Hiába próbálkoztak, az összeköttetést már nem sikerült helyreállítani. Csak ültek, és nézték egymást.

Sára sírt.

– Hát mégis . . . Öt év és hét hónap . . . – lassan összeszedte magát. – Ha elkérném Sőregitől a kocsit . . .

– Ne légy gyerek – mondta Somfai. – Reggelig már kibírod. Adok egy erős nyugtatót.

De Sára nyugtatóval sem tudott elaludni, csak hánykolódott hajnalig.

8.

Aznap délelőtt, amikor Péter bírósági tárgyalása még javában tartott, Anna valami csodakenőcsöt hozott a kórházból, és bedörzsölte vele Teréz mama fájó vállát. Hát ez bizony recseg-ropog, mondta neki. Ki kéne cserélni. Miért nem szól Jeney doktornak, hogy utalja be Hévízre, csuda jó hely az, a főorvos úrtól hallotta, a fürdő iszapja drágább, mint az arany.

Dehogyan szól neki, mondta az öregasszony, még csak az hiányozna, a múlt hónapban is teleszurkálta az ujjait injekciókkal, másnap mosni sem igen bírt.

A hokedlin ült, háttal Annának, mellét szemérmesen eltakarta a törülközővel.

– Hanem, hallod-e, Teréz, nagy újságot mondok.

– Jót?

– Azt hiszem.

– De finomabban nyomkodd – mondta felszisszenve. – Olyan a kezed, mintha vasból volna . . . Szóval, mi az a nagy újság?

– Túri főorvos úr fia szabadult.

– Péter is szabadulni fog. Még hozzá hamarosan. Tegnap azt mondták Váriék, ne csüggedjen, Teréz néni, most már ne csüggedjen, mert a felülvizsgálatok folynak, és a fiára is hamarosan sor kerül. Marci járt az ügyészségen, és neki is azt mondták . . . Azt hiszem, most már elég lesz. – Felállt, vállára húzta a kombiné pántját, aztán

szenet tett a tűzhelyre, s gondosan fölseperte a lehullott szénport. Leült a tűzhely mellé, stoppolni kezdte Peti zokniját, pedig tudta, hogy Márti megint veszekedni fog, ha meglátja Petin az elhasznált zoknit.

– Tudod – kezdte –, nekem az nagyon fáj, hogy Sára még egyszer sem járt az ügyészségen. Meg is írtam neki a véleményemet, de alaposan. Meg én! Micsoda dolog ez. A felesége . . . és egyetlen lépést sem tesz az érdekében. Csak ül a fenekén, és várja, hogy történjen valami. Én meg lekoptatom a lábamat, elmegyek a világ végére is, hogy valamit megtudjak róla. Az az istenverte Márti legalább addig ment, veszekedett, míg végül rehabilitálták Kálmánt. És most kezében van az írás, a pecsétetes papír, hogy Juhász Kálmán ártatlan volt, ártatlanul vitték el, meg minden.

Annának nem tetszett Teréz furcsa, kapkodó lélegzete. Meg is kérdezte tőle, hogy mióta lélegzik így?

– Semmi ez – mondta Teréz. – Néha rám jön, aztán elmúlik.

– Szóltál Jeney doktornak?

– Nem én. Van annak dolga éppen elég. Meg aztán nem akarok én olyan lenni, mint azok a megvénült naccságák, akik mindenfélét kitalálnak, hogy itt fáj, meg ott fáj, jaj, édes Terézkém, ha tudná, hogy én milyen nagyon beteg vagyok. Az éjjel is majd meghaltam. Mondja, Terézkém, maga hogy csinálja, hogy nincsen semmi baja? Úgy csinálom, hogy dolgozok. Reggeltől estig. Nekem nincs időm arra, hogy beteg legyek, meg hogy kosárszámra hordjam a patikából a gyógyszert.

Így beszélgettek, amikor hetenként egy vagy két alkalommal találkoztak, rendszerint akkor, amikor Peti délelőtti volt az iskolában. Vasárnap kimentek együtt a temetőbe, rendbehozták a sírokat, és mindegyik sírnál üldögéltek egy félórácskát. Vasárnaponként ugyanis Peti, Marci tudtával, az anyjánál ebédelt. Volt úgy, hogy Márti nem főzött, hanem beültek Gelley szolgálati kocsijába, és a Margitszigetre mentek ebédelni. Este aztán Peti beszámolt nagyanak, ha Marci már otthon volt, neki is, hogy mi minden történt aznap. Elmondta, hogy Juli éppen olyan undok, mint azelőtt, és úgy fölrag az autóra meg mindenre, mintha az övé lenne. A kis Miklóska meg olyan csendes, rendes, mintha nem is igazi gyerek lenne, hanem

hajasbaba. De amikor nevet, meg csapkod a kezével, akkor nagyon helyes. Teréz óvatosan Marcira nézett, akinek aznap kivételesen jó kedve volt, és megkérdezte, Gelley hogyan bánt vele, kedves, barátságos volt-e hozzá. Barátságos, válaszolta Peti, de sohasem mosolyog, hanem mindig a homlokát nyomkodja, és úgy beszél vele, mintha már ő is felnőtt volna. Legutóbb is behívta a szobájába, azt mondta, üljön le, és most beszéljenek egymással, mint férfi a férfival. Szeretné tudni, hogy mi akar lenni, ha majd elvégzi az általánost. Érdeklődött az iskolában, és azt mondták neki, hogy az Iványi gyerek nagyon jó-fejű.

– És mit mondtál, mi akarsz lenni? – kérdezte Marci.

– Hát azt mondtam, hogy még nem tudom. Lehet, hogy majd műszerész leszek, mert szeretem a fizikát, de az is lehet, hogy híres feltaláló lesz belőlem. Ő meg azt mondta, hogy a feltaláló az nagyon jó, de akkor énnekem sokat kell tanulnom; és gimnáziumba meg egyetemre kell majd járnom, mert ők szeretnének engemet örökbe fogadni, és ha édesapa ebbe beleegyezik, akkor nem Iványi lesz a nevem, hanem Gelley.

– És te mit mondtál? – kérdezte Marci. Eddigi jó hangulata kezdett elpárologni.

– Azt mondtam, én Iványi akarok maradni. Bejött anyja is. Megkérdezte, miért akarok Iványi maradni. Azért, mondtam, mert eddig is az voltam, és nekem tetszik az Iványi név, a srácok is úgy hívnak, meg mindenki, akkor miért legyen nekem más nevem. Meg azt mondtam, hogy apukámat is Iványinak hívják, a nagyapámat is. Ebédnél anyuka azt mondta, hogy ezentúl a Miklós bácsit ne Miklós bácsinak, hanem apukának szólítsam. – Peti Teréz mamára nézett. – Nagyanya, én nem akarom őt apukának szólítani, és azt sem akarom, hogy Gelley legyen a nevem. Nekem van saját apukám, és nem igaz, hogy az apukám engem nem szeret.

Marci magához húzta a gyereket, átölelte.

– Mi van, fiam, nem vagy te lány, csak nem fogsz itt sírni, micso-da dolog az? – De azért az ő szíve is belesajdult. „Hát már itt tartunk? Már a fiát is el akarják venni?”

Az öregasszony feleszmélt. „Te jó ég, elaludtam.” Anna közben

észrevétlenül itthagyta. Eszébe jutott, hogy már el kellett volna indulnia Jeney doktorhoz. Nagy sietve összekapta magát, és útnak indult.

Az idős orvos barátságosan fogadta, de Teréz a tekintetéből észrevette, hogy nem jókor jött. Mondta is azonnal, ha zavarja a doktor urat, akkor majd felkeresi máskor, de Jeney ráförmedt: befelé, és egy szót sem, le a ruhával, egykettő. A belső szobából Jeneyné magas, kissé visító hangja hallatszott: – Ki az, ki van itt? – kiabálta, az orvos visszakiabált, hogy ne nyugtalankodjék, csak Teréz. Az öregasszony közben átment a hallon, vigyázva lépkedett, szőnyegről szőnyegre, nehogy a lábnyoma ottmaradjon a fényes parketton. Ismerte a járást, sokszor járt Jeneynél, néha még a nagytakarításnál is segített. Olyankor néhány percre mindig megállt a rendelő ablakában, elnézett a romos zsinagóga felé, kereste azt a Lajos'utcai földszintes házat, ahol egy-két évig boldognak érezte magát. Most is odanézett, de ugyanazt az üres telket látta. Jeney azóta majdnem teljesen megkopaszodott, pocakot is eresztett, de a mozgása fiatalos maradt. Teréz leült a szokott helyére, az íróasztal előtt álló székre, az orvos pedig a lepedővel és viaszosvászonnal leterített sezlonra; a térdét keresztbe rakta, átkulcsolta a kezével, aztán fekete keretes szemüvege fölött szigorúan nézett az asszonyra. És még mielőtt Teréz megszólalhatott volna, ráfordult:

– Miért kedvelem én magát, vén boszorkány? Azt mondja meg nekem, hogy miért? De istenemre mondom, meglátja, egyszer még agyoncsapom, akár egy legyet.

– Na hiszen – mondta Teréz. – Azt a napot nagyon is megkeserüli a doktor úr, mert én akkor minden éjjel meglátogatom, és megcsipkedem az orrát.

Jeney nevetett.

– Iszik valamit, Teréz?

– Nincs énnékem kedvem most az iváshoz. Bizony azt sem bánám, ha agyoncsapna doktor úr, az volna már énnékem a legjobb.

– Nono! Mi történt magával? Ki vele!

Teréz szépen sorjában elmondta, hogy múlt vasárnap este mit halott Petitől.

– Mondja meg énnékem, doktor úr, de őszintén, hát lehet ilyet csinálni? Még él az apja, és mégis el akarják tőle venni a gyereket. A törvény ezt engedi?

Jeney megvakarta kopasz fejebúbját. Egy párnát tett a könyöke alá, de nem találta kényelmesnek, leült az íróasztal mögé.

– Ha be tudják bizonyítani, orvosi bizonyítvánnyal, esetleg tanúval, hogy Marci gyógyíthatatlan alkoholista, akkor elvehetik maguktól a gyereket. Csak ne nyafogjon itt nekem, maga erős asszony, de az utóbbi időben sokat sírdogál.

– Már nem sírok. – Zsebkendőjét nyomkodta a szeméhez, és minden erejére szükség volt, hogy visszatartsa a könnyeit.

– Maga szeretheti azt a fiút, ahogy akarja, de tudomásul kell vennie, hogy csak a nagyanyja. Érti? Ki kell találni valamit, hogy Marci talpra álljon. Le kell szoktatni az ivásról. Én már, ha az emlékeztem nem csal, többször is beszéltem vele. Mindig türelmesen meghallgat, és azt mondja: igazam van. Mindenben igazam van. Aztán minden marad a régiben.

Jeney közben figyelte az asszonyt és hallgatta száraz, hörgő lélegzését.

– Vetközzék le – mondta ellentmondást nem tűrő hangon.

Teréz felállt, szólni akart, de nyomban meggondolta magát. Ez egy vadállat, ezzel nem lehet beszélni, mert mindjárt kiabálni fog. Az idős orvos alaposan végigkopogtatta a hátát, meghallgatta a szívzörejeiket, a hörgőket. Az arcán látszott, hogy nem tetszik neki valami.

– Mérje csak meg a lázát – mondta.

– Mennyi? – kérdezte Teréz, mikor egy kis idő múlva átnyújtotta a hőmérőt az orvosnak.

– Harmincnyelc kettő – mondta az orvos. – A torka nem szokott fájni mostanában?

– Hát . . . – az öregasszony csontos vállát vonogatta. – Van úgy, hogy érzem.

– No, nyissa csak ki a száját, mondja, hogy ááá . . . hangosabban . . . ááá . . . És még azt mondja, hogy nem fáj, csak néha érzi. Felöltözhet. Holnap pedig találkozunk a Margit-kórházban, úgys

oda kell mennem. Néhány dolgot alaposabban meg kell nézni. Mondjuk – közben az előjegyzési naptárát nézegette –, mondjuk, tíz óra-kor. Este lefekvés előtt pedig lenyel két aszpirint.

Otthon az öregasszony elgondolkodott Jeney szavain. „Istenem, csak ne legyek beteg. Csak az ne.” Nyugtalanság fogta el. Nem akar még meghalni, de kórházba sem akar kerülni, neki még nagyon sok elintézni való dolga van. Elhatározta, hogy kimegy a temetőbe. Peti és Marci csak késő délután jön haza a gyárból, ráér a főzéssel. Kánikula volt, a forró, párás levegő ránehezedett a mellére. Nem, ilyen rekkenő hőségben mégsem megy el hazulról, hátha rosszul lesz az úton.

Felállította a kertben a nyugágyat, a diófa árnyékában, és elnyom-hatta az álom, mert nem vette észre, amikor egy Pobjeda állt meg a ház előtt. Csak akkor nyitotta fel a szemét, amikor a kapucsengő megszólalt. Nehézkesen felállt, és elindult a kapu felé. Aztán hirtelen megtorpant, nem akart hinni a szemének. A kapu előtt a fia, Péter várakozott, egy fiatalember társaságában.

– Édesanyám! Anyukám!

Ennél többet nem hallott, mert elsötétült előtte a világ, és egyen-súlyát veszítve a falnak tántorodott.

Amikor, már az ágyban, magához tért, a fiatalembert nem látta. Csak Pétert. Tehát nem álmodott, és nem bolondult meg. De azért félve nyitotta fel újra a szemét.

– Fiam, fiacskám. – Magához ölelte Péter fejét, és könnye-zett. – Kisfiam, Péterkém.

– Én vagyok, édesanyám. Én vagyok az. – Alig tudta lenyelni a könnyeit. – Nincs semmi baj. Hazajöttem.

Az öregasszonynak nem volt maradása az ágyban. Hiába volt minden ellenkezés, kérő szó, könyörgés, máris ott serénykedett a konyhában.

– Mondja, édesanyám, és Sára . . .

– Somogyfajszon él. Somfaiéknál. Kultúrház-igazgató meg könyv-táros.

Már a húslevest kanalizta, amikor megkérdezte, hogy mikor megy vonat Somogyfajszra

– Ma már nem indul. Csak holnap reggel. Pontosan nem tudom.

– Akkor reggel utazom. És Marci?

Teréz a tányérra tette a sült húst, arca elfelhősödött.

– Marci? – kérdezte vissza, és leült az asztal mellé, szemközt Péterrel. – Megvan. A Hajógyárban villanyszerelő. A feleségétől elvált, még ötvenháromban. Itt lakik énvelem meg Petikével. Tudod, fiam, Marci az én nagy bánatom. Aranyos, jó gyerek, de ha iszik, akkor te még olyan szomorú embert nem láttál. – Felcsillant a szeme, még a ráncai is mintha kisimultak volna. – De talán most, hogy hazajöttél, talán most majd megváltozik . . . És te sokat szenvedtél? – kérdezte.

Péter hallgatott. Hátradőlt, cigarettára gyújtott, és hosszan megszívta a cigarettáját.

– Vagy nem akarsz beszélgetni vélem?

– Ami elmúlt, arról nem, édesanyám. Nemcsak magával nem, senkivel.

Felállt, kiment a tornácra, és végignézett a gondozott kerten. Úristen, hát mégiscsak igaz, nem álmodik? A nehéz, illatos levegő szinte megrészegette. Felejtani, mindent elfelejtani, akár egy rossz álmot.

Hamarosan Marci is megérkezett. Csak álltak, és bámulták egymást, aztán egyetlen szó nélkül összeölelkeztek.

Péter felkapta Péterkét, és jobbról, balról megcsókolta.

– Megismersz még?

– Meg hát – mondta Peti, és átölelte Péter nyakát.

Vacsora után kiültek a kertbe. Marci hozatott egy üveg bort. Lassan, óvatosan ittak. Peti is odatelepedett közéjük, de Marci játékosan a fenekére vert, és beküldte a nagyanyjához. Péter az első pohár után könnyű szédülést érzett.

– Rehabilitáltak – mondta. – Minden vádpont alól felmentettek. Írás van róla.

– Bocsánatot is kértek?

– Azt is.

– Rohadjanak meg. Az öt évedet is visszaadják?

– Azt ugyan nem. De visszakaptuk a becsületünket. Nemcsak én, hanem te is.

– Soha. Az én becsületemet már nem adhatják vissza. Én rongy ember lettem. Vagy talán az is voltam mindig.

Marci a kerti asztalra könyökölt, súlyos tekintetét a pléh hamutartóról nem vette le, úgy érezte nincs joga, hogy Péter szemébe nézzon.

– Megtagadtam az apámat – mondta. – Leírtam, a saját kezemmel írtam le, hogy téged mindig is kalandornak tartottalak . . . Hát van erre mentség? – Meggyötört arcát végre Péterre emelte. – Magyarázat talán van. De mentség nincs.

– Hagyjuk ezt – mondta Péter szeretettel. – De van valami, amiről nem feledkezhethünk meg. Arról, hogy visszajöttem. És nem isteni véletlen folytán, nem külső, ellenséges erők nyomására, még csak nem is Rákosi kegyéből. Engem meg a többiekot azért rehabilitáltak, mert a párton belül történt valami. Valami jó s a jövőre nézve biztató dolog. Éppen ezért nekünk most nagy a felelősségünk. Érted? Éppen nekünk, akiket sérelem ért.

Marci kettétört egy gyufaszálat, és a körmét piszkálta.

– Lehet. De ez az én helyzetemen nem változtat. Ettől függetlenül igazad van. Hagyjuk. Azt mondd meg, mi lesz most veled?

A konyhából kihallatszott Teréz hangja. Petit szidta valamiért.

– Velem? Reggel leutazom Sáráékhoz. Aztán írok az Ellenőrző Bizottságnak, rendezzék a párttagságomat. A bírósági ítélet megsemmisítette a lefokozásomat, tehát vissza fogom kapni a katonai rendfokozatomat, a kitüntetéseimet. Anyagilag kártalanítani fognak, lakást is kapok, és gondolom, valami állást is. – A tekintete elkomorult. – Mondd csak, Sára miért költözött vidékre?

– Anyával nem beszéltél?

– Erről nem. De nagyon szeretném tudni, hogy mi történt köztük?

– Hogyan magyarázzam, hogy megértsd? – Mélyet sóhajtott. – Magam sem tudom, kinek van igaza. Én csak azt tudom, hogy Sára derék asszony. És tudom, hogy anyánk is az. Tulajdonképpen bonyolult história. Néhány héttel Sztálin halála után történt. Márti akkor már Gelley Miklóssal élt együtt. Még nem váltunk el. Ez a válás is bonyolult volt, nagyon, ha ugyanis Márti adja be a keresetet, és azt mondja, hogy politikai okokból kéri a házasság felbontását, azonnal

kimondják a válást. Azt hiszem, erre nem volt képes. Végül beadtam én a keresetet, azzal, hogy mindent Gelley intézzon.

Cigarettára gyújtott, elgondolkodva fújta ki a füstöt, és azon tűnődött, hogy tudná elmondani annak az esős, késő tavaszi délutánnak a történetét, amikor Sárával felment Gelleyékhez. Hiszen minden kiejtett szónak, mozdulatnak, szemrebbenésnek mindannyiuk jövőjére nagy jelentősége volt. Lehunyta a szemét, megpróbálta maga elé képzelni a kényelmesen berendezett lakást, Sárát, Gelleyt, aki akkor már a Szabad Nép szerkesztő bizottsági tagja volt.

– Márti, az udvarias háziasszony megkérdezte, kinek mit tölthet. Sára kávéért kért, én semmit. Márti csodálkozott. „Rumot sem?” – kérdezte. Valódi grúz konyakjuk van. Ötcsillagos. Abból sem kérek. Sára egy darabig kavargatta a kávéját, aztán megkérdezte:

– Még mindig a presszóban dolgozol?

– „Már nem – mondta Márti, és rám nézett. – Marci nem mondta?”

– Nem. Nem szokott beszélni rólad. Hol dolgozol? „Egy építőipari vállalatnál – mondta Márti –, a titkárságot vezetem. Kevesebbet keresek, mint a presszóban, de azért jól érzem magam.”

Láttam rajta, hogy ideges. A másik szobában Gelley telefonált. Azt gondoltam, tudatosan várakoztat meg, azért „rendezte” azt a telefonbeszélgetést, hogy érzékeljük személyének a fontosságát. Ismered ezeket a trükköket... – Ivott egy korty bort, tekintetével az anyját kereste. – No, aztán végre mégiscsak kijött Gelley. Elegáns volt. Gondterhelt képpel üdvözölt, elnézést kért, de hát a hivatás! Ahogy ott pózolt, tette-vette magát, eszembe jutott Somfai Dénes egyik levele. Dénes nagyon jó fej, szerettem olvasni a leveleit. Ebben a levelében, hogy erőt öntsön Sárába, azt írta, hogy a párt hasonló az emberi szervezethez. Hosszú éveken át egészségesen fejlődik, bár a vírusok és a baktériumok állandóan támadják. Előfordul, hogy ezek a fertőző élősdiek bejutnak a szervezetbe. De az egészséges szervezet kitermeli a védekezéshez szükséges ellenanyagokat, amelyek megölik a fertőző baktériumokat, és kidobják a szervezetből. Elnéztem Gelleyt, amint ott izgett-mozgott, s magamban azt mondtam: íme, a két lábon járó vírus. Furcsa, de azt éreztem, hogy Gelley való-

ban szereti Mártit. Ahogy ez az érzés egyre erősebb lett bennem, úgy erősödött a gyűlöletem is. Gelley végig vállveregetően kedves volt, megkérdezte Sárát, tudna-e neki segíteni valamiben... De miért nem iszol?

– Elég volt – mondta Péter. – Nekem most hamarabb megárt. Folytasd csak.

– Sára írt egy tanulmányt a proletárdiktatúra feladatainak helytelen értelmezéséről és az ebből fakadó torzulásokról. Hónapokig dolgozott rajta. Mondom Gelleynek, intézze el, hogy a Szabad Nép folytatásokban leközölje. Furcsán nézett rám, és Sára azonnal kapcsolott. „Marci tréfál – mondta. – Fölöslegesen ijesztgeti magát. Azt hiszi, szükségem van arra a kis külön keresetre. Ez az ő aggályoskodása. Tudja, Gelley elvtárs – magyarázta halál-komoly arccal –, én most már egész jól keresek. Képzeld el: a múlt hónapban tisztán hatszáz forintot vittem haza. Szinte sírtam a boldogságtól.”

– Őszintén mondom neked, nagyon sajnáltam Sárát. Nem tudom, most milyen a keze, de akkor repedezett volt, a vas és olaj beletette magát a bőrbe, képtelen volt onnan kisikálni. Gelley persze nyomban témát váltott... Négy hét múlva, közölte, kimondják a válást. Sikerült elintéznie, hogy nekem nem kell személyesen megjelennem. Reméli, hogy a válás után hamarosan megtarthatják az esküvőt. Képzelheted, hogy éreztem magam. De tulajdonképpen nem is a válás miatt akartak találkozni velünk, hanem mert, hogy a válás után Márti el akarja adni a Szomolnok utcai házat. Van is rá vevő, mondták, Horváth Géza örnagy.

– Már alezredes, ha a mi Horváthunkról van szó – mondta Péter.

– Arról. Akkor még, ha jól tudom, a váci börtönben volt parancsnokhelyettes.

– Sára megérezte, hogy nagyon el vagyok keseredve, és nyugtatott. Márti ilyet nem tenne velünk, mondta ott előttük. Bennem azonban robbant az indulat: „Törvényen kívül vagyunk, Sára, azt tesznek velünk, amit akarnak.”

– Márta kirohant a szobából, Gelley meg eléem állt. Ilyesmiről szó sincs, magyarázta, ha Horváthék megveszik a házat, ők írásban kötelezik magukat, hogy megfelelő lakást szereznek nekünk Budapest te-

rületén. Legyintettem, és azt mondtam, én fejszével a kezemben várom őket.

Megpuhította a cigarettáját, a végét megnyálazta.

– Ma már talán nevetségesen hangzik mindez, de akkor én nagyon komolyan gondoltam.

– Úgy tudom, hogy Horváth végül is megvásárolta a házat – mondta Péter. – Csak azt nem tudom, hogy miért?

– Horváth talán be akarta biztosítani magát. Szolgálati lakásban lakott. Láttam, hogy a leszerelt vagy letartóztatott ávéhásoknak mi lett a sorsuk. Valamelyik bérkaszárnnyában helyezték el őket, ahol nem volt olyan nap, hogy ne hallottak volna fenyegető megjegyzéseket. Horváth nem akarta kitenni magát és a családját ilyen zaklatásnak. A fia idén végzett, kohómérnök . . . Arra gondolt, hogy itt félrevonulhat a világtól, és kertészkedni fog.

– Tőle tudod?

– A feleségétől. Nagyon rendes asszony.

– Értem. Ezt értem, csak azt nem tudom, hogy amit elmondtál, hogyan függ össze az anyám és Sára viszonyával.

Marci felhajtott egy pohár bort. Tisztán.

– Mindjárt megérted – mondta. – Nagyon is összefügg. Gelley ugyanis közölte, hogy hivatalosan kérték Juhász Kálmán rehabilitálását. A pártközpontban a haverjaival elintézte, hogy elrendeljék a felülvizsgálatot. Ugyanis, mint megtudtuk, nem nézték jó szemmel, hogy Gelley, a Szabad Nép szerkesztő bizottságának tagja egy összeküvéssel vádolt kulák lányával él együtt. A gyerek meg már útban volt. Én azonnal megértettem az összefüggéseket. Kálmán bácsi már nem él. Nem is volt tárgyalása. Beismerő vallomást tett, és felakasztotta magát. Most, a kormányprogram után jól jött, hogy a Nemzeti Parasztpárt volt vezetőinek kedvében járhatnak a rehabilitálásával, ezzel is bizonyítják, hogy ők komolyan gondolják a törvénysértések megszüntetését. Csakhogy, amint Gelley szavaiból megértettem, az államvédelmi nem akarta elismerni, hogy Kálmán bácsit törvénytelenül tartóztatták le. Gelleyéknek viszont életbe vágóan fontos volt ez a rehabilitáció, hiszen ha nem tudják bebizonyítani Kálmán bácsi ártatlanságát, a szerkesztő elvtárs nem veheti feleségül Mártit. Illet-

ve feleségül veheti, de akkor le kell mondania az állásáról, talán még a pártból is kizárják. Értem, mondtam Gelleynek, ez világos beszéd. Ezek szerint nem lesz esküvő. De hát Márti egy ideig még szeretőnek is megteszi. És ekkor kaptam a legnagyobb pofont. Gelley megragadta mellemen a kabátomat. Figyeljek rá, kiabálta, és ne felejtsem el, amit most mond. Neki Márti nem szeretőnek kell, hanem feleségnek. Ő nem csábította el tőlem, akkor találkozott vele, amikor Márti már hónapok óta különváltan élt. Az első találkozás alkalmával megmondta neki, hogy feleségül akarja venni, mert gyerek-kora óta szerelmes belé, és akkor Márti is szerette őt. Mártit tehát feleségül veszi akkor is, ha kizárják a pártból. A házat is azért akarják eladni, mert felkészültek a legrosszabbra, és nem akarják, hogy a gyerekek bármiben is hiányt szenvedjenek.

Elhallgatott, és csak hosszabb idő múlva kezdett újra beszélni.

– Sára azt mondta Gelleynek, ha Kálmán bácsit rehabilitáltatni akarják, gondoljon arra, hogy akik a törvénysértést elkövették, egykönnyen nem adják meg magukat. Az öreg meghalt. Mi maradt utána, mi a bizonyíték, hogy ártatlan volt? Csak egy saját kezűleg írt beismerő vallomás, és a tanúk hamis vallomásai, ez van, semmi más. Márpedig ezek a tanúk sohasem fogják elismerni, hogy hazudtak, mert akkor hamis tanúzásért elítélnék őket. „De maradt másvalami is – mondta Gelley. – A Bözsi néni levele.” És, hogy erről mi is tudunk. Az a levél perdöntő bizonyíték.

– De azt a levelet, ami gyanússá teheti apja emlékét – mondtam –, Márti sohasem olvashatja el. Ő rajongott az apjáért, és sohasem tudná megbocsátani, hogy az öregnek viszonya volt Bözsi néni-vel, ami a levélből fehéren-feketén kiderül. Gelley ezzel egyetértett. Nem ő fogja elolvasni, mondta, hanem a vizsgálók, az ügyész meg a bíróság tagjai. Csak azt mondjuk meg most neki, hogy hol van az a levél.

– Úgy emlékszem – szólt közbe Péter –, Dobrai magához vette. Marci bólintott.

– Pontosan. Mi is úgy emlékeztünk rá. De még mielőtt bármit mondhattunk volna, Gelley folytatta. Beszélt édesanyánkkal a na-

pokban. Megkérdezte, hol van a levél, és anyánk azt mondta, ő sem-miféle levélről nem tud, neki Bözsi néni ilyen levelet sohasem írt.

– Ez nem igaz – mondta Péter. – A levelet én is olvastam. Nem értem, anyuka miért tagadta le a levelet?

– Nemcsak ő tagadta le, hanem Bözsi néni is.

– Érthetetlen.

– Majd hamarosan megérted. Közben Márti rosszul lett, Gelley bement hozzá. Sára rám nézett. „Dühös vagyok anyukára – mondta –, miért titkolta el előttünk, hogy Gelley járt nála?” „Ezt tőle kérdezd meg – mondtam neki. – Én honnan a fenéből tudjam. Bizonyára jó oka volt rá.”

– Sára legyintett. Neki mindenre mindig jó oka van. Így akar bosszút állni Mártin. De van-e joga hozzá? Nekem is tudnom kell, hogy a jelenlegi helyzetért nemcsak Márti a felelős, hanem én is.

– Talán én még felelősebb is vagyok, gondoltam, hiszen Márti visszajött hozzám, megalázkodott, megtette azt, amit egy megvert, megalázott asszony tehet.

– „Marci – mondta akkor Sára –, ez az alak most nem pózolt, ez őszintén szereti Mártit.”

– Gelley közben visszajött, és könnyörögve nézett ránk. „Sára, kérem, segítsen” – mondta. Sára felállt. „A levél – mondta – Dobrai ezredesnél van.” Gelley elsápadt, remegni kezdett. „Akkor minden reménytelen – mondta. – A felülvizsgálatot ugyanis Dobrai ezredes vezeti.”

– No, a többi már nemigen érdekes. Zuhogott az eső, nem volt kedvem hazamenni. Beültem egy kocsmába, ittam. Éjfél előtt értem haza. Nem voltam részeg, de józan sem. Sáraék aggódva vártak. Anyám nekem támadt, lehordott mindenféle részeges alaknak, szidott, mint a bokrot, én meg ölelgettem, csókolgattam, inkább azt árulja el nekem, mondtam akadozó nyelvvel, miért tagadta el Bözsi néni levelét. Sára is anyára nézett. „Tetszik tudni, hogy mit mondott Bözsi néni Gelleynek? Azt mondta, ő sohasem írt anyukának levelet Juhász Kálmánról.” „Hát nem is írt” – mondta anyánk.

– Érted ezt, Péter? Mindketten olvastuk, és most a szemünk közé vágja, hogy Bözsi néni sohasem írta meg azt a levelet. Álltunk mint

a hülyék. „De hát – mondta Sára – mi olvastuk azt a levelet. Maga is olvasta, anyuka. Miért tetszik letagadni?” Anyánk zavarba jött, és válasz helyett megkérdezte: mit mondtunk Gelleynek? „Az igazat – mondta Sára. – Azt, hogy a levél Dobrai Gyulánál van. Mert ez az igazság.”

Anyánk erre üvölni kezdett, olyan lett szegénykém, mint egy eszelős. Nekiesett Sárának, szidta őt, elmondta mindennek. Miért kell neki mindenbe beleavatkozni? Mi köze van neki ahhoz a levélhez? Hogy az isten verné meg őt! Békíteni akartam: a fene egye meg azt a rohadt levelet ott, ahol van, nem kell ebből olyan nagy ügyet csinálni. Inkább igyunk, béküljünk meg egymással. Szegény Sára sápadtan állt, nem értette, milyen nagy bünt követett el. „Édesanyám – mondtam –, nem értem édesanyámat, most a Kálmán bácsi becsületéről van szó.”

– Mondhatom, keserves éjszaka volt. Anyát még sohasem láttam annyira kijönni a sodrából, mint akkor. Ordított, ahogy csak a torlán kifért. Kértük őt, ne kiabáljon, mert felébrednek a gyerekek, meg aztán süketek sem vagyunk. Erre valamivel csendesebb lett a hangja, és azt kezdte bizonygatni: a levél nincs Dobrainál. Sárával egymásra néztünk. Hát hogy az ördögbe ne lenne, amikor mindketten láttuk, hogy Dobrai eltette.

– Anya bement a szobájába, kis ideig matatott, majd visszajött, és a levelet az asztalra tette. És most vegyük tudomásul, ő nem akarja, hogy Kálmán bácsit rehabilitálják. Nem akarja, mert ha Kálmán ügyét felülvizsgálják, abból megint neked lesz bajod. Meg különben is Juhász Kálmán halott, te viszont még élsz, és azt akarja, hogy életben is maradj. Ez a szava gondolkodóba ejtett. Sejtettem, hogy olyasmi történhetett anyával, amiről mi nem tudunk, talán megfenyegették, és hallgatást parancsoltak rá. Azt tanácsoltam Sárának, ha anya nem akarja Kálmán bácsi rehabilitálását, akkor hagyjuk a fenébe az egészet, Gelleyék csináljanak, amit akarnak. De ismered Sárát, ha megmakacsolja magát, beszélhet neki az ember. Szegény abban a reményben élt, hogy ha Juhász Kálmánt ártatlannak találják, akkor már van egy példa és bizonyíték arra, hogy a Hatóság ártatlan embert tartóztatott le, tehát kérheti a te ügyed felülvizsgálatát

is. Mindezt szépen, logikusan elmondta. A baj akkor kezdődött, amikor azt fejtegette, hogy anyát becsapták, félrevezették. Tudják, hogy mennyire szeret téged, s teérted mindenre képes. Miattad, ha kell, hazudni is fog. Anya most már sokkal csendesebben, de meggyőződéssel azt mondta, nemcsak hazudni fog, hanem ha kell, még ölni is. És igenis elhiszi, hogy ha felbolygatjuk Kálmán ügyét, abból neked nagyon nagy bajod lesz. Sára az idegességtől mosolyogva azt válaszolta, hogy ő ezt nem így gondolja.

Marci egy kis szünetet tartott, felállt, megigazította a széket, aztán visszaült. A kerítés mellett az öreg Kovács kocogott hazafelé, benézett, köszönt a két testvérnek, de nem állt meg.

– Anya – folytatta az elbeszélést Marci – csak végignézett Sárán. „Nem úgy gondolod, én azt jól tudom, hogy te nem úgy gondolod, mert téged nem érdekel a férjed.” Szó szerint ezt mondta, megjegyeztem. Sára megremegett. „Hogy mondhat ilyet, anyuka? – kérdezte. – Hogy merészel ilyet mondani?”

– Próbáltam csitítani őket, de tudod, milyenek a nők, ha el vannak keseredve. Anya leintett: tudja ő jól, mit beszél, amióta te a börtönben vagy, Sára a kisujját sem mozdította meg az érdekedben, nem úgy, mint ő, aki öt levelet is írt Rákosi elvtársnak. Sára legyintett és azt mondta: „Sokra ment a leveleivel.” „Sokra?” – kérdezte anyánk. Hát, ha tudni akarjuk, akkor megmondja, Rákosi elvtárs mind az öt levelét elolvasta, és személyesen adott neked kegyelmet.

– Szegény – mondta Péter. – Szegény anyám. Átejtették ezek a csirkefogók.

– Tudtuk ezt mi is, de ő nem hitte, csak mondta a magáét. Vegyük tudomásul, téged azért ítélték halálra, mert Sára rábeszélte, hogy írd alá a jegyzőkönyvet. Ezt már én sem bírtam szó nélkül. Rákiabáltam anyánkra, de nem lehetett szót érteni vele, mintha megbabonázták volna. Sára elkeseredetten rám szólt, hogy ne veszekedjünk, ha anyánk nem érti meg, hogy becsapták őt azzal a jegyzőkönyv-aláírási manőverrel, akkor kár minden szóért. Legközelebb azt fogja kitalálni, hogy téged is ő jelentett fel. Anyánk persze rögtön rávágta, hogy azon sem csodálkozná. Tud ő mindent. Azt is tudja, hogy egy Fóthy nevű volt katonatiszt kísérgeti esténként haza Sárát. Hát mi-

lyen asszony az, aki hagyja, hogy tegyék neki a szépet és megfelelnek a börtönben sínylődő uráról?

– Erről a Fóthyról hallottam én is – mondta Péter. – A felülvizsgálat alkalmával Dobrai említette a nevét. Ki ez az ember?

– Egy nulla. A Csavargyárban együtt dolgozott Sárával. Azt hiszem, politikailag akart rá hatni. De Sára, ahogy én tudom, helyére rakta a fickót . . . Tölthetek neked?

– Keveset. – Elgondolkodva nézte Marci ügyes mozdulatait, és arra gondolt, milyen nehéz lehetett Sáráéknak is. Átvette a poharat, ivott. Marci folytatta.

– Sára még ezek után is uralkodott magán. Tanú vagyok rá, hogy amíg nálunk lakott, mindenben alkalmazkodott hozzánk, főleg anyánkhoz. Ugyanakkor anya is segítette őt, a gyerekekről nem is beszélve. Voltak hetek, amikor remekül kijöttek egymással. Mégsem csodálkoztam, amikor Sára egyszer csak váratlanul kiborult, és azt mondta, másnap reggel összecsomagol, keres valami albérletet, és elköltözik, mert nem hajlandó tovább tűrni a sértegetéseket és gyanúsítgatásokat. De anya ne feledje el, hogy te szereted őt, és ha kiszabadulsz, hinni fogsz a hűségében. Anyuka, meg mintha az ördög bűjt volna belé, azt mondta, Sára elmehet, de a gyerekeket nem viheti el, mert azok a te gyerekeid. Sára nem bírta tovább, sírógörcsöt kapott. Megfordult, és kirohant a szobából. De az előszobából is behallatszott a sírása. Utánamentem, de nem hallgatott rám. Teljesen elvesztette a fejét, és amikor visszajött, feltépte anya szobájának az ajtaját, a gyerekeket kirángatta az ágyból, összekapkodta ruhájukat, és vitte, ráncigálta őket magával. A gyerekek nem tudták, mi történt, bömbölni kezdtek, Péterke meg csak bámult, a szemét dörzsölte, majd ijedten kiugrott az ágyból. Anya az ajtóban állt, némán, de rémült arccal nézte a még mindig görcsösen síró Sárát, aki a gyerekekkel kirohant, és bezárkózott az alagsorba. Jóval később, már hajnal felé, megpróbáltam beszélni anyával. Mi rosszat tett ő, kérdezte, mondjam meg, hogy mit? Ő csak őszintén megmondta a véleményét. Most legalább tudja, hogy hogyan állnak.

– Nagyon el voltam keseredve. Anyának persze nem tetszett, hogy Sára pártján álltam. Nem engedhetem meg, magyaráztam neki,

hogy a bátyám felesége elköltözzék. Jól van, jól, nem kell ebből olyan nagy hűhót csinálni, mondta erre, ő majd beszél a naccságával.

– „Hát beszéljen – mondtam. – Ez az egy, amit tehet. Menjen le hozzá, és kérjen tőle bocsánatot.”

– Anyám és a bocsánatkérés – mondta Péter.

– Lement. De Sára nem engedte be. Még csak nem is válaszolt a hívására. Egy hét múlva pedig elutazott. Magával vitte a gyerekeket és egy bőröndöt. Abban volt minden vagyona.

Péter felhajtotta a bort.

– Bemegyek – mondta –, beszélek vele.

– Arra gondoltam, édesanyám – mondta, miután belépett a szobába –, hogy maga is lejön velem Fajsza. – Megfogta Teréz csontos vállát. – Szeretném, ha Sárával megértenék egymást. Higgye el anyám, nem jó ez így. Én mondom magának, Sára nagyon jó feleség és nagyon jó anya.

– Az, fiam – mondta Teréz, és leült a székre, az asztal mellé. – Az. Aki az ellenkezőjét állítja, nem mond igazat. De azt mondjad meg nékem, édes fiam, mit csináljak, ha én nem tudom megszeretni?

– Én azt hiszem, édesanyám, maga nem is akarta megszeretni őt. Teréz Péter arcába nézett.

– Hát hogyan kell azt akarni, fiacskám? – Hangjában kétségbeesés érződött. – Tudom én nagyon jól, kisfiam, hogy Sára dolgos aszszony, becsülettel megvárt . . .

– Maga mégis azzal a Fóthyval hozta össze őt . . .

– Nem én. Nekem is mondták.

– És maga elhitte.

– Olyan ember mondta . . . – Elhallgatott. Eszébe jutott Dobrai figyelmeztetése. „Ha nem akar a fiának rosszat, akkor hallgasson.”

– Miért hallgatott el? – kérdezte Péter. „Valamitől fél – gondolta. – Pedig már szabad vagyok. Valaki nagyon megijeszthette.” – Figyeljen rám egy kicsit. – Közelebb húzta a széket anyjához, megfogta a kezét. – Én már szabad ember vagyok. Nem kell félnünk semmitől és senkitől. Tudni akarok mindent. Maga sem titkolhat el előlem semmit. Márpedig, ahogyan Marcitól tudom, eddig sok mindent eltitkolt. Szeretném például tudni, hogyan került vissza Dobraitól Bö-

zsi néném levele, és miért nem tetszett akarni, hogy Juhász Kálmánt rehabilitálják.

Teréz maga elé nézett az asztalra. Csak nagy sokára válaszolt.

– Fiam – mondta –, te most már ne énvelem törődjél, hanem a családdoddal. Én nagyon boldog vagyok, mert te egészségesen hazajöttél. Mi nagyon jól megleszünk itt härman Marcival meg Petikével.

– Arról beszéljen, édesanyám, amit kérdeztem – vágott közbe Péter. – Az elvtársak most rendet akarnak csinálni. Fel akarják számolni az összes disznóságot. Érti, édesanyám? Nekünk segítenünk kell őket. Azt akarjuk, hogy újból rend legyen. Nem kell félnie semmitől, szabad vagyok, már meg tudom védeni. Ki beszélt magával? Mondja meg szépen. Nem gyerek maga, hogy kérésse magát. Ki volt az az ember, édesanyám?

– Dobrai Gyula.

Teréz aznap egyedül tartózkodott otthon, amikor Dobrai felkereste. Éppen a piacra készült, bevásárolni.

– Mit akar? – kérdezte, s bár nyitva volt a ház ajtaja, nem mondta neki, hogy menjen be, és foglaljon helyet.

– Beszélnem kell magával, Iványiné – mondta az ezredes. – Menjünk talán beljebb.

Azzal biztatást sem várva bement, s mielőtt leült volna, körülnézett.

– Egyedül van?

– Egyedül vagyok – mondta Teréz, és gyorsan hozzátette: – De nem félek magától.

Dobrai akaratlanul is elmosolyodott; a mosolya fáradt, beteges volt. Leült, és azt mondta:

– Nem akarom én bántani magát.

– Akkor mit akar? Maga eddig csak bántott engem.

– Az ostrom alatt is? – kérdezte Dobrai. – Amikor a fia betegen feküdt, én pedig naponta hordtam neki meg magának is a legjobb falatokat. Akkor is bántottam?

Teréz is leült Dobraival szemben, viseltes, de tiszta gyapjúkabát-káját húzogatta, és gyanakodva nézte az ezredes arcát.

– Régen volt – mondta. – Nagyon régen. Akkor még maga becsületes ember volt.

Dobrai az asztalra tette a kezét. Olyan fáradtnak érezte magát, hogy legszívesebben végigdőlt volna a díványon.

– Becsületes ember vagyok én ma is. Nem én vagyok az oka annak, ami történt. Nincsen nekem semmi hasznom abból, hogy a fia börtönben van. Persze maga ezt nem hiszi el, mert a fiáról van szó. Ugye, megengedi, hogy rágyújtsak?

Teréz a hamutartót szó nélkül a férfi elé tolta. Fájt neki, hogy csalódott Dobraiban, mert Pétertől meg Somfai doktortól is azt hallotta mindig, hogy ez az ember, aki most itt ül vele szemben, a háború alatt hős volt. Eszébe jutottak a kemény téli napok, amikor Dobrai pufajkában, géppisztollyal a vállán megérkezett Kuzmics kapitánnyal. Vidámak voltak, nagyokat nevettek, biztatták Pétert, most már nincs semmi baj, túl van a veszélyen, hamarosan együtt fog harcolni velük, mert a nácik nem akarják megadni magukat. Arra is nagyon jól emlékezett, hogy Dobrai akkor szeretettel nézett Péterre és Miticsre is. És mennyire sajnálta őt, amikor később meghallotta, hogy mit tettek a fasiszták a lányaival, és a felesége felvágta a csuklóján az ereit. – Hogy őszinte legyek – hallotta Dobrai hangját –, én sajnálom magát. Tudja, Péternek voltak hibái, nem mondom én, hogy nem voltak, de azt hiszem, az okozta a vesztét, amikor abba a professzorcsaládba benősült. Akkor kezdett ő megváltozni. Nem jó dolog az, Iványi néni, amikor egy proletár a méltóságos urakhoz dörgölődzik. Tudja, magának megmondom, mert egyszer meg kell mondani, én sohasem szerettem a menyét.

Teréz magában igazat adott Dobrainak, de úgy érezte, hogy az ezredessel szemben meg kell védenie Sárát.

– Jól éltek. Szerették egymást. És Sára becsületesen dolgozik. Tisztességesen él. Azt akarták, hogy váljon el, de ő kitart Péter mellett.

Bágyadt mosoly jelent meg Dobrai ajka körül. A jelentésekre gondolt, amelyek időnként befutottak hozzá Sáráról. Csendes, nem lázít,

de egy Fóthy nevű volt főhadnagy több alkalommal hazakísérte. Fóthy alaposan gyanúsítható szervezkedéssel. A gyárban egyesek úgy tudják, hogy Iványiné és Fóthy között bizalmas viszony van.

– Vár rá . . . lehet, de én azért nem tenném tűzbe a kezemet érte. Egyszer majd kijelenti, hogy mégiscsak elválik, és férjhez megy. Mondjuk egy Fóthy nevű volt főhadnaghoz.

Teréz elsápadt. Hát mégis igaz lenne, amit az asszonyok beszélnek?

– Nem jó ember maga – mondta aztán lassan. – Én ilyen akkor sem mondanék egy anyának, aki nyomorúságban él, ha igaz lenne. Ez nem tisztességes dolog.

– Téved, Iványi néni – mondta Dobrai. – Éppen ez a tisztességes magatartás, csak maguknak, úgy látszik, ez szokatlan. De hát nem azért jöttem én ide, hogy a menyét ócsároljam. Ő tudja, hogy mit csinál. Emlékszik még erre a levélre, ugye? – Elővette a Bözsi néni levelét és megmutatta. – Én ezt a levelet most visszaadom magának. Tessék. – Letette az asztalra. – Azt csinál vele, amit akar. De adok magának egy jó tanácsot. Én a maga helyében erről a levélről hallgatnék. Még azt is letagadnám, hogy a húgom írta. Sőt, írnék neki, vagy beszélnék vele, hogy ő se emlékezzen rá.

– De miért? Ebben a levélben igazság van. Ebből a levélből mindenki láthatja, hogy Juhász Kálmán ártatlan volt.

– És akkor feltámad?

– Nem, Kálmán soha többé nem támad fel. De hát a becsülete . . .

– Sokra megy vele. Sem a pokolban, sem a mennyországban nem kérnek erkölcsi bizonyítványt. – Dobrai rágyújtott, a hamutálat közelebb húzta magához. – Nézze csak, Teréz néni. Én sohasem kedveltem a maga fiát. De azzal nem értek egyet, hogy most mindent Péterre kenjenek. Ezt a Juhász-ügyet is a nyakába varrják.

Teréz csodálkozva nézett az ezredesre.

– Péterre? Mi köze van neki Juhász Kálmánhoz?

– Gelley, az újságíró, feleségül akarja venni Juhász Mártát. De csak akkor veheti el, ha bebizonyítják, hogy Juhász Kálmán ártatlan volt. Márpedig ezt mindenáron be akarják bizonyítani. De szükségük van bűnbakra. Valakire rá kell húzni a vizes lepedőt. Gelleynek be-

folyásos barátai vannak. Elérte, hogy illetékes helyen elrendelték a vizsgálatot. Azt akarják bebizonyítani, hogy az Iványi család így állt bosszút Juhász Kálmánon, amiért nem vette el feleségül a maga húgát.

Teréz beleszédült a hallottakba. Dobrai szavaiból megértette, milyen veszedelem leselkedik Péterre. Márti még azt is be fogja bizonyítani, hogy Péter és Sára nem is akartak segíteni Kálmánon. Mi-lyen igaza van Dobrainak. Péter és Mitics börtönben van, nyugodtan ráfoghatják ezt a gazemberséget, belefér az ítéletükbe.

– De a levél – motyogta. – Ebben a levélben minden meg van írva. Ahogyan történt . . .

– Csakhogy a vizsgálók be fogják bizonyítani, hogy a levelet azért írták meg a maga Bözsi húgával, hogy utólag önmagukat valamivel bebiztosítsák. Nézze, Terus néni, maga felnőtt asszony. Tudja, mit kell csinálnia. Én nem semmisítettem meg a levelet, nem tagadtam le a létezését, visszaadtam, a többi magán múlik. Én a levélről nem szóltam senkinek sem, jobb, ha nem tudnak róla. Miért kell Bözsi húga szégyenét kitergegetni a világ elé?

Dobrai tudta, hogy Teréz ezek után hallgatni fog. Aztán arra is rávette az asszonyt, hogy írjon a húgának, bárki faggatja a levélről, ne tudjon róla. És a gépkocsivezetőjével, akiben tökéletesen megbízott, még aznap elvitte a Teréz levelét a Cegléd melletti tanyára. A gépkocsivezető, miután Bözsi néni a nővére üzenetét elolvasta, a teleírt papírt meggyújtotta és elégette.

„Hát ezért viselkedett anyám olyan furcsán” – gondolta Péter. Marci az este még elmondta, hogy őt is Dobrai közbenjárására rúgták ki az állásából.

– Tudod, fogalmam sincs, hogy az az ember a saját szakállára cselekedett-e vagy sem, nem is érdekelt. De azt, amit nekem akkor okozott, egykönnyen nem tudtam elviselni. Hogy akkor nem vágtam haza magam, annak a néhány embernek köszönhetem, akik a törté-
tek után is bíztak bennem. Elvira, Brányó Zoli, Földi Sándor . . .

A szűnyoghálón élesen koppantak a fény felé szálló bogarak és lepkék.

– Nőszülj meg – mondta kisebbik fiának Teréz. – Mióta rágom a füledet, hogy nőszülj meg. Elvira szeret téged, és nagyon rendes lány.

Péterhez fordult, aki gondterhelten, kicsit meggörnyedve ült, jobb karjával az asztalra könyökölve. – Te is ismered Varga Elvirát, ugye?

– Halványan emlékszem rá – mondta Péter, és arra gondolt: milyen szerencséje van Marcinak a nőkkel, mindig olyan lánnyal kerül össze, akit anyja az első látásra megkedvel. – Szeretted Elvirát? – kérdezte az öccsétől.

– Hagyjuk – mondta Marci. – Ez az én dolgom. Én addig nem nőszülök meg, amíg talpra nem álltam. Nincs jogom, hogy tönkregyem másnak az életét.

– És nem bírod abbahagyni a piát? – kérdezte Péter. – Hiszen már srác korodban az akaratérődért irigyeltelek. Szívós voltál. Emlékszem, egyszer valamilyen bitang nehéz egyenletet nem tudtál megoldani. Anya kétszer is kiment hozzád a konyhába, hogy hagyd már abba, feküdj le. Nem feküdtél le. Hajnalban keltem. Ott ültél a konyhaasztalnál, és azt mondtad, „sikerült. Mégiscsak sikerült.”

Marci mosolygott.

– Te pedig azt mondtad, „de nagy marha vagy, öcsém”. – Elkomorult a tekintete. – Az más volt, egészen más. Akkor volt előttem cél, el akartam érni valamit. De most már nincs semmilyen cél előttem. Elértem azt, amit elérhetek. Szakmunkás vagyok, és az is maradok halálomig. Évenként kapok egy forint órabér emelést, mert a szakma a kisujjamban van, és csukott szemmel is bekötök rajz nélkül egy vezérlő asztalt.

– Fiad is van – mondta Teréz. – Őmiatta sem szabadna részegkedned.

– Nem gondoltál még rá, hogy elvonókúrára menj? – kérdezte Péter.

– Nem. Nem is megyek. Ha akarom, egyedül is kigyógyítom magamat ebből a nyavalyából.

Péternek megfájdult a feje, fájdalomcsillapítót kért, s miután lenyelte, azt mondta:

– Ide süss, Marci! A szavamat adom rá, hogy elintézem az ügyedet. Igazságot fogsz kapni. Ez olyan biztos, mint az, hogy én most itt ülök ennél az asztalnál köztetek. Visszavesznek az egyetemre, adnak a képességeidnek megfelelő beosztást. De ahhoz az kell, hogy hagyd abba az ivást.

Marci gyors pillantást vetett a bátyjára. Kivett a csomagból egy cigarettát, de nem gyújtott rá.

– Nem akarok én semmiféle beosztást – mondta. – Ha hiszed, ha nem, nagyon jól érzem magam a fiúk között. Van egy szerelőbrigádunk. Csupa rendes ember, akikkel egymás gondolatát is ismerjük. Sokkal tartozom én ezeknek az embereknek, nagyon sokkal... Na, de hát tegyük el magunkat holnapra, hajnalban kell indulnod.

Péter egyedül utazott Somogyfajszra. A magánzárkában, de később is, amikor Keserűvel és Miticcsel lakott együtt, sokszor átélte gondolatban találkozását Sárával. Az ablak mellett ült, nézte a tovasuhanó tájat, és eszébe jutottak a sokszor éjszakába nyúló suttogó beszélgetések.

„A legveszélyesebb az ilyen hosszú távollétben – gondolta Péter – az idő, a megváltozás. Négy-öt év bizony nem kevés. És bennem még a négy év előtti Sára él. Rövidre nyírt szőke haj, fekete szem, nyúlánk, karcsú test: ez volt az akkori Sára. És a mostani milyen lehet? – töprengett annyiszor magában. – Talán egy vörös, vagy fekete hajú, elhízott nő vár rám olyan szokásokkal, tulajdonságokkal, melyek időközben ragadtak rá. Egy idegen ember, mert én a régi Sárát őrzöm változatlanul magamban. Persze ez fordítva is áll. Én is megváltoztam, én is idegen leszek neki. Újra kell kezdenünk az életet, az együttélést. Vajon sikerül-e?”

Amikor Somogyfajszon leszállt a vonatról, és a feleségét megpillantotta, örömmel látta, hogy Sára, legalábbis külsőre, nem változott. Valamivel talán soványabb volt, de ennyi az egész. Egy ideig nézték egymást, és csak azután következett az ölelés, a csók. Mindketten könnyeztek, könnyeztek a gyerekek, és könnyezett Somfai Dénes is. Alig fértek el az Állami Gazdaság Pobjedájában, melyet Somfai kért

kölcson. Sára, Péter és a két gyerek a hátsó ülésen szorongott, az orvos a gépkocsivezető mellé telepedett. Béluska, mintha a helytörténeti leckéjét mondaná fel, hangosan magyarázott. Jobbra, az ott a régi téglagyár, két évvel ezelőtt még működött, most Sőregi bácsiék akarják megszerezni. Balra a kanyar után jön a pokol völgye, fake-reszt is látható a szakadék szélén, mert ott zuhant le egy katonákkal zsúfolt teherautó. Péter alig hallott valamit Béluska előadásából. Terézket az ölében tartva, Sára arcát nézte, de nem talált benne semmi idegenszerűt, vonásai nyugodtak voltak, bőre pedig majdnem négerbarna. Haja ugyanolyan rövid volt, mint annak idején, csak világosabb és fényesebb. Terézke szorosan átölelte apja nyakát, s legszívesebben úgy szállt volna ki az autóból, amikor megérkeztek a ház elé. Klára hangos „Isten hozott Péter”-rel szaladt eléje a kerten át a kapuig, a nyakába ugrott, és jobbról, balról megcsókolta.

– Mondtam én ezeknek, hogy ne féljenek, a rossz pénz nem vész el.

Persze a szomszéd házakból az asszonyok kíváncsian leskelődtek, mert a telefonoskisasszony időben „postára” adta a nagy hírt, hogy Sára ártatlanul raboskodott férje kiszabadult a börtönből, és ma érkezik Fajsza, a tíz ötös vonattal.

Péttert ünnepi ebéddel várták. A kedvenc ételeivel. Bableves csülökkel, utána túrós csusza, de olyan ízletes, amilyent csak az anyja tudott főzni. Az asztal roskadásig tele mindenféle jóval; volt rajta gyümölcs, sajt, dióskrém torta meg egyéb nyaláncság, persze a bor sem hiányzott. Péter annyit evett, hogy a végén szuszogni is alig bírt. Mondták is neki, hogy ebéd után feküdjön le, aludjon egy keveset.

– Csak nem bolondultam meg – szabadkozott nevetve. – Öt év után végre találkozunk, és én azonnal lefekszem? Isten ments. Lesz még időm az alváshoz.

Péter napokig különös bódulatban élt. Voltak pillanatai, amikor azt hitte, hogy mindazt, ami vele történik, csak álmodja.

– Nem álom ez – mondta Sára. – Én ébresztettem, nem a börtönőr. Sajnos, nekem azonban mennem kell. Ha nem tudnád, drágám, én dolgozó nő vagyok.

– Vegyél ki szabadságot. Néhány napot.

– Látod, ez jó ötlet. – Sára megcsókolta Péter arcát, szemét, homlokát. – Te biztos, hogy hűséges voltál hozzám . . .

Péter nem válaszolhatott, mert felébredtek a gyerekek, és harsány csataordítással elfoglalták a szüleik ágyát. Péter életének legboldogabb napjai kezdődtek. Mindenki vele volt elfoglalva, a Somfai házban minden érte történt, lesték a szavait, megpróbálták kitalálni gondolatait. Olyan tapintatosan bántak vele, mintha most lábadozna több éves, súlyos betegségéből. Sára még aznap szabadságot kért Kövecss Bélától.

– Menjen csak – biztatta a tanácselnök. – Vegyen ki annyi napot, amennyit akar.

– Csak egy hetet veszek ki.

– Ahogy gondolja. – Nézte az előjegyzési naptárját, valamit bejegyzett. – Látja, Sára, ezt is megértük. Ezt a napot is. Hanem aztán mikor ismerhetem meg a férjét?

– Amikor csak akarja – mondta Sára. – De szenzációt ne várjon tőle, mert Péter nem beszél.

– Hogyhogy nem beszél?

– Hát úgy beszélni beszél – nevetett Sára. – Csak a börtönről nem.

Egy óra múlva átadta a könyvtár és a kultúrház kulcsát Várnagynénak. Boldog napok következtek. Péter Sárával és a gyerekekkel bejárta a falut. Megismerkedett Kövecss Bélával, Kónya Antallal, az Állami Gazdaság mérnökével és Sőregi Bálinttal, a gazdaság igazgatójával is. Ezek az emberek úgy fogadták, mint a hosszú útról megtért régi ismerőst.

Egyik délután rászánta magát, hogy megírja a levelet a párt Központi Ellenőrző Bizottságának, kérve kizárásának felülvizsgálatát. A levelet felolvasta Sárának.

– Jó – hagyta helyben az asszony. – Rövid, de benne van, ami kell.

– Írd meg a tiédet is – mondta Péter. – Együtt feladjuk.

– Én nem írom meg – mondta Sára. – Nem kellett írnom, amikor kizártak, nem írok most sem, hogy vegyenek vissza. Én így is kommunista maradtam. Írjon Dobrai. Ő záratott ki a pártból.

– Már nem él.

– Meghalt?

Péter bólintott.

– Sok rosszat követett el – mondta. – De amikor elolvastam a búcsúlevelét, ha hiszed, ha nem, még meg is sajnáltam őt.

– Mindig szentimentális voltál. Somfai is az, sok mindenben hasonlít rád.

– Lehet – mondta Péter, és megcímmezte a borítékot. – Dénes öregedett, és nagyon fáradtnak látszik.

– Sokat dolgozik. Ő is meg Klára is.

Somfaiék mindennapi élete boldognak és kiegyensúlyozottnak látszott. Anyagilag jobban éltek, mint Pesten, remekül kerestek, s a betegek, akik hamar megszerették a „goromba” doktort, hálájukat a gondos kezelésért és gyógyításért nemcsak pénzzel, hanem tojással, borral, sonkával, baromfival, „természetben” rótták le. Gyarapodtak is szépen, de Péter hamar megtudta, hogy barátja nap nap után emésztí magát, és ez az emésztődés már kora reggel elkezdődik, amikor a rádióban felolvassák a híreket, majd riportokat közvetítenek a falusi emberekről. Ilyenkor az orvos bosszúsan legyintett. Somgyafasz a Balatontól délre, a Kaposvár felé vezető műút közelében, csodálatos erdőségek között feküdt. Bár szántóterülete és mezősége nem volt nagy kiterjedésű, mégis gazdag falunak számított, mert dús dombháti legelői voltak, és különösen a szarvasmarha tenyésztése messze földön híres. A község lakói közül sokan a közeli Kaposvárra jártak dolgozni, azok, akiket elcsábítottak az ipari üzemek, és nem sok kedvük volt a földműveléshez. Somfai mindezt látta, és aggasztotta a község jövője. Pétert már az első napokban meglepte, az orvos milyen részletesen és pontosan tájékoztatta a község helyzetéről, még azt is tudta, hogy a jelenlegi talajviszonyok a pleisztocén korban alakultak ki, a művelhető földek lösz, erdei barna talaj, vályog, agyag, és így tovább. Péter megkérdezte, Somfai orvos vagy morfológus? A doktor mosolygott. A sikeres gyógyításhoz sok mindent ismerni kell, például a környezetet és az életkörülményeket, amelyben az emberek élnek, sőt a gyógyítás és a betegségek megelőzése szem-

pontjából az sem közömbös, mennyi az évi középhőmérséklet, a csapadék és a napfény mennyisége.

– Klári körzetében – magyarázta – például aránytalanul magas az izületi megbetegedéseknek a száma. De a reumások is sokan vannak. Tudod-e, miért?

– Fogalmam sincs – mondta Péter.

– Mert az évi csapadékmennyiség 700–800 milliméter, a levegő páratartalma ezért magas, nagy a talaj kigőzölgése, az erdei avar még a legnagyobb melegben is nyirkos, a völgyekben megül a köd . . .

– A gyerekek már aludtak, ők négyen pedig nyugodtan beszélgettek.

– De hát hiába tud egyet-mást az orvos, a körülményeket egyelőre nem változtathatja meg.

– A körülmények megváltoztatása – mondta Klári – hülyeség. Nagyképű férfiduma. Még a község vezetőinek a véleményét sem tudod megváltoztatni.

Somfai a szivarfüst mögül derűsen pislogott.

– Ne hallgass rá – mondta. – A nagyságos asszony meg van sérődve.

– Hát hogy az istenbe ne volnék megsérődve, amikor mindenféle jöttment alak úgy beszél velem, ahogy azelőtt a grófok sem beszéltek a cselédjeikkel. – Arca kipirult az indulattól.

Péter már értesült róla, hogy a falusiak rajongva szeretik Klárát, nemcsak azért, mert jó orvos, hanem mert szenvedélyesen szereti az igazságot. Nagyon sokan nem is a rendelőben vizsgáltatták meg magukat, hanem a rendelés után keresték fel a lakásán, és elmondták neki ügyes-bajos dolgaikat is. És Klára éppúgy, mint a férje, nem fáradt bele a munkába, ha éjszaka jöttek érte, káromkodott egy cifrát, de máris öltözött, és ment a legtávolabbi tanyára is. Péter egyszer, amikor hajnalban holtfáradtan tért haza Misnyefáról, megkérdezte, hogyan bírja ezt a megterhelést.

Klára felhajtott egy pohárka pálinkát, és egy jó mélyet lélegzett.

– Bírom – mondta. – Bírni kell. A beteg, az beteg. Én meg orvos vagyok. – Fáradtan lecsukta a szemét. – Marhaság. Ezek szavak. Az igazság az, hogy mindketten megterheljük magunkat, ahogy bírjuk, sőt még azon túl is, hogy a gondolkodásra ne maradjon időnk. Mert

ha gondolkodni kezdünk, akkor becsavarodunk. De így is nagyon nehéz. Sokszor elkérdezem magamtól: munkánk van, azt csináljuk, amit szeretünk, együtt van a család, a gyerekünk egészséges, mi hiányzik hát a boldogsághoz? – Cigaretára gyújtott. – Mert valami hiányzik. Ez a különös ebben az egész marhaságban. Nem bújhatunk ki a bőrnkből, mi már úgy nőttünk fel, hogy nemcsak egy vagy két faluban gondolkodtunk, hanem egy országban. Nemcsak a beteg embereket akartuk gyógyítani, hanem a társadalom betegségeit is. Ezért lettünk forradalmárok is, nemcsak orvosok . . . Hanem mondd csak, öregem, mennyire ismered már a községet?

– Nem nagyon.

– Tudod, hogy ezer ember lakik a faluban?

– Tudom.

– Ismered Rege Jánost, a párttitkárt, Kövecs elvtársat, a tanácselnököt, Baján Zsigát, a téesz elnökét, Sőregit, az Állami Gazdaság igazgatóját, Kónyát, Kiss Bénit, a patikust, Malasin Rudit, az iskola igazgatóját meg a három pedagógust. Mindannyian párttagok, becsületes emberek. Kövecs Béláért még a kezemet is tűzbe teszem. Százszor annyit ér, mint Rege János. Neki köszönhetjük, hogy Sárát alkalmazták. És még valakinek. Medgyesinek, a megyei titkárnak. Ismer téged is, Kövecset pedig nagyon szereti. Ő nem engedte, hogy hozzánk nyúljanak, és azt sem, hogy Sárát piszkálják. Most már elárulhatom, hogy az ávéhá megyei vezetője annak idején hallani sem akart Sára kinevezéséről. Kövecs mondta. De akkor Medgyesi telefonon beszélt Révaival, ő aztán durván lerámolta Törököt . . .

– Az ki?

– Török alezredes, az ávéhá megyei vezetője. Így Sára megkapta a kinevezését. Nos, mindezt csak mellékesen mondom el. A lényeges az, hogy ebben a községben létezik még egy vezető réteg. A föld alatt, ha úgy tetszik. Ide tartozik mindenekelőtt Kulcsár, volt főjegyző, az erdőgazdaság könyvelője, Varga Gyula, egykori horthysta százados, most erdész, Hegedűs Tamás, annak idején földbirtokos, jelenleg a téesz fogatos, Szentgyörgyi, volt gyógyszerész, az Állami Gazdaság baromfitelepének a vezetője és Tarnai Jácint, hajdani csendőrtiszt helyettes, a ménestelep gondnoka. Ők azok a kibicek,

akiknek semmi se drága, akik kihasználják és megpróbálják a maguk javára fordítani a parasztok elégedetlenségét a sokszor kegyetlenül magas beszolgáltatás miatt, meg amiatt, hogy az idén jóval kevesebbet fizettek egy munkaegységért a térszben, mint tavaly. Minden elkövetett hiba, helytelen intézkedés ezeknek az embereknek a malmára hajtja a vizet. Ők meg közben nyugodtan és békésen élnek, hiszen az ellenséget Törökék a párton belül keresték, folyton csak minket figyeltettek, tudni akarták, mikor, hol jártunk, kivel, mit beszéltünk.

– És te ezt honnan tudod?

– Itt mindenki a mi betegünk.

Péter elszomorodva, de csodálattal nézte barátait. Somfaiék tiszta, munkás élete megnyugtatóan hatott rá. Szüksége is volt a megnyugtatóra, mert eddig még nem kapott választ az ellenőrző bizottságtól, pedig már jól benn jártak augusztusban. Valamelyik este Somfaiék meghívták magukhoz feketére és egy kis borozgatásra Kövecs Bélát, Kónyát és Sőregi Bálintot. Egy ideig a gyerekek is együtt voltak velük, de nyolc óra után az anyjuk ágyba parancsolta őket. A vendégek eleinte mindennapos dolgokról beszélgettek, és észre sem vették, amikor átcúsztak a politikára.

– Úgy tudom – mondta a hosszúra nőtt Kónya –, hogy sorra engedik haza az embereket. És most mindegyik azt állítja magáról, ártatlanul csukták be. Az ember hallgatja őket, és a meséjükből az derül ki, hogy nálunk csak ártatlan embereket ítéltek el és zártak börtönbe.

– Szokás szerint átestünk a ló másik oldalára – vélekedett Sőregi.

A tanácselnök fölhajtott egy pohár bort, keze fejével megtörölte a száját.

– Nem az a baj, hogy ki mit mond magáról – kezdte lassan, elgondolkodva ejtve ki a szavakat. – A baj máshol van.

– Éspedig? – kérdezte Sára, és megérintette Péter karját, hogy figyeljen.

– Ha megváltozna ez a rendszer, mint teszem azt, tizenkilenc után, ha kitörne és győzne itt az ellenforradalom, velem ugyanúgy bánnának el, mint ahogy akkor Latinkáékkal elbántak – mondta Kövecs.

– Ez csak képzelődés, Béla – mondta Klára. – Ilyesmiről nálunk szó sem lehet. A sok marhaság ellenére, amit elkövettünk, az ellenforradalomnak nálunk nincs talaja.

– Ez még kérdés... De hadd fejezzem be, amit elkezdtem... Szóval en nyugodt szívvel vásárra viszem a bőrömet. És gondolom, nemcsak én vagyok így. De ha meghalok, szeretném tudni, miért is kellett meghalnom.

– De életunt hangulatban vagy, komám – jegyezte meg Sőregi. – Énszerintem marha ember az, aki fiatalon meg akar halni. De ha egyszer már felfordultál, nem édes mindegy, miért fordultál fel?

– Nekem nem mindegy. No, de hagyd, hogy befejezzem: jól mondja Kónya Anti, hogy válogatás nélkül engedik haza az embereket. Olyanok is hazajöttek, akiket annak idején én vitettem el, mert az egyikük fekete vágást csinált, a másik spekulált, a disznó. Én nem fogok hivatkozni arra, hogy felső utasításra cselekedtem. Amit tettem, vállalom. Ismertek, hirtelen ember vagyok, de gonoszságból nem bántok én senkit sem. Hanem... és ez a lényeg, amikor elhatározták odafenn, hogy új politika kezdődik, miért nem beszéltek ezt meg mivelünk is? Mondja meg nekem valaki értelmesen, tulajdonképpen mi van most az országban? Ki az a Nagy Imre? Hol van most, és hol volt eddig? Miért zárták ki a pártból? És kinek van igazsága? Mit akar Rákosi, és hol áll Farkas Mihály? Csak suttogást, fal melletti dumát hall az ember. Miért nem mondják meg: ti barmok, most ez van, ezt kell csinálni! Ha hiszitek, ha nem, én állami vonalon, a megyétől, más utasítást kapok, mint Rege János pártvonalon. Hát hogy az istenben van ez? A minisztertanács elnöke nem kommunista? Ötvenhárom óta szép lassan meghülyítenek. De az istenfáját, én nem akarok idő előtt meghülyülni!

Péternek tetszett, amit Kövecs Béla mondott, vagy inkább ahogy mondta. Érezte, hogy őszintén beszél.

– A helyzet – kapcsolódott a beszélgetésbe – valóban súlyos és ellentmondásos. Tény, hogy fejetlenség is van és kapkodás. Szabadlábra helyeznek olyanokat, akiket nem szabadna, és még most is vannak odabenn kommunisták, akik nem követtek el semmiféle vétket. Klárának abban nincs igaza, hogy ma már nem kell tartanunk az el-

lenségtől. Miért ne lenne talaja nálunk a reakciónak? Gondoljatok arra, évek óta hány embert keserítettünk el, joggal vagy jogtalanul. Van azonban ezekben az ellentmondásos időkben valami biztató is.

– Mire gondolsz? – kérdezte Somfai.

– Minket a párt nevével visszaélve zártak börtönbe. Titeket a párt nevével visszaélve zártak ki a pártból. De, és ez nagyon fontos, minket nem az ellenség szabadított ki, hanem megint csak a párt. Beismerve az elkövetett hibákat, ha tetszik bűnöket. Ehhez pedig nem kis erkölcsi erőre volt szükség. Én ebben az erőben, ebben az erkölcsiségben bízom. És ha bízom benne, akkor támogatom is. Nektek is, mindnyájunknak ezt kellene támogatnunk.

Este az ágyban Sára megcsókolta Pétert, és azt mondta:

– Kívánom, hogy igazad legyen. De nem lesz ez olyan egyszerű, mint gondolod. A neheze még csak ezután következik. – Megigazította férjén a takarót, aztán cigarettára gyújtott, és a hamutartót az ágy szélére tette. Halkan beszélt, nem akarta felébreszteni a gyerekeket.

– Tudod, arra gondoltam, hogy egyszer s mindenkorra felhagyok a politikával. Ha visszavesznek a pártba, és megkérdezik, mit akarok csinálni, megmondom, hogy filozófiatörténettel szeretnék foglalkozni. Kedvem is lenne hozzá, és talán képességem is. Azért maradna időm a gyerekek nevelésére, és természetesen rád is. Aztán szépen, kéz a kézben megöregszünk. Tudod, hány éves vagyok? Harminckilenc. Fáradt vagyok, Péter. És nem óhajtok még egyszer csalódní.

– Először kipihened magad. Egyáltalán nem fontos, hogy mindjárt munkához láss.

– Sajnos, az édes semmittevéshez én hülye vagyok – mondta Sára.

– Munka nélkül, és ezt nem nagyképűségből mondom, egyszerűen nem tudok élni. – Felkönyökölt, és hosszan nézte Péter gondterhelt arcát. A másik szobából áthallatszott Somfai horkolása. – Hanem mondd csak, hogyan fogjuk tudni mi visszafizetni Déneséknek azt a sok jót, amit tőlük kaptunk?

– Nem tudom. Fogalmam sincs . . . Dénest anyám is nagyon becsüli. – Elfújta az arca elöl a füstöt, és arra gondolt, hány és hány Somfaihoz hasonló ember él az országban. Hát nem nagyszerű ez?

– Anyád nagyon panaszkodott rám? – kérdezte váratlanul Sára.
Péter hazatérése óta először hozta szóba Terézt.

– Nem. Nem mondott semmit.

– Te jó isten, csak nem történt valami baja?

– Ne bántsд őt. – Megsimogatta az asszony haját.

– Azt sem mondta, hogy szeretőm volt?

– Csak szépeket mondott rólad.

– Ez nem igaz. Ezt én úgyse hiszem el.

– Sára, az én anyám nem gonosz asszony – jelentette ki Péter határozottan. – Sok hibája van, de nem gonosz. Nekem még sohasem mondott rólad olyat, amit ne mondhatott volna el neked is. Nem szeret téged, az igaz. De nem azért, mert rosszindulatú asszony. Ő maga sem tudja megmagyarázni, miért. Talán, ha okosabban viselkednél vele, ha elnézőbb lennél . . .

– Neeem, nem fogok okosan viselkedni – mondta hűvösen az asszony. – Én megtettem, amit tettem. És ide figyelj! Mi most új életet kezdünk. Szeretlek, vártam rád hűségesen, de nem azért, hogy újból elveszítslek. Nem engedem, hogy bárki, akár az anyád is közénk álljon. Jogom van hozzád. Neked pedig tudnod kell, hol a helyed. Családod van.

– Anyám is ugyanezt mondta.

Másnap Somfaival ültek a Templomdomb mellvédjén, a langyos délutáni szél az arcukra tapadt. Az orvos öregesen szuszogott, Péter a távoli, szelíd lejtőket nézte.

– Fogalmam sincs – mondta –, mi az úristent találjak ki. Az anyám meg Sára nem bírják ki egymást.

– Ne erőltesd, hogy jóba legyenek – tanácsolta Somfai. – Azzal csak rontanál a dolgon. Anyád is, Sára is nagyszerű asszony. Nem bírják egymást, de ha valamelyikük bajba kerülne, a másik gondolkodás nélkül segítene rajta. Persze Sárának sok mindenben igaza van. Nézd, itt van nálam egy régebbi levele abból az időből, amikor te még bent voltál. Megőriztem. Tessék, olvasd el.

Átadta a levelet, szivarra gyújtott. Péter pedig olvasni kezdte a levelet.

„Kedves Dénes! Elnézést, hogy vidéki magányodban háborgatlak,

de a kényszerűség vitt rá, előrebozsátom, csak akkor segíts, ha tudsz, ha nem kellemetlen neked. Tudom jól, mit jelent ma egy hazaáruuló feleségén, családján segíteni. Nem haragszom meg rád, ha a kérésemet nem teljesíted. Családod van, elsősorban a feleséged és a kislányod biztonságát, nyugalmaát kell szem elótt tartanod. Ez természetes, és én meg is értem. Percekkel ezelótt azonban olyan beszámíthatatlan állapotba kerültem, amely engem magamat is megdóbbentett. Majdnem a Dunának mentem, a gyerekekkel együtt. Az anyósom gyúól. Péter tragédiájáért engem okol, engem tesz felelőssé. Hidd el, én mindent megtettem a békesség kedvéért. Mindig arra gondoltam, hogy imádjá Pétert, ami egyébként igaz is – az őerte érzett aggódas, a fájdalom teszi gyúólködővé. Az ismerősök, a volt barátok, az idegenek megvetését még csak elviselem, azon sem csodálkozom, ha belém rúgnak, végül is ezért a „pártos” cselekedetükért jó pont jár, és a tetejében teljesen veszélytelen, még bátorságra sincs hozzá szükség. Mit tegyek akkor, ha anyósom mocskol, akivel egy fedél alatt lakom, aki olvashat belőlem, mert odahaza nyitott könyv vagyok, aki elótt nincsenek titkaím, csak fájdalmaím, de azokat magamba zárom! Dénes! Nem tudom mit hoz a holnap, nem tudom, hogy Péterrel valaha is találkozom-e még, csak azt tudom, hogy anya vagyok, két gyermekem van, fel kell nevelnem őket. És nem is akárhogyan. De hogy neveljem fel őket, ha engem folytonosan megaláznak, agyongyórtórnak, az önbecsülésemet semmivé teszik? Én nem maradok itt tovább, elmegyek a gyerekekkel együtt. Mit kérek hát tóled? Nézz körül a faluban, talán találsz olyan házat, ahol megfelelő lakbérért befogadnak. Csak egy szobára van szükségem, persze bútorozott szobára, mert semmim sincs. Munkát majd csak találók a termelészövetkezetben vagy valamelyik gazdánál. Az sem rosszabb és nehezebb, mint az esztergapadnál dolgozni. Ha tudsz, segíts. Leveledet nagyon várom. Klárát és a kislányodat csókolom. A régi barátsággal: Sára.”

– Dénes – kezdte Péter, aztán csak megszorította Dénes kezét.

Szeptember harmadikán megjött végre a várva várt levél, melyben felszólították, hogy hetedikén jelenjen meg a Központi Ellenőrző Bizottságnál, és keresse Földi Sándort. Péter boldogságot érzett, ugyanakkor volt benne némi szorongás is. Úgy gondolta, már hatodikán felutazik, megkeresi Keserűt és Miticset.

– Tulajdonképpen – magyarázta a könyvtárban Sárának – csak formáság az egész, remélem, hamar végzek, és estére hazajövök.

– Az a legfontosabb – mondta Sára –, hogy lakást adjanak. A bágyadt szeptemberi napfény az ablaküvegen át még erősen tűzött. Péter megizzadt bele. – Nem tudom, mi a jogi helyzet – folytatta Sára –, visszakaphatjuk-e a régi lakásunkat vagy nem, de azért te mindenestre ragaszkodj hozzá.

– Jópofa vagy – mondta Péter. – Elfelejtetted, hogy jó apád disszidált? A lakás az ő tulajdona volt, és így tulajdonképpen törvényesen foglalták le. Mi csupán családtagként voltunk bejelentve.

– A bútoraim meg a könyveim ottmaradtak. Több mint kétezer kötet könyvem. Egy csomó nehezen megszerezhető filozófiai szakmunka angolul, németül . . . legalább azokat feltétlenül vissza akarom kapni.

– Majd meglátjuk – karolta át Péter. – Hidd el, most már minden elrendeződik. És jó volna, ha te is írnál a KEB-nek, a levelet egyúttal magammal vinném.

Sára felállt, beletúrt Péter hajába.

– Nem, édesem – mondta nevetve – semmilyen levelet nem írok meg. Hívjanak őket, ha akarnak velem valamit. Én nem fogok jelentkezni, mint a tanító bácsinál a kisdíák. Vedd tudomásul, hogy meg vagyok sértve. Méghozzá nagyon. Na jó, hagyjuk ezt, ez most nem fontos. Főzők kávét, jó?

– Helyes. – Közben elnézte Sára ügyes mozdulatait. – Hanem mondd csak, ezt még nem is kérdeztem, pedig lehet, hogy ott fönt ők is megkérdezik tőlem: apádról mit tudsz?

– Apáról? Semmit. Egyesek szerint Londonban él, mások szerint áthajózott az Egyesült Államokba. – Félrehúzta a széket, hogy ne

érje a nap, és leült. – Tulajdonképpen haragudnom kéne rá, de nem tudok. Néha arra gondolok: azért nem írt, nem üzent, nem adott életjelt magáról, mert nem akart bajt hozni rám.

– Lehetséges – mondta Péter. – Ez könnyen lehetséges.

– Legutóbb Dénessel is beszélgettem apáról. Neki az a véleménye, hogy az ő disszidálását másképp kell elbírálni, nem úgy, mint általában. És én végeredményben igazat adok neki.

– Nem tudom – mondta Péter, és már nagyon kívánta a feketét.

– Ezt már nem tudom biztosan. Tulajdonképpen nem szeretem azokat az embereket, akik elhagyják a hazájukat. Ha orvos, ha énekes, ha futballista. Nem akarok hangzatos szavakat használni, de az embernek kötelességei is vannak a hazájával szemben.

– Apám disszidálását az ő körülményeit mérlegelve kell megítélned.

– És akkor mi van?

– Más lesz az ítéleted. Csak ez van – mondta nyugodtan Sára, és a szekrényből kivette a csészéket, kiskanalakat és a cukrot.

– Nem hiszem.

A kávé illata megcsapta az orrát. Évekig nem hiányzott, most meg literszám inná. Sára a gőzölgő feketét eléje tette az asztalra.

– Ide figyelj, te hazafi – mondta, és megkerülve az asztalt, a Péterével szemben levő székre ült le. – Apám sebész volt, és olyasvalamit tudott, amit a szakmájában rajta kívül kevesen tudtak a világon. Petrovskij, aki mégsem akármilyen sebész, apám szívműtéteit különlegesen nagyra értékelte. És mit gondolsz, a te letartóztatásod után mi várt rá, ha itthon marad?

– Biztos, hogy nem internálták volna.

– Talán. Csak kinevezték volna körzeti orvosnak. De tegyük fel, hogy ottmaradt volna a klinikán és az Intézetnél is. Gondolod, hogy képes lett volna abban a lelkiállapotban nap mint nap operálni? Nem, apám nagyon is érző ember volt, ha valami nagy izgalma vagy bánata volt, azelőtt sem tudott hozzáfogni egy műtéthez. – Kortyonként itta a kávét, lassan, megfontoltan beszélt. – Apám tudása, egyedülálló tehetsége nemcsak az övé vagy az országé, hanem az emberi-ségé. A világ összes szívbetegeié. Nem volt joga hozzá, hogy elkese-

redésében félreálljon, vagy hagyja félreállítani magát. Meg kellett keresnie azt a helyet, ahol tovább gyógyíthatta a betegeket.

Péternek ezzel kapcsolatban is lett volna mondanivalója, éppen válaszolni akart, de egy fiatal, szőke bajuszos férfi állított be, odalépett Sárahoz, és bemutatkozott: Tatár Béla nyomozó főhadnagy az államvédelmi hatóság megyei osztályáról.

– Parancsoljon – mondta Sára. Péterre mutatott. – A férjem.

A főhadnagy megütközve nézett rá.

– Iványi Péter?

– Igen – mondta Péter, és nem értette, min csudálkozott el annyira a szőke bajuszos fiatalember.

– Mikor szabadult?

– Július huszadikán.

– Amnesztiával?

– Rehabilitáltak. Miről van szó?

– Utasítást kaptam, hogy az elvtársnőt hallgassam ki, és a vallomását vegyem jegyzőkönyvbe.

– Gyanúsítottként vagy tanúként kell vallomást tennem? – kérdezte Sára nyugodtan. Most, hogy már Péter ott állt mellette, nem félt.

– Tanúként. De négyszemközt.

– Kinek az ügyében?

– Deák Vilmos volt államvédelmi ezredes ügyében – mondta a főhadnagy.

– Még nem ítélték el? – kérdezte Péter.

– Még nem.

Péter cigarettára gyújtott.

– Főhadnagy elvtárs – mondta mélyet lélegezve –, engem is kihallgattak ebben az ügyben. Ismerem a feleségem kapcsolatát Deák Vilmostal.

Sára felkapta a fejét, Péterre nézett, aki az üres kávéscsészét az asztalra tette, majd megfordult, és átment az olvasóterembe. Hallotta, hogy a főhadnagy becsukja utána az ajtót. Péter a nyitott ablakhoz állt, és kinézett az utcára. Az autóbusz-megállónál többen vára-

koztak. Távolról jól ide hallatszott a földeken dolgozó traktorok dohogása. Valaki benyitott, de Péter nem nézett hátra.

– Na ugye! Tudtam, hogy itt találom – hallotta a háta mögött Kónya mérnök hangját. Megfordult. Antin még most is a nyáron viselt vászonnadrág és kék-piros kockás ing volt, pulóverjét a vállára dobta. – Adjon isten – köszönt a fiatalember, és kézfogásra nyújtotta erős kezét.

– Jó reggelt – mondta Péter. – Kialudta magát?

– Ki én – nevetett a mérnök. – Úgy vagyok én az alvással, hogy minden percet kihasználok. Tudja, én burookban születtem, anyám ezt mindig a lelkemre kötötte, ha valamilyen nehézség előtt álltam, vizsgák vagy effélék. Ne féljek, mondta, én születetten szerencsés fickó vagyok . . . Megkínálhatom? – Péter kicsípett egy cigarettát a csomagból. – Nos hát – folytatta a fiatalember, miközben tüzet adott –, ez a szerencse egyelőre legfőképp abban nyilvánul meg, hogy mindenkor és mindenhol el tudok aludni . . . Hogy tetszik a könyvtár?

– Tetszik. Jó érzés lehet itt olvasni.

– Én terveztem. Egyébként akkor ismertem meg a feleségét. – Nyugodtan, felszabadultan beszélt, mint azok az emberek, akiknek nincsen takargatnivalójuk. – Hanem mondja csak, van egy félórája?

– Van.

– Már régen akartam magával beszélni . . . Nem ülnénk le? Az a sarok ott elég kényelmes.

Leültek a sarki asztalka mellé. Kónya középre tette plébából való, de tiszta hamutartóját, és eligazította az asztal alatt a hosszú lábait.

– Iványi elvtárs. Somogyfajsz, ugyebár, kisközség.

– Ezt most miért mondja?

– Mert van egy közmondás a falu szájáról. Érti, hogy mire gondolok. – Péter bólintott. – Nos, egy faluban semmi sem marad titokban. Minden kiderül, csak eltorzítva jut el egyik embertől a másikig. Eltorzítva és felnagyítva.

– A feleségemről van szó?

– Rólam. Pesti vagyok. De itt élek már jó néhány esztendeje. Vannak, akik szeretnek, vannak, akik nem.

– Úgy gondolom, nem azt akarja nekem elmondani.

– Nézze, én vétettem maga ellen. Ne nézzen rám olyan szigorúan, mert nincs oka rá. De jobb, ha tőlem tudja meg az igazat, mintha mások pletykálnák el magának, hozzátéve ezt-azt. Azzal kezdem, amit talán úgyis tud: büszke lehet a feleségére. Az én anyám egyszer azt mondta nekem: az igazi asszonyok állhatatosak. Nos, hát akkor Sára igazi asszony. Tudja, én szerelmes lettem Sárába. Nem tagadom, mert még most is az vagyok. De gyakorlatilag ez nem több, mintha egy hűtőszekrénybe lennék szerelmes. Mindent elkövettem, hogy sokat lehessenek a közelében. Sokan és sokszor láttak is vele együtt. De ez minden. Ez a szintizsita igazság. A többi, amit egyesek ebből az együttlétből következtethettek, rosszindulató kitalálás. Nem félelemből, de úgy éreztem, ezt el kell magának mondanom.

– A feleségem tudja?

– Hogy megszerettem?

– Igen.

– Tudja hát. De azt mondta, hülye vagyok . . . És még valamit szeretnék mondani, aztán már be is fejezem: Sára sohasem tett olyat, amit akár maga, akár más kifogásolhatna. És most már tényleg nincs több mondanivalóm.

– Köszönöm . . . Köszönöm, hogy ezt elmondta nekem. Tulajdonképpen furcsa ember maga. Az ember nem szokott efféléket a férj tudomására hozni. Sőt, azt hiszem, a maga helyében én sem mondtam volna el.

– Lehet. De én úgy érzem, ennyivel tartozom Sárának, magának, no meg önmagamnak is. – Elnyomta a csikket. – Tudja, Iványi elvtárs, nekem az volt a szent meggyőződés, hogy maga sohasem szabadul. Ha nem ezt gondoltam volna, meg se mondtam volna Sárának, hogy szeretem.

– Sára mondta, hogy nem követtem el semmit?

– Mondta. Mást sem mondott. Ezt mondta Dénes bácsi is meg Klára is.

– És mégsem hitte, hogy kiszabadulok?

– Éppen ezért nem hittem. A bűnösöket előbb-utóbb kiengedik. De akiket ártatlanul ítélték el, azokat nem nagyon szokták kiengedni. Legalábbis nem azok, akik bezárták őket. Őszintén szólva még

most sem tudom, hogy mentek ebbe bele. El sem tudom képzelni, mit fog mondani például Rákosi Mátyás, hogyan fogja megmagyarázni, ami történt, ha találkozik magukkal. Azt mondja: tévedtem, kedves elvtárs, ne haragudj? Vagy valami objektív okra hivatkozik? Gondolkodott ezen?

– Nem valószínű, hogy találkozni fog velünk – mondta Péter.

– Miért ne találkozhatna? Maga például elég nagy ember volt.

A Központi Vezetőség tagja.

– Most már nem vagyok az. De ha mégis találkozni fogok vele, majd megmondom vagy megírom magának, hogy mit mondott. Jó?

– Helyes. – A fiatalember nevetett. – De adhatok egy tanácsot?

– Adhat.

– Ha netalán azt mondanák, hogy ők semmiről sem tudtak, ne higgyen nekik.

– Nem hiszem, hogy ilyet mondanának.

– Nem tudom, hallotta-e, hogy én vagyok a Gazdaság DISZ-titkára.

– Mondták.

– Nos. Én akkor jövök zavarba, amikor a fiatalok megkérdezik tőlem, hogy mi az igazság a Rajk-ügyben. Megkérdeztem a megyét, hogy mit válaszoljak. Azt mondták: ők se tudják. Meg kell várni, amíg a párt kiad valami közleményt az ügyről, addig pedig csak annyit mondjunk, hogy negyvenötötől hatalmas eredményeket értünk el, de a fordulat éve után bizonyos torzulások mutatkoztak az elméleti és a gyakorlati munkában, Péter Gáborék megsértették a törvényeket, de a párt, a Központi Vezetőséggel az élen, már megkezdte a hibák kijavítását . . . Jó, jó, ez mind nagyon szépen hangzik. De én azt mondom magának, Iványi elvtárs, ez egyszerűen mellébeszélés. Én bizony nem kertelek, egyszerűen azt mondom a tagoknak, hogy Rajkéék ártatlanok voltak.

– És hisznek magának?

– Eddig még hittek.

– Azok voltak – mondta Péter. – Ártatlanok. Ez most már bizonyos.

Néhány órával később Sára így szólt a férjéhez:

- Hallottam, hogy Kónya Antival beszélgettél.
- Igen. Rokonszenves fiú. Azt állította, hogy szerelmes beléd.
- Ezt az őrültet. És?
- Mit és? Mit vársz, mit mondjak?
- A Deák-üggyel kapcsolatban sincs kérdeznivalód?

A férfi megfogta az asszony kezét, szemébe nézett.

- Sára, én efféléket eddig sem kérdeztem tőled, ezután sem fogok. Tudod, hogy szeretlek, bízom is benned, és őszintén hálás vagyok, amiért megvártál. És most nem akarok erről többet beszélni.

- Köszönöm, öregem - mondta Sára. - Ez tényleg jólesett. - Fölkelt, és a szekrényből vastag füzetet vett elő. - Szeretném, ha ezt elolvassnád. Nagyon szeretném. Ha elolvastad, utána majd beszélgetünk. Maradj most itt, nekem át kell szaladnom a színjátszó csoport-hoz. A gyerekeknek is tánc- és énekpróbájuk van. A termoszban találsz kávét. - Megcsókolta Pétert, aztán kiment az irodából. Péter rágyújtott és érdeklődve fellapozta a füzetet.

„Péter! Ezt a füzetet neked írom. Ez amolyan előszóféle, magyarázkodás. Amikor elköltöztem anyádtól, bármilyen furcsán hangzik, arra gondoltam, hogy meghalok. Végzek magammal, a gyerekekkel is. Idegileg kimerült voltam és gyenge. Nem tudom, mikor szabadulsz, azt sem, hogy megérem-e a szabadulásod napját. Most, amikor ezeket a sorokat írom, biztos vagyok benne, hogy megérem, találkozni fogunk, és nagyon boldogok leszünk. De emberek vagyunk, nem ismerhetjük előre a sorsunkat, így aztán megtörténhet, hogy mégsem találkozunk. Abban, hogy szeretsz, ugyan olyan biztos vagyok, mint, hogy én is szeretlek. Tudom, ha kijössz, nyomozni fogsz utánam. Mi történt velem, hogy teltek a napjaim, ki, hogyan viselkedett velem szemben, milyen volt hozzám. Nos, ezért határoztam el, hogy itt Somogyfajszon szépen rendben mindent megírok. Nem mint egy naplóban, hanem tárgyilagosan, egyes szám harmadik személyben, kívülállóként nézve magamat is, másokat is. Így fogok védekezni a rám különben is jellemző szubjektivizmus ellen. Én tehát ebben az elbeszélésben Sára leszek, anyád Teréz és így tovább. Erről az írásról senki sem tud. Igyekszem a legteltesebben őszinte

lenni, magamat sem kímélve, de anyádat sem. Abban reménykedem, hogy a bajokat, nehézségeket ezután is elviselem, és aztán már minden jó lesz, mert te kiszabadulsz. Sára.”

„Somfai doktor a megérkezésük utáni másnapon Sárát bemutatta Baján Zsigának, a tanács művelődésügyi vezetőjének. Aztán együtt átmentek a lehullott vakolatú, elhanyagolt állapotban levő kultúrotthonba, melyet hivatalosan Művelődési Háznak neveztek. A könyvtár a volt Gazdakörben működött. Alig volt vagy ezer kötetük. Amikor belépett a terembe, nem akart hinni a szemének. A falak omladoztak, a könyvállványok ragadtak a piszoktól, a hajópadló olajos, a plakátokat leszaggatták, a raktárhelyiség még lomtárnak se lett volna jó, a százszemélyes előadóterem pedig sötét, barátságtalan és koszos volt, a székei nyikorogtak, töröttek voltak. Az irattárban a nyilvántartók nagyrészt hiányoztak, a meglevők elhanyagoltak és pontatlanok voltak. A statisztikai jelentésekben hamis adatok szerepeltek. Baján is szörnyűködve nézett körül. Uramisten, hát mi volt itt? Ő bizony erről nem tudott. Hát hogy lehetséges ez?

Sára rosszkedvűen mosolygott.

– Az utóbbi időben nem sokan járhattak itt – jegyezte meg.

Baján Zsigmond fekete, tuskés hajú férfi volt, csontos arca széles, szeme mandulavágású, valamivel magasabb volt Sáránál.

– Hát ebben aztán igaza van. Én például legalább egy év óta nem jártam itt. Kövecs elvtárs pedig tudtommal egyszer sem. Marikában tökéletesen megbíztunk. Hozta a jelentéseket, gondolkodás nélkül aláírtam. Az én bűnöm ez, a kutya mindenit, senki másé. De hát most mi legyen? Hogyan kezdjünk hozzá?

Sára három napig leltározott a tanács egyik adminisztrátorával, a húszesztendős Júliával, akit Baján küldött át a könyvtárba. Legelőször rendet csináltak a »kuckóban«, a könyvtáros irodájában, aztán számba vették a bútorokat, polcokat, minden berendezési tárgyat s legvégül a könyveket is. Júliának nem nagyon tetszett ez a munka, elvégre nem takarítónő ő, hanem adminisztrátor. Jól van, drágám,

mondta Sára, verejtékes homlokkal, magának persze igaza van, ahhoz, hogy valaki a Tanácsnál adminisztrátor lehessen, annak sokat kellett tanulnia, és ha valaki annyit tanult, mint maga, Júlia, akkor ne hordjon meleg vizet vödörben, mert megszólják az emberek, és a fiúk nem kérik fel vasárnap táncolni. Maga ne is csináljon mást, csak az adatokat írja rá a nyilvántartási lapokra, a többit majd ő elvégzi, neki, reméli, az aranygyűrű nem fog leesni az ujjáról. Ugyan nem tanult annyit, mint Júlia, neki csak két diplomája van, ő hát nyugodtan végezhet fizikai munkát. Miután ezt így szépen, csendben végigmondta, hozzálátott a munkához, bútorokat, könyveket cipelt, nyakig poros lett. Júlia meg csak ült, durcásan, szégyenlősen, és írta, írta az adatokat. Csak akkor jött zavarba, amikor Sára a könyvek szerzőit és címeit kezdte diktálni. Gárdonyival, Jókaival még nem volt baj, hanem mikor a külföldi írók kerültek sorra, zavarában sírva fakadt, és letette a tollat, felugrott és elszaladt, mondván: én ezt nem csinálom. No, gondolta Sára, egy ellenséget már szereztem magamnak.

De hát azért dolgozott tovább. Kettőkor fáradtan ebédelni ment, együtt evett Somfaiékkal, akiknél Rozi néni, egy negyvenöt év körüli özvegyasszony takarított és főzött. Már két éve járt Somfaiékhoz, akik nagyon megbecsülték. Somfai úgy beszélt vele, mint a húgával, és az asszony is ragaszkodott a családhoz, mert szépen keresett náluk.

Sára gyerekei egyhamar összebarátkoztak Somfaiék Klárikájával, különösen Béluska érezte kitűnően magát, ő volt a vezér, és Klárika meg Terézke természetesen engedelmeskedett neki. Sára nagyon örült, hogy a gyerekekkel nincs sok vesződnie. Ebédnél elmesélte, hogy járt a tanácsi Júliával, és milyen szörnyű állapotban van a művelődési ház, nem is nagyon tudja, mihez kapjon. Baján azt mondja, egyetlen fillérük sincs, semmit sem tehetnek, pedig ki kéne javítani a vakolatot, ki kéne festeni a termeket. Még csak a fele állományt nézték át, de máris körülbelül ezer forint ára könyv hiányzik, nem találja a lemezjátszót, a lemezeket és az erősítő berendezést sem, hiányzik a diavetítő is, pedig mindezek a tavalyi leltárban még benne vannak. Hogy Marika, az elődje mi a csudát csinált a

könyvtárban két évig, azt csak a jóisten tudja. Azt csinálta, mondta Somfai, a levest kanalizva, amit a tisztességes ember a szeretőjével nem a könyvtár rozoga asztalán csinál. Nemcsak ott szemérmetlenkedett az, szólt közbe csendesen Rozi néni, hanem még a temető-kertben is. Klára a gyerekekre nézett, rájuk szólt, hogy egyenek, aztán a férjét is nevelni kezdte, mondván, az efféle ügyeket máskor is meg lehet beszélni. Ebéd után a gyerekek lefeküdtek, Sáráék pedig átmentek a nagyszobába feketézni. Klára ott elmesélte, hogy Marika az egyik téeszben dolgozó brigádvezető csinos, szemrevaló leánya, aki igen hamar, tizenöt éves korában elrosszult, szinte sorba adták egymásnak a férfiak.

– Egyszer-egyszer még Kövecs is lefeküdt vele – vette át a szót Somfai –, ezt a lány anyja panaszolta el nekem, és az is biztos, hogy az elmúlt két esztendőben Sőregi szeretője volt. Tőle gyereke is lett, amikor én megvizsgáltam, már öthónapos terhes volt. Ezért költözött villámgyorsan Pestre, hogy ott szülje meg a gyereket. Sőregi intézte az utazást, azt is, hogy a lány egy textilgyári lányszálláson kapjon helyet, és úgy tudom, már arról is gondoskodtak, hogy a gyereket állami gondozásba vegyék.

Klára itt közbeszólt; mondta, hogy Sárának nem kell csodálkoznia, hogy a könyvtárban és a művelődési házban ilyen állapotokat talált, az a kislány valóban nagyon szép volt, de az égvilágon semmihez sem értett. Ez az állás volt a hallgatási díja. A maga részéről nem hiszi, hogy egyetlen könyvet elolvasott volna. Ebben a históriában az az érdekes, hogy az egészről még Baján Zsiga sem tudott, olyan ügyesen csinálták. Dénes meg nem beszélhet, őt köti az orvosi titoktartás. Sára megkérdezte, hogy Rozi néni akkor honnan tudja? És ha már ő tudja, elképzelhetetlen, hogy a község ne tudná. Somfai mosolyogva szivarra gyújtott.

– Rosszul ismered te a parasztokat, Sára. A parasztemberek nemcsak pusmognak egymás között, hanem némák is tudnak lenni, mint a sír. Amiről nem akarnak, arról nem beszélnek. Rozi néni tud a titokról. De nem beszél róla, őrzí a titkot, mert ő Marika nagynénje. És a családja szennyését nem viszi a piacra.

Délután Sára egyedül dolgozott, Júlia nem jött vissza. Olyan ira-

mot diktált magának, mintha versenyezett volna valakivel. Nem akart másra gondolni, csak a munkájára, de ez nagyon nehéz volt, mert a könyvek címei emlékeket ébresztettek benne, és a felszínre tört emlékeket nem tudta visszaparancsolni.

Kezébe került az első féléves zárójelentés, amit Marika állított össze, írt alá, és amit a tanácselnökkel is aláíratott, az eredetit pedig elküldte a járásnak, ahol nyilván összegezték a községekből befutott adatokat, és továbbküldték a megyének. A Központi Statisztikai Hivatalban pedig irigylésre méltó számok kerültek a papírra, és Révai büszkén jelenthette a pártnak és az ország népének, hogy tavaly óta milyen ragyogóan fejlődött a nép művelése. Persze vigyázz, figyelmeztette magát, ebből az egy rossz példából nem szabad általánosítani, az országban háromezer község van, nem mindenütt Marikához hasonló falurossza a könyvtáros.

Ült a kihűlő, barátságtalan helyiségben, a könyvhalmok között, fáradtan, porosan, és olyan elveszettnek érezte magát, mint még nem sokszor az életében, és egyre erősebben tudatosodott benne az a gondolat, hogy Somogyfajsz a végállomás, itt kell leélnie hátralevő életét, itt kell felnevelnie gyermekeit, mert Péterrel soha többé nem találkozik majd, akár máris eltemetheti az álmait.

Valami nincsen rendben, ezt érezte, és felállt, mert fázott.

Somfai körüljárta az egész Művelődési Házat, a könyvtárszobákat, és csak annyit mondott: – Ez nem igaz. Amikor Baján és Kövecs is átjöttek, akkor meg azt mondta: – Magukat is eltehetné az isten akárhová.

– Igaz – bólintott Baján Zsiga. – Lásd be, Béla, ennek nem szabadna így kinéznie. Ezért mi vagyunk a felelősök.

– Felelősök? – Kövecs keskenyre húzta össze a szemét, a fehérje alig látszott. – Aztán kinek felelünk mi ezért? Aki olvasni akar, az isten izélje meg, hozza az rendbe az olvasótermet. Csak nem azt várjátok, hogy a tanáccsal átvonulunk ide szart takarítani? Feleljen ezért a járási könyvtár meg a megyei. Mi közünk nekünk ehhez? Pénzt adtunk, amennyit lehetett. Ők a szakemberek! Hányszor vol-

tak már itt? . . . Felelek én azért, amiért felelnem kell. Még többért is. Te meg, doktor, az isten verje meg, ne kongasd itt a vészharangot . . . Van minékünk ennél fontosabb dolgunk is. Sokkal fontosabb . . .

Sára bátortalanul közbeszólt:

– De azért, elnök elvtárs . . .

Kövecs közbevágott.

– Ez falu, fiatalasszony. Érti? Itt csak a doktor házában és a plébánián van angol klozett meg fürdőszoba. Itt a húsz fokos fagyban is a kert alá járnak az emberek. Mert itt csak budi van, lavór és dézsa van, tavasztól őszig térdig érő sár, és az az istentelen beszolgáltatás meg az adó meg az utasítások meg a hülye rendeletek és még hülyébb előírások, hogy mit termeljen a paraszt, és mit ne, miből mennyit, és ha kevesebbet termel, akkor is be kell adni, ami nincs . . . Hogyan? Meg kell ezt is takarítani valahol. Könyvek! Kultúra! Tudja, milyen kultúráért harcolok én? Utakért, jó ivóvízért, a csatornahálózatért, azért, hogy minél több házban legyen fürdőszoba és vécé. Nekem ez a kultúra, nem pedig amit az okos pesti úriemberek összefirkálnak a falusi életéről . . .

Hirtelen elhallgatott. Egy ideig csend volt, csak később szólalt meg Somfai:

– A csatornahálózat meg a könyvtár nem zárja ki egymást . . .

– Nem zárja ki egymást – ismételte meg lassan, tagolva Kövecs, és felvonta a szemöldökét a homloka közepéig. – Hát te csakugyan azt hiszed, hogy én sült bolond vagyok? – Felállt, fejébe vágta a kucsmáját. – Zárjatok be, és gyertek át hozzám. Maga is, elvtársnő. Te pedig, Zsiga – mondta Bajánnak –, ugorj el Bakóékhoz. Hozd magaddal a fiát, ha otthon találod. Ha pedig a kocsmában van, hát onnan hozd el, ha részeg, az anyja szentség, akkor is!

Kövecs szobájában még meleg volt, a vaskályhában parázlott a szén, az elnök néhány fadarabot dobott rá, aztán hellyel kínálta a vendégeit. Egy üveg pálinkát meg poharakat vett elő a szekrényből, az asztalra tette, töltött, aztán kicsit gúnyosan megjegyezte, nyugodtan ihatnak, nem állami pénzből vette az italt, hanem otthonról hozta. Sára egyre kíváncsibban nézte a szúrós-keserű tekintetű elnököt.

– Az a baj, doktor – mondta Kövecs, most már sokkal higgadtan, mint a könyvtárban –, hogy ti mindannyian a saját asztalotok mögül nézitek ezt a községet. Könnyű a ti helyzetetek.

– Könnyű a rossebet . . .

– Várj csak, nem úgy értem én, hogy az orvosi munka könnyű, ne tarts olyan bunkónak engemet. De úgy értem, hogy a gondjaid körülhatároltak. Értesz engem? Jön a beteg, meg kell állapítanod, mi baja. Ha tudod, meggyógyítod. Te pedig jó orvos vagy, nincs is énnekem semmi bajom veled, mint orvossal, áldom azt a napot, amikor ide száműztek. Van persze gondod a betegeken kívül is, én jól tudom. Kizártak a pártból. Ez nehezíti a munkádat meg az életedet. De a te munkaterületed mégiscsak egy valami: az egészségügy. Csak azért vagy felelős. – Sárára nézett. – Maga meg a könyvtárért. Ért engem, ugye? És meg van győződve róla, hogy a világon, de legalábbis ebben a községben most ez a legfontosabb. Ismerem én jól a maga írásait. Beleverték a fejünkbe az egyéves iskolán. Hát persze! A könyv, a könyv és megint csak a könyv . . . – Hátradőlt a széken, mint aki hirtelen elfáradt. – De kár a beszédért . . .

Sára mélyet lélegzett.

– Figyeljen ide, Kövecs elvtárs – mondta. – Azt hiszem, nem értjük egymást. Maga is másról beszél, én is. Nem azt kérem, hogy maga takarítsa ki a könyvtárat. Azt én majd megszervezem. Ha vállaltam, megcsinálom. De magának tudnia kell róla, hogy mi van odaát.

– Kosz meg rendetlenség . . .

– És leltárhiány, méghozzá nem is kevés. Legalább ezer forint értékű könyv, de hiányzik a lemezjátszó, az erősítő és több mint negyven mikrobarázdás lemez. Maga mint tanácselnök mondja meg, mit csináljak a hiánnyal? A hamis jelentésekről most nem is beszéltem. Vegyük úgy, hogy voltak szakkörök, volt színjátszó csoport, népi tánccsoport, bábegyüttes. Én csak azt akarom . . .

Kövecs eddig hallgatott, de most izgatottan közbevágott.

– Miről beszél maga? Hiány? Hamis jelentések?

– Azok bizony. És mindegyiken ott a maga aláírása.

– Hát erről én nem tudtam. Még csak nem is gondoltam.

– Na látod – mondta Somfai. – Zsiga erről a felelősségről beszélt.

Kövecs összeszorította a száját.

– Agyonütöm azt a büdös... – Elharapta a szót, gyorsan felhajtott egy pohár pálinkát. – No, és most mit fog csinálni? Ezt jelenteni kell a járásnak.

– Azt kell jelentenie – mondta Somfai –, hogy a könyvtárat és a Művelődési Házat leltár szerint átvette.

– Ezt nem jelenthetem – mondta Sára.

– De igen, mert valaki holnap bemegy Kaposvárra, és szépen megvásárolja a hiányzó könyveket, a lemezjátszót meg a hanglemezeket. Nincs igazam, Béla?

– De az a valaki nem én leszek – mondta fenyegetően az elnök. – Értem én, hogy mit mondasz, nagyon jól értem. De azt is megmondom neked, hogy a község pénzéből egyetlen fillért sem adok erre a célra. Megértetted? Egy fillért sem.

– De majd csak megtalálod azt a személyt, aki kifizeti, igaz?

– Meg, az anyja úristenit! – Valamin gondolkodott, aztán felémelte a telefonkagylót. – Kapcsolja nekem Sőregi Bálintot. Ha nincs az irodájában, akkor a lakását. És egyedül akarok vele beszélni. Megértett engem? Tanú nélkül.

Amíg a telefonra vártak, Somfai tovább puhította az elnököt.

– Te Béla – mondta neki –, amíg a Vízmű elkészül, amíg a csatornázást befejezzük, addig azért a községi készletből is kiutalhatnál egy kis meszet meg homokot, sőt egy-két napra fuvart is biztosíthatnál.

– Gúnyolódsz velem?

Csengett a telefon. Sőregi jelentkezett.

– Bálint? Légy szíves, gyere át hozzám. Ide, a tanácsba. Igen, most mindjárt... Az engem nem érdekel. Azonnal gyere, a saját érdekedben. – Letette a kagylót, és az orvosra nézett. – Az elvtársnő tudja?

– Tudja. Azt is, hogy te is benne voltál a dologban.

– Én? Hát ezt a marhaságot ki mondta néked?

– Orvosi titok.

– Hazugság, komám. Szemébe akarok nézni annak az embernek, aki ezt a rohadt hazugságot terjeszti. Szeretem én az asszonyokat, az igaz, meg is ölelgetem, ha módom van rá, nem csinállok én abból titkot meg nagy ügyet, de gyereklányokkal még nem háltam. Erre szavamat adom.

– Vedd úgy, hogy semmit nem mondtam.

– Hogy az istenbe vehetném úgy! Hiszen mondtad. És ha mondtad, akkor valakitől hallottad is. És ha te hallottad, akkor más is hallotta. – Sárára nézett. – Most már értem, hogy maga mit gondolt rólam.

– Igen – mondta Sára. – Azt hittem . . .

– Hogy elnéztem ezt a disznóságot, a leltárhíányt, a hamis jelentést, mert az a lány a szeretőm volt. – Az elnök Somfaira emelte a tekintetét. – Erről van szó, doktor? Nyilván más is ezt hiszi. Te is, Zsiga is. Mindenki. Hát látod, ezért nem hagyom annyiban ezt az ügyet.

Somfai megérezte, hogy Kövecs igazat beszél. És akkor természetesen egész más a helyzet. Akkor neki is kötelessége, hogy megvédje az elnök tisztességét. Elmondta, hogy kitől hallotta a pletykát. Mert ezek szerint bizony pletyka volt, és most már az is világos, hogy Marika egyszerűen hazudott az anyjának.

– A végén még azt fogja híresztelni, a gyereke is tőlem van – töprengett Kövecs.

Somfai erre mondani akart valami megnyugtatót, de ekkor nagy lendülettel kivágódott az ajtó, és szinte berobbant az irodába Sőregi, kucsmában, barna irhabundában, rövid szárú csizmában. Középtermetű, markáns arcú férfi volt, a szemöldöke sűrű, fekete, orra tekintélyes, álla előreugró és csontos.

– Ide figyelj, Kövecs elvtárs – kezdte, ügyet sem vetve Sárára és a doktorra. – Talán atyaúristennek képzeled magad, hogy csak úgy iderángatsz, mint földesúr az ispánját? Nem vagyok én az, akit csak úgy ráncigálhatsz. Én az Állami Gazdaság igazgatója vagyok, semmi közöm hozzád, és neked sincs közöd énhozzám. Legfőlőbb megkérhetsz, hogy jöjjenek ide, mert beszélni szeretnél velem, a másik lehetőség, hogy felülsz a kerékpárodra, te jössz el hozzám.

– Befejezted?

– Be. És még azt is megmondhatom, hogyha az a postás hajlandó lett volna kapcsolni az irodádat, mindezt telefonon mondtam volna el, és eszem ágában sem lett volna idejönni.

– Elmondtad végre, amit akartál? – kérdezte nyugodtan Kövecs Béla. – Mert ha még nem mondtad el, várok.

– Elmondtam. – Kigombolta az irháját, és Somfaira pillantott. – Szervusz, Dénes – mondta halkan. Tétovázott egy pillanatig, majd Sárahoz lépett, bemutatkozott. – Most pedig mondd meg – fordult újból a tanácselnökhöz –, mit jelent az, hogy azonnal jöjjenek, a saját érdekemben. De röviden mondjad, mert vendégeket várok.

– Rövid leszek. Még a bundádat sem kell levenned – mondta Kövecs, és Sára elcsodálkozott, hogy a tanácselnök mennyire tudja fegyelmezni magát. – Tudod-e, az elvtársnő mit keres itt nálam?

– Azt tudom, hogy a kultúrházban van. Na és?

– Ő a Művelődési Ház igazgatója. És az előbb azt közölte velem... parancsolj, igyál, szolgálj ki magad – fejével az üveg felé intett –, szóval azt mondta, hogy feljelentést tesz Marika ellen a rendőrségen lopásért, sikkasztásért, a társadalmi tulajdon különösen hanyag kezeléséért. Mégpedig tényekkel alátámasztva. A bizonyítékok kétségbenvonhatatlanok, erről rajtam kívül meggyőződött a doktor meg Baján Zsiga is... Mondom, hogy igyál, töltsél magadnak, jó kis itóka ez, és jót tesz ilyen időben.

– Lopott? – kérdezte a pohárhoz hozzá sem nyúlva Sőregi, és lassan leült az orvos mellé.

Az elnök bólintott.

– Elvitte a lemezjátszót, az erősítő berendezést, a hanglemezeket. No meg néhány ezer forint értékű könyvet... Én arra kértem az elvtársnőt, várjon a feljelentéssel, amíg tanácsot nem kérünk tőled, te mégiscsak okosabb vagy, mint egy basáskodó tanácselnök. Meg aztán azt a kislányt, ha jól tudom, te patronáltad, emlékezetem szerint a te kérésedre vettük fel a könyvtárba, mert azt mondtad, hogy nagyon tehetséges, szorgalmas, rendes, és tovább szeretne tanulni az egyetemen. Sőt, ha nem tévedek, még felelősséget is vállaltál érte. Igazán sok energiát fordítottál ennek a valóban feltűnően csinos

gyereklánynak a nevelésére, többet, mint a családotéka, ezért hát nem lenne szép tőlünk, ha a te munkád eredményét most csak úgy tönkretennénk.

Sőregi most már túlon túl is tudta, miről van szó, afelől sem volt kétsége, hogy Kövecs nem tréfál, veszedelmes ember ez, ha megbolondul.

Felhajtott egy pohár pálinkát.

– Beszélhetnék veled négyszemközt? – kérdezte Kövecstől.

– Nem – mondta határozottan a tanácselnök. – Ebben az ügyben én csak közvetítő vagyok. Én csak a véleményemet mondhatom el, de az elvtársnő azt tesz, amit jónak lát. Vele kell szót értened.

– Kérem, szólhatok én is? – kérdezte Sára.

– Tessék.

– Ha holnap délig, de legkésőbb holnap estig megkapjuk a lemezjátszót, a diavetítőt, az erősítő berendezést, meg ami még hiányzik, azt hiszem, nem lesz szükség bűnvádi feljelentésre. Ha ugyanazokat a könyveket meg lemezeket nem lehetne beszerezni, talán pótolhatnánk másokkal. Így gondolom.

Sőregi már egyáltalán nem kiabált.

– Adja ide a pontos listát, elvtársnő, és holnap estig megkap mindent. Rendben van?

Sára felállt.

– Azonnal hozom, Sőregi elvtárs. – Átment a könyvtárba, magához vette az iratokat, és visszament a tanácsházba. Meglepetésére Kövecsek már jókedvűen vicceket meséltek egymásnak. A papírokat Sőregi elé tette az asztalra. Ráírtam a lemezjátszó és az erősítő berendezés típusát is.

– Jól van, látom . . . Hát nem mondom, elég szép összeg, kitesz vagy öt-hatezer forintot, a kutyaúristenit!

– Sajnos, öregem, a kulturált szórakozás pénzbe kerül – mondta faarccal Kövecs. – Szerencsére ti, igazgatók jól kerestek.

– Még szerencséd, Bálint – mondta nevetve Somfai –, hogy nem Lollobrigidát patronáltad. – Hanem, Sára – fordult az asszonyhoz –, tudod, mit mondott még nekem az én nagylelkű Bálint barátom?

– Nem tudom.

– Akkor ülj le. – Sára visszaült a székre, és kíváncsian nézett a doktorra. – Holnap reggel az Állami Gazdaság kőművesei, szobafestői, asztalosai, lakatosai felvonulnak, és megkezdik a Művelődési Ház rendbehozását. Egyelőre csak belül, tavasszal pedig kívül is. Látod, ilyen igazgatónk van nekünk!

Mozgalmas tíz nap következett. Sára boldognak érezte magát, gondjait, fájdalmát elfelejtette, valami egészen különös lázban égett. Az építés vezetőjével, Kónya Antal mérnökkel nagyszerűen megértették egymást. A magas, szőke fiatalembernek jó ízlése volt és határozott elképzelései. Biztatta Sárát, hogy mondja csak meg nyugodtan, ha valami kívánsága van, szívesen megcsinálják, van nekik mindenük, csak a hulladékanyagukból háromszor ilyen helyiségre is futná.

– Erdőkitermeléssel is foglalkozunk, saját fűrésztelepünk van – mondta –, csak szervezés kérdése az egész.

Tíz nap múlva a könyvtárra és a többi teremre rá sem lehetett ismerni. Vidám, világos falak, új padló és parketta, fényesre politúrozott könyvvállványok és szekrények, ízlésesen berendezett újságolvasó, zeneszoba, a bábjátékhoz új, könnyen szállítható paraván. Sőregi a könyvtár és a Művelődési Ház átadása napján vacsorát rendezett. A tanácselnökön és Baján Zsigán kívül ott voltak az építők, Kónya mérnök vezetésével, a párttitkár, Somfaiék, Tóth, a termelőszövetkezet elnöke és Malasin Rudolf, az iskola igazgatója is. Disznótoros vacsora volt, előtte pálinka, közben bor. Ahogy az már ilyenkor szokás, a férfiak ugratták egymást, jókedvűen tréfálkoztak, majd Kövecs Béla kért szót, és röviden megköszönte Sőregi elvtársnak a nagylelkű segítséget, köszönetet mondott a munkásoknak, majd Sárának kívánt jó munkát. Ezután Sőregi jutalmat osztott szét a munkások között... Sárának is beszélnie kellett. Arról beszélt, hogy igaza van Kövecs elvtársnak, amikor kultúráról szólva nemcsak olvasásra gondol, hanem egészséges ivóvízről, utakról, csatornahálózatról álmodozik. De vajon mindenki megérti-e ezeknek a fontosságát, szükségességét, képesek-e az emberek szakítani az évszázados hagyományokkal? Ehhez meg kell változtatni az emberek gondolkodását, meg kell ismertetni velük a világot, a korszerű élet-

módot, márpedig a tudat, az érzésvilág megváltoztatásához nélkülözhetetlen az olvasás, a könyv. A könyvolvasó ember jobban kiismeri magát az élet bonyolult helyzeteiben, mélyebb az emberismerete. Ezért szeretné, ha a község lakossága és vezetői, idejükhöz mértén, maguk is részt vennének a művelődési ház munkájában és életében, támogatnák a könyvtáros munkáját.

Beszédét tetszéssel fogadták, bólogattak, helyeseltek. De később, mikor kisebb csoportok alakultak, Sára hiába lépett oda bármelyikhez, mindenről beszéltek, csak éppen könyvekről nem. Előkerült a kártya, és megkezdődött a szokásos ulticsata, mert szép dolog a könyvolvasás, de az sem kutya, ha az ember elkap egy jó ultit. Mások énekelni kezdtek, először csak halkán, majd egyre harsogóbban. Klárát beteghez hívták Somoródra, Somfai is vele ment, mert erősen havazott. Sára óvatosan ki akart osonni a teremből, amikor Kövecs Béla termett mellette.

– Várjon, hazakísérem. Ítéletidő van. – A kocsmá előtt megfogta az asszony karját. – Figyeltem magát – mondta. – Rosszszkedvű lett.

– Nem tagadom. Olyan szépen indult az egész, aztán . . .

– És maga ezen csodálkozik? Hát azt gondolta, hogyha feláll, és okosan beszél, rögtön megváltozik minden? Túl sok okos beszédet hallottunk mi már; egyik fülünkön be, a másikon ki.

– Maga beszél így, elnök elvtárs? Éppen maga?

– Miért, mit gondol, én mennyivel vagyok különb, mint ők? Semmivel. Talán csak annyival, hogy én szembe merek nézni magammal. Ők még nem. Vagy ha igen, hát eltitkolják a gondolataikat.

Sára csúszkált a síkos utcán, meg kellett kapaszkodnia a kerítésben.

– De hát . . . én láttam, hogyan dolgoztak . . . társadalmi munkában.

A férfi felnevetett.

– Társadalmi munkában? . . . Ne áltassa magát. Tudja maga, mi-be került az a tíz nap, az anyag meg a munkabér a gazdaságnak? Ha jól tudom, kettőszázezer forintjába.

– Maga ezt komolyan mondja nekem?

– Igen. Azt akarom, hogy tisztán lásson. Hogy ne legyenek hamis illúziói.

– De hát ez csalás . . .

A tanácselnök megállt.

– Az bizony. De mennyire, hogy csalás. Rajk Lászlóék kivégzése meg gyilkosság volt. Ez csak egy egészen kis, egyszerű csalás. És legalább valami tényleges haszon is származik belőle.

Sára hirtelen támadt izgalmában megfogta a férfi karját.

– Az elnök elvtárs nem hiszi, hogy Rajkék bűnösök voltak? Őszintén, nem hiszi? – Szerette volna látni a férfi arcát, de olyan sötét volt, hogy csak a szeme fehérjét láthatta, azt is tompán, elmosódottan.

– Akkoriban mindent elhittem. Nem volt nálam valódibb igazhitű a megyében. Még cikket is írtam a megyei lapban. Azt írtam, amit gondoltam, követeltem, hogy egytől egyig súlyosan büntessék meg, ha kell, akasszák föl őket. Most meg mindig arra gondolok, hogy az a cikk még a halálom után is megmarad, az unokáim is olvasni fogják, és aljas embernek fognak tartani.

Lassan, a szembefújó szélnek nekifeszülve taposták a havat. A Templomdomb magas kerítése felfogta a szél erejét, ott kifújhatták magukat.

– Honnan jutott most ez az eszébe? Megtudott valamit? – kérdezte Sára.

– Semmit. Tegnap letartóztatták anyám fivérét. Itt járt nálam Török alezredes helyettese, Cseh őrnagy. Régi jó cimborám, jobban szeretem, mint a testvéreimet. És ha most nem csavarom ki kezéből a fegyvert, föbbe lövi magát.

– Somfai egyszer beszélt nekem a maga nagybátyjáról. Ő hol van most, mit csinál?

– Kaposvárott. A megyei pártbizottságon dolgozott, meg képviselő is volt. Nemrégiben Pesten részt vett egy pártaktíván. Már nem fiatal ember, gyerekfejjel, tizenkilencben vöröskatona volt, a Tanácsköztársaság bukása után emigrálnia kellett, végigvándorolta fél Európát, aztán bányász lett Belgiumban, harcolt Francóék ellen, majd negyvenötben hazajött, megrokknva, de töretlen hittel . . .

Szóval most ezen az aktíván felszólalt. Elmondta, hogy több politikai fogoly hozzátartozója kereste fel a fogadónapján. Azt mondták, három-négy éve semmi hírt sem kapnak a letartóztatottokról. Ő ezt nem hiszi. Ennek ellenére szóvá teszi az országgyűlés előtt, hogyha netán mégis történt jogtalanság, haladéktalanul vizsgálják ki, és példásan büntessék meg a felelősöket.

– Szerencsétlen, naiv ember – mondta Sára.

– Hát szerencsétlennek éppen eléggé az. Cseh Béla az állomáson még aznap délután őrizetbe vette, Török elvtárs pedig Pestre szállította. Be kell bizonyítaniok, mondta az őrnagy, hogy rajkista volt, aki kémkedett is egyes nyugati országoknak. Cseh Bélának most az a feladata, hogy hamis tanúvallomásokat csikarjon ki a nagybátyám barátaiból. Hozzám is ezért jött. De velem őszintén beszélt. Sok mindent elmondott, amit az elmúlt hónapokban megtudott. És most szeretne meghalni.

– És maga mit akar csinálni?

– Ezen gondolkodom egész nap. Ezért jöttem el, mert nincs most kedvem tréfálgozni.

– Somfai tudja?

– Még nem. Vele szerettem volna beszélni, de beteghöz hívták.

– Elmondhatom neki, ha hazajön? – kérdezte Sára.

– El. Talán ő kitalál valami okos dolgot.

Somfai, miután késő éjjel hazatért, sápadtan hallgatta végig Sárát. Klára a vaskályha mellett gubbasztott, mint egy csontig átfagyott madár.

– Hát még most sincs vége az ördögüzésnek? – kérdezte a doktor.

– Mért kérdezel ilyen hülyeséget? – Klára hangja elkeseredett volt. – Mit gondoltál, mi következik? Rajta, most találj ki valami okosat. Ha Kövecss kinyitja a száját, ő is a nagybátyja sorsára jut... Különben te ismerted az öreget?

– Csak hírből – mondta Somfai. Sára hirtelen megborzongott. – Mi van? – nézett ra Somfainé. – Nem vagy jól? Vigyázz az egész-

ségedre, ne dolgozd agyon magad. Két gyereked van, őket még fel kell nevelned. Éjszakára adok egy nyugtatót . . . Én nem tudok jobb tanácsot adni, mint hogy ne gondolj a múltra. Vedd úgy, hogy Péter külföldön van. Ha hiányzik a férfi, feküdj le valakivel. De úgy, hogy mások ne tudjanak róla. Mi hallgatni fogunk, elhiheted, mert mi megértünk. Aztán úgyis jön a tavasz, és könnyebb lesz. Tudom persze, hogy tanácsot adni könnyű. De jussön eszedbe, hogy minekünk is okunk volna az elkeseredésre.

Somfai meggyújtotta a szivarját.

– Ha nem könnyű is – mondta –, én bizakodó vagyok.

– Csak azt tudnám, hogy miért? – kérdezte Klára, és megpiszkálta a tüzet.

– Hát csak azért, mert hiszem, és tudom is, hogy az emberek gondolkodását nem lehet úgy egyszerűen eltorzítani. Ahhoz sok időre van szükség, nemzedékekre. És az országban mindenütt élnek Cseh Bélák, Székely Andrások, akik látják a bajokat, és ha börtönbe zárva, de Péterék is élnek. Jegyezzétek meg, amit most mondok: a kommunizmussal a világ legerősebb hatalmai akartak már leszámolni. Azt gondoljátok, hogy akkor Rákosiék most tönkreteszhetik? Marhaság! Rákosinak még azt sem sikerült elérnie, hogy belőlem ellenség legyen.”

10.

Teréz mama szeptember első napjaiban levelet kapott. Keserű felelőjétől. Ilonka csak nagyon röviden írt: „Drága Teréz néni, nemrégiben felkeresett valaki, és azt állította, hogy Péter kiszabadult. Szeretnék biztosat tudni, nagyon kérem, drága Teréz néni, legyen szíves, válaszoljon. Kézcsókkal, Ilonka.”

Terézt megrendítette a levél. Egyszerűen nem értette, Péter miért nem írt Ilonkának, vagy miért nem kereste fel személyesen.

– Jaj, édesanyám – mondta Marci a vacsoránál. – Mit gondol, miért? Nyilván megtiltották neki. Nem olyan egyszerűek a dolgok, ahogy azt maga elképzei.

– Egyszerűek vagy nem egyszerűek, az engemet nem érdekel –

mondta Teréz. – Barátok voltak, vagy nem? – Peti az asztalra könyökölve figyelt, nem akart egyetlen szót sem elmulasztani. – Hányszor megmondtam már neked, hogy ne figyelj arra, amit a felnőttek beszélnek – szólt rá a nagymama.

– Hanem mit csináljon? – kérdezte Marci. – Itt ül, mert vacsorázunk. Tömje be a fülét?

– Jól van, csak ne oktass.

Peti morcos arccal felállt.

– Átmehetek a Hantóhoz?

Marci az órájára nézett.

– Hét óra van. Nyolcra itthon légy.

Peti nyugodt léptekkel kiment az ajtón. Teréz utánanézett. „A kabátját azért felvehette volna – gondolta. – Már hűvösesek az esték.” Leszedte a tányérokat az asztalról, betette a mosogatóba.

– Mit szólnál hozzá, ha én holnap elutaznék Jászlakra? – fordult a fiához.

– Holnap? Éppen szombaton?

– Igen. Ott is aludnék, és vasárnap hazajönnék. Azzal a szegény Ilonkával senki nem törődik.

– Mert magával, édesanyám, olyan sokan törődtek – mondta Marci, és kiöntötte a sört az üvegből.

– Hát, többen. Nekem, látod-e, itt vagy te, aztán Anna, Brányó Zoli meg az öreg Jeney is. Somfai doktor, ahányszor Pestre jön, mindig meglátogat.

– Hát utazzon le hozzá, anyám, ha annyira menni akar. Ha a fejébe vette, akkor úgysem lesz nyugta. Hiába, hogy fáradt, szúr a háta meg az oldala, utazni akar, hát utazik. De mi lesz Petivel? Én holnap valószínűleg túlórázom, csak késő este jövök haza.

– Hát őt is magammal viszem.

Marci kiitta a sört, megvonta a vállát, felállt.

– No, megyek, lesöpröm a járdát, fellocsolok.

Teréz másnap becsomagolta, amiről azt gondolta, hogy az aszszonynak szüksége lehet rá, mert bizony Bözsi leveleiből tudja, falun manapság nehezebb az élet, mint Pesten. Csokoládét, cukrot, cernát, tüt, több rúd mákos és diós beigli (az éjjel sütötte), meleg harisnyát,

külön Ilonka részére és a kislány részére is. Peti örült az utazásnak. Jaj, csak ablak mellé ülhessen!

Teréz eleresztette sovány testét, átadta a rugók hol gyengéd, hol pedig erősebb ringatásának, és csendesen szunyókált egészen a megérkezésig.

Jászlakon, bár hónapok óta nagyon fásult volt, Ilonka kitörő örömmel ölelte át Terézt, percekig nem jutott szóhoz. Házigazdájának családja döbbsen nézte a síró fiatalasszonyt, mert Ilonkát még nem látták sírni, pedig ötven májusa óta lakott velük. Meséltek is mindenkinek, hogy ebben a kitelepített asszonyban nincsen szív. Terézt látva, most a kilencesztendős Eszter is nyomban követte anyja példáját, és olyan bömbölést rendezett, hogy a szomszéd házak lakói kiszaladtak az utcára. A gazdának, Berecz Istvánnak a tornácos háza a Kossuth utcában állt, közel a Lenin térhez. A családfő valamikor ötven holdon gazdálkodott, két-három állandó cseléddel és aratás, betakarítás, szüret idején napszámosokkal. A gazda – ötvenhét éves múlt – látszólag nem vette tragikusan mostani helyzetét, ellentétben nyolcvanhárom éves édesanyjával, aki viszont reggeltől estig sopánkodott, siratta a rég múlt időket, amikor még becsülete volt a családnak, férje ott ült a templom első sorában, ahogyan illett. Siratta fényes szőrű nóniuszait, szimentáli teheneit, angol zsír- és hússertéseit, húsz aranykoronás, zsíros földjét, amelyet a tagosítás során elvettek, és a Laposon adtak helyette silányabbat. És siratta tisztaszobáját, ahová Ilonkát és a gyereket költöztették be, pedig a fia naponta vigasztalta őt, mondván, „ne káráljon már, édesanyám, megfizetik annak az árát. Aztán dolgozni fog az a fiatalasszony, bírja az még a munkát, napszámosra meg amúgy is szükségünk van.”

Teréznek meg Ilonkának akadt beszélőnivalója bőven. Peti hamar összebarátkozott Eszterrel, aki anyja sötét, majdnem fekete haját és Keserű kék szemét örökölte. A gyerekek az udvaron játszottak, aztán megnézték töviről hegyire a portát, mert itt minden újdonság volt Petinek. Így hát Ilonka és Teréz nyugodtan beszélgethetett. Az első, amit Teréz elmondott: Keserű él, egészséges, már régen nem

a váci börtönben van, hanem Kőbányán, a Gyűjtőben, ezt Péter mondta, és még azt is, hogy hamarosan szabadulni fog.

– És Teréz néni ezt elhiszi? – kérdezte Ilonka. – Mert én nem hiszem el. Már azt se nagyon, hogy él. Akkor kaptam volna tőle levelet. Mások már ötvenhárom óta írnak. Van itt a községben olyan család, amelyiknek a fia a negyedik levelet írja.

– Az nem jelent semmit, hogy nem kaptál – mondta Teréz. – Az ég egy világon semmit. A koncentrációs táborból sem írhattál. És mégis éltél.

Ilonka szomorúan nézett az öregasszonyra.

– Ha akkor tudom, mi vár rám, nem akartam volna életben maradni. Tessék nekem elhinni, Rózi szerencsés volt. Nem az a szenvedés, Teréz néni, ha ütnek, vernek, éheztetnek, hanem amikor meg-aláznak. – Szeme alatt elmélyültek a karikák. – Magának ezt éreznie kell, Teréz néni. Mióta az eszemet tudom, a szüleim embernek neveltek. Apám arra nevelte a diákjait is. Aztán többet ült börtönben, mint a családja körében. Már akkor sok mindenről lemondtunk az elveink miatt. Ha apám megtagadja az elveit, jobbnál jobb állásokat kapott volna. Talán egyetemi tanár is lehetett volna. De ő nem adta el magát. A külvárost járta, a gyárak melletti kocsmákat, és beszélt, agitált, tanulóköröket szervezett. Később anyám is részt vett a munkában, és én sem ültem otthon tétlenül. Ez volt az életünk. Szakítottunk a rokonainkkal. Az én apám, Teréz néni, két alkalommal járt illegálisan Moszkvában. A háború előtt összesen nyolc évet ült börtönben. Én egyáltalán nem csodálkozom a fasisztákon, hogy a szüleimet meggyilkolták. Apám veszedelmes ellenfél volt, feltétlenül meg kellett tőle szabadulniok. A fasiszták a maguk szempontjából nagyon logikusan cselekedtek. De amit Rákosiék csinálnak velünk, az értelmetlen. Nemcsak bűn, hanem hiba. Még hozzá súlyos hiba. Sokszor már arra gondolok, hogy a szenvedésünk, lemondásunk végtére is értelmetlen volt. Az, hogy a volt katonatiszteket, méltóságos urakat kitelepítették, még hagyján, de ezt is meggondolatlanul, kegyetlenül, tehát rosszul csinálták. – Fásultan cigarettára gyújtott, pedig nemrég szívott el egyet. – Mi hasznuk lett belőle? Semmi. Az itteni parasztok, nemcsak azok, akik gyűlölik a rendszert, de a mér-

téktartóbbja is együtt érez velük, sokszor még ezekkel az öreg reakciókkal is. Ha hiszi, ha nem, Teréz néni, azóta hallgatják a Szabad Európát, mióta kitelepítettek is vannak a faluban. A Szabad Európa pedig felszólítja őket, hogy támogassák a kitelepített hazafiakat. Csakhogy, Teréz néni, ez már szinte egy ellenforradalom előkészítése. – Az arca idegesen rángatózott. – Tetszik tudni, én nagyon félek. Ha itt lesz valami, olyan vérfürdőt rendeznek, hogy néha arra gondolok, jobb, ha megölöm magamat és Esztert is.

– Úristen, miket beszélsz? Verd ki a fejedből ezeket a bolondságokat. Engem is meghurcolt az élet, mégis itt vagyok. Azt gondold, hogy énnekem nincs fájdalmam? Két halottam van a temetőben, és egyre több a baj, a kësérűség, de arra még nem gondoltam, hogy eldobjam magamtól az életet. Majd utolér bennünket a halál, az elől úgysem menekülhetünk el. De addig muszáj élnünk. Amikor az én uram kiszabadult a börtönből, egyik éjszaka azt mondta nekem: „Tudod-e, Teréz, hogy miért maradtam életben?” Mondom neki: „Mondjad, kedvesem, hallgatom.” „Azért – mondja ő –, mert tudtam, hogy élsz, és vársz énrám. Nagyon közel álltam én már a halálhoz. Embertelenül szenvedtem, és százszor is elmondtam magamban, nem csinálom tovább, elemészttem magamat. És akkor mindig te jutottál az eszembe. Hát nem, mondtam ilyenkor, ha te élsz, akkor nekem is élnem kell, mert hiszen te többet szenvedsz nálam, ott a két gyerek.” – Teréz megigazította a szoknyáját, aztán gondolt egyet, felállt, és a kemencepadkára ült. – Mindezt, Ilonkám, azért mondtam el, hogy te se gondolj a halálra. Tudod, kedvesem, az én Mártonom akkor nagyon betegen jött haza, de azért még sok, sok boldog percet értünk meg. És amikor te abból a táborból hazajöttél, biztos, hogy utána neked is voltak boldog napjaid.

Ilonka maga elé meredt.

– Nem tudom – mondta halkan, és megjelent előtte Tamási Yvette szép arca, gesztenyeszín haja. „Talán vele boldogabb volt István, mint velem. Talán ezért kéne meghalnom, hogy István végre igazán boldog legyen.” De hogyan magyarázza el mindezt egy anyának, aki már újra bízni tud, hinni, mert az ő fia már szabad ember.

– Jól fűtenek télen? – kérdezte Teréz. – Nem fukarkodnak a tüzelővel?

– Nem – mondta Ilonka. – Fűtenek, ha kell. Adnak mindent, de mindent háromszoros áron. Este meg elmesélik, hogy aznap mit mondott a Szabad Európa. De ha megtudná, hogy mi kommunisták vagyunk, megkeserítené az életünket. Szerencsére nem tudja. Nem bánkodik ő amiatt, hogy Rajkot, Pálffy-t meg a többiekét ártatlanul megölték. A fenét. Tetszik tudni, hogy mit mondott? Legalább kevesebb munkájuk lesz nekik. Ellenség a javából. Már egyetlen ékszerem sincs, se gyűrűm, se láncom. Mindent eladtam. Nincs bútorom se, és az a ruhám maradt, ami rajtunk van. Pedig dolgozom, Teréz néni. Tessék megnézni a kezemet. Még szerencse, hogy valaki néhanapján postán ötszáz forintot küld. A feladó valamilyen Ráró Mihály. Kicsoda, micsoda, nem tudom, én ilyen embert nem ismerek . . . No, mindegy, elég volt a panaszkodásból. Örülök, hogy Péter szabadult. Sára akkor boldog most. Igaz is, mi van Sárával?

Teréz elszomorodott. Aztán kicsit szépítve a saját szerepét, elmesélte összeveszésüket.

– Ideges, bolond egy nő a menyem – magyarázta. – Persze lehet, hogy én is az vagyok. Bocsánatot is kértem tőle, de nem bocsátott meg. Hát, ő tudja. Biztosan nagyon rossz anyós vagyok.

– Kár – mondta Ilonka. – Mert Sára alapjában véve becsületes teremtés.

– Én nem azt mondom, hogy nem becsületes. De hol van az előírva, hogy a becsületes embereknek szeretniök kell egymást? Meg aztán én mondom neked, Ilonkám, hogy ez a szerencsétlenség őmiatta szakadt miránk. Nagy embert akart csinálni Péterből, tábornokot. Aztán Marcim is őmiattuk szenvedett. De hát most már mind egy. Ami történt, megtörtént. Az a fontos, hogy Péter hazajött. Még egyszer mondom: azt üzeni neked, hogy a férjed él, egészséges, és hogy hamarosan szabadul. Ó, de majdnem elfelejtettem a legfontosabbat: Péter azonnal írt a férjed ügyében a pártnak. És ez komoly dolog, mert Péter, tudod te is, nem akárki. Őrá hallgatnak. És ő megtesz mindent a barátaiért.

Marcinak sokszor eszébe jutott a nap, mikor a bíróság felbontotta a házasságukat. Reggel óta ömlött az eső. A tárgyalás után szinte kirohant az utcára, se nem látott, se nem hallott, csak ment a hideg esőben. Percek alatt bőrig ázott. Először az járt a fejében, hogy beül egy taxiba, és hazamegy. Később meggondolta magát, nem megy haza, most nem tudna anyja kérdéseire válaszolni, és mit mondana Péterkének, ha megint megkérdezné: „Most már soha többé nem lesz anyukám?” Arcát verte a hideg eső, ő pedig teljesen a lábaira bízta magát, ment, amerre vitték. Amikor felnézett, maga előtt látta a Lánchidat, ahogy kecsesen, de mégis szilárdan támaszkodik a két partra. Csodálkozott, hogyan került ide? Megvonta a vállát. Talán az volna most a legokosabb, ha felmenne a hídra, átlépne a korláton, elnyelné a testét a kavargó örvény, és vége lenne mindennek. Mert az biztos, hogy egyetlen úszómozdulatot sem tenne. Nem, ez örültség, erre még gondolnia sem szabad. Befordult az egyik mellékutcán, hogy ne lássa a hidat, a sötétben hömpölygő folyót. Már a Váci utcában járt, amikor meglátta a fodrászüzlet fényes kirakatát. Eszébe jutott Elvira. Megállt, belebámult az egyik tükörbe, és ott egy idegen, meggyötört, sovány arcot, mélyen beesett szemű, csapzott férfit látott. Ez ő, Iványi Márton, aki olyannak látszik átázott felöltőjében, mint kültelekről a város szívébe tévedt csavargó. Benézett az ajtón. Úgy ültek a nők egymás mellett, mint a fecskék a Nagy Utazás előtt a villany- és telefondrótokon, vártak a sorukra, türelemmel és békésen. Elképzelte, hogy most bemegy, és elkiáltja magát: „Varga Miklósnét keresem!”

Elvira anyja csodálkozva abbahagyja a munkát, leereszti a kezét, benne a bontófésű, és azt mondja: „Parancsoljon, kérem, én vagyok, akit keres.” „Igen – mondja ő, és clőrelép, mert lába mellett már tócsában áll a felöltőjéről lefolyó víz –, én meg az az elátkozott Iványi Márton vagyok, akit a kedves leánya, Elvira annyira szeret, hogy miatta nem akar Kotroczó mérnök felesége lenni. De mielőtt még a szívéhez kapna, asszonyom, legyen olyan jó, ültessen az egyik bura alá, és szárítsa meg a hajam, mert rettenetesen fázom.”

„Hülye vagyok, egy ábrándozó hülye – gondolta és továbbment. – Hülye vagyok, amellet fázom.” A presszó nyitott ajtaján meleg áramlott ki az utcára, a kávé jó illata megcsapta az arcát. Bement, leült az egyik szabad asztalhoz, és kávé rendelt. Zsebkendőjével megtörölte a homlokát, a haját is megfésülte. A kávé nem volt forró, de azért jólesett. Eszébe jutott, hogy éhes is, jószerint alig evett valamit reggel óta. Meg kéne vacsorázni valahol. De tudta, hogy ha egyedül megy, akkor nem állja meg, hogy ne igyon, már így is pokolian kínlódik, mikor látja a konyakkal teli poharakat. „Innom kéne egy féldeci rumot, mert tüdőgyulladást kapok. Előre kifizetem, aztán, ha felhajtottam, elmegyek. Igen, ezt fogom csinálni.” Intett a felszolgáló lánynak.

– Kérek . . . aztán hirtelen eszébe villant Sára szomorú tekintete, bocsánatkérő hangja. – Kérek még egy kávé. És legyen szíves megmondani, hol van a telefon . . . És fizetek is. Két kávé . . .

Felhívta Elvirát. Megdobbant a szíve, amikor megismerte a lány hangját.

– De örülök – mondta Elvira –, ha tudnád, mennyire örülök neked. Honnan beszélsz?

– A Váci utcából. Ráérsz?

– Persze hogy ráérek – csacsogta boldogan a lány. – Már kereslek a gyárban is, de azt mondták, nem dolgozol ott. Egész nap azon tűnődtem, hol találhatnálak meg. Mi történt?

– Majd elmondom.

– Baj van?

– Hát . . .

– Hidd el, nem mozdultam el a telefon mellől. Éreztem, hogy hívni fogsz, hogy szükséged van rám. Mi történt?

– Nem volna kedved velem vacsorázni? Tudod, csurom víz vagyok. Nagyon nehéz napom volt, nincs kedvem hazamenni. Arra gondoltam, elhívjuk Brányó Zolit is, és hármásban elhülyéskedünk.

– Miért van szükség Brányóra? A hülyéskedéshez én nem vagyok elég?

– Nekem nagyon is elég vagy. Hát akkor hová menjünk? Valami olcsóbb helyre kéne mennünk, mert nyomorultul csapzott vagyok.

Hallotta, hogy a lány hosszan gondolkodik. A készülék alig hallhatóan pattogott.

– Várj meg a téren, a cukrászda előtt. Félóra múlva ott leszek.

Elvira pontos volt. Taxival jött, nem szállt ki belőle, csak intett Marcinak, hogy ugorjon be.

– Hová megyünk? – kérdezte a férfi.

– Bízd csak rám. A főnök úr már tudja a címet – mondta Elvira, és előreszólt a taxisofőrnek. – Mehetünk! – A kocsi elindult, az ablaktörlők motorja halkán zümmögött, a lapátok alig győzték letörölni az üvegről a vizet. – Űristen, pocskéká áztál. – A férfi kezét az arcához szorította. – Jéghideg a kezed.

– Bitang rossz idő van. Nem csodálkoznék, ha havazna.

– Még korai lenne, kérem, nagyon korai – szólt hátra az idős gépkocsivezető. – Kell az eső, kérem tisztelettel, mert a nyáron kevés volt a csapadék. Tegnap vidéken voltam, olyan kemény mindenfelé a föld, mint a szikla, az őszi szántással teljesen elmaradtak, a kukorica meg lábon áll. Sok helyütt, bizony kérem, még le sem törték. Hagyják, hogy ott rohadjon.

– Mert kevés volt ősszel a csapadék, ugye? – mondta Marci.

– Hát én nem tudom, hogy mi az oka. – Az öreg sofőr cigaret-tára gyújtott, de a szemét nem vette le az esőtől csillogó úttestről. Simán, nagy rutinnal vezetett, alig használta a féket. – A háború előtt, kérem szépen, a fiatal Wenckheim gróf gépkocsivezetője voltam. Talán tetszett hallani a Wenckheim grófokról. Volt egy Steyr túrakocsink, azzal jártunk vidékre, merthogy Békés megyében voltak az uradalmaik. De meg kell hogy mondjam, én abban az időben ilyentájt nem láttam a földeken kukoricaszárazakat. Nem bizony. November elején már végeztek minden őszi munkával, olyan volt a határ, hogy öröm volt ránézni.

– Hát igen – hagyta helyben Marci, és semmi kedve sem volt, hogy mezőgazdasági kérdésekről vitatkozzon a gépkocsivezetővel. Pedig meg kéne mondani az öregnek, hogy Wenckheiméknek könnyű dolguk volt, mert annyi napszámost kaptak, amennyit csak akartak. De ma hol vannak munkanélküliek?

– Megérkeztünk, kérem szépen – mondta az öreg, és a járda mellett simán megállt.

Egy háromemeletes villa előtt álltak.

– Hová megyünk? – kérdezte Marci, és kíváncsian nézett a lányra.

– Hozzánk. Ne félj, egyedül vagyok, apámék két hétre Galyatetőre utaztak pihenni. – Megfogta a férfi karját. – No, gyere. – Marci nem mozdult. – Az istenért, ne félj már annyira, nem erőszakollak meg.

Marci felnézett a kivilágított ablakokra.

– Hírbe akarod hozni magad? – kérdezte.

A lány a férfi esőtől nedves arcába nézett, amelyet gyéren világított meg az utcai lámpa fénye.

– Az én híremnek ugyan nem ártasz meg. De ha akarod, kiállok az utca közepére, és belekiabálom a szomszédok fülébe, hogy ma este te vagy a vendégem. Ha netán ez a kívánságod.

Feltámadt a szél, belekapott Marci hajába, szétcibálta, és olyan erővel zúdult a bokrokra, díszcserjékre, mintha tövestől akarná kitépni a földből. A férfi megvonta a vállát, és engedelmesen elindult a lány után.

A lakásban meleg volt. Két egymásba nyíló szoba, hall, fürdőszoba, halványkék csempékkel, patikatiszta konyha, gazdagon és célszerűen felszerelve, végül cselédszoba, külön mosdóval. Marci megállt az egyik szoba közepén, és körülnézett. Kétszemélyes, szétnyitható rekamié előtt kerek asztalka állt, mellette három öblös fotel, a heverő fölött, a falon egy tájkép, egy számára ismeretlen nevű impresszionista festő alkotása, a szemközti falhoz támaszkodva hatalmas, mennyezetig érő könyvvállvány, tömve könyvekkel, a hallban hatszemélyes ebédlőasztal, tálalóval.

– Az én szobám már modernebb – mondta Elvira, és átvezette Marcit a belső szobába. – Nos, hogy tetszik? – Beépített ruhásszekrény, könyvvállvány, íróasztal, heverő díszpárnákkal, rádió lemezjátszóval, alacsony karosszékek, zsámolyok, a cserépkályha tetején kerámiák, a heverőnél olvasólámpa, az ablaknál örökzöld szobanövények, a falakon grafikák, jó mesterektől.

– Tetszik – mondta Marci, és leült az egyik karosszékre a kályha mellé. – És most?

Elvira nevetve mondta:

Csobog a langyos víz, fürödj meg.

Íme a kendő, törülközz meg.

Sül a hús . . .

– Ezzel kellett volna kezdeni – vágta el jókedvűen Marci a versidézetet –, a hússal, merthogy pokolian megéheztem.

– Mire megfürdesz, addigra megsütöm a húst, és máris tálalok. Így jó lesz?

– Nem – mondta Marci és felállt. Hátával a cserépkályhának támaszkodott. – Nem fürdök meg, mert nem vagyok koszos . . .

– Nem úgy gondoltam – mondta Elvira. – Azt hittem, hogy nagyon átfáztál.

– Már száradok. Kívül, belül egyaránt. – Megfogta a lány kezét, magához húzta. Átölelte a derekát, hogy mozdulni sem bírt. De Elvira nem is akart. – Ne haragudj – mondta Marci, és megcsókolta a lány homlokát. – Nagyon bolond napom volt. Még azokba is belemarok, akik szeretnek, és jók hozzám. Kérlek, menj, és készíts valami harapnivalót.

Miután a lány kiment a konyhába, Marci végigdőlt a heverőn, és lehunyta a szemét. Egy ideig azon gondolkodott, hogy Márti vajon mit szeret Gelleyn. De máris megszólalt benne egy hang: „Mit törődsz te most Gellyékkal, te ostoba, amikor itt vagy Elviránál, a díványán fekszel, a szobában kellemes meleg van; és egyedül lehetek, zavartalanul. Igazad van – válaszolta, mintha feleselne önmagával –, de tudod, hogy Elvira az én számomra tabu. Na, öregem, hagyd a fenébe ezeket a vonalas marhaságokat. Elvira, ha jól tudom, huszonhárom éves, minden bizonnyal nem szűz, mi kárt teszel benne? Ő jobban akarja, mint te, hogy történjen már valami köztetek, tudod, hogy szerelmes beléd . . . Éppen ez a baj. Ha nem volna belém szerelmes, nem haboznék, egyenlő esélyeink lennének. De én nem vagyok Elvirába szerelmes, számomra ő csak jó haver, ha úgy

tetszik, jó nő. Miért nem érted meg? – vitatkozott magában tovább. – Én nem adhatnék neki szerelmet, mert én még mindig Mártit szeretem, jobban, mint valaha. Akkor viszont menj vissza hozzá, kérj bocsánatot tőle, felejtsd el, hogy Gelley szeretője, gyereket vár tőle, és próbáld bebeszélni magadnak, hogy a te gyerekedet hordja a méhében. Ez az, látod, ami nem megy. Ezt nem tudom megbocsátani neki. Érted, barátocskám? – A láthatatlan vitapartner rögtön válaszolt: – Ha nem tudsz megbocsátani neki, mégis őt kívánod, akkor tegyél meg mindent, hogy visszatérjen hozzád . . . Ó, hogy tudnám szeretni” – ezt már majdnem hangosan mondta. Elárasztották az emlékek.

Az ámbitus védelmet nyújtott a zivatar elől, ott álltak Kálmán bácsival, és nézték a felhőszakadást. Olyan sűrűn esett, hogy a szérűskertet szegélyező gömbakácokat sem látták. – Ez várhatott volna még két napot – hallotta az öreg Kálmán hangját, a kalászbokból mind kiveri a szemeket. – És akkor váratlanul kilépett az esőfüggönyből Márti. Tizennyolc éves volt, maga mellett tolta kerékpárját, és aprókat lépve sietett feléjük. Testére tapadt fehér, hímzett batisztblúza, rakott fehér szoknyája, de úgy át volt ázva, hogy jószerint egész testét láthatóvá tette. Ezért mondta neki néhány nap múlva, hogy „meztelenül” ismerte meg. Marcinak akkor az volt a meggyőződése, hogy ő még olyan szép lányt nem látott, mint Márti.

Aztán jóval később, amikor a következő nyáron a Gelencsér uradalomhoz tartozó Csókás ligetben heverték, a magas, selymes fűben, alig néhány méterre a jázminbokroktól, amelyek nemrég hullatták el jó illatú virágaikat, és a szerelemtől megrészegülve csókolóztak . . . Hiába akart megszabadulni emlékeitől, nem bírt, mert mindegyik nő, akit meglátott, minden virág, minden bokor és fa Mártira emlékeztette. Ezért nem érezte jól magát odahaza, mert Péterkéről, a bútorokról, a kertről a felesége jutott az eszébe.

– Asztalhoz – kiáltott be Elvira a szobába.

– Csodaszép – mondta Marci, amikor meglátta az ízlésesen megterített asztalt. A lány még a háromágú ezüst gyertyatartót is az asztalra tette, és meggyújtotta a gyertyákat. Közben úgy izgult, mint egy bakfis vizsga előtt, vajon jól oldotta-e meg a feladatát.

– Cseresznyét vagy konyakot kérsz? – kérdezte boldogságtól sugárzó arccal.

Marci habozott a válasszal.

– Mondd csak, ittunk mi már pertut?

– Még nem.

– Csak azért kérdezem, mert valahogyan ma tegezésre állt a szám, te pedig olyan természetesen visszategeztél, mintha sohasem magázódtunk volna.

– Ha akarod, Iványi elvtársnak szólíthatlak.

– Nem, nem erről van szó. – Elvette a lánytól az üveget, és cseresznyepálinkát töltött a poharakba. – Akkor hát . . . – Szabályos formák között pertut ittak, és megcsókolták egymást.

Marci farkasétvággal evett, bár egyáltalán nem volt nagyétkü, közben megkérdezte, hogy Elvira jól érzi-e magát az új munkahe-lyén.

– Csak melletted éreztem jól magam – mondta őszintén a lány. Elvira ötven nyara óta a Gépipari Egyesülés szakszervezeti bizottságán volt adminisztrátor, a kulturális és szociális ügyeket intézte, de az utóbbi időben más feladatokkal is megbízták. – Ha tudnám, hogy a hajókon melletted dolgozhatnék, isten bizony elmennék hozzátok segédmunkásnak.

– Hát gyere. – A lányra nézett. – Istenien főzöl.

– Tényleg ízlik?

– Nagyon. Honnan a csudából szereztél ma húst? A hentesüzle-tek üresek. És mikor van időd sorban állni?

– Apának megvannak a beszerzési forrásai.

– Ja persze, elfelejtettem, hogy szakszervezeti atyaisten.

Elvira nevetett.

– Tévedsz. Nem onnan kapja. Onnan csak letolást kap, és néha egyszer-egyszer beutalást Galyára. Valamelyik haverjától kapja a presszóban. A fociakadémia egyik levelező tagjától. Az pedig vala-melyik válogatott labdaművéstől. Hiánycikkeket csak tőlük lehet beszerezni. Aput meg nagyon bírják a srácok. Egyszer, ha van ked-ved, lemegyünk a Liliomba. Érdemes meglesni őket. Négy-öt stabil asztaluk van. De oda még Rákosi se ülhetne le, csak az, akit ők

már befogadtak. – Egészségedre – emelte fel a poharát. – Te, hogy ott mi van! Mikor kisebb voltam, apám néha magával vitt. Ha hiszed, ha nem, legalább három nőjét is bemutatta nekem. De nehogy beköpj anyádnak, mondta. Apát irtó bírom. És még soha nem árultam el.

– És azok a nők ingyen futottak apáddal?

– Nézd, apát tulajdonképpen sohasem a pénzéért szörették a nők. Szerették . . . – Nevetett. – Ma is szeretik. Most is van egy nője, a Jolán, alig idősebb nálam. Mondtam is neki: „Apa, ez azért túlzás.” Rám néz, tőpreng. „Ugye, öreg hozzám?” Hát lehet rá haragudni? Persze apa azért gavallér.

– A fizetéséből?

– A fizetését hazaadja az utolsó fillérig. Néha még többet is. Tudod, őt ismerik a szakmában, és nagyon szeretik. Ha pénzre van szüksége, csak beszél valamelyik kiadóba: „Fiúk, nincs pénzem.” Akkor adnak neki valamilyen munkát. Kötésterveket csinál. Borítókat, mégpedig remekül. Azért jó pénzt adnak. Kérsz még? – mutatott a tálakra. – Vagy főzhetem a kávé?

– Főzheted. Istenien belaktam.

Elvira bekapcsolta a kávéfőzőt, és közben tovább mesélt.

– Nehogy azt gondold, hogy ezek a melók szabálytalanok. Apában éppen azt becsülöm, hogy semmi szabálytalanságot nem csinál. Tagja a szövetségnek, és bármilyen különmunkát vállalhat. Szabályszerű szerződést köt a kiadóval, elkészíti a munkát, az zsüri elé kerül, és ha elfogadták a tervét, akkor kifizetik az állományon kívüli béralapból. Szép pénzeket kapok én is tőle.

– Ez a hallgatási díj.

– Úgy is nevezhetjük. De ha nem adna, akkor sem köpnék. – Leszedte az asztalról a tányérokat, kivitte a konyhába. Marci segíteni akart neki, de nem hagyta. – Tudod – folytatta közben –, én sokat gondolkodtam ezen a dolgon. Nem tudtam magamban elrendezni. Sokáig az volt az érzésem, hogy anyát becsapjuk, cinkosan összekacsintunk a háta mögött. Kihaszználjuk a naivságát, hiszékenységét, visszaélünk a bizalmával.

– Tulajdonképpen erről van szó – mondta Marci, közben a kávéra ügyelt. Már csöpögött, az illatát is érezte.

– Tulajdonképpen igen – szólt ki a konyhából a lány. – És mégsem. Mikor idősebb lettem, megértettem valamit. – Bejött a hallba, kihúzta a villásdugót az aljzatból, aztán beleöntötte a csészékbe a kávévét. Tudta, hogy Marci milyen édesen szereti, ezért még egy kis kanál cukrot tett bele.

– Megértettem – folytatta –, hogy anya nem apához való. Sok minden elválasztja őket egymástól, és ez, ahogy öregszenek, egyre nyilvánvalóbb lesz. Anya szőröstül-bőröstül kispolgár. Csak a fodrászat, a kollégák, a vendégek. Azoknak az ügyes-bajos dolgai és rosszindulatú vagy naiv pletykái. Ők a jólétesültek. Tudják, hogy X színésznő kivel, mikor, hogyan, hogy mennyit keres, mire költi, és milyen befolyásos ember a szeretője. „Márpedig így van, fiacskám, ahogy mondom, mert nekem a Dodó felesége nem hazudik, és ha tudni akarjátok, a Dodó unokatestvére Y miniszterhelyettesnek.” „Jól van, kisanyám, legyen neked igazad.” „Igazam is van, hiába gúnyolódsz.” „De édesanyám – szólok közbe én –, apa nem gúnyolódik.” „Téged nem kérdeztelek, te ne szólj bele mindenbe” . . .

– Letette az asztalra az üres csészét. – Hát valahogy így zajlik nálunk az élet. Apa türelmesen végighallgatja, hogy Boriska, a kozmetikus milyen állatian undok, rosszindulatú dög, és egyszerűen érthetetlen, honnan szerzi magának azokat a külföldi cuccokat. Persze ennek ellenére olyan ízléstelenül öltözködik, mindent magára aggat, mintha karácsonyfa lenne . . . Nos, apa egészen más. Apa bohém, de érdekli, hol mi történik, mi várható Amerikában, mit fog választani Moszkva, szeret olvasni, véleményt mondani. Apát nem izgatják a Dodók szerelmi kalandjai és pletykái, de annál inkább az emberek véleménye, hangulata. Apával törődni kellene, neki partnerre volna szüksége, akivel a gondjait is megbeszélheti.

– És a szeretőivel megbeszélheti?

– Nem, azt nem hiszem. De azok nem fárasztják a Dodók szerelmi nyavalyáival. Velük fecseghet művészetről is, ha akar, esetleg könyvekről. Azok néha megkérdezik: mi bánt, miért vagy gondterhelt?

– Apád gondterhelt? – kérdezte Marci, és a melegtől teljesen elbágyadt.

– Mostanában egyre inkább. Egyedül én tudom, hogy egy idő óta a bohémsága csak álarc. Sok minden bántja. Nagy vitái vannak a szakszervezetben. Egy sor dologgal nem ért egyet. Egyik nap azt mondta nekem: „Nem csinálom tovább. Nem merek már a barátaim szeme közé nézni. A meggyőződésem ellen cselekedjek? Olyan dologra beszéljem rá a munkásokat, ami ellen én is lázadok? Kislányom, ez így nem megy tovább. Azt hiszem, újabb normarendezést kell előkészíteni.” „Ne csináld, apa” – mondtam. Másnap viszont azt mondta: „Muszáj csinálnom. Én most fék vagyok. Sok mindent le tudok fékezni. Ha otthagynom őket, átkapcsolnak hármas sebességre, és abból még nagyobb baj lesz.” – Látta, hogy Marci elpilledt, le-lecsukódik a szeme. Felállt. – Elmosogatok, te addig pihenj le.

– Akkor elalszom.

– Majd felébresztelek.

Marci átment a lány szobájába, s alighogy lehajtotta a fejét a díszpárnára, elnyomta az álom. Arra ébredt, hogy a lány megcsókolja az arcát. Ott ült mellette, ráhajolt, melle Marci melléhez ért.

– Ébresztő.

– Jól elaludtam – mondta ásítva. – Mennyi lehet az idő?

– Még nincs tizenegy óra – felelte a lány. Könnyű házi ruha volt rajta, elől merészen kivágva, nemrég fürödhetett, mert bőrén érezni lehetett a kellemes fenyőillatot. – Megcsókolhatlak?

– Miért akarod megégetni magad? Az égési sebek nagyon fájnak.

– Nem tudsz megijeszteni. – Megcsókolta a férfi száját.

Mindez nagyon régen történt. Most, hogy ott feküdt Elvira szobájában a heverőn, és eszébe jutott akkori furcsán sikerült együttlétük, nyugtalanság fogta el. Éjfélig túlóráztak. Nem volt kedve hazamenni az üres lakásba, attól félt, hogy leissza magát a sárga földig. Fritték azt ajánlották, hogy ugorjanak be a Híd vendéglőbe, ilyanek meg

egy liter bort, de Marci azt mondta, nem, neki dolga van. És ugyanúgy, mint akkor, felhívta telefonon Elvirát, arra számított, hogy egyedül lesz otthon. Brányótól tudta, hogy Elvira szülei, amíg nem köszöntek be a fagyok, a szombatot és a vasárnapot Tasson, a horgásztanyán töltik.

Fél évvel ezelőtt találkoztak utoljára, késő tavasszal, azóta nem látták egymást, néha telefonon beszélgettek. Elvira, ugyanúgy, mint akkor, vacsorát főzött. Jó étvággal ettek, közben Marci boldogan elmesélte, hogy Péter szabadult, rehabilitálták, Sáránál van, Somogyfajszon. Elvira is boldognak látszott, örült, hogy Marcit vidámnak látja.

Amíg Elvira elmosogatott, és rendet csinált a konyhában, addig ő szunyókált, és szépen elaludt. Mártiról álmodhatott, álmában talán beszélt is, a nevét mondhatta, mert a föléje hajló Elvira azt kérdezte:

– Még mindig őt szereted?

„Pokoli ez” – gondolta Marci. Ha bevallja, hogy még mindig szereti Mártit, Elvira jogosan megkérdézheti: akkor meg mi a jó fenét akarsz tőlem? Hazudjon? Ez a lány nem érdemli meg, hogy félrevezesse.

– Nem tudom – mondta bizonytalanul. – Teljesen hülye vagyok.

Elvira szeme felfénylett. Legutóbb – nagyon jól emlékezett Marci szavaira – pontosan azt mondta: „Még mindig szeretem.”

– Marci, vegyél el feleségül!

– Anyád mit szólna hozzá?

– Azt, amit szokott. „Ha feleségül mégy ahhoz a részeges alakhoz, én felakasztom magam.” Apa pedig rávágná: „Micsoda stílus! Akasztás. Találj ki, anyukám, valami kellemesebbet.” Most már nem mondhatná azt – folytatta Elvira –, hogy bukott káder vagy, mert ha bátyádat rehabilitálták, téged is visszavesznek a pártba. És továbbtanulhatsz.

– Nem ilyen egyszerű ez – mondta Marci. – Te csak a jó tulajdonságaimat látod. Ha egyáltalán még vannak.

– Tudom, hogy iszol. Hogy sokszor vagy részeg. De azt is tudom, hogy szükséged van rám.

– Elvira, te vagy a legjobb haver a világon. Nagyon sokat jelentesz nekem. Nem is tudod, hogy mennyit. De nézd csak, én... hulla vagyok. Nem köthetem hozzád az én rossz életemet.

– Ne mondj ilyet. – A férfi mellére hajtotta a fejét. – Marci beletúrt a lány sötétbarna hajába. Kínosan, kellemetlenül érezte magát.

– Neked megmondom, hogy engem már régóta csak egy vékonyka szál köt az élethez: a fiam. Néha úgy érzem, hogy ő sem. Csak jót tennék neki is, ha már nem élnék. – Hangja olyan őszinte volt, hogy Elvira megrettent, és sírni kezdett.

– De miért? Miért? Más embert súlyosabb csapás is ért. Marci-kám, embereld meg magad. A bátyád már hazajött. Valami ezzel is történt, méghozzá valami nagyon jó dolog. Hidd el, mi nagyon boldogok lennénk. Mártit szereted még mindig. Jó, szeresd, de én tudom, hogy engem is meg fogsz szeretni, jobban, mint őt, sokkal jobban...

– Hiszen én most is szeretlek. De ha feleségül vennélek, mindent elrontanánk. – Magához húzta a lány arcát, csókolgatta. – Ne sírj, egyszer majd megérted, hogy igazam volt. („Mitől félek? Miket beszélek összevissza? – gondolta közben magában. – Ez így nem megy tovább.” Vagy letépi a ruhát erről a bolond lányról, vagy most azonnal fölkel, és elmegy innét. Más választása nincs. – És ülve maradt.)

Néhány pillanat múlva, mikor Elvira belefáradt a hosszú csókba, a férfi felült, és komolyan nézett a lányra.

– Volt már valakid énelöttem?

– Senkim. Rám nem kell féltékenynek lenned.

– Nem azért kérdezem.

– Nem tetszem neked?

– Istenem, de buta vagy. Azt hiszem, te tudod legjobban, hogy milyen jó nő vagy. Ha idegen volnál, most azonnal lefeküdnék veled. Aztán te jobbra mennél, én pedig balra, boldogan vagy csalódottan, teljesen mindegy. De haverok vagyunk. Felelős vagyok érted.

– Magamért én vagyok felelős. Nem vagyok már gyerek. – Megint megeredtek a könnyei, a hangja elcsuklott. – És a tied akarok lenni. – Felugrott. – Hülye vagyok. Beszélek összevissza. Ne törődj velem... – Az asztalhoz ment, a hallba, Marci most nem látta,

de hallotta, hogy szóдавizet spriccel a pohárba. Mikor visszajött, a szemét már megtörölte, és mosolygott, de a mosolya is síráshoz hasonlított. – Jól van – mondta tettetett nyugalommal, és leült az egyik alacsony zsámolyra, a lábát maga alá húzta. – Egyszer Brányó azt mondta, hogy téged nem érdekelnek a nők . . .

– Brányó hülye. Jobban érdekelsz, mint gondolnád.

– Néhány héttel a kirúgásod előtt – kezdte a lány – állatian dühös voltam rád. „Az isten látott már ilyen férfit – gondoltam. – Nem veszi észre az új ruhámat, azt sem, ha másképpen hordom a frizurám.”

– Észrevettem mindig, csak nem szóltam. Nem akartam, hogy félreértsd. Volt rajtad egyszer egy világoskék szövetrocha, abban például oltárian szép voltál.

– Ezt komolyan mondd?

Marci bólintott.

– Arra gondoltam, ha egyszer megcsalom a feleségemet, csak veled fogom megcsalni.

– Duma. Nem kell engem vigasztalni. Megértettem én mindent.

Marci felült.

– Semmit sem értettél meg. Sajnos semmit. Elvira, ha biztos lennék benne, hogy le bírok szokni az itálról, ha lenne erőm, hogy többé ne rúgjak be, feleségül vennélek. De tudom, hogy holnap inni fogok megint. – Leült a lány mellé a szőnyegre, megfogta a kezét, csókolgatta. – Megpróbálok talpra állni, megpróbálok a lehetetlent, hogy újra ember legyek. Ha sikerül, ha meg tudok állni a két lábamon, feleségül veszek. Bízzál bennem, és próbálj megérteni.

12.

Péter édesanyjánál aludt. Este érkezett, Marci még nem volt otthon. Teréz rögtön nekiállt, hogy vacsorát készítsen, de Péter magához ölelte, ne fáradjon, hozott magával elemózsiát annyit, hogy még maradt is. Hanem, ha van otthon sör vagy bor, hát azt meginna egy pohárával.

– Van bor is, sör is – mondta Teréz, nem valami vidáman, és a kamrából kihozott egy üveg sört.

– Majd én kinyitom, nagymama – mondta szolgálatkészen Peti –, apának is én nyitom ki a sörösüveget. – Ügyesen levette a kupakot, töltött a pohárba, közben értelmesen magyarázott. – Tetszik tudni, Péter bácsi, mindig tartunk idehaza egy kevéske italt, hogy ha édesapa inni akar, akkor legyen. Mert ha nincs itthon innivaló, akkor elmegy, és részegen jön haza. Ezt a nagymama találta ki. Jó csel, ugye?

Péter kiitta a sört.

– Nagyon jó, fiacskám. Elsőrendű. – Megsimogatta a gyerek fejét. – Szeretsz tanulni?

– Már hatodikos vagyok. Juli csak negyedikes. Tetszik tudni, hogy Juli hova jár iskolába?

– Ha megmondod, megtudom.

– A Szentendrei útra. A Gorkijba. A Hantó faterja azt mondja, hogy az káder-iskola, oda csak a fejesek járatják a gyerekeiket.

– Peti – szólt közbe Teréz –, ha még egyszer meghallom, hogy Hantó apukáját lefaterozod, a szádra verek. Ezerszer megmondtam, hogy ne beszélj így. Nem fater meg mutter.

– De hát a Hantó is így mondja . . .

– Majd neki is a szájára verek.

– Jól van – mondta Peti, és újból töltött.

– Te most már különben is eleget beszéltél. Mi újság van Somogyfajszon? – fordult a fiához. – Sáráék jól vannak?

– Most már nagyon jól – mondta Péter. – Nagyon szeretik őt. Az egész falu. Somfaiék is jól vannak. Dénes kicsit megöregedett.

– Áldott jó ember – mondta Teréz.

– Sáráéknak nagyon jót tett a vidéki levegő. A gyerekek is megerősödtek, olyan barnák, mint a cigányok.

– Mi is voltunk falun – mondta Peti. – Tegnap meg tegnapelőtt. Tetszik tudni, mi az a hajólőcs?

– Tudom hát. Apád készíti a hajógyárban.

– Dehogyan – nevetett a kisfiú. – A hajónak nincsen lőcse, csak

a szekérnek. Annak a kuláknak két szekere is van. De olyanok, hogy csak na.

– Miféle kuláknál jártak? – fordult anyjához Péter.

– Ilonkánál voltunk Jászlakon. Keserű feleségénél.

Péter nem nézett az anyjára.

– Még mindig ki van telepítve? – kérdezte rosszkedvűen.

– Még mindig, szegénykém. – Aztán elmesélte, hogy Ilonka mennyire egyedül van, a házigazdája már mindenből kifosztotta. Még az a szerencséje, hogy egy Ráró Mihály nevű ember időnként küld neki ötszáz forintot. Arra számított szegénykém, te majd meglátogatod őt, vagy írsz neki, és elmondod, mi van a barátoddal, mert Ilonka azt hiszi, hogy a férje már nem is él. Mondtam én neki, hogy te nem jöhettél, merthogy neked azt megtiltották, de írtál a pártnak, hogy Keserűt azonnal helyezték szabadlábra.

Péter merev tekintettel nézte a viaszosvászonral leterített asztal szélét.

– Nem tiltotta azt meg nekem senki, anyám – mondta halkan.

– Az ég egy adta világon senki. A nagy örömben az ember megfeledkezik a barátairól. – Szégyellte magát.

– Te majd a Marci szobájában alszol – mondta Teréz –, Peti meg nálam. Melegíték vizet, ha fürödni akarsz. – Teréz nagyon boldognak érezte magát. Hát nem földöntúli boldogság, hogy itt van mind a két fia, szabadok, egészségesek, és talán most majd Marci is megváltozik. Meg annak a Gelleynek sem lesz olyan nagy a szája, mert Péter most majd elintézi őt. Talán meggondolják, és a házat sem fogják eladni, és akkor nem kell izgulniok, hogy mi lesz övelük. Eszébe jutottak Horváth Géza szavai: „Arról van szó, Teréz néni, hogy ha mi ideköltözünk, ugyanúgy használhatja egy ideig az egész házat, mintha mi a világon sem lennénk. Megmaradhat a szobájában a fiával meg az unokájával, használhatja a konyhát, a fürdőszobát, a mosókonyhát. Ha pedig nyugdíjba megyek, akkor a szerződés szerint Gelleyék szereznek Teréz néniéknek valahol egy lakást. Ezt a közjegyző előtt írásba vesszük. Tetszik tudni, én félmnyomó vagyok. Az a szakmám. Már alig várom, hogy gatyára vetközve fúrjak, faragjak, kalapáljak, kertészkedjek. Csudaszép dolgokat tudok csi-

nálni.” Jó embernek látszik. Megvetette az ágyakat, aztán még kiment az utcára, lesöpörte a járdát. Amikor visszajött, Pétert a hallban találta, újságot olvasott.

– Mondd csak, édes fiam, milyen ember az a Horváth Géza?

– Az alezredes?

– Az. Aki meg akarja venni Mártiéktól a házat.

Péter letette az újságot, cigarettára gyújtott.

– Olyan jó ötvenes. Testes. Kopaszodó. Szeret enni. Negyvenkettőben együtt ültünk az Andrássy laktanyában. Akkor sovány volt.

Elhallgatott. Mit mondjon még Horváth Gézáról? Hogy azon az aktíván, amelyen negyvenkilenc késő őszén Farkas Mihály a Rajk-ügy tanulságairól szónokolt, a szünetben Horváth odament hozzá:

– Hogy vagy, Iványi elvtárs? Megismersz még?

– Nem vagyok olyan feledékeny, Horváth elvtárs, mint amilyennek látszom. Negyvenkettő. Andrássy laktanya. Csengődy Attila. Dobrai, Mitics... Hallom, hogy Csengődyt nem akasztották fel.

– Nem, a jó anyját neki! De mit szólsz Farkas elvtárs beszédéhez. Jó beszéd volt, mi?

– Az. Jó beszéd. Ti vagytok a proletárdiktatúra ökle.

– Végre, hogy ezt így kimondták. Az elvtársak odafönn értik a dolgukat, tudják, mit, miért csinálnak. De azért ez a Csengődy-dolog nekem se megy a fejembe.

Horváth a szünet után szót kért. Azzal kezdte, hogy a partizániskolán ismerte meg Farkas elvtársat, aki már akkor említést tett az ellenséggel szembeni megelőző csapás szükségességéről. Megvallja őszintén, akkor bizony nem nagyon értette, hogy ez mit jelent. Most aztán már tudja. – Elvtársak – mondta –, én egyetértek Farkas elvtárssal. Ezt őszintén meg kell mondanom. Helyeslem az ellenséget lefegyverző megelőző erőszakot. Az is nagyon helyes megállapítás, hogy az Államvédelmi Hatóság a párt fegyveres szerve, s mint ilyen, a proletárdiktatúra ökle. Igen, elvtársak, ez így van. De azt nem értem, hogy ez az ököl miért nem sújt le a Csengődy-féle többszörös gyilkosokra? Azt nem értem, elvtársak, hogy a halálra ítélt fasiszták közül miért kaphattak kegyelmet olyan sokan? Én, elvtársak, ezt nem értem. Meg kell mondanom, itt a párt előtt, őszintén,

hogy amikor végigmegyek Vácon, a börtön folyosóján, és találkozom ezekkel a véreskező gyilkosokkal, akik bennünket annak idején Csillaghegyen, Fóton, az Andrássyban megvallattak, félholtra kínoztak, alig tudom türtőztetni magam.

Farkas Mihály felállt, mosolygott.

– Hej, öreg partizán – mondta –, hát maga csak harcolni tanult meg? Politizálni nem?

Aztán elmagyarázta, hogy miért nem végezték ki ezeket a hétpróbás fasisztákat. Horváth Gézának tátva maradt a szája, úgy hallgatta: – Elvtársak, a hatalomhoz nemcsak erő kell, hanem bölcsesség is. Nemcsak harcolni kell megtanulni, hanem politizálni is. Namármost, ebben az esetben két dologról van szó. A felszabadulás után koalíciós kormányzat volt. Ma már tudjuk, hogy a népbíróságok soraiba is beépült az ellenség. Az akkori igazságügyminiszter áruló volt. A köztársasági elnök pedig kiszagzapárti. Méghozzá jobboldali. Hát miért ne írta volna alá a kegyelmi kérvényeket? Azt is tudjuk, ugyebár, hogy a belügyminiszter Rajk volt. No, öreg harcos, pedzi már? – kérdezte Farkas. – Elvtársak, a Horthy-fasiszták a titkos irattárakat, a politikai rendőrség nyilvántartását megsemmisítették, vagy Nyugatra vitték. Világos, hogy miért? Nem akarták, hogy megtudjuk a besúgók nevét. Nos, elvtársak, a kommunistákat valakik lebuktatták. Igaz? Nem véletlenül buktak le a vezetőink. Mi pedig tudni akarjuk, hogy ki árulta el Rákosi elvtársat, Vas Zoltánt, Hámán Katót, Sallait, Fürstöt, Rózsa Ferencet, Schönherz Zoltánt, a legjobb elvtársainkat. Gondoljanak arra, amit Rákosi elvtárs mondott: „Az elfogott csendőrnnyomozók, detektívek a börtönben vannak. Ne gondolják egy percre sem, hogy ezek a vizsgálat során mindent elmondtak. Még sokat tudnak. Vakarják csak meg őket. És vigyázzanak, hogy hosszú életűek legyenek. A nyilvántartás a fejükben van. Kár lenne, ha a sírba vinnék.” Erről van szó, elvtársak. Ez a politika.

– Reggel mennem kell, anyám.

– Hánykor ébresszelek?

– Felébredek magamtól is.

Még nem aludt, amikor Marci, éjfél után, fáradtan hazajött. Láthatóan megörült Péternek, megfedkezett a fáradtságáról is.

– Ha tudtam volna, hogy itt vagy, előbb is hazajöttem volna.

– Hány órát dolgoztok?

– Túlórázunk – mondta Marci, és nyugtalanul körülnézett. – Várj, megnézem, van-e valami pia. Pokolian szomjas vagyok. – Kiment, és rövid idő múlva két üveg sört hozott be. – Igyál velem, bátyó.

– Te, én már ittam.

– Csak egy pohárral. A kedvemért.

– Tölts.

Jóízűen ittak, Marci mindjárt elevenebb lett.

– Szovjet rendelésre dolgozunk. A szerelde november hetedikére felajánlást tett, és most nagy a hajtás. Sok mindent lehet rám mondani, csak azt nem, hogy nem szeretem a melót. Mindig is szerettem. De most már kezdem utálni. Nem is a melót, hanem a szerveztlenséget. Még ez sem ilyen egyszerű. Rimóczy főmérnök régi szakember, tud szervezni. Tudja, mit, hogyan kell, csak azt nem, hogy mivel. Ott állunk ugrásra készen, és üres a félkész-raktár, nincs anyag. Rossz a kooperácié.

– Ezt nem értem. Tervgazdálkodás van. Tervhivatal, minisztériumok.

– Van. Ez is, az is. De nem az a baj. Felemelték a terveket. Azt hiszem, itt szúrták el. Papíron nyilván minden stimmel. Gondolom nálunk is pontosan kiszámították, hogy a több hajóhoz mennyi szakmunkásra, anyagra van szükség. A megrendeléseket is időben feladták, ott is számoltak. Aztán kiderült, hogy a Kábelgyár elavult gépparkjával, a Féművek korszerűtlen berendezéseivel ez nem megy . . . Mindegy, hagyjuk a francha, elég, ha napközben mérgelődöm. Mi van? Miért jöttél?

– Holnap – az órájára nézett –, helyesebben már ma, a KEB-hez megyek. Gondolom, a párttagságomról lesz szó. – Adj már egy cigit. – Rágyújtott. – A te ügyedet is rendezni kell.

Marci a sörösüveget nézte.

– Mit rendezek rajta? – kérdezte. – Az a fontos, hogy te élsz,

és itt vagy közöttünk. Az én ügyemen semmi rendeznivaló nincs. Amit bennem el kellett rendezni, már megoldódott.

– Mire gondolsz?

– A viselkedésemre. Amikor Dobraiék bevitték, és jegyzőkönyvbe vették a vallomásomat, én gyenge voltam. Ez tett engem tönkre, öregem, és nem az, hogy kirúgtak. De hogy itthon vagy, és visszakaptad a becsültedet, az én nagy problémám is talán megoldódik.

– Ez butaság, Marci. Nem erről van most szó. A jövődről.

– Nincs nekem semmi bajom. Igaz, valamikor tanulni akartam, de annak az időnek vége. Végül is műszerész vagyok. Szeretem a munkámat és a haverokat is. Amikor éppen józan vagyok, néha clóveszem a szakkönyveket, olvasgatok, sok minden megfordul az agyamban.

– Vissza kell kapnod a párttagságodat.

– Minek? – Felemelte a fejét, Péterre nézett. – Én megmaradtam annak, aki voltam, könyv nélkül is. Bízom benne, hogy a csibészeket elkülditek a francba, és minden egyenesbe jön. Nem egyik napról a másikra, de hamarosan. Én azonban ebben az egészben már nem veszek részt. Elég volt. Reggel bekarikázok a gyárba, elvégzem a munkámat, ha kérdeznek, felelek, este megiszom a kevertet, néha elkapok egy arra való nőt, lefektetem, és egy nappal megint öregebb leszek. Szeretem az anyámat, a fiamat. Ez minden. Talán sikerül leszoknom az ivásról. Ezt még megpróbálom. És ha sikerül, esetleg megnősülök újra. De csak akkor.

– Te még nagyon szereted Mártit, ugye?

Marci az ujjával egy sörcseppet maszatolt szét az asztalon.

– Szeretem. Nem is fogok többé úgy szeretni senkit, mint őt. – Felnézett. – Tudod, mi a pokoli? Biztos vagyok benne, hogy Márti is szenved. Neki sem mindegy.

– Tulajdonképpen ki ez a Gelley?

– Sárával nem beszéltél róla?

– De igen. Újságíró. Ceglédi. Az apja ott volt gimnáziumi igazgató.

– Ennél többet én se nagyon tudok róla. Gyerekkorában szerelmes volt Mártiba. Állítólag akkor Márti is szerette. – Legyintett. –

Nem érdekel. Most már úgysem csinálhatok mást, csak lenyelhetem a békát. – Felállt. – Megyek, megfürdök.

Péter elővette Sára füzetét, amit magával hozott.

„Péter, cddig csak Somogyfajszról olvastál. De meg kell tudnod, hogy mi történt, mielőtt ideutaztam. Utólag írom, de igyekszem nagyon tárgyilagos lenni. A módszer a régi: anyád csak Teréz, én Sára vagyok. Egyes szám, harmadik személy.

Teréz január óta újból mosást, takarítást vállalt. Sárának ez nem tetszett, de végül is belenyugodott, mert az ő keresetéből nem tudtak volna megélni. Bármennyire igyekezett is, hatszáz forintnál többet csak akkor keresett, ha véletlenül olyan szériát kaptak, hogy a normáját túlteljesíthette. De ez ritkán történt meg, mert állandó anyagiánnyal küszködtek. Volt úgy, hogy napokig álltak a gépek, s ilyenkor csak az állásidőt számolták el nekik. A gyerekek pedig nőttek, éhesek voltak, többet ettek a felnőtteknél is. Béla az ősszel kezdte az első osztályt, a kis Teréz még óvodás volt, de mindketten szinte percek alatt kinőtték a ruhájukat. Tulajdonképpen a két család közös háztartásban élt. Marci, aki a Hajógyárban viszonylag jól keresett – kilenc ötven volt az órábére –, ezer forintot adott havonta Teréznek. Így Sára ötszáz forintjával együtt ezerötyszáz forintot költöttek kosztra, ami azonban hat ember számára nem volt elég. Különösen akkor nem, ha Marci elkeseredésében elitta a keresetét. Márpedig ez elég gyakran megtörtént. Ilyenkor a hiányt Teréz a megtakarított pénzéből pótolta. A mosással és takarítással többet keresett, mint Sára, de az így szerzett pénzt a gyerekek ruházkodására költötte. Nem kényeztette el az unokáit, hanem munkára fogta őket. Terézke, akit sokáig nem vettek fel az óvodába, ott téblábolt reggeltől estig nagyanyja mellett, leste a mozdulatait, segített a takarításban, a bevásárlásban, a főzésben. Sára és Marci korán keltek, de a legkorábban Teréz. Már öt órakor talpon volt, olyan nesztelelenül mozgott, hogy a gyerekeket nem ebresztette föl. Megmosdott, kiment a konyhába, elkészítette a reggelit, s mikor Sára és Marci felöltözve megjelent a konyhában, már megterített asztal várta őket. Sára hat órakor indult el hazulról. Elindulása előtt megcsókolta alvó gyerckeit, Péterkét is, aztán kibaktatott a villamosmegállóhoz. Mar-

ci fél hétkor indult, volt úgy, hogy később. Felült a kerékpárjára, és elkarikázott a gyárba.

Teréz minden reggel megcsókolta, megkérdezte, mikor jön haza, és amikor Terézkét Kovács utcabizalmi közbejárására mégiscsak felvették az óvodába, rávette Marcit, hogy hazafelé jövet menjen el a kislányért, aminek leginkább Terézke örült, mert a nagybátyja maga elé ültette a vázra, s így karikáztak haza.

A gyerekek fél hétkor ébredtek. Péterke már betöltötte a nyolcadik évét, így hát ő volt a parancsnok. Ő ébredt elsőnek. Ismerte a házirendet, az ablakokat szélesre tárták, a párnákat felverték, és az ablakba tették. Ezután következett a reggeli mosakodás, öltözködés, Peti megnézte Bélus aznapi órarendjét, ellenőrizte, hogy minden füzet, könyv, a táskájában van-e, s amikor mindent rendben talált, asztalhoz ülhettek. Reggeli után segítettek mosogatni. Megnézték, hogy van-e elegendő tűzifa, szén, ha nem volt, hoztak fel a pincéből. Tavasszal, ha már olyan volt az idő, hogy locsolni kellett, Peti előhozta a kamrából a tömlőket, felszerelte, és meglocsolta a kertet. Ezt a munkát nem engedte át senki másnak, az volt a meggyőződése, hogy Bélus nem tud locsolni, nincs hozzá érzéke, a túl erős sugárral letöri a friss hajtásokat, a bokrok rügyeit. Béluska nehezen viselte el Péter fensőbbiségét, elégedetlenkedett, vitatkozott vele, de Peti nem tűrt ellentmondást. Ez nem az ő parancsa, hanem a nagyanyjáé, márpedig amit a nagyanyja mond, az szentírás. Terézke ezzel szemben rajongott Petiért, mert Peti nagyon erős volt, mindenkinél erősebb, és olyan meséket ismert, amelyeket ő még sohasem hallott, meg aztán mindig hozott neki valamilyen értékes és különleges »kincset«, amilyen az óvodában senkinek sem volt. És micsoda szép babákat tudott faragni! Meg aztán Peti nem fél az egértől, a kukactól, semmilyen állattól, nem úgy, mint Béluska, aki még egy gilisztát sem mert megfogni. A fáramászásban pedig Peti egyenesen utolérhetetlen volt. Még azt is megcsinálta, hogy őt a hátára kötötte a nagyanya kendőjével, és vele együtt mászott a fára. Onnan aztán átláthattak Flóriék kertjébe.

Terézke azt szerette, ha reggelenként Peti kísérte el az óvodába.

Ilyenkor belekapaszkodott a kezébe, nem félt semmitől és senkitől. az volt az érzése, hogyha Peti vele van, nem eshet bántódása.

Teréz hetenként két alkalommal ment takarítani Vári Árpád főmérnökhöz, kedden és pénteken. Váriék a Bécsi úton laktak egy kétszobás, összkomfortos lakásban. A főmérnök negyvenéves volt, felesége harminc. Mindketten dolgoztak, a férfi az Elektromos Mérőműszeripari Vállalatnál, Etelka a kerületi pártbizottságon. Teréz szeretett Váriékhoz járni, csendes, tiszta emberek voltak, megbíztak benne, nem szekírozták, megbecsülték a munkáját. Hat forintot fizettek neki egy órára, és nem sürgették. Etelka mindig azt mondta, csak nyugodtan dolgozzon, Teréz néni, ha elfárad, pihenjen, a jég-szekrényben talál enni-, innivalót, egyen, igyon, még azt sem bánom, ha táncra perdül. Teréz elvállalta a nagymosást, a vasalást is, és olyan szépen hajtogatta össze a kivasalt ruhákat, hogy Etelkáék nem győzték dicsérni. Később a barátai is könyörögtek Teréznek, vállalja el az ő ruháik kimosását is.

Így tehát Teréznek volt bizony dolga reggeltől estig, alig maradt ideje az unokáira. De nem bánta, mert amikor dolgozott, nem gondolt Péterre, nem bénította meg őt a fájdalom, mint éjszakánként, amikor arra riadt, hogy Péter hangját hallja. Ilyenkor aztán már nem jött álom a szemére, nem bírt megszabadulni az emlékeitől.

Sára nagyon jól látta, hogy Teréz mennyit dolgozik. Amikor délelőttös volt, és korán jött haza a gyárból, segített is neki. Elment bevásárolni, estére ő főzött, eleinte nehezen ment, hiszen azelőtt nem vezetett háztartást, de Teréz mellett ebbe is beletanult. Még arra is maradt ideje, hogy a gyerekekkel foglalkozzon. Estére aztán alaposan elfáradt, nehezen ment az olvasás, pedig azt a világ minden kincséért sem mulasztotta volna el. Vacsora után elmosogatott, néha Marci is segített, aztán kimosta a harisnyáját, fehérneműjét, a gyerekek apró holmiját, kikészítette másnapra a tiszta holmikat, ingecskéket, blúzt, zoknit, megvárta, míg szabad lesz a fürdőszoba, akkor megfürdette a gyerekeket, ágyba parancsolta őket, aztán ivott még egy erős feketekávét, és ha Marci józan volt, elbeszélgetett vele a gyárról, a munkájáról, a jövőjéről. Teréz is ott ült, varrogatott, foltozott vagy stoppolt, s olykor szemüvege mögül nézett Sára.

A fiatalasszony még most sem értette, hogy amikor Mártit azon az esős őszi napon elhozta Gelley lakásáról, Marci miért nem békült ki vele. Pedig Márti akkor tele volt bűnbocsánattal, megbocsátással, felháborította őt Gelley viselkedése, az a mód, ahogyan Marcival el akart bánni. Ott álltak mindketten átázva a konyhában, Marci döbbsen nézett rájuk, éppen Péterkével sakkozott – aztán lassan felállt, beletúrt szőke hajába, szája széle olyan fehér volt, mintha megfagyott volna. Péterke az apjához húzódott, görcsösen belekapaszkodott a karjába.

A pillanatok hosszú perceknek tűntek, Sára jól hallotta az ereszen leömlő esővizet, és azon bosszankodott, hogy Marci miért hallgat.

– Mit akarsz? – kérdezte nagy sokára a férfi.

– Beszélni szeretnék veled – mondta Márti, és látszott az arcán, hogy a férje hűvös hangja rosszul esik neki.

Sára közbeszólt: menjenek be a szobába, ő mindjárt főz egy forró, erős feketét, közben azért imádkozott, hogy Teréz még ne jöjjön haza. A gyerekeket kiharancsolta a konyhából, megtömte kávéval a főzőmasinát, és nem értette, hogy Marci miért nem mozdul végre.

– Ül le és beszélj – mondta a férfi ridegen.

– Most mit hülyéskedsz? – kérdezte Sára. – Márti jó szándékkal jött, Gelley az ő tudta nélkül tárgyal veled. Még mindent rendbe lehet hozni.

– Semmit nem lehet rendbe hozni – mondta Marci. – Semmit. Tedd azt, amit a stricid tanácsolt. Add be a válókeresetet. És most eridj.

Egyszerűen kidobta Mártit. Sára a szemét szerette volna kikaparni. Csak egy férfi lehet ilyen barom, mondta neki, miután Márti elment.

– Miért tetted?

– Az én dolgom – mondta Marci, és felöltő nélkül elrohant.

Teréz persze a fiának adott igazat. Átázott kabátját a tűzhely mellé akasztotta száradni, fázósan leült, és azt mondta:

– Jobb így, ahogyan van. Marci soha többé nem tudna együtt élni azzal a kurvával.

– Márti nem kurva – mondott ellent Sára.

– Aki elhagyja a gyereket, és összeáll egy másik emberrel, az kurva. Nekem te beszélhetsz. Szerencséje, hogy nem talált itthon. Csakhogy Sára nem hagyta magát.

– Azt tetszik gondolni, Marci sohasem feküdt le más nővel? Én tudom, hogy lefeküdt. Mindenféle jöttment utcalánnyal.

Teréz a kezét tördelte. Néha halkán köhögött, nehezen lélegzett.

– Lehet – mondta. – De Marci nem anya. Ő csak férfi. Ha nem érted, sajnálom.

– Azt hiszem, kár vitatkozni – mondta Sára. – Nem értjük egymást.

– Én is azt hiszem – mondta Teréz.

Sára lement a »kuckójába«, megrakta szénnel a kályhát, elővette naplóját, és írni kezdett. Nyár óta minden este írt. Kapkodva, ami éppen eszébe jutott. Ujjai megvastagodtak és az olajtól sohasem tudta tisztára súrolni. Írása kapkodó, nagyon csúnya lett.

»Napok óta zuhog az eső. Tudom, hogy a földnek szüksége van rá, mert a nyár tikkasztóan forró és száraz volt, én mégis gyűlölöm. Még a kályha mellett sem bírok felmelegedni, nyirkosnak érzem a bőrömet, fehéreneműimet, minden ruhadarabomat. Úgy vágyódom a melegre, a napfényre, mint még soha. De a tavasz még irtózatosan messze van, előttünk a hosszú tél, s néha azt érzem, hogy talán meg sem érem a jövő tavaszt. És ha megérem is, vajon mit tartogat a számomra? Persze lehetne sokkal rosszabb sorom, olyan, mint Ilonkának. Vajon mit gondolna Keserű Pisti, ha tudná, hogy a szerencsétlen felesége és a kislánya egy olyan kulák házában lakik, akinek a legidősebb fiát negyvenötben háborús bűncselekmények miatt felakasztották. Az öreg kulák reggeltől estig a zsidókat szidja, és Ilonka reggeltől estig hallgatja a szidalmait. Beszélnem kéne Deákkal, ő talán tudna segíteni.«

Mindenszentek előtt egy nappal Sára felhívta telefonon Deák Vilmost a gyárból. A titkárnő nem akarta bekapcsolni, mondván, hogy az ezredes elvtárs nagyon elfoglalt ember, mondja csak el nyugodtan neki, miről van szó, hátha ő is el tudja intézni az ügyet. Sárában izzott az indulat. Nem hiszi, mondta az asszonynak, hogy el tudná intézni az ügyet, ő ugyanis gyereket vár az ezredestől, és azt

kell megbeszélniök, hogy az újszülöttet milyen névre kereszteljék. A vonal túlsó végén a titkárnő levegő után kapkodott. Sára nem hitte, hogy a nő komolyan veszi közlését, arra gondolt, ebből a bárgyú tréfából megérti, hogy nem vele, hanem a főnökével akar beszélni. De úgy látszott, az asszony komolyan vette, mert Deák hangja tartózkodóan hűvös, kimért volt. Menjen fel hozzá, mondta, azonnal, a belépőjét leadja a kapuügyeletnél.

Aztán mikor meglátta, gorombán rátámadt. Megőrlt, elment az esze, hogy ilyen marhaságokat mond a titkárnőjének? Egy óra múlva mindenki arról fog beszélni, hogy viszonyuk van egymással. Más nem is hiányzik neki.

Sára bánatosan nézte egykori szeretőjét, eszébe jutott, amit Székely Andris mondott: Deáknak kívannak az idegei, mint ember, szétesett, csak a ruha tartja össze. »Ez hát Csánó, a híres konspirátor? Hogy tudtam én ezt az embert szeretni? Annyira elvakított a szerelem?« Már bánta, hogy felhívta őt, nem is tudja, tulajdonképpen mit remélt ettől a találkozótól. Az volt az érzése, hogy Deák fél. Tőle biztosan nem. Akkor hát kitől fél egy ilyen kivételes hatalmú ember? Csak ezredes, de azt mondják, nagyobb hatalma van a miniszternél. Egy pillanatig azon tűnődött, kitől hallotta ezt? Kolozstól, de lehet, hogy Székely Andristól.

– Nem figyelsz? Nem hallod, mit kérdeztem? – Nagyon távolról hallotta Deák hangját, zavartan mosolygott, és olyan fáradtan nézett az ezredesre, hogy az láthatóan megdöbbsent. – Azt kérdeztem, hogy mit akarsz? Miért akartál ilyen sürgősen beszélni velem?

– Valami eszembe jutott, ne haragudj, nem figyeltem. Rágyújtatok?

Deák megkínálta cigarettával, tüzet is adott neki. Különös, gondolta Sára. Néhány évvel ezelőtt olyan közel álltak egymáshoz, amilyen még szerelmeseknél is ritka. Ismerték egymás testét, gondolatait, érzéseit. Sára még azt is tudta, hogy Vilinek melyik foga lyukas, hogy a bal lapockáján egy csúnya szemölcs van, azt sokszor megcsókolta, mert szentül hitte, hogy akkor szárad le. Egyszer, amikor a mellkasán feküdt, még azt is megszámolta, hányat dobban a szíve. »Igen, ennyire közel állt hozzám, most meg, bár itt ül az asztalnál.

mégis végtelenül távol van tőlem. De hát ez az ember szeretett engem. Nagyon szeretett. Amikor terhes lettem, könyörgött, tartsam meg a gyerekünket. Igen, azt akarta, hogy szüljem meg. Én pedig nem akartam megszülni.» A Szieszta-szanatóriumban vették el a gyereket. Hat napig feküdt, Vili mindennap meglátogatta, mindennap friss virágot hozott, és ő olyan boldog volt, olyan keservesen boldog, hogy végigsírta a hat napot. Voltak pillanatai, amikor gyilkosnak érezte magát. De úristen, mit csinált volna a kicsivel, amikor negyvenkettőben lebukott? Hirtelen Csengődy Attila jutott az eszébe. Maga előtt látta magas termetét, villogóan hófehér ingét, gúnyos mosolyát. »Hogy tudja, kisanyám – hallotta a hangját –, ez nem lánynevelő intézet, nem az Orsolya-zárda. Ez az Andrásy laktanya, mi pedig detektívek vagyunk, kislányom, hekusok, akik az ilyen kurvákat, mint amilyen te vagy, rövid úton szőlásra bírjuk. Megértetted? Tehát, ki csinált fel, virágszálam, kinek a gyerekét kapartattad el, ki az a Csánó nevű fickó, és hol találom meg?» Mennyi szenvedést megtakaríthatott volna, ha akkor elárulja ezt az embert. De nem árulta el, védte, míg csak lélegezni bírt. Pedig csak azt kellett volna megmondania, hogy menjenek doktor Rahos főorvosasszony lakására, ott megtalálják Csánót.

– Nem a magam ügyében jöttem – mondta, és lepöccintette a hamut a cigarettájáról. – Én ragyogóan élek. Már száztíz százalékra teljesítem a normámat, és majdnem hatszáz forintot keresek.

– Megmondtam neked: válj el – nézett a szemébe Deák. – Huszonnégy órán belül kimondják a válást, és másnap reggel már a Filozófiai Intézet osztályvezetője vagy. Még a pártba is visszaveszünk. De ha te hülye vagy, arról nem tehetek. Egyszerűen nem értem, mit zabálsz egy olyan primitív fickón, mint az az Iványi.

– A férjem. Szeretem. Ha bűnös lenne, akkor sem hagynám el. De hagyjuk ezt. Nem azért jöttem, hogy vitatkozzunk.

– Mit akarsz?

– Miért deportáltátok Ilonkát?

– Milyen Ilonkát?

– Keserű feleségét.

– Ja, Keserűné ügyében jöttél?

- Igen. Hozzátok vissza Pestre.
- Örülj, hogy te Pesten maradtál. És még valami. Nálunk nincsen deportálás. Csak a fasisztáknál van.
- Te is tudod, hogy ez nem igaz. Egyébként mint tanárnak tudnod kéne, hogy a deportálás eredeti jelentése száműzés, kényszerlakóhelyre való hurcolás. Tökéletesen mindegy, minek nevezzük, kitelepítésnek vagy száműzésnek. Nem hiszem, hogy a lakására lett volna szükség, mert nagyon ócska lakásuk volt.
- Keserűné azt telepítettük ki, mert lázított. Ellenséges propagandát fejtett ki.
- Csak azt állította, hogy a férje ártatlan. Ehhez pedig joga van.
- A tanyán, de nem a fővárosban. Ott most üvölthet. Torkaszakadtából, reggeltől estig. Háromszor beszéltünk vele, egy alkalommal én is. Kértem, hogy fogja be a száját, nem tette, tovább prédikált. Te okosabb vagy, mint ő, és láthatod, hogy senki sem háborgat. Hanem jó lesz, ha beszélsz az anyósoddal, mert ha sürgősen nem fogja be a száját, hamarosan vidéken találja magát ő is.
- Mit csinál az anyósom?
- Ugyanazt, amit Keserűné. Ennek pedig nem jó vége lesz.
- Sára elnyomta a cigaretta parazsát. Nem nézett Deákra, fejét lehajtva mondta neki:
 - Mit vársz egy anyától? Mondja talán azt, hogy bűnös a fia? Dicsérje azokat, akik elvették tőle a gyereket, és börtönbe zárták? – Tekintetét most Deák fáradt arcára emelte. – Én valamikor nagyon szerettelek. Péternek két gyereket szültem, de nem szeretem őt annyira, mint amennyire téged szerettelek. És azt hiszem, soha többé nem fogok úgy szeretni, mint akkor. Csodálatos embernek tartottalak, és azt hiszem, hogy akkor az voltál. De megváltoztál, és most más vagy. Csak árnyéka vagy magadnak. Én annyira szerettelek, hogy az életemet is képes lettem volna feláldozni érted.
 - Szerencsére nem kellett feláldoznod – mondta Deák.
 - Nem rajtam múlt. Nem tudsz róla, mert én sohasem említettem
- folytatta Sára -, te azért élsz, azért deportálhattad Ilonkát, mert én hallgattam. Csengődyék napokig kínoztak, hogy áruljalak el. Megtehettem volna, hiszen tudtam, hogy Rahoséknál dekkolsz, de

én hallgattam. Csengődyék valakitől megtudták, hogy a szeretőd voltam.

– Ezt sohasem mondtad nekem.

– Nem tartottam fontosnak. És nem azért szenvedtem akkor, hogy benyújtsam később a számlát. Nekem te akkor a pártot jelentetted. De megmondom neked őszintén, Vili, már bánom. Nagyon bánom, hogy napokig kínoztattam magamat miattad. Talán sok minden másképpen alakult volna, ha téged akkor elfognak és felakasztanak. Talán most Rajk is élne, Péter sem lenne börtönben, te pedig a párt mártírja lennél. Tisztességes ember, osztályhű kommunista. Várj, még nem fejeztem be. Én ismerem Dobrait, ismerem Péter Gábort, és ismerlek téged is. Mindaz, ami történt, nem az ő agyukban született meg. Ehhez, Vili, a te agyadra, a te képességeidre volt szükség. Az az ember, Vili, aki a jóban nagy és zseniális, a gonosz-ságban is nagyot tud alkotni. Te ilyen ember vagy.

Deák ingerült és ugyanakkor riadt tekintettel nézett Sárára.

– Komolyan gondolod, hogy . . . – elhallgatott. Homlokát tenyerebe támasztotta.

– Miért nem folytatod? – kérdezte Sára.

– Menj el – mondta halkan Deák –, menj el, Sára. Aláírom a kilépőcéduládat, és menj haza.

Az asszony a kilépőcédulát az asztalra csúsztatta.

– Szeretnék még mondani valamit. – Kérdő tekintetét az ezredesre emelte. Deák bólintott. – Vili, meg kell hogy mondjam: ti olyan bűnöket követtek el, amilyen szörnyűség a magyar munkásosztály történetében nem található. – Megvastagodott ujjával a táskája zárján matatott. – Ti kizártatok a pártból, de én azért kommunista vagyok. És továbbra is hiszek a szocializmusban. Ti most azt hiszitek, hogy igazatok van, valamivel azonban nem számoltok. Amit a filozófiában úgy neveznek: a népen belüli ellentmondások! Tagadjátok, hogy ilyenek vannak. Pedig egyre erősödnek, és végül kibékíthetetlenek lesznek.

– Miféle ellentmondásokról beszélsz? – Deák tekintete felélénkült.

Sára újabb cigarettára gyújtott.

– Azokról, amelyek naponta születnek, és ti nem vesztek tudomást róluk. Vili, én sokat dolgozom. Nézd meg a kezemet. És nagyon nehezen élek. Sokat olvasok és tanulok.

– Arra felelj, amit kérdeztem.

– Hogy milyen ellentmondásokra gondolsz?

– Igen.

– Nos hát . . . – Maga elé fújta a füstöt. – Súlyos ellentmondás van a dolgozók és a vállalatvezetők között. A végzett munka és a bérek között. A rendőrség és a civilek között, a hivatalos nyilatkozatok és a valóság között. A megtermelt javak és azok elosztása között . . .

– Te tisztára megbolondultál. Meg vagy sértve, és most ellendrukker lettél. Úgy szeretnéd látni a valóságot, ahogy elképzeled.

– Ti vagytok azok, akik nem ismeritek a valóságot. Én a gép mellett állok naponta nyolc órát. Együtt fürdöm, együtt öltözködöm a munkásasszonyokkal. Tudom, hogy mi van a fejükben és a szívükben.

– Mi is tudjuk.

– Te csak azt tudod, amit a jelentésekben olvasol. De az nem a valóság. A valóság az, hogy a munkás, nem én meg a többi deklarszált, hanem az igazi munkás fél a saját rendőrségétől. Fél az ávéhától.

– Csak az ellenség fél tőlünk.

– Elefántcsonttoronyban élsz – mondta Sára. – Öltözz fel egyenruhába, és gyere el a forgácsolóműhelybe. Próbálj beszélni a munkásokkal. Hallgatni fognak. Tessék, próbáld ki. Öltözz álruhába, és vegyülj el a nép között. Ne a Humber-kocsiból nézd az utcát.

Deák idegesen nevetett.

– Azt hiszed, én nem járok pártnapokra? – kérdezte. – Az emberek ugyanolyan lelkesen tapsolnak, éljeneznek, mint évekkel ezelőtt.

– Színlelik a jókedvet és a lelkesedést.

– Miért hazudnának?

– Mert ti is hazudtok. A munkások pedig értik a játékszabályo-

kat. És betartják. Kezdenek meggyűlölni titeket, és ti ezt még észre sem veszitek.

– Te is gyűlölsz?

– Igen. És mindazokat, akik ezt tették velem, Péterrel, Keserűvel, Miticcsel meg a többiekkel.

Deák aláírta a kilépőcédulát, és Sára elé lökte.

– Elég volt ebből. Tűnj el.

Sára felállt.

– Segíts Keserű Ilonkán.

– Nem segítek.

– Ez világos beszéd, Deák ezredes úr. Köszönöm, hogy meghallgattál. Ez is valami.

Tulajdonképpen nem volt elkeseredve. Örült, hogy megmondta a véleményét. Este a vacsoránál elmondta Teréznek, hogy mit hallott Deáktól.

– Hogy mit csinálok én? – kérdezte az öregasszony, és a tányérokat a mosogatóba tette. A gyerekek is ott ültek az asztal körül, élénken figyeltek a felnőttekre.

– Petikém – mondta Sára –, vedd át a parancsnokságot, és készüljetek a lefekvéshez.

– Én itt akarok maradni – mondta dacosan Peti, mire Béluska és Terézke is kiáltozni kezdett.

– Én is! Én is!

Teréz hirtelen megfordult a mosogatónál, és mereven Petire nézett.

– Megágyaztok, vizet eresztesz a fürdőkádba, és Bélával megfürdesz. És egy szót sem akarok hallani.

Peti megfordult, és egyetlen szó nélkül kiment a konyhából. Béluska követte. Terézke viszont megállt az ajtóban, és megkérdezte, hogy őt ki fogja megfürdetni.

– Majd én, bogárkám – mondta Sára. – Na menj szépen.

Miután Terézke is kiment, Marci azt kérdezte anyjától:

– Mondja, anyám, mit csinál maga Petivel, hogy szót fogad?

– Mit csinálok vele? – kérdezte Teréz, és meleg vizet eresztett a mosogatóba. – Mit csínálnék vele? Semmit.

- Nekem miért nem fogad szót?
- Nem tudom - mondta Teréz. - Talán azért, mert sokszor be-rúgsz. A gyerekek pedig nem szeretik a részegeket.

Sára mosogatni kezdett, közben intett Teréznek, hogy hagyja bé-kén Marcit. Teréz elhallgatott, leakasztotta a törölőruhát.

- Szóval mit mondott Deák?

Sára elmondta miért találkozott az ezredessel, miről beszélgettek, csak azt hallgatta el, hogy lánykorában Deák szeretője volt.

- Azt mondta, hogy én lázítok? - kérdezte Teréz.

- Igen. És megkért, hogy beszéljek anyukával.

- Rohadtak - mondta Marci, és ökölbe szorult a keze. - Meg-érdemlenék, hogy elevenen megnyúzzák őket.

- Aztán mit beszéljél velem? - kérdezte Teréz. - Hogy tartsam a számat? Mondjam azt: áruló a fiam? Gazember . . . Nem én, Sára. Ha beledöglök, akkor sem mondok én ilyeneket. Akkor sem, ha be-zárnak. - Sebesen járt a keze, s mivel gyorsan beszélt, kapkodva szedte a levegőt. - Nem félek én tőlük. Mondd meg nekem, mit veszthetek? A mosóteknőt? Nem mindenki olyan ám, mint Dobrai meg Deák. Váriék is kommunisták. Tudod, ők mit mondanak ne-kem? Azt mondják, ne búsuljon, Teréz néni, nem marad ám ez így örökké. Egyszer majd arra tetszik felébredni, hogy Péter hazajön. Ismerjük mi Iványi Pétert. Jó ember volt az, becsületes ember.

- Így van, anyuka - mondta Sára, és kiöblítette a mosogatót. - De mi lesz velünk, ha magát is deportálják?

- Mi lesz, mi lesz? Semmi sem lesz. Magammal viszem a gye-rekeket a tanyára . . .

- Legjobb lenne, ha már most mindannyian leköltöznénk - mon-dta Marci.

- Megbolondultál? - kérdezte Sára, és kicsavarta a mosogató-rongyot, majd szárazra törölte a mosogató zománcos oldalát. - Ad-juk fel a lakást?

- És ha kitesznek?

- Miért tennének ki? - kérdezte Teréz, és az utolsó tányért is a helyére rakta. - A saját házából nem tesznek ki senkit sem.

Marci cigarettára gyújtott.

– Ez a ház Márti nevén van. Nem közös szerzemény. Azt csinál vele, amit akar. Csak a bútorok számítanak közös szerzeménynek. Márti viszont el akarja adni a házat.

– Honnan veszed ezt a marhaságot? – kérdezte Teréz.

– Délután találkoztam Mártival és Gelleyvel. Azt mondták, hogy beadták a válókeresetet.

– Hol találkoztál velük? – kérdezte Sára.

– A Híd-vendéglőben. Elhívtam Brányót, hogy tanúm is legyen. Meg nehogy hülyeséget csináljak. Mert azt a rohadt firkászt legszívesebben leszúrtam volna.

– Ne haragudj, Marcikám – mondta szeretettel Sára –, te vagy az oka, hogy idáig jutottak a dolgok. Becsaphatod önmagadat, de engem nem csaphatsz be. Én tudom, hogy te még mindig szereted Mártit.

Marci nem válaszolt, a cigaretta felizzó parázsára meredt.

– Akkor hát elváltok? – kérdezte Teréz.

– El. Jobb is lesz úgy. Juli nála marad, Péter énnálam. Közös megegyezéssel válunk el. Gelley azt mondta, ő mindent elintéz. A költségeket is vállalják.

– Nyomorult ringyó – mondta Teréz.

Sára tiltakozni akart, de meggondolta magát. Csak összevesznének. Teréznek más elképzelései vannak az erkölcsről és a tisztességről. Felállt, hogy kimenjen a konyhából, de mégis annyira bántotta anyósának megjegyzése, hogy nem tudta szó nélkül hagyni.

– Nem akarok veszekedni, anyuka – mondta –, de higgye el nekem, Márti nem becstelen.

– Hanem mi? Csak nem azt akarod mondani, hogy becsületes asszony az, aki otthagyja az urát, a gyerekét?

– Visszajött. De Marci kirúgta.

– Jól tette. Csak nem vesz az ágyába olyan asszonyt, aki másnak a szeretője volt?

– Ide figyeljen, anyuka. Péternek is volt szeretője, és én mégsem váltam el tőle. – Sára ugyanúgy érvelt, mint előző beszélgetésük alkalmával, csak most Marci helyett Péterre hivatkozott.

– Nem volt. Ez hazugság. Lehet, hogy legénykorában volt...

- Azóta volt, amióta a felesége vagyok. Nem is egy.
- Ez igaz, édesanyám – mondta Marci.
- Nem hiszem.
- Akkor majd kérdezze meg tőle – felelte Sára. – Kérdezze meg tőle, ha hazajön. Én nagyon jól tudom, ha megcsalnám Pétert, ő nem tartana ringyónak.

- Még megérheti, hogy megcsalod – mondta Teréz. – Láttak már nem is egyszer, hogy férfiak kíséretnek haza.

- Nem titok. Amit csinálok, nyíltan csinálom. És ha meg fogom csalni az uramat, az kettőnkre tartozik, Péterre és rám. A tetteimmel neki kell elszámolnom, nem pedig anyukának. – Indulatosan kiment a konyhából. Később, amikor Terézkét fürdette, azt mondta magában, »de hülye vagy Kulcsár Sára, mi a fenének állsz oda veszekedni. Mert nem hagyom – felelte vissza magának rögtön –, hogy egy elmaradt öregasszony uralkodjon rajtam.« A szappanos lé Terézke szemébe folyt, a kislány sivalkodni kezdett. »Jól van, csillagom, nincs már semmi baj, ettől csak szebb lesz a szemed.«

- De csíp, nagyon csíp . . .

Lefektette Terézkét, megcsókolta, aztán Bélust és Péterkét is.

Szobájában már jó meleg volt, de azért érezte a falakból kiáradó nyirkosságot. Elővette a naplóját, feljegyezte gondolatait, érzéseit. »Vajon mi torzította el Vilmost? A hatalom? Csupán az? Nem hiszem. Talán nincs is hatalma, vagy legalábbis nem olyan nagy, mint azt egyesek gondolják. De tegyük fel, hogy nagy a hatalma. Mit ér vele? Az ő beosztása olyan, hogy a hatalmát el kell titkolnia. A hatalom természetrajzához hozzátartozik az önmutogatás, a hivatkozás, a nyilvános szereplés. Ez vagyok én, csodáljatok. De Vilmos sohasem mutatkozik az emberek előtt, ha végigsétálna a körúton, a kutya nem ismerné meg. Valami más oka lehet a torzulásnak, egészen más. Vilmos mindig jólétben élt, de mindig nagyon szerényen. Vigyázott arra, hogy ne bántson meg másokat. Lehet, hogy fél, valamitől nagyon fél. De hiszen annak idején nyugodt volt és bátor, aki a legreménytelenebb esetekben is feltalálta magát. Azt mondtam neki, gyűlölöm. De ebben nem vagyok olyan biztos, pedig minden okom megvolna, hogy gyűlöljem. Azt hiszem, inkább csak sajnálom.

Talán még most is hálás vagyok neki, hogy szeretett? Hogy visszaadta a hitemet, amikor undorodtam a csúnyaságomtól? Ő volt az első férfi, aki azt mondta, hogy szép vagyok. Ő magyarázta meg, hogy a szépség nem csak a tetszetős arcvonásokat jelenti. A szépség testi és lelki sajátosság egyszerre. – A te lelked Sára, szép, a tested pedig egészen tökéletes. – Tudom, hogy nem hazudott, tudom, boldog volt velem, és én is az voltam vele. Neki köszönhetem azt is, hogy Péter az enyém lett. Neki köszönhetem, hogy két gyerekem van, aranyos, remek két kölyök. De neki köszönhetem a boldogtalanságomat is. Ő vette el tőlem Pétert.»

Kopogtak az ajtón. Marci lépett be. Óvatosan becsukta maga mögött az ajtót.

– Nem zavarlak?

– Tudod, hogy sohasem zavarsz. Ül le. – Megigazította a ponyoláját, becsukta a füzetét.

– Miért vitatkozol anyámmal? – kérdezte Marci. – Hidd el, fölösleges.

– Mert hülye vagyok – mondta Sára. – Nem bírom, ha valakit igazságtalanul bántanak. Te legalább olyan felelős vagy a történetekért, mint Márti. Egyszerűen nem értem, miért küldted el. Tudom, hogy ő újra akarta kezdeni az életét, mintha semmi sem történt volna. És te szereted őt, szereted bizony, még most is.

Marci úgy ült az ócska széken, mint a hosszú vándorútról megtért ember, akinek jártányi ereje sincs.

– Szeretem – mondta. – Igaz, nagyon szeretem. Éppen azért. – Fáradt tekintetét Sárára emelte. – Nem vagyok én már ember, Sára. Még lélegzem, még érzek, ver a szívem, de nincs akaratom. Nem tudom elviselni, hogy Márti másé is volt. Ha arra gondolok, hogy az a rohadt alak meztelenül látta, ölelgette, meg mit tudom én, mi mindent csinált vele, felforr bennem az indulat, ölni szeretnék. Tudom, hogy nincs igazam. Én rongy ember lettem.

– Marci – mondta Sára, és kezét a férfi karjára tette. – Csak rajtad múlik minden. Ha akarod, beszélek Jeney bácsival. Elintézi, hogy elvonókúrára mehess. Még rendbe lehet hozni az életedet. Ha nem iszol többet, másképpen fogod látni önmagadat, mindent.

Marci fáradtan lehunyta a szemét.

– Te nagyon rendes vagy, Sára. De attól isten ments, hogy én kijózanodjam. Az lenne számomra az igazi tragédia. Én ezt a rohadt életet csak részegen bírom elviselni. Józanul nem. Józanul még ment-séget sem találok az aljasságomra . . .

– Dehát értsd meg végre, hogy nem vagy aljas.

– Az vagyok. Én ezt mindenkinél jobban tudom. Sohasem bocsátom meg magamnak, hogy megtagadtam szerencsétlen apámat. Eszembe jut az is, amit veletek csináltak, nem tudom megérteni, hogy anyámnak miért kell takarítania másoknál, miért kell mások szennyését mosnia, téged miért aláznak meg a Csavargyárban, miért szenved a bátyám ártatlanul a börtönben, miért halt meg Rózsi, Mezei Tibor, miért él Dobrovics. – A cigaretta már majdnem a körmére égett, elnyomta hát a parazsat. – Sára, én nehezen értettem meg, mit jelent a felszabadulás. De amikor megértettem, gőzerővel kezdtem tanulni. Hittem magamban, s jó érzés volt, hogy a pártnak szüksége van rám. És tudom, hogy jól csináltam a dolgomat. Terveim voltak, és nagyon boldog voltam. Aztán kiderült, hogy nincs szükség rám. Menjek a fenébe, fogjam be a pofámat, örüljek, hogy élek, hogy süt rám a nap. Hát hogyan lehetne ezt józanul elviselni? Iszom, Sára. Iszom, hogy ne gondoljak semmire.

– Megértelek – mondta Sára. – Sok igazság van abban, amit mondtál, de jegyezd meg, amit mondok: hamarosan meg fognak változni a dolgok. Az eszme erős és életképes. Tudod, miben bírom? Abban, hogy ma százvezrek tanulják a marxizmust és a leninizmust, és a tanultakat aztán akaratlanul is szembesítik a valósággal. Csakhogy ez a szembesítés azzal a felismeréssel jár, hogy elmélet és gyakorlat nem fedi egymást, hogy valami baj van. Napról napra szaporodnak az emberek fejében a miértek . . . Vagy nem érdekel, amit mondok?

– Nem – mondta a férfi.

Ásítva cigarettára gyújtott, a gyufaskatulyát hanyag mozdulattal az asztalra dobta.

¹ Holnap este hétkor találkozom Mártival és Gelleyvel. Szeretném, ha eljönnél velem. Félek, hogy valami marhaságot csinálok.

- Hol találkoztok?
- Gelleynél.
- Rendben van. Egy feltétellel elmegyek veled. Megígéred, hogy egyetlen korty alkoholt sem iszol.
- Soha, vagy csak holnap?
- Holnap. Józanul tárgyalsz velük.
- Rendben van. Elmegyek Terézkeért az óvodába. Itthon találkozunk. - Felállt. - Anyámnak pedig egy szót sem."

Péter becsukta a füzetet. A fürdőszobából behallatszott a víz zuhogása. Milyen jó, gondolta Péter, hogy már túl van mindenén. Ami hátra van, az merő formalitás. Schusztter főhadnagynak igaza van, harcolni kell. Most már nem önmagáért, hanem Sáraért, Marciért, hiszen ők többet szenvedtek, mint ő. És küzdeni kell Keserűért, Miticsért is, a barátaikért. Rácz, amikor a felülvizsgálat során találkozott vele, valami olyasmit mondott, hogy Miticsék már ötvenhárom őszén levelet írhattak. Hogyan lehetséges, hogy Ilonka nem kapta meg Keserű levelét? Persze nem szabad elfelejtenie, hogy nem minden ávéhás Dobrai, aki, ha későn is, de szembenézett önmagával. „Dobrai” – tűnődött el –, és maga elé képzelte az arcát. Még most sem érti, hogy Dobrai miért adta vissza Bözsi néni levelét, és miért nem semmisítette meg. Azt sem, hogy miért félemlítette meg édesanyját, miért mondta, hogy ha Juhász Kálmánt rehabilitálják, abból neki súlyos baja lesz.

Másnap délelőtt, a megadott időben megjelent a Központi Ellenőrző Bizottságnál. Legnagyobb meglepetésére Földi Sándor fogadta.

- Megismersz? - kérdezte mosolyogva, és ölelésre nyújtotta karját.

Megölelték egymást, Földi cigarettával, feketével kínálta.

- Hogy vagy? Mesélj, mi újság? Hogy van anyád? Hát Marci? Semmit sem tudok róla. Eltűnt a szemem elől.

Péter végignézett az egyszerűen berendezett szobán. Ugyanaz a stílus vagy stílustalanság, mint az ő idejében. A bútorok maradtak, az emberek kicserélődtek.

– Marci? – kérdezte elgondolkodva. – Műszerész a Hajógyárban . . . És te? Mióta vagy itt?

– A KEB-nél? – kérdezte Földi. – Ötödik hete. Nem tudom, hallottad-e, Kolozst hazarendelték Moszkvából. Van most itt egy csoport, annak lesz a vezetője. Mi vizsgáljuk felül az ártatlanul elítélt elvtársak ügyeit. Aztán javaslatot teszünk az Ellenőrző Bizottságnak, de nemcsak arról, visszavegyék-e a pártba, hanem hogy hová osszák be, milyen mértékben kártalanítsák, és így tovább. Marci ügyét is rendezzük.

– Iszik.

– Én is iszom.

– De ő félig-meddig alkoholista.

– Ne bolondozz.

– Így van, Sándor. Marci kikészült. Elvált Mártitól, vagy Márti tőle, ez aztán még jobban megviselte. Beszélne kéne vele.

Földi feljegyzett valamit a naplójába.

– Okvetlenül beszélni fogok vele. Mennyi rendes embert martunk ki a csapatból. Most aztán van mit rendbe hoznunk.

– Sándor, beszélhetek veled őszintén?

– Szeretném, ha megbíznál bennem.

– Mondd meg nekem, mi van Miticcsel és Keserűvel? Miért vannak még mindig bent?

Földi mély lélegzetet vett.

– Tegnap szabadultak. Egyelőre amnesztiával. De már szabadok. Kolozs személyesen beszélt velük. Megmagyarázta, hogy az ügyük még nem zárult le, ő napirenden tartja, és biztos, hogy rehabilitálni fogják őket.

– Nem értem – mondta indulatosan Péter. – Hát mi a jó istent gatyáznak? És kik? A napnál is világosabb, hogy mindketten ártatlanok . . .

– Én tudom, és Kolozs is tudja. Ugyanúgy tudjuk, például, hogy Marosán is ártatlan, és még most sem engedték szabadon. Nézd, Péter, ebben a házban nem mindenki gondolkodik úgy, mint Kolozs vagy én. Sokan vannak, akik félnek a földindulástól. „Féltjük, elvtársak, a pártot” – mondják. Pedig csak a beosztásukat féltik. Harc

folyik. Rákosiék szavakban elismerik, hogy szükséges a rehabilitáció, a gyakorlatban azonban akadályozzák a munkát. A legtöbben taktikáznak. A kettős vezetés a területen is érződik. Az a megyei titkár, aki Rákosinak az embere, nyilván, hogy az egész megyei bizottsággal az ő politikáját támogatja. De fordítva is így van. Csakhogy most már mi sem vagyunk bólogató-jánosok. Persze a Kolozs-féle bizottság sem egységes. A határozatok szavazás útján születnek, és van, amikor alulmaradunk. Vegyük példának Mitics Jovó esetét. Kolozst ekkor leszavazták. Hogy kik? Rácz Menyhért két komája, akik halani sem akarnak az államvédelmisták rehabilitálásáról, és velük szavazott Kenyeres Miklós is, akit egyenesen Rákosi küldött ide. „Örüljenek, hogy egyáltalán kiengedjük őket – mondják. – Van a fülük mögött éppen elég.” Érted már?

– Elkésérítő.

– De ugyanakkor biztató is – mondta Földi. – Biztató, mert mi nem értünk egyet az ilyen határozattal. Tudjuk, hogy az igazságot védjük, és ennek hangot is adunk. És ma már az igazság szövetségeseinkre talál. Szóval ne aggódj, öregem. Biztos vagyok benne, hogy Rákosi saját maga szigeteli el magát a becsületesen gondolkodó és érző kommunistáktól.

Bejött Kolozs Tibor is. Kezet szorított Péterrel. Fáradtnak, gondterheltnak látszott.

– Csakhogy újra látom – mondta megrendülve. – Nem tudom, elhiszi-e, de nagyon nehéz napokat éltem át. Nem hittem, hogy meg tudjuk menteni az életét. Milyen az egészségi állapota?

– Tűrhető.

– Azt tudja, hogy egy hétig én is házi őrizetben voltam?

– Nem.

– Hallja-e, Földi, kínáljon meg egy pohárka konyakkal! Inn kell, a csuda vigye el, a viszontlátás örömére.

Ittak, s mint valamikor régen, évekkel azelőtt, elbeszélgettek a családról. Kolozs mondta, hogy annak idején Sára járt nála, de hát akkor ő tehetetlen volt, nemigen tudott segíteni rajta.

– Mondja, Iványi elvtárs, hol szeretne dolgozni? Nem azonnal, gondolom, januárig pihenhetne, adunk valahova beutalást, aztán ja-

nuár elején elkezdéné a munkát. Addig rendezzük a kártalanítását, lakást is szerzünk . . . Csak éppen az elveszett éveit nem adhatjuk vissza.

– Ott akarok dolgozni, ahol szükség van rám.

– Visszamenne a hadseregbe? Mert ugye tudja, hogy a katonai rendfokozatát is visszakapja.

– Tudom. De nem sokra megyek vele. Nem érdemeltem én meg a vezérőrnagyi rendfokozatot. Nincs meg hozzá a tudásom.

– Megszerzed – mondta Földi.

Péter mosolygott.

– Tudod, Sándor, Mártonffy nekem nagyon okosan megmagyarázott valamit.

Kolozs Tibor Földire nézett, aztán Péterre.

– Mikor találkoztál Mártonffyval? – kérdezte Földi.

– Ötvennégyben. A Kisfogházban ültünk együtt egy ideig.

– Most akarják rehabilitálni – mondta Kolozs. – Ellene vagyok, de azt hiszem alulmaradunk.

– Keserűt nem, Mártonffyt igen? – kérdezte Péter. – Különös.

Roszkedvűen nézett Kolozs Tiborra, és azon tűnődött, hogy elmondja-e mindazt, amit Mártonffyról megtudott.

13.

Péter majdnem nyár végéig egyedül volt a zárkában, amikor ismerős társat kapott. Mártonffy Zoltán volt vezérőrnagyot tették a zárkájába. Péter elég jól ismerte a két méter magas, szép arcú, fiatal tábornokot, aki pályafutását vezérkari századosként kezdte. Annak idején kitüntetéssel végezte el a Hadiakadémiát, egy évig Németországban tanult ösztöndíjasként. A háborúban az egyik gépesített hadosztály vezérkari főnöke volt, felesküdt Szálasira, és tovább harcolt. Negyvenöt januárjában Esztergom térségében megadta magát, az oroszok Debrecenbe vitték, ott az ideiglenes kormány kérésére szabadon engedték. Ezt később azzal magyarázták, hogy a baloldali polgári politikusok között sok barátja, ismerőse volt. Barátai

azt is igazolták, hogy Mártonffy tudott az ő németellenes mozgalmukról, és nem árulta el őket, hanem azt is megígérte, hogy adott esetben fegyverrel melléjük áll. Erre azonban már nem került sor. Mártonffy anyja tanárnő, apja banktisztviselő volt. Egyetlen gyermekük ennél többre vágyott. A harmincas évek végén házasságot kötött, mégpedig szerencsés házasságot, feleségül vette Kirádi Wagner Oszkár földbirtokos lányát. Wagner Oszkár a kormányzat embere volt, nyugalmazott főispán, felsőházi tag s a híres Wagner-istálló tulajdonosa. A jó megjelenésű, művelt vezérkari tiszt hamarosan népszerű lett kormányzati körökben, különösen a honatyák asszonyai között, akik nagy jövőt jósoltak a jóképű, udvarias és feltűnően okos férfinak. Valóban okos volt, és bizonyos értelemben realista. Sokat olvasott, egy időben szenvedélyesen érdeklődött a szociológia iránt, figyelmesen végigböngészte a falukutatók műveit, kapcsolatba került velük, és elismerte, hogy az országban valamiféle változásra van szükség. Mint vezérkari tiszt ismerte az akkori hadsereg szervezetét, személyi összetételét, a tábornoki kar gyengeségét, s amikor szóba került a háborúba lépés terve, apósán keresztül egy okosan megfogalmazott tanulmányt juttatott el az illetékesekhez, amelyben kimutatta a magyar hadsereg hiányosságait, korszerűtlen kiképzését, felszerelését. Egyetlen percig sem hitt a győzelemben, de odáig nem jutott el, hogy a következtetéseket levonja, és szolgálaton kívüli viszonyba helyeztesse magát. Katona volt, élt-halt az egyenruháért, más életpályát el sem tudott volna képzelni magának. Lelkiismeretét később azzal nyugtatta meg, hogy megtett mindent, amit emberileg megtehetett, felhívta az illetékesek figyelmét a veszélyre, hogy a hadsereg mégis hadba lépett, azért nem ő a felelős. Ő katona, aki teljesíti a kapott parancsot. Katonái szerették, mert a többi hivatásos tiszthez képest Mártonffy valóban demokratikus érzelmű volt. Azt vallotta, a tisztnek nemcsak az a feladata, hogy ha szükséges, feláldozza az embereit, hanem az is, hogy kímélje az életüket. Szálasira csak akkor esküdött fel, amikor megtudta, hogy Horthy lemondott, és a nyilas vezérre ruházta a hatalmat. De attól a naptól kezdve várta, hogy a kellő időben megad hassa magát. Debrecenben gyorsan átlátta a helyzetet. Tudta, a jövő

a kommunista párté, s mint katonapolitikus felismerte, hogy a koalíción belül a fegyveres erők előbb vagy utóbb a kommunisták ellenőrzése alá kerülnek. Tehát a kommunistákkal kell együttműködnie. Hamarosan belépett a pártba, és felelős beosztást kapott. Két év múlva már tábornok lett. Kolozsnak akkor nem tetszett, hogy a kisgazdapárti miniszternek a legjobb véleménye volt a kommunista tábornokról, de Mártonffy általában nem szakította meg kapcsolatait régi barátaival, figyelte a politikai élet alakulását, s közben becsületesen elvégezte a feladatát. Látványosan elítélte a Magyar Közösség hatalomátvételi kísérletét, a nacionalista törekvéseket, odaadással tanulta a marxizmust, s nagy felkészültségről tanúskodó hadtörténeti tanulmányai jelentek meg a vezérkar elméleti folyóiratában. A párt vezetői megbíztak benne, s példaképpen emlegették életútját, mondván, hogy aki felismeri a marxista igazságokat, előbb-utóbb csatlakozik a kommunista mozgalomhoz. Azok közé tartozott, akik kimaradtak a Rajk-ügyből, és később a „tábornoki összeesküvésből” is. Ennek azonban megvolt a magyarázata. Egy alkalommal ugyanis gyerekkori barátja – majd később osztálytársa a Ludovikán és a Hadiakadémián – bizalmasan közölte vele, hogy üzenetet kapott emigrációban élő bajtársaitól és parancsnokaitól. Tanácsot kért, hogy mit tegyen. Csakhogy Czecei ezredes, amikor tanácsért fordult régi barátjához, nem volt őszinte, és ezt Mártonffy megérezte. Azt ugyanis Czecei Tibor elhallgatta, hogy már egy éve ügynöke az egyik amerikai zsoldban álló katonai szervezetnek, és a többi között átadta megbízottjuknak a néphadsereg hadrendjét és fejlesztési tervét. Mártonffy a barátjától hallottakat bizalmasan jelentette Keserűnek. Ezek után Farkasék még jobban megbíztak benne, különösen amikor Mártonffy még a Nyugatról érkezett rejtjeles üzeneteket is átadta. Keserűt azonban gondolkodóba ejtette Mártonffy közreműködése. Különösnek találta, hogy valaki olyan könnyű szívvel elárulja volt évfolyamtársát. Gyanúsak találta Mártonffy ideges viselkedését is. Péter, aki ismerte az ügyet, ezt az aggályoskodást indokolatlannak találta. Világos, hogy Mártonffy ideges, ingerlékeny állapotba került, hiszen a barátját kémkedésért felakasztották. Keserű engedélyt kért, hogy megfigyelés alá helyezze a tábornokot, de az engedélyt

nem kapta meg. Farkas Mihály a kérelmet durván elutasította. De Keserű aztán is erősítette, hogy érzése szerint valami nincs rendben Mártonffy körül. Ugyan, mondta akkor Péter, tények bizonyítják Mártonffy becsületességét. Időben jelezte a futár érkezését. Keserűék megfigyelhették, s mielőtt a határt átlépte, őrizetbe vehették. „És ha két futárral dolgoznak – kérdezte Keserű –, és az egyiket azért áldozták fel, hogy Mártonffyra senki se gyanakodjon?” „Rögöszme” – mondta Péter. „Lehet” – bólintott Keserű; de ő azért saját felelősségére kiküld egy felderítőt. Péter azt mondta, ne tegye, ne húzzon ujjat Farkassal. „Ez nem ujjhúzás, hanem a honvédség és az ország védelme.” Ő felesküdt valamire, és esküjéhez híven teljesíti a kötelességét. Mi történt azután, Péter nem tudhatta, mert időközben letartóztatták. Arról sem tudott, hogy Mártonffyt mikor vették őrizetbe.

– Ötvenkettő októberében – mondta Mártonffy. – Halálra ítélték, de kegyelemmel megúsztam.

Nem látszott meg rajta a kétéves rabság.

– Mióta vagy itt? – kérdezte Péter.

– Egy órája. A Fő utcából hoztak ide. De ahogy látom, ez rosszabb hely. – Körülnézett. – Ott gőzfűtés volt és angol vécé.

– Itt kübli van. Kellemetlen, de majd megszokod. Alkalmazkodnunk kell egymáshoz.

– Nem lesz könnyű. Nekem a fronton is külön vécém volt.

– Majd elfordulok, ha a dolgotat végzed – mondta Péter. – Eddig magánzárkás voltál?

– Igen. Nem valami vidám dolog. – Leült az ágyra, és Pétert nézte. – Alaposan megváltoztál. Alig ismerni rád. Olyan gyűrött az arcod, mint egy vasalatlan törlőruha.

– Majd esténként kisámfázom – mondta Péter. – Miért ítélték el?

– Nem mindegy?

– Tulajdonképpen mindegy.

– Az a fontos, hogy élek. És egészséges vagyok. Könyvet adnak?

– Itt nem. De lehet, hogy neked adnak. Mi van odakünn?

– Zűrzavar. Sztálin meghalt.

– Ezt tudom. Ki lett az utóda?

– Nem tudom. Egyébként minden pillanatban kitörhet a háború.

Nagyon feszült a nemzetközi helyzet.

– Nem hiszem, hogy háború lesz – mondta meggyőződéssel Péter.

– Nem az számít, hogy te mit hiszel... Szerinted mit fognak csinálni a politikai foglyokkal, ha kitör a háború?

– Nem tudom. Ezen még nem gondolkodtam.

– Akkor gondolkodj. Ha eszedbe jut valami jó ötlet, szólj. – Nevetett. – Elfordulnál? Kipróbálom ezt a korszerűsített középkori árnyékszékét.

Péter elfordult. Furcsának találta Mártonffy viselkedését. Talán azért olyan vidám, kiegyensúlyozott, mert még nem tudja, mi vár rá. Bár lehetséges, hogy őt mint volt Horthy-tisztet az örök másképpen fogják kezelni. Aztán hamarosan rájött, hogy tévedett, mert ebéd után, amikor Mártonffy végigdőlt az ágyán, az őt észrevette, kinyitotta az ajtót, és halkán, de nagyon keményen ráförmedt.

– Keljen fel, maga szarházi. – Mártonffy lustán lekászolódott az ágyról. – Mit képzelsz maga, hol van? Szállodában? Nem tudja, hogy zárás előtt nem dögölhet le? Ha még egyszer meglátom, megnézheti magát. Adok én magának alvást.

Bezárta az ajtót, egy ideig még hallgatózott, aztán elment.

– Csak egyszer szabaduljak – mondta Mártonffy –, megtanítom én ezeket móresre. Megismerik a magyarok istenit!

– Mondtam, hogy ne feküdj le – csitította Péter. – Ha betartod az előírásokat, nem szól hozzád egy szót sem. Itt nem lehet fegyverek az ember. Csak ráfizethet. A kommunistákkal szigorúbban bánnak, mint a háborús bűnösökkel.

– Akkor sem beszélhet így. De igazad van, kár ezen mérgeledni, gazemberek ezek egytől egyig. Hazudnak. Úgy hazudnak, hogy még a kérdésük sem igaz.

Fel-alá sétált, könnyedén, egyenes tartással. Aztán váratlanul megállt.

– Szerintem Nagy Imre nem gondolja komolyan, amit mondott.

– Nagy Imre? Melyik Nagy Imre? – kérdezte Péter.

– Ne bolondozz. Nem tudod, kicsoda Nagy Imre? A miniszterelnökség elnöke.

– A volt belügyminiszter?

– Az. Nem tudod, hogy tavaly ő lett a miniszterelnök?

– Nem tudom.

– Akkor te semmit sem tudsz. Én az egyik őről hallottam a Fő utcában. De biztos igaz, mert . . . – elhallgatott.

– Valamit még mondani akartál.

– Nem lényeges. Szóval te semmit sem tudsz?

– Semmit.

– Hát, öregem, annyiért adom, amennyiért vettem. A Központi Vezetőség nemrégiben ülést tartott. Viharos ülést. Volt ott minden, bírálat, veszekedés, beolvasás. Kiderült, hogy teljes gazdasági csődben van az ország, és a felemelt ötéves tervet nem tudják teljesíteni.

– Mikor emelték fel az ötéves tervet?

– Ötvenegy februárjában. Akkor még szabadlábom voltam. A duplájára emelték. Valamennyit értek a közgazdaságtanhoz, a hadseregszervezéshez persze sokkal többet, de én már akkor láttam, hogy ez örülség. Egy olyan országban, ahol nincs nyersanyag, nehézipart csinálni lázálom. No, mindegy, nem akarok utólag okos lenni. Az a lényeg, hogy a nehézipar mindent elvitt. Most aztán kiderült a Központi Vezetőség ülésén, hogy az életszínvonal visszaesett, a termelőszövetkezetek csődöt mondtak. Nagy Imre bejelentette, hogy az állam az egyénileg termelő parasztokat, kisiparosokat támogatja, aki ott akarja hagyni a szövetkezetet, kiléphet, vissza kell neki adni a földjét, szerszámaint . . .

– És te ezt elhiszed? – kérdezte Péter. – Átverték, öregem.

– Nem. Nagy Imre mindezt valóban bejelentette a Parlamentben. De ez még semmi. Azt is bejelentette, hogy vissza kell állítani a törvényességet. Péter Gáborékat nem véletlenül tartóztatták le. Biztos, hogy mindezt bejelentette, én csak abban nem hiszek, hogy végre is hajtják.

– Mit?

– A felülvizsgálatokat – mondta Mártonffy. – Képtelenségnek tartom.

– Lebecsülöd a pártot – mondta Péter, és alig tudta izgalmát leplezni. – Öregem, ha a párt felismerte a hibákat, akkor ki is javítja.

Mártonffy erős körmével az asztal lapját piszkálta.

– A pápa nem hisz úgy az Istenben, mint te a pártban – mondta. – Tudod, mi ez? Naivitás. Primitívség. Azt mondod: a párt, és akkor minden el van intézve. Ha most idejönne Rákosi, és azt mondaná: Iványi Péter, a párt azt kéri magától, hogy vágja fel az ereit, akkor te felválnád. És ha megkérdezném, miért teszed, azt felelnéd: ez a pártmunkám. Meg kell halnom a pártért. Hát ez hülyeség, barátom. Én erre nem lennék hajlandó. Nos, ez az új politika szerintem nem igazi változás, ugyanazt játsszák, csak más szereposztásban. Rákosi első titkár, Nagy Imre miniszterelnök. Szinkronban vannak egymással. – Mély rovátkákat vésett körmével az asztallapra, aztán meggondolta magát, hátradőlt, ujját letisztította a nadrágján. – Nagy Imre is be fogja tartani a játékszabályokat. Ha nem tartja be, szélnek eresztik, és jön helyette más.

– Milyen játékszabályokról beszélsz? – kérdezte Péter kíváncsian.

– Nézd, Iványi, valamit én is értek a politikához. – Elmosolyodott. – Talán jobban is, mint te. Levizsgáztathatsz . . . Mindent megtanultam, amit kellett. Tudok dialektikusan gondolkodni, és alkalmazom a dialektikát a gyakorlatban. Nálam, barátom, a félművelt politikai tisztek nem halandzsázhattak, nem szoríthattak sarokba . . . Tehát a játékszabályok. Első pont: így vagy úgy, a történetek ellenére is biztosítani kell a párt vezető szerepét. És természetesen a pártvezetők tekintélyét. Kijavítják a gazdasági hibákat, nagyobb kegyeret, több közszükségleti cikket adnak a tömegeknek, egy-két embert kiengednek a börtönből, esetleg megszüntetik az internáló táborokat, talán még a begyűjtési rendszert is megváltoztatják, de a Rajk-ügyről nem beszélnek. Az túlságosan veszélyes. Az nem a Péter Gábor agyában született meg. Érted, öregem? Az ártatlanul elpusztított emberekért a felelősséget már nem lehet ráfogni a pártra. Azt a törvénysértést emberek követték el. Tehát a játékszabály szerint itt le kell eresztetni a sorompót. Megállapodtak, hogy erről nem be-

szélünk. Mert ha beszélünk, akkor beszélni kell Titóékról is és még sok minden másról.

Péter elgondolkodott. Mintha Rácz Menyhértet hallaná. Nem érdemes vitatkozni. Mártonffy kialakította a maga képét a sorsáról, a várható jövőről, és most minden idegszálával ebbe kapaszkodik. De a legjobb esetben is téved. Józan ésszel nem hihető, hogy a párt hozzájáruljon a termelőszövetkezetek felosztatásához. Ha igaz, hogy a Központi Vezetőségben szó esett a hibákról, a súlyos törvénysértésekről, akkor a párt él, és megfelelően cselekedni is fog.

Péter nem válaszolt Mártonffynak, és később is mindent elkövetett, hogy súrlódás nélkül teljenek a napok. Úgy okoskodott, hogy ő a rutinosabb, az „öregebb” rab, neki kell alkalmazkodni társához. Mártonffy minden reggel tornázott, rendszeresen sétált, és mindent megevett, válogatás nélkül. De nem ám úgy, ahogy Péter nem egy alkalommal tapasztalta más raboknál, hanem lassan, a körülményekhez képest választékosan. A törölgető kendőjét abrosznak használta, alumínium ivópoharát megtöltötte vízzel, és az asztalra helyezte, majd jó étvágyat kívánt, és olyan illedelmesen, nyugodtan evett, mintha ünnepi ebéden venne részt. Általában vidám, jó kedélyű volt, csak akkor lett szomorú, amikor eszébe jutott Erzsike, szép, fekete hajú felesége és a két fia. Ilyenkor egész nap hallgatott, nem panaszkodott, de néha nem bírta fegyelmezni magát, és kijelentette, ha a családjának valami baja történt, nem lesz tekintettel senkire sem, és kiszabadulása után mindenkinek ezerszeresen megfizet. Amikor aztán visszatért a jókedve, akkor a fiatalságáról mesélt, vagy a rendszert bírálta, olyan éles, szinte provokatív kifejezésekkel, mintha csak Pétert akarná kizökkenteni nyugalmából. Egyik este, már jóval zárás után, suttogva megkérdezte, Péter gondolt-e már arra, hogy Magyarországon kitörhet az ellenforradalom.

– Elméletben minden lehetséges – mondta Péter –, gyakorlatilag azonban nem valószínű.

– De ne felejtse el, öregem – súgta Mártonffy –, hogy Magyarország Nyugattal határos. A letartóztatásomig rendszeresen olvastam a nyugati propagandaanyagokat. Abból nemcsak én, hanem az egész vezérkar arra következtetett, hogy az ellenséges hírszerzők be-

épültek az állami élet minden területére. Százezrek hallgatják az ellenséges rádióadásokat, százezrek vannak megbántva, megalázva. Gondolj az internáló táborokra, a kitelepítettekre. Vagy vegyük csak a te esetedet. Gondolom, te éppolyan ártatlan vagy, mint Pálffy Gyurka volt.

- Az vagyok - mondta halkan Péter, és a mennyezetre ragadt fénycsíkokat, a sűrű vasrács árnyékát nézte.

- Te egy ember vagy. De nemcsak téged bántottak meg, hanem a családot is, legalább öt-hat embert. Akármilyen lelkes párttagok, lelkesedésüket csökkentti a te sorsod. Számolj... - Az esti csendben jól hallották a temető előtt forduló villamos kerekeinek a csikorgását. - Embertelen lennél, ha elvárnád a családottól, hogy lelkesedjen ezért a rendszerért. Ha mégis lelkesednek, akkor nincs szívük, nem emberek.

Péter nem válaszolt. Anyjára gondolt, Sárára, a gyerekeire. Az utcáról beszédfoszlányok szűrődtek be. Bizonyára most mennek haza a munkából, gondolta Péter, és fogalmuk sincs arról, hogy a falak mögött mennyi kommunista raboskodik ártatlanul.

- Mondd, miért ítélték halálra? - kérdezte a hirtelen beálló csendben.

Mártonffy sokáig hallgatott. Olyan csendben feküdt, hogy a lélegzése sem hallatszott.

- Tudod, mi az a senki földje? - kérdezte egy idő után, de a kérdésére nem várt választ, azonnal folytatta. - Fekszel egymagadban vagy másokkal a senki földjén. Mozdulatlanul. Ha megmozdulsz, minden oldalról lőnek. A társaidat elhagytad, ők azért lőnének le, azok pedig, akikhez menekülni akartál, azért, mert nekik nem kellesz. Egy idő után tudod: nincs tovább, meg kell halnod, ez a sorsod. De nem akarod elhinni. Eszedbe jut az egész életed, gyerekkorod, játékaid és álmaid, a verejtékes küzdelem, hogy álmaidat megvalósítsd. Tudod magadról, mennyit érsz, hogy nem véletlenül választódtál ki a sokaságból, hanem azért, mert több akarat-erőd, kitartásod, eszed és tehetséged volt. És amikor ez mind eszedbe jut, fellázadsz, fel kell hogy lázadj a sorsod ellen. Eszedbe jut, hogy a sors nem megfoghatatlan, természetfeletti erő, a sorsod azok-

nak az embereknek az akarata, akik hatalmuknál fogva meghatározhatják az életeredet. De ezeknek az embereknek nevük van, ismered is őket, tehát tudod, hogy értéktelenebbek nálad, így hát nem hagyhatod, hogy tönkretegyenek. – Hangja hol felizzott, hol tompán elszíntelenedett; Péternek úgy tűnt, mintha Mártonffy önmagával beszélgetne, hangosan gondolkodna. – Én messziről jöttem hozzátok. Sokan azt mondják, a kihallgatásomon is elhangzott, hogy karrierizmusból léptem a kommunista pártba. A jegyzőkönyvben az áll, hogy az amerikaiak utasítására lettem a párt tagja. Hazugság. Párttag lettem. Érzelmi okokból, de értelmi meggondolásból is. Csak egyet említek a sok közül. Ha valaki, hát én tudom, milyen erős volt a német hadigépezet. És milyen előny a hadvezetés számára a megnyert csaták sora. Az olajozott együttműködés a fegyvernemek között, a hadtáp megszervezése, a különböző stratégiai és taktikai elképzelések sikeres megvalósítása. És milyen hadjáratok álltak a németek mögött? Lengyelország, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia, Franciaország, győzelmek sorozata. És mi állt velük szemben? A Vörös Hadsereg, tulajdonképpen felkészületlenül. És mégis legyőzte a németeket. Én ezt akkor, egy ideig csodának tartottam. De ahhoz túl értelmes vagyok, hogy csodákban higgyek. Kerestem az okokat. És az okot a szovjet rendszerben találtam meg. Azt mondtam magamban: ha ez a szovjet rendszer a történelem legvéresebb háborújában győztesen kiállta a próbát, és megverte a talán legjobban megszervezett tőkés hatalmat, akkor ez a rendszer békében csodákat fog művelni. Ez a felismerés érlelődött meg bennem a háború végére. Lehet, hogy most magadban azt mondogod: na és Amerika? Anglia? Hát persze, ők is segítettek, de az a segítség, az egészhez képest, minimális volt. De volt az elhatározásomnak egy érzelmi momentuma is. Egy ember: Pálffy Gyurka. Kevesen ismerték őt olyan jól, mint én. Ha én most azt mondom, hogy Gyurka rendkívül tehetséges volt, akkor nyugodtan elhiheted. Különb volt mindannyiunknál. Nekem már annak idején nagyon imponált az a férfias elhatározása, ahogy az elvei miatt leköszönt a rangjáról. Kevesen tettek ilyet, különösen egy várhatóan sikeres katonai pályafutás előtt. Gyurka megtette. Debrecenben azt mondta nekem: „Hidd el, köz-

tünk van a helyed. Ha a népet szereted, nem az osztályodat, akkor mellénk kell állnod.” Neked megmondhatom, hogy én valóban lelkesen és őszintén dolgoztam. A koalíció idején persze könnyű volt, hiszen a tények önmagukért beszéltek. A párt céljai világosak, kézzelfoghatóak voltak. A többi pártban is voltak barátaim, velük is sokat beszélgettem. Megkérdeztem őket: „Mondjátok meg, mit akartok, hogyan képzelitek a jövőt?” A válaszok tisztázatlanok, irreálisak voltak.

Elhallgatott, megigazította a fejevándorját. A csendben jól hallották az őr nemeztalpú csizmájának neszezését, hallották, ahogy a kémlelőlyuk fedőlemezét eltolja, majd felkattintja a villanyt. Néhány pillanatra világosság lett a zárkában, a mennyezeten új formájú árnyékok képződtek, aztán sötét lett megint, s az őr alig hallhatóan továbbment. Mártonffy várt egy ideig, aztán feszült hangon folytatta:

– Persze tudtam én nagyon jól, hogy Tombor, Bartha meg a többiek számítanak rám, nem gondolják komolyan az elhatározásomat, cinkosan összekacsintanak velem, és nem zavarja őket, hogy én nem kacsintok vissza. Pálffy mindezt jól tudta, neki elmondtam. Ne törődjem velük, mondta, az a fontos, hogy én tisztában legyek saját magammal, az érzéseimmel. Könnyű volt minden, mert éreztem, hogy megbíznak bennem. Aztán Pálffyék letartóztatása után megzavarodtam. Ez nem látszott meg rajtam, de csak én tudom, milyen pokoli kínokat álltam ki. Először csak valamilyen belső hang azt súgta nekem: „Ez lesz a te sorsod is.” Egyetlen percig sem hittem el, hogy Gyurka áruló. Benne biztos voltam, másban nem. A minisztériumban reggeltől estig azt hallottam, a régi tisztek beépültek a pártba, hogy belülről bomlasszanak. Kínosan éreztem magam. Aztán más hangok is megszólaltak: a feleségem hangja, apósom hangja, a volt barátaim hangja. Ismeretlen emberek naponta felhívták telefonon Erzsikét, hogy ácsolják már a bitófát a férje számára. Így ment ez megállás nélkül. Én görcsösen tartottam magam: „Történjék bármi, én már nem léphetek le erről az útról – mondtam magamban. – A megjegyzések, gyanakvások ellenére is, az én helyem itt van.” Aztán történt valami. A Czecei-ügy. Ismered.

– Ismerem – mondta Péter. – Barátok voltatok. Felakasztották. Hosszú csend következett.

– Én juttattam a kötélre. Elárultam. És tudod, miért tettem?

– Kötelességed volt. Czeceiről bebizonyosodott, hogy régóta az amerikaiak ügynöke volt. Csak te nem tudtad.

– Te tudtad, hogy Czeceit az én jelentésem alapján kezdték figyelni? – Hangja olyan száraz volt, mint a lázas betegké. Lélegzetét visszafojtva várta Péter válaszát.

– Tudtam – mondta Péter. – És megmondom neked őszintén, én attól a naptól kezdve bíztam benned igazán.

– Értem. De a barátod nem bízott bennem.

– Keserű?

– Igen. Ha tudnád, mennyire gyűlölöm.

– De miért? Keserű elhárító tiszt volt. Zavarta, hogy olyan könnyűszerrel feladtad a pajtásodat. Ez valahogyan nem illett bele abba a képbe, amit rólad kialakított.

– Tudom. Megmondta nekem. Ő volt az egyetlen, aki azt is tudta, hogy Czeceit nem kötelességtudatból árultam el, hanem hogy a hűségemet végre bebizonyíthassam. A végeredmény ugyanaz – mondta Keserű –, mert Czecei áruló volt. De az indítékok erkölcsileg mégis kétesek.

– Ez hülyeség – mondta Péter. – Keserű szeret moralizálni. A Néphadsereg tábornoka voltál, a törvény és az esküd kötelezett, hogy Czecei bűnét leleplezd. Ha nem teszed, magad is bűnözővé válsz.

– Jó volna ebben hinni – mondta ábrándozva Mártonffy. – Sajnos nincs igazad. Te nem érted, miről van szó. Keserű okosabb nálad, ő tökéletesen megértette. Ne feledd, akkor még egyikünk sem tudta, hogy Czecei hozzám nem volt őszinte. Ha becsületesen szembenézek önmagammal, akkor csak azt kérdezhetem, amit Keserű kérdezett: miért nem beszéltem rá a barátomat, hogy a kintiek próbálkozásait jelentse az elhárításnak? Igen, ezt kellett volna tennem. Én akkor, abban a pillanatban, amikor nem ezt tanácsoltam neki, megbocsáthatatlan bűnt követtem el.

– De hát végül is nagy szolgálatot tettél az országnak – mondta

Péter. – A végeredmény a fontos. Czecei nem volt hozzád őszinte, hazudott, vétett a barátságok ellen.

– De én erről semmit sem tudtam. Hát nem érted a különbséget? Szolgálatot tenni a hazának sokféleképpen lehet: belső meggyőződésből, számításból, pénzért. A végeredmény az ország szempontjából valóban ugyanaz, de az egyén szempontjából nem. Keserű ezt érezte meg, és ezért nem bízott bennem. Te meg a többiek csak az eredményt néztétek, a motívumokat nem. Most már mindegy. Elmentem odáig, ameddig egy ember egyáltalán elmehet, hogy hűségét bebizonyítsa. Talán ennek köszönhetem, hogy ötvenben kihagytak a tábornokok peréből. Amikor meghallottam, hogy Keszűt is letartóztatták, fellelegeztem. Furcsa, de egyedül csak tőle tartottam. Akkor még nem tudtam, hogy Farkasék vele éppúgy játszottak, mint velem. Farkas nekem például elmondta, hogy Keszűék gyanakszanak rám, de ne tartsak semmitől, ő megvéd, megbízik bennem. Hamarosan rájöttem, hogy ez csak taktika volt. Farkasék még Keszűt sem avatták be politikai elképzeléseikbe, még neki sem mondták meg, hogy én is rajta vagyok a listán, csak azért maradtam szabadon, hogy hivatkozhasanak rám: ők nem a volt Horthyiszteket akarják likvidálni, csak a „bűnösöket”. Lám itt van Mártonffy, itt van Virányos, tábornokok, de egyetlen hajuk szála sem görbült meg. És én, marha, elhittem neki. Elhittem, és boldog voltam. Elhittem azt is, hogy Keszűt, a többi között, miattam tartóztatták le, mert gyanakvásával általános bizalmatlanságot és zavart keltett. Aztán hónapok múlva rájöttem, hogy bábu voltam és vagyok. Fajankó. Megfigyelés alatt tartanak, lehallgatják a telefonomat, provokálnak, kizárnak a fontosabb megbeszélésekből, olyan embert ültetnek fölém, aki még szakaszparancsnoknak sem lenne jó. Megindultam a megaláztatások hosszú, fájdalmas útján. És szép lassan a senki földjére kerültem. Tábornok voltam, hatáskör nélkül. A tudásommal, felkészültségemmel, hűségemmel semmit sem kezdettem. Valakitől megtudtam, hogy le fognak tartóztatni, csak még a dátumot nem döntötték el. Volt, aki azt javasolta, helyezzenek nyugdíjba, vagy adjanak valami beosztást a polgári életben, Farkasnak az volt a véleménye, nem lehet, túl sokat tudok, és nem ve-

szélyeztethetik az állam érdekeit. Mondd, Iványi, el tudod képzelni mit éreztem? Összeomlott bennem minden, mint a kártyavár. Megtagadtam az osztályomat, felégettem magam mögött minden hidat, a barátomat akasztófára küldtem, a hozzám küldött futárokat lebuktattam, és mindez annyi volt, mint a semmi. Farkaséknak így sem kellek, felírták a nevem a felesleges emberek listájára. És előttem volt volt Pálffyék tragédiája. Mit tegyek? Nemcsak magamért vagyok felelős, feleségem, gyerekeim vannak. Ha engem megölnek, mi lesz a gyerekeimmel? Volt barátaim szemében áruló vagyok, fiaim egy áruló fiai. Megpróbáltam hideg fejjel gondolkodni. Én nem tudom, hogy milyen az élet a szovjeteknél, nem tudom, milyen sorsa van vagy volt a forradalomhoz csatlakozott cári tiszteknek, de azt tudtam, hogy amit Farkasék csinálnak, az embertelen, és ha ez szocializmus, akkor nekem ez nem kell, ez ellen fellázadok. Az ő szocializmusuk eltorzítása mindannak, amiről Lenin beszélt, amiért Lenin forradalmat csinált. Így történt aztán, hogy alkalmat találtam, és üzentem a volt barátaimnak: számíthatnak rám. Igaz, megtévedtem, de a tévedésemet helyrehozom. Csakhogy nem volt szerecsém. A futár, aki az üzenetet vitte, lebukott. És lebuktam én is. A tárgyaláson persze azt kellett mondanom, hogy negyvennégy óta tartottam a kapcsolatot az emigrációval és az amerikai titkos szolgálattal. Én, Iványi, én már semmiben nem hiszek. Sem jó szándékban, sem becsületben, sem jelszavakban.

– Kémkedtél is? – kérdezte Péter.

– Arra már nem volt időm. Nem érted? Csupán közöltem velük, hogy számíthatnak rám. És ezt komolyan gondoltam.

„Dehogyan gondoltad komolyan. Csak megrendültél, mint annak idején én is – mondta magában Péter. – Majd én kijózanítlak. Végül is nem követtél el olyan súlyos bűnt a hazád ellen, hogy ne lehessen jóvátenni. Megzavarodtál, kétségbeestél. Most csak az a fontos, hogy ne éld bele magad az ellenség szerepébe, mert akkor menthetetlenül tönkremész.”

A következő napokban megpróbált Mártonffy lelkére beszélni, de hiába. A volt tábornok letartóztatása óta annyira megzavarodott, hogy maga sem tudta, voltaképpen mit akar. Ellenezte a régi rend-

szer visszaállítását, a fasizmusból elég volt, mondta, de az sem kell, amit Rákosiék akarnak. Szerinte a kommunizmus jó szándékú álmódosítás, gyakorlatilag megvalósíthatatlan, ha pedig ez így van, akkor ezzel a ténnyel szembe kell nézni.

Egyik nap azt mondta:

– Mondd, Iványi, milyen alapon fogadtad te el a tábornoki rangot?

– Hogyhogy milyen alapon?

– Megvolt hozzá a tudásod? Ennyi erővel kinevezhettek volna a Tudományos Akadémia elnökének vagy kórházi főorvosnak is.

– Arról volt szó, hogy a Szovjetunióba megyek tanulni.

– És te ezt nem találtad nevetségesnek? Kineveznek valakit sebészprofesszornak, és csak azután kezdi el az egyetemi tanulmányokat. Nem érted? Ez az ország ebbe pusztul bele.

– Egyelőre nem pusztult bele – mondta Péter. – Másodszor: hülyeségeket beszélsz. Hát azt hiszed, hogy a katonai tudományokat nem lehet megtanulni? A szovjet hadvezérek nem a cári tisztikarból kerültek ki, és egészen jól elbántak az intervenciókkal. Tönkreverték a híres cári hadvezéreket, Vrangelt, Kolcsakot és a többieket. Ide figyelj, Mártonffy, nagyon lebecsülöd te a munkásokat. Eszünk nekünk is van, tanulni mi is tudunk.

– A saját sorsodból mégsem tanultál – mondta Mártonffy. – Ide figyelj, én ismerem azokat, akiket Farkasék ötvenben tábornoknak kineveztek . . .

– Nem ismerem őket, mondhatasz róluk, amit akarsz.

– Inkább hallgatok.

– Én csak arra vagyok kíváncsi, akkor mit szölsz majd, ha egy szép napon azt mondják: Mártonffy elvtárs, belátjuk, hogy hibázunk. Ön kétségtelenül vétett a törvény ellen, de nem olyan súlyosan, hogy itt üljön az élete végéig, ezért szabadlábra helyezzük. Lehetőséget adunk önnek, hogy a hibáját helyrehozza. Akkor is meg akarod majd dönteni a rendszert?

– Ezt bízd rám. Tudni fogom, hogy mit kell tennem. Valamire azonban felhívom a figyelmedet. Ha elmondod bárkinek is . . . Különben tudod mit? Mondd el. Nem titok. Ellensége vagyok ennek

a mostani rendszernek. Igenis az vagyok. Tudja meg mindenki. Ti akartátok, hogy az legyek.

Péternek az volt az érzése, hogy Mártonffy megzavarodott. Napokig azon morfondírozott, vajon a felesége Erzsike, hűséges marad-e hozzá, kegyetlenül kínozza a féltékenység, és Péter ezt is betegesen túlzottnak érezte.

– Te nem vagy féltékeny? – kérdezte Mártonffy Pétert.

– Nem gondolok rá. Tehetetlen vagyok. Ha a feleségem megcsal, nem akadályozhatom meg.

– És ha egyszer kiszabadulsz, meg fogod kérdezni tőle?

– Te igen?

– Én megkérdezem. Nem hozhat szégyent a nevemre. Ha nem bírja ki férfi nélkül, váljon el. Csináljon, amit akar.

– Ne gondolj rá. Két gyereke van. Azt hiszed, ráér a szerelemre? A nők, öregem, nagyon állhatatosak. Te megcsalnád, ha ő ülne börtönben?

– Az egészen más.

– No, igen. Mert mi férfiak vagyunk, igaz? Gondolom, a házasságotok óta jó néhányszor megcsaltad a feleségedet.

– Te talán nem?

– Megtörtént, és most már tudja is. A letartóztatásom után közölték vele, hogy milyen strici volt a férje.

– Ezt tudod, vagy csak gondolod?

– Tudom. Az a pokoli a dologban, hogy szegénykém nem hitte el.

– Gazemberek. Ha ezt megtették, gazemberek. Ehhez nem volt joguk. – Indulatosan sétált fel és alá. – Tudod – mondta hirtelen megállva –, az én Erzsikém betegesen féltékeny volt. Annyira, hogy egyszer majdnem agyonlőtt a szolgálati fegyveremmel. – Szorosan Péter mellé ült, arca az emlékezéstől egészen ellágyult. – Szegény kis bogaram. Alig bírtam őt megnyugtatni. És most nagyon bánt, mindennél jobban, hogy sokszor visszaéltem a szeretetével. Ha valamit szégyellek, hát ezt nagyon szégyellem. Egy álló évig a legjobb bárátnőjével volt viszonyom. Úgy bízott bennünk, mint önmagában. Szegénykém, nem sejtett semmit. Anikó férje hadifogságban volt... Már lánykorában szerelmcs volt belém, én voltam az első férfi az

életében. De hát tudod, hogy van az, én Erzsikét szerettem, őt akartam feleségül venni. Akkor ki tudtam magyarázni a helyzetet, mindketten letagadtuk, hogy viszonyunk van egymással. Anikó olyan szíváfájdító jelenetet rendezett, hogy végül még szegény Erzsikém kért bocsánatot, engem meg vigasztalt. Nagyon utáltam magam. Akkor szakítottam Anikóval. Hát nem furcsa?

Mártonffy sokáig hallgatott.

– Tudod – mondta később –, engem ebben a dologban csupán az izgat, hogy ilyen helyzetben a legtisztességesebb asszony is megszédülhet, elveszítheti a fejét. Még Erzsike is. Hiszen ha visszagon-dolok az én szerelmi ügyeimre, nekem ugyancsak olyan asszonyokkal volt dolgom, akiket akkor is tisztességesnek tartottam, és ma is annak tartok.

– Öregem – mondta Péter –, fogadj el egy jó tanácsot tőlem. A háború előtt hét évig ültem. Itt most már a negyedik évemben vagyok. Ez tizenegy év az életemből. Közben összegyűjtöttem némi tapasztalatot. Ha nem akarsz idő előtt meghülyülni, uralkodj magadon, és ne gondolj a szerelemre.

14.

– Nos, mondana nekünk valamit Mártonffyról? – kérdezte Kolozs.
– Tudja, hogy kémkedésért ítélték el?

– Tudom – mondta Péter. – De nem kémkedett. Csak üzent, hogy kinti barátai . . . Kolozs elvtárs! Én sok mindenről beszéltem a börtönben Mártonffyval. De besúgás volna, ha azt most itt mind elmondanám. Az az ember, hogy úgy mondjam, a senki földjén élt.

– Húha – mondta Kolozs mosolyogva. – Csak nem lett szentimentális, Iványi?

– Nem tudom. Ön is volt börtönben, Kolozs elvtárs. Tudja, hogy ott sokszor vannak kétségbeesett pillanatai az embernek. Tessék meggondolni: Mártonffy tragikus alak. Akasztófára juttatta a barátját, hogy bebizonyítsa a hűségét. Tessék megmondani nekem, hogy élhet ekkora teherrel a vállán? Mit számít az, ha a halálos

ítélet vagy a kegyelem után egy ilyen ember kijelenti, becsaptatok, ellenség vagyok. Ezek csak szavak. De én láttam ezt az embert összetörve, sírva. Nem tudom, mit mondjak. Azt gondolom, ha a párt most visszaadja Mártonffy szabadságát, és bizalommal lesz iránta, minden bizonnyal meghálálja.

– Nem az ő hálája itt a lényeg, Iványi elvtárs – mondta töprengve Kolozs. – De lehet, hogy igaza van. Beszélek vele. – Az órájára nézett. – Az a feladatunk, hogy felderítsük az igazságot. Ez nem bíróság, mi a párt megbízottai vagyunk. Tudnunk kell, hogy a börtönben mi történt magával. Kik viselkedtek magával embertelenül...

– Vagyis a szakaszvezetőkre és az őrmesterekre panaszkodjam?

– Mindenkire, aki kegyetlenkedett veled – mondta Földi.

– Arról van szó – szólalt meg újból Kolozs –, hogy ha a párt vezetői közül mind többen megismerik, hogy maguk mi mindenben mentek keresztül, velünk együtt fognak küzdeni a lenini normák visszaállításáért. Ne a felelősségre vonásra gondoljon, hanem az igazságra. A Központi Vezetőségnek meg kell ismernie a teljes igazságot. Magának nincs joga hozzá, hogy eltitkolja. Ért engem?

– Értem, Kolozs elvtárs.

– Én azt sem bánom, ha leírja. Tekintet nélkül a személyekre.

– Kolozs elvtárs – mondta Péter –, én dolgozni akarok, nem emlékezni. Helyezzenek el valahová minél előbb, és intézzék el, hogy felvegyenek a Közgazdasági Egyetem esti tagozatára. Tanulni és dolgozni akarok. Nem akarom átélni még gondolatban sem a történeteket.

– No jól van – mondta Kolozs, és felállt. – Most el kell mennem. De még beszélgetünk. Vízontlátásra. – Kezet fogott és elment.

– Ne haragudj, Péter – mondta Földi, mikor magukra maradtak –, ha azt mondom, hülye vagy.

– Lehet. De miért nem érted meg, hogy felejtetni akarok?

– Mert vannak dolgok, az isten verje meg, amit nem szabad elfelejtetni.

Cigarettára gyújtott, megkínálta Pétert is.

– Unalmas volt egyedül? – kérdezte, és arra gondolt, vajon egyesek miért gyűlölik ezt az embert? Miért állítják, hogy ellenség lett?

– Nem unatkoztam – mondta Péter. – Voltál rab, tudod, az ember sok mindennel el tudja foglalni magát. Észre sem veszi, és már este van.

– Talán még napirended is volt, ébresztőtől a takarodóig... Mivel kezdted a napot?

Péter a gyorsan fogyó cigarettát nézte. Mennyire nincs már jelentősége ennek sem. Akkor gyújt rá, amikor akar.

– Tornáztam. Fekvőtámasz...

– Hányszor nyomtad ki magad?

– Ha jó volt a hangulatom, negyvenszer. Aztán nyújtott karral emelgettem a vödröt. Jobb karral többször, mert a bal karom erősebb, mindig is erősebb volt. Aztán megmosdottam tetőtől talpig. Utána takarítás, reggeli, majd egy-egy óra történelem, földrajz, matematika, irodalom. Öt kilométer gyaloglás. Öt kilométer, az tízezer lépés...

– Közben számoltad, hogy kifáraszd magad – mondta Földi. – Ismerem. Én este verseket mormoltam magamban, de ha többen voltunk, néha hangosan is. Sokat gondolkodtam rajta azóta is, hogy ilyen helyzetben miért menekül a versekhez az ember.

Egy ideig versekről beszélgettek. Földi elmesélte, hogy személyesen ismerte József Attilát, sokszor találkozott vele a Japán-kávéházban.

– Nem tudom, Attila, ha élne, most milyen verseket írna.

Hirtelen elhallgattak, mintha kifogytak volna a témából, holott Péter párttagságáról még egyetlen szót sem ejtettek. Mondta is Földinek, aki csak legyintett. Világos minden, magyarázta, a bíróság felmentő ítélete itt van nála. Megy minden a maga útján. Legfeljebb a lakással lesz probléma, de azt is megoldják.

– A dossziédban itt van néhány vallomás is rólad. Például Vargáé.

– Nem voltunk jóban. Képzem, mit írt rólam – mondta Péter.

– Tessék, olvasd el. Nagyon tanulságos. – Kivett a dossziéból egy

köteg gépírásos papírt, és átadta Péternek. – Megjegyzem, azt a bizonyos csirkefogót már letartóztatták.

– Kire gondolsz?

– Dér Endrére. Ha jól emlékszem, így hívják.

Péter bólintott, és keserű emlékek jutottak eszébe. Mikor fog-nak ezek az emlékek elszürkülni? Soha? Egyik este Sára azt mondta: „Csak akkor, Péter, ha kidobjuk magunkból. De ez csak akkor sikerülhet, ha beszélni merünk róla. A szembenézés a feledés, a lidérces emlékektől való megszabadulás egyetlen útja.”

„Lehet, hogy mégis igaza van?” – gondolta Péter, és olvasni kez-dett.

„Iványi, miután elkerült az asztalosoktól, együtt dolgozott Mitics Jovával az úgynevezett pincéseknél. Nyolcan voltunk, Mitics lett a brigádvezető. Fehér sapkát kapott és tiszta, egészen új rabruhát. A bal csillag egyik pincéjében dolgoztunk, a raktárak előtt. A kony-ha részére készítettük elő a főznivalót, fogadtuk a liszt-, bab-, borsó-szállítmányokat, zsákoltunk, rendben tartottuk az élelmiszerraktára-kat, tisztítottuk a burgonyát, babot, borsót. Zánkai őrmester minden reggel kiadta Miticsnek a napi munkát, ránk zárta a raktár ajtaját, és nyugodtan dolgozhattunk. Örök csak akkor vigyáztak ránk, ami-kor reggelenként a friss kenyeret darabszámra átvettük, vagy amikor a szalonna- és a konzervraktárban volt munkánk, nehogy eszébe jusson valamelyik rabnak, hogy megdézsmálja a készletet. A lopást szigorúan büntették. Tulajdonképpen nem volt ez rossz munka, elég sokat voltunk a szabad levegőn, az étel mennyiségére sem panaszkodhattunk. Én, mint már említettem, előzőleg az egyik tiszántúli megye rendőrkapitánya voltam. Negyvenkét éves múltam, amikor ötvenegyben váratlanul letartóztattak, és hamis vallomások alapján elítéltek. Alacsony termetem, a normálisnál hosszabb és vékonyabb orrom miatt állandóan gúnyoltak, nemcsak a börtönben, hanem már előbb, az illegális mozgalomban is. Még akkor rám ragadt a Cyrano név, és később, a felszabadulás után is így emlegettek. Egyébként angyalföldi születésű vagyok, ott nőttem fel, ott ismerkedtem meg a mozgalommal, és ott lettem párttag. A negyvenkettes nagy lebu-kásokat megúsztam, sikerült Szabolcsban elrejtőznöm, ott ért a fel-

szabadulás. Tanult szakmám: szerkezeti lakatos és hegesztő, de negyvenöt óta nem volt szerszám a kezemben. Miután az illegalitásban megismertem a vidéki életet, az Ideiglenes Kormány belügyminisztere kinevezett Szabolcs megye rendőrkapitányának. Azt tartották rólam, hogy kérlelhetetlenül szigorú vagyok, de nemcsak másokkal, hanem önmagammal is. Volt ebben igazság. Értsék meg, az én életem értelme a mozgalom. Akkoriban gúnyosan azt a hülyeséget terjesztették rólam, Varga Mihály annyira mozgalmi ember, hogy ott-hon a feleségét is elvtársnőnek szólítja. Persze ez nem volt igaz, de megfelelt a valóságnak, hogy nemigen bizalmaskodtam senkivel, még a barátaim feleségét sem szólítottam a keresztnévükön. Azt is meg kell érteniök, hogy annyi csalódásban volt részem, annyi rafinált árulást éltem át, hogy bizalmatlan lettem. Persze ez alkati kérdés is. De én nemcsak a gyakorlatból, hanem a Bolsevik Párt történetéből is éberséget tanultam. Azt vallottam mindig, ma is: a pártért szenvedni dicsőség, meghalni érte kötelesség. A párt árulói számára nem lehet kegyelem. Iványiék nem tudták, milyen vádak alapján ítélték el, mert nem beszéltem az ügyemről, csupán annyit mondtam, ártatlan vagyok, valami félreértés áldozata.

Ötvennégy márciusában a konzervraktárban dolgoztunk. Nagy volt a hőség, a zárt ablakokon besütött a tavaszi napfény, átmelegítette a második emeleti helyiséget. A falak melletti „trepniken” mázsaszám állt a szárított bab, szárított burgonya, borsó, a hosszú asztalokon pedig a szárított sárgarépa. Reggel óta a zsákokat forgattuk, raktuk át egyik helyről a másikra: hogy ennek mi volt az értelme, senki sem tudta. A brigád öt tagja egy másik raktárban dolgozott.

Mitics megengedte, hogy rágyújtsunk, azt mondta, vállalja a felelősséget. Én nem voltam hajlandó rágyújtani, mondván: a parancs, az parancs. Félrehivtam a brigádvezetőt, és arra kértem, tartsa be az előírásokat, mondván, ha az elvtársak úgy látják, hogy nem szabad dohányozni, akkor annak bizonyára jó oka van. – Neked elvtársaid ezek a fasiszták? – kérdezte indulatosan Mitics, az örökre célozva.

– Igenis az elvtársaim – mondtam határozottan, és kifejtettem,

hogy én, a magam részéről, szörnyű tévedés áldozata vagyok. Mitics ekkor egyszerűen lehülyézett. Nekem sem kellett több. Végül is tisztázzunk valamit egyszer és mindenkorra, Mitics elvtárs – mondtam fegyelmezetten: – Rajkék árulók voltak.

Ezt akkor szentül hittem, és őszintén szólva még most sem látok tisztán.

Mitics megkérdezte:

– Ki mondta neked ezt a marhaságot?

– A párt – mondtam hevesen.

– A pártnak nincs szája, nincs nyelve – szólt közbe Iványi, mert mondanom se kell, hogy ők ketten egy nótát fújtak. No, meg velük tartott Keserű István is. Én tiltakoztam:

– Visszautasítom ezt a hangot! – kiáltottam oda nekik. – A párttal nem lehet gúnyolódni.

– Ha Rajkék árulók voltak – mondta Mitics –, akkor mi is azok vagyunk.

– Pontosan erről van szó – vágtam a szeme közé.

Iványi rám támadt:

– Ezek szerint ebben a rohadt börtönben egyedül csak te nyaralsz ártatlanul.

– Ez meggyőződése – mondtam határozottan.

Mitics erre megint lehülyézett, és megvetően azt mondta:

– Szerencsétlen ember.

Két hétig Zánkai őrmestert Dér Endre helyettesítette. A rabok egymás között Menyétnek csúfolták. Tudott volt, hogy a bajtársai sem rajongtak érte, alattomos embernek tartották. De betéve tudta a szolgálati szabályzatot, a felettesei nem adhattak olyan parancsot, amit Dér ne teljesített volna kifogástalanul. Szerette a szolgálatot, azt hiszem, legszívesebben éjjel-nappal a börtön falain belül tartózkodott volna, talán azért, mert ott érezte és élvezte a hatalmát. Társaitól örömmel vette át a szolgálatot, ezért nemigen veszték össze vele. Dér Endre sokoldalú ember volt, akármelyik szakmában sokra vihette volna. Mestereket megszégyenítő ügyességgel kezelte a forgácsológépet, rövid idő alatt elvégezte a legbonyolultabb munkát is, ezredmilliméternyi pontossággal. Villannyal vagy autogénnel olyan

tökéletes varratokat csinált, hogy azokat már nem is kellett köszö-
rülni. Valamikor Dajcunnak hívták, édesapja a háború alatt magya-
rosította meg a nevét. Azután az öreg Dért bevonultatták katoná-
nak. A fronton lázadást szervezett, mire büntetésül nyilvánosan fel-
koncolták. Azt beszélték a szemtanúk, hogy az utolsó pillanatig a
szabad, független Magyarországot élte, és ez így is történt, utána-
néztem. Feleségét a visszavonuláskor a németek egy zempléni falu-
ban agyonlőtték. Fiuk, Dér Endre ezért gyűlölte a fasisztákat, s
külön örült, amikor ötvenben börtönszolgálatra osztották be.

A fasisztáknál még jobban gyűlölt minket, elítélt kommunistákat,
közülünk is különösen az értelmiségi származásúakat. A Kozma ut-
cai büntetőintézetben a mérnökök, fordítók külön épületben laktak.
Ott is dolgoztak, viszonylag emberi körülmények között, zárkájuk
tisztá, korszerű volt, amiben semmi rendkívüli nem volt, hiszen ér-
tékes munkát végeztek a népgazdaság számára, bizony sok talál-
mány, újítás született a vasrácsos ablakok mögött. Dér, a szíve sze-
rint, egytől egyig kiírtotta volna őket. Ha módjában állt, megkese-
rítette az életüket, szerencsére a mérnöki és fordítói »iroda« többi
őre ebben a legtöbbször megakadályozták. A lakatosüzemet telje-
sen Dér Endre irányította. Mitics még ott ismerte meg, és nemegy-
szer megfogadta magában, hogy a legelső alkalommal megöli. Így
aztán most nem nagy örömmel vette tudomásul, hogy Dér Endre
fogja helyettesíteni Zánkait. Iványi tudta, hogy a barátja mit érez,
és halkan csitította. Egymás mellett ültünk a padokon, közvetlenül a
hideg kazánok mellett, némán, még rágyújtani sem mertünk, pedig a
dohányzást a parancsnokság engedélyezte. Mitics a kazánnak támasz-
kodott, közvetlenül Iványi mögött, szemben vele és mellettem báró
Zay lovassági tábornok állt, akit életfogytiglani börtönre ítélték de-
mokráciaellenes szervezkedésért. Iványi szomszédja Vaczinek Ele-
mér volt, Peyer és Kéthly lelkes híve, aki már a háború előtt is a
Szociáldemokrata Párt titkárságán dolgozott, hivatásos párttisztvisé-
lőként, és minden erejét latba vetette, hogy a két munkáspárt egye-
sülését megakadályozza. Hatvanéves, magas, kövér ember volt, min-
dennap várta, hogy az amerikaiak bevonuljanak az országba, és ki-
szabadítsák őt. A többiek, többnyire fiatalok, húsz és harminc év

közöttiek voltak, különféle állam- és demokráciaellenes bűncselekmények elkövetéséért raboskodtak, elvakult vagy félrevezetett emberek, akik egymást túllicitálva dicsekedtek »nagyszerű« hőstetteikkel, és a vallatás során elszenvedett megkínzatusukkal, Anton Mrazičot kivéve, aki nem állt szóba senkivel sem. Iványi szemmel láthatóan kedvelte a szerb fiút, aki tizennégy éves korában lett a jugoszláv partizánhadcsapat harcosa, és ötvenkettőig Szegeden, a Tito-ellenes szervezetben dolgozott, majd váratlanul letartóztatták, és arra akarták kényszeríteni: vallja be, hogy provokátor, a jugoszláv felderítő szolgálat embere. Nem vallotta be, mert nem volt az, ennek ellenére tíz évre elítélték. Megrendült, szótlanná vált, hónapok óta az öngyilkosság gondolatával foglalkozott. Az örök többsége szimpatizált vele, csak Antonnak szólították, s amiben tudtak, kedveztek neki. Mitics is kedvelte a nála valamivel fiatalabb Mrazičot, néha szerbül beszélgettek is egymással.

Dér szakaszvezető szúrós tekintettel nézte Mitics Jovót. Én azon csodálkoztam, hogy mind ez ideig nem kötekedett vele. Nem sokáig tartott a kínos csend, mert Dér megkérdezte Miticset, ellenőrizte-e a kések állapotát. Mitics megfordult, tisztelettudóan jelentette; minden kés az előírásnak megfelelően tompa.

– Helyes – mondta Dér, aztán megkérdezte: – És maga miért nem dolgozik?

– Tisztelettel jelentem – mondta Mitics –, nem az a feladatom. A parancsnok úr...

– Kuss! – ordította Dér Endre. – Üljön le, és maga is dolgozzon!

Hallottam, hogy Iványi halkán súgta:

– Ne vitatkozz vele, ülj le és melózz.

Mitics leült Iványi mellé, és hámozni kezdte a krumplit. Dér pedig cigarettára gyújtott, és oda ment, ahol azelőtt Iványi állt. Fújta a füstöt, és mereven rám nézett. Nem tagadom, egyre idegesebb lettem. Mindjárt kiderül, hogy volt is okom rá. Dér elém lépett.

– Mondja csak, maga szarházi... magához szóltam, Varga – feleltem a fejemet –, maga krumplit tisztít vagy szobrászkodik? Ehhez sem ért? Egy szar krumplit nem tud megpucolni? Álljon föl, ha magával beszélek!

Engedelmesen fölalltam, egyik kezemben a kés, másikban a gondosan meghámozott burgonya. Zavaromban nem tudtam, mit válasszoljak. Dér szakaszvezető rám ordított:

– Tegye hátra a kezét!

Sajnos, a lábam remegni kezdett, és a tetejében hányinger fogott el.

– Szíve szerint most leszúrna, ugye? – lépett egészen közel hozzám Dér Endre. – Kérdeztem!

– Miért tenném? – válaszoltam halkan, de ő tovább provokált. – De csöndes, de nagyon csöndes most az ezredes elvtárs.

Szédültem, a hányinger egyre erősebben kínozott, az erőlködéstől, hogy visszatartsam tetőtől talpig úsztam a verejtekben. Dér folytatta:

– Most be van szarva, ugye?

– Tisztelettel jelentem – buggyant ki belőlem –, hányingerem van.

– Nekem pedig reumám – nevetett rám a szakaszvezető. – Egyébként ha háyni merészel, felnyalatom magával.

Nem bírtam tovább. Számból kitört a hányadék, és olyan rosszsullét fogott el, hogy megtántorodtam. Iványi ugrott fel, átkarolt, hogy el ne essem, mert úgy dülöngéltem, mint a részeg, kezemet pedig a gyomromra szorítottam, mintha megszúrtak volna.

– Maga üljön csak vissza a helyére – mondta Dér Iványinak.

– Ez az ember rosszul van, nem látja, szakaszvezető úr, hogy rosszul van?

– Na és? Legföljebb megdöglik – felelte durva hangon Dér Endre. – Egy árulóval kevesebb lesz. Egy csirkefogóval kevesebb.

– Nem vagyok áruló! – kiáltottam közbe.

Dér ráordított Iványira:

– Azt mondtam, hogy engedje el.

Iványi óvatosan a fal mellé állított, elengedett, én meg lecsúsztam a betonra.

Szerencsére ennyivel megúsztam az első napot. Ebédnél mi hárman félreültünk. Dér is ebédelni ment, ránk zárta az ajtót. A többiek a tábornok körül gyülekeztek, akinek a zubbonyát délelőtt akaratla-

nul lehánytam. Kiss Mátyás, volt bármixer, szolgálatkészzen felajánlotta a tábornoknak, hogy vegye le a zubbonyát, percek alatt kintisztítja, a Jerevánban megtanulta, hogyan kell gyorsan tisztába tenni a vendégeket.

– Te ismered valahonnan ezt a rohadt tróger? – kérdezte Mitics.

– Kiss Mátyást?

– Nem, Dér Endrét.

Bólintottam.

– Nálam volt próbarendőr. Egyszer valamiért harminc napra lecsukattam, aztán kitettem a szűrét a rendőrségről. Fogalmam sincs, hogy került a Hatósághoz. Már Vácott rám szállt, mintha megfogadta volna, hogy kicsinál. Üldöz, valósággal üldöz engem.

– Hát akkor miért nem magyarázod meg neki, hogy te ártatlan vagy? – szegezte nekem a kérdést Mitics. – Mért nem mondd meg neki, hogy ne veled szórakozzon, hanem velünk, bűnösökkel? Mert ugyebár csak mi vagyunk árulók és ellenségek.

Iványi idegesen rászólt:

– Ne hülyülj, Jovó. Ez az idő nem alkalmas rá – ezt mondta.

Mitics nem válaszolt. Felállt, az egyedül ebédelő Mrazičhoz ment, leült mellé a lócára.

– Nem értem – mondtam Iványinak –, hogyan barátkozhatsz ezzel a titóistával? – Mert bevallom, Miticset én igenis árulónak tartom.

– Furcsa ember vagy te, Varga – mondta Iványi. – Jovó becsületes ember, nem ma ismertem meg.

Nem válaszoltam, mert Mitics felállt, és hangosan azt mondta:

– Vége az ebédidőnek, gyerünk melózni . . . Öreg – fordult a lovassági tábornokhoz –, oszlassa fel a parlamentet. Te meg – mondta a bármixernek – befejezed a ruhatisztítást, és két emberrel nekiállsz, felnyitod a káposztáshordókat. Átmérítek, aztán adagoljátok.

– De rohadt hajcsár vagy szocialista létedre – mondta a mixer. – Miért olyan sürgős? Nem hajtottunk eleget? Meglátod, rossz vége lesz ennek. Én mondom neked.

– Elég volt a dumából, mozgás, melózni – felelte Mitics.

A bármixer átadta a kitisztított darócot a tábornoknak, aztán dühösen Miticsre nézett.

– Ilyen kicsi leszel – mondta, és mutatta a kisujját. – Még ennél is kisebb. És jó volna, ha tudomásul vennéd, te éppolyan szar fegyenc vagy, mint mi.

– De nagy a pofád! – Mitics csak ennyit mondott.

– Lesz még nagyobb is, Mitics elvtárs. Sokkal nagyobb. Eljön még az a nap, amikor az elvtárs a mulatóm ajtaja előtt fog koldulni. Érted? Ott fogsz ülni, én meg lányokkal . . .

– Most már elég legyen, mert szétverem a pofádat! – Mitics fölugrott, és már-már nekirohant Kiss Mátyás volt bármixernek, de Iványi közéjük ugrott, nehogy összeverekedjenek. Éppen idejében, mert az ajtóban megjelent Dér Endre.

Akkor éjszaka alig aludtam valamit.

Néhány nap múlva lisztszállítmány érkezett. Már előző nap észrevettem, hogy Vaccinek Elemér vezetésével a lovassági tábornok és a többiek gyanús pillantásokat váltanak egymással, sutognak, sokat sejtetően bólogatnak, s arcukra észrevehetően kiül az izgalom. Mitics is láthatta ezt, mert megkérdezte Vaccineket, hogy »miről számokolnak« egymás között, mitől olyan élénkek, de a tábornok alattomosan azt mondta, valószínűleg örülnek a korai tavasznak, ő például azért vidám, mert éjszakánként nagyszerű álmai vannak, napok óta az első szeretőjével álmodik, és akkorákat zöcskölnek, hogy a börtön falai is beleremegnek. Én rosszkedvű voltam, minden tagom fájt, mert az előző napon Dér Endre szakaszvezető a fürdőben megpofozott, összerugdalt, s azt mondta, ha panaszkodni merek, azonnal kinyír. Mrazičtól tudtuk meg végül is, hogy Vaccinekék »már tudnak a változásról«.

– Miféle változásról? – kérdezte Iványi.

A belső raktárban takarítottunk, a többiek nem hallották a beszélgetésünket.

– Beszélnek összevissza – mondta Mrazič. – Azt mondják, a politikai foglyok hamarosan kiszabadulnak, mert Nyugat-Európa fel akarja szabadítani a rab nemzeteket. Ezért aztán itt is kapkodás van, az országban pedig nyugalanság.

– Ez hülyeség – mondtam.

– Lehet. De, hogy ezek készülődnek, az biztos. Nem szeretnék most az ávosok bőrében lenni – válaszolta Mrazič, aztán Iványihoz fordult. – Mondd, Iványi, miért utálják olyan sokan Miticset? Mert az nem igaz, mennyire gyűlölik, különösen a tábornok úr. Azt terjeszti, hogy Mitics rettenetesen megkínozta . . .

– Te ezt elhiszed? – kérdezte Iványi.

– Engem is megverték – mondta Mrazič.

– Engem is – mondta Iványi, és kicsavarta a rongyból a vizet. – Anton, te kommunista vagy, igaz? – kérdezte a fiatal Mrazičtól.

– Az vagyok.

– Amikor elindultatok a hegyekből, hogy felszabadítsátok a népet, és valamelyik faluban vagy városban elfogtátok a csendőröket, az ilyen tábornokhoz hasonló fickókat, mit csináltatok velük? – kérdezte Iványi.

– Agyonlőttük őket – felelte Mrazič. – Hiszen háború volt. Forradalmi háború.

– Na látod, erről van szó, Anton. Mitics túl indulatos, vad. De sohasem ütött meg egyetlen ártatlan embert sem. Sem kommunistát, sem pártonkívülit. Nem kényszerített egyetlen embert sem arra, hogy hamis jegyzőkönyvet írjon alá. Érted, Anton? És ezt jól jegyezd meg. – Délben elmondta Miticsnek, hogy mit hallott Antontól. Miticsnek megcsikordult a foga. – Tudod, ki ez a báró Zay Loránd tábornok?

– Nem tudom – mondta Iványi.

– A Botond Harci Szövetség vezetője. Na de várj csak. Nem hagyom én ezt annyiban.

Ebéd után lencsét tisztítottunk. A tábornok Miticcsel szemben ült. Nem tudtuk, Mitics mire készül, csak láttuk, hogy feszülten figyelte a tábornokot. Dér Endre valahová elment, nyugodtan dohányozhattunk, beszélgethettünk. Egy Bécset megjárt fiatal műszerész, akit az amerikaiak beszerveztek, és átdobtak Magyarországra, nagy élvezettel mesélte színes szerelmi kalandjait, a legapróbb részletet sem hallgatva el. Aztán hirtelen csend lett.

– Most magán a sor, tábornok – mondta Mitics. – Meséljen. Maga nagyszerű mesemondó.

– Egy úriember – válaszolta kimért nyugalommal a tábornok – nem beszél a nőügyeiről. Ez nem volna fair, kérem.

– Nem arra gondoltam, tábornok – mondta Mitics. – Én is tudom, hogy egy lovassági tábornok nem követne el ilyet. De ne a nőügyeiről, hanem a Botond Szövetségről meséljen. Gondolom, érdekli a barátait, micsoda regénybe illő hősiességgel harcoltak a kommunista zsarnokság ellen. Jó, hogyha tudják ezt a szaktársak is, a »bukfenc« után még nagy hasznát vehetik. Sokan várnak ám a húsfazékre, tábornok. Nagy a tülekedés. Ha lemarad, egy zászlóalj sem kap, pedig maga, úgy tudom, hadügyminiszterségre pályázik. Meséljen hát. Ez életbe vágóan fontos lehet. Maga hős volt. Sokat szenvedett. Igazságtalan lenne, ha a többi tábornok kisemmizné, elhalásznák az orra előtt a miniszteri bársonyszéket.

– Mit akar tőlem, Mitics? – kérdezte a tábornok idegesen. – Miért nem hagy békén? Engem jogerősen elítéltek. Maga éppen olyan rab, mint én. Nincs joga, hogy maceráljon.

– Nem macerálom, tábornok úr, ha ez lett volna a látszat, elnézést kérek. Sőt, tulajdonképpen tanácsot szeretnék kérni magától.

– Tanácsot? Tőlem?

– Igen. Egy becsületes, öreg katona tanácsára lenne szükségem. A tábornok gyanakodva nézett Mitics arcába.

– Miről van szó?

– Kényes ügy – mondta, lehalkítva a hangját, Mitics. – Tegnap ugyanis Baktai főhadnagy a takarítóbrigádból bizalmasan beszélt velem.

– Baktai?

– Igen.

– Mit akart?

– Könyörgött, mondjam meg neki, hogy a szervezetüket ki árulta el. Le akarnak számolni az árulóval.

– És mit mondott neki? – kérdezte remegő hangon a tábornok.

– Becsülöm magát, Baktai – mondtam neki –, mert annak idején tisztességesen viselkedett. De nem árulhatom el, hogy ki köpte be magukat, mert erre szavamat adtam az árulónak. Helyesen tettem, tábornok úr?

Zay zavartan nézett maga elé, lencsét válogató ujjai mozdulatlanul pihentek az asztalon. – Azt hiszem, igen – mondta végül.

Mitics cigarettát sodort, rágyújtott, de tekintetét nem vette le a tábornok sovány arcáról. – És ha az áruló hazudik? Ha azt meséli fűnek, fának, hogy én személyesen megkínoztam őt?

– Talán nem bántottad? – kérdezte Vaccinek.

– Egyetlen ujjal sem. Naponta pörköltöt, bécsi szeletet, gyümölcsöt, feketekávét, még konyakot is kapott. Amikor behozták a szobámba, azt mondta: „Uraim, vesztettem. Katonaember vagyok, tudok veszíteni. Elmondok mindent, de adják szavukat, hogy vallo-másomat diszkréten kezelik.”

– Szavamat adtam. Nos, tábornok úr, mi a véleménye? Így történt ez az eset? – fordult Mitics a tábornokhoz.

A vén gazember arcából kifutott a vér, megtántorodott, és hátraesett a cementpadlóra. A többiek ijedten nézték.

– Emeljük a farácsra – mondta Mitics –, mert még felfázik a szerencsétlen.

Valaki azt mondta, orvost kellene hívni.

– Hát telefonáljon valaki orvosért – válaszolta Mitics. – Be van zárva az ajtó. Különben is nemsokára magához tér... Gyerünk me-lőzni.

Hamarosan visszajött Dér Endre is. A tábornok még nem volt egészen magánál. Iványi támogatta, Mitics pedig jelentette, hogy Zay rosszul lett, de már jobban érzi magát.

– Mi van magával, vén tróger? – kérdezte Dér a tábornokot. – Beteg? Vagy szimulál?

Zay még nem volt egészen az öntudatánál, nem értette a kérdést, csak látta, hogy a szakaszvezető hozzá beszél, ezért szolgálatkészén vigyorgott.

– Rosszul volt, szakaszvezető úr, tisztelettel – mondta Iványi –, és még nem tért egészen magához.

Dér arca elsötétült. Sapkáját hátrtolta, fekete haja alacsony homlokába hullt.

– Magát kérdezte valaki? Hogy merészel engedély nélkül po-fázni? – Iványi összeszorította a száját és hallgatott. – Már régóta

figyelem magát – folytatta vészajtóslóan Dér szakaszvezető. – Vigyázzon, Iványi, nagyon vigyázzon, mert kihúzza a gyufát. – Miticshez fordult. – Ezt a vén szarházit pedig írassák fel orvosi vizsgálatra. Ha beteg, nem dolgozhat. Nekem egészséges emberekre van szükségem.

Ezzel kezdődött a baj. Ha az orvos megállapítja, hogy a tábornok nem egészséges, kitiltják a munkából, az pedig a legszigorúbb büntetéssel egyenlő. Kevesebb kosztot kap, nem dohányozhat, reggeltől estig nézheti a falat.

Vaczinek Elemér ezért felemelte a kezét, aztán engedélyt kért, hogy jelenthessen. Viselkedése alázatos, a megköveteltnél tiszteletudóbb volt. Mindenki tudta, hogy Dér Endre valamiért kedvelte az idős embert. Tény, hogy Vaczinokkal sohasem gorombáskodott.

– Na mi van? – kérdezte.

Vaczinek elmondta Zay rosszullétének előzményeit. Pontosan, szinte szó szerint, hűvös tárgyilagossággal. Arra számított, hogy a szakaszvezető ugyanúgy meg fogja érteni Mitics tanmeséjét, mint ahogyan mi valamennyien megértettük. De nem egészen így történt. Dérnek felderült az arca.

– Ezt miért nem jelentette, brigádvezető?

– Nem tartottam fontosnak – felelte Mitics.

– Én viszont annak tartom. Nagyon fontosnak. Szóval maga hivatalos titkokat pofázik el a fasisztáknak? Vegye a cuccát, és nyomás. Vaczinek, maga, míg visszajövök, vigyázzon a rendre. Duma nincs. Készüljenek fel a liszthordásra.

Alighogy kattant a zár az ajtóban, Péter Vaczinekre támadt.

– Aljas alak vagy. Tudod, hogy mit csináltál?

– Tartsd a szád, Iványi! – vágott vissza Vaczinek. – Nekem nincs bajom veled, ne kényszeríts rá, hogy rólad is jelentést tegyek.

Iványi dühöngött, és megfogadta, hogy ha Miticsnek bántódása lesz, Vaczinokat agyonveri.

A szakaszvezető cgyedül jött vissza; szemmel láthatóan jókedvű volt. A brigádot kivezette az udvarra, a lisztraktárhoz, ahol már türelmetlenül várakozott a háromtonnás Csepel-teherautó vezetője,

egy fiatal, nagydarab őrmester. Alaposan leszidta a szakaszvezetőt: az ő idejéből ne szórakozzon, az istenit! Fél órája áll itt és vár.

– Jól van, komám, mit balhézol? – felelte kedélyesen Dér Endre. – Fasza gyerekek ezek, percek alatt lerámolják ezt a három tonnát... Na gyerünk, csavargók! Mozgassa meg a bandát, Vaczinek. Tatár, Baksa, fel a kocsira, két ember a csúszdához, Iványi, Varga, Mrzič, maguk hordják, a többiek pedig lent várják, és a fal mellé rakják a zsákokat. Majd utána felstószoljuk. Nyomás! Sisteregjen a föld a talpuk alatt.

Tulajdonképpen nem volt különösebben nehéz munka. Ha a nyolcvanöt kilós liszteszsákot a két adogató a súlyt jól elosztva tette a vállunkra, a csúszdáig – hat-nyolc méterre volt az autótól – el tudtuk vinni. Különösen Iványi és Mrzič, akik hozzám képest erősek, izmosak voltak. Jómagam, bár éreztem a derekamat, a lépéseknél a térdemet, erőmet összeszedve, szó nélkül vittem a nehéz terhet, rádobtam a csúszdára, és futólépésben igyekeztem vissza az autóhoz. Dér Endre közben szünet nélkül szidott, gúnyolt. Ez nagymértékben idegesített. Ne tántorogjak, ne sajnáltassam magam, ne vágjak olyan szenvedő pofát, finomabban ejtsem a zsákot a csúszdára, mert a zsák is a nép vagyona, és egy volt megyei rendőrkapitánynak, aki elárulta a munkások államát, legalább ennyit tudnia kéne, ilyenekkel idegesített, aztán rám üvöltött:

– Futás! Azt mondtam, futás, nem hallja?

Jól láttam, hogy a testes őrmester undorodva nézi és hallgatja a szakaszvezető ordítását, nem is bírta sokáig, megfordult, és elsétált a gépkocsitól. Mindenki látta, hogy egyre jobban lihegek, arcom eltorzul, izmaim görcsöt kapnak. Amikor újabb zsákot dobtam a csúszdára, és megfordultam, észrevettem, hogy a szakaszvezető a gépkocsi platóján áll. Rosszat sejtve indultam visszafelé. Szemközt jött velem Mrzič. Én már a kocsinál álltam, háttal a platónak, két kezemet a vállam fölé emelve. Mint később megtudtam, Dér Endre intett Bakának, hogy emeljék fel a zsákot. A műszerész és Tatár engedelmeskedett, a zsák most egy méterre lehetett a fejem fölött. Persze én ezt nem láttam.

– Ne! – hallottam Iványi hangját. – Szakaszvezető úr! Ne! – De

elkészt. A nyolcvanöt kilós zsák a nyakamba zuhant, leterített. Végigvágódtam, fejemet bevertem egy kődarabba. Ott maradtam fekve. Elájultam.

Később elmondták, hogy Iványi azt kiabálta, a szakaszvezető fasiszta, és neki akart rontani Dér Endrének, de mielőtt megüthette volna, Mrazič mellette termett, megragadta a karját, és hátrább lökte. Dér elsápadt, de tovább üvöltött.

– A falhoz! Álljon a falhoz! Nyomás!

Azt beszélik, Iványi a falnál tehetetlenségében sírva fakadt. Hát ez volt, elvtársak, Dér Endre szakaszvezető. Úgy tudom, még mindig szolgálatot teljesít.”

Péter az asztalra tette az írást, és Földire nézett.

– Dér Endre már őrizetben van – mondta Földi. – Így történt?

– Nagyjából – mondta Péter. – Vargával mi van?

– Visszakerült a rendőrséghez. Sajnos, egyike azoknak, akik ellenzik Mitics rehabilitálását . . . Hanem mondd csak, mi lett, amikor Dér Endre a falhoz állított? Tényleg sírtál?

– Azt hiszem, igen. Idegileg teljesen kikészültem . . . Hogy velem mi történt? Felkísértek a parancsnokságra, és egy ismeretlen, polgári ruhás férfi kihallgatott. Tiszt volt.

– A nevére nem emlékszel?

– Akkor még nem mutatkozott be. Nem volt több harmincnál, sűrű, vörösseszőke haja volt, zöldesszürke szeme, valamikor ökölvívó lehetett, mert az orrát laposra verték. Mondjam el, hogyan történt. Elmondtam. Azzal fejeztük be, hogy végül is teljesen mindegy, a rabnak úgysem lehet igaza. Cigarettával kínált, rágyújtottunk. Akkor azt mondta, nem a véleményemre kíváncsi, hanem arra, igaz-e, hogy a rabok előtt Dér szakaszvezetőt lefasisztáztam? – Igaz. – És komolyan gondolom? – faggatott. – Közben bejött Schusztter Ferenc hadnagy, talán a legrendesebb ember a börtönelöljárók közül. A bokszoelőrrú tiszt rám szólt, hogy folytassam. Mondani akartam valamit, de hirtelen eszembe jutott helyzetem egész kilátástalansága. – Nem lényeges a többi – mondtam –, annak van igaza, akinek a kezében van a hatalom.

Tudod, már régebben megfigyeltem, ezek a tisztok minden alkal-

mat megragadtak, hogy velünk vitatkozzanak, filozofáljanak, talán nem is nekünk, önmaguknak akarták folyton bebizonyítani, hogy igazuk van. Most is így történt. Azt mondta a polgári ruhás:

– A hatalom nálunk a nép kezében van. Itt a börtönben pedig a nép hatalmát mi gyakoroljuk. Maga olyan beosztásban volt, hogy ezt tudnia kéne.

Hallgattam. Fölöslegesnek tartottam az érvelést. Az volt az érzésem, hogy Schuszterék gúnyolódnak velem.

– Miért nem fejezi be a mondatot? – kérdezte Schuszter hadnagy.

– Kérem, hadnagy úr, lefasisztáztam Dér szakaszvezető urat, ha Mrzič nem fog le, valószínűleg nekimentem volna. Tudom mi jár ezért. Csináljanak velem, amit akarnak, csak ne üzenek gúnyt belőlem. – Egymásra néztek. – Gúnyt? Tudtommal mi nem gúnyolódtunk magával, Iványi. Sem én, sem a hadnagy elvtárs. Nem tudom, miről beszél. – Kérem – mondtam –, ön komolyan azt gondolja, hogy Dér Endre szakaszvezető úr viselkedését helyeselné a nép? És azért adott neki hatalmat, hogy ezzel a hatalommal visszaéljen? Varga belerokkanhatott volna abba, amit a szakaszvezető úr csinált vele. – Maga tudja, hogy Vargát miért ítélték el? – kérdezte akkor tőlem Schuszter. – Nem tudom, hadnagy úr. De nem is érdekel. Egy jogerősen elítélt politikai rabbal nem lehet azt csinálni, amit azzal a szerencsétlen emberrel csinálnak. Én tudom, hogy Csengődyt, Dobrovicsot miért ítélték el. És azt látom, hogy Csengődy itt kivételezett személynek számít. Ezt is tudja a nép? – A tiszték hallgattak. – Hadnagy úr, én nem magam miatt beszélek, de voltak és vannak itt olyan emberek, akiknek az életével és a sorsával egyszer el kell még számolniuk a népnek. – Iványi – mondta ekkor figyelmeztetően Schuszter –, én már egyszer megmondtam magának, hogy ne önbíráskodjon. Megmondtam? – Igen. – Miért nem kért kihallgatást? Miért nem mondta meg, hogy mi történik maguknál? – Nem olyan egyszerű dolog ez, hadnagy úr. Rögtön rám sütötték volna a bélyeget, hogy feljelentő vagyok. Most már különben is mindegy.

– Visszakísértek a zárkamba. Rossz hangulatomat még fokozta, hogy a közeli temetőből behallatszott a harangszó. Temettek. Reg-

geltől estig temettek. Jobb helyre nem is építhették volna a börtönt – Valóban, ki kell bírni – mondtam. – De van-e értelme? – Van. Most már van. – Nagyon el voltam kenődve. – Én nem sok értelmét látom. És mi lesz, ha egyszer szabadulunk? Gondoltál erre? Egymást fogjuk vádolni. A bezárt kommunisták többsége utálja Miticset, mert ő is ávéhás volt, és elhiszik a fasiszták rémtörténetét. – Ezzel most ne törődj. Megzavarodtak, ennyi az egész – mondta Keserű. – Ha kiszabadulunk, minden rendeződik. Ne kenődj el.

Köhögött, zsebkendőjével megtörölte homlokát.

– Nos – folytatta –, egy óra múlva értem jöttem, hat nap sötétzárkát kaptam, utána a Kisfogházba vittek. Ott találkoztam később Mártonffyval. Dér Endrének lett igaza. – Bágyadtan elmosolyodott. – Látod, Sándor, ilyen furcsa az élet. Ti javasoltátok, hogy Dér szakaszvezetőt tartóztassák le. Letartóztatták. És ezzel a dolog elintéződött. De azt mondd meg, ki volt az, aki Dér Endrét megvédte, s ezzel további biztatást adott neki? Mert, hogy nem Schuszter volt, az biztos. Azt sem hiszem, hogy Horváth Géza lett volna. Ezért nehéz a ti munkátok, és ezért bizalmatlanok még ma is nagyon sokan. Ne érts félre, én bizakodó vagyok. De ezért nem akarok én szakaszvezetők meg őrmesterek ellen vallomást tenni.

Földi igazat adott magában Péternek. A következő napokban kihallgatta Schuszter Ferencet, Kaszás főhadnagyot, a vörössesszőke, polgári ruhás tisztet és Horváth Géza alezredest. Néhány nap múlva javaslatot tett Kolozs Tibornak, hogy Sárái Zsigmond ellen indításnak pártfegyelmet.

– Sárái? Ki az a Sárái Zsigmond? – kérdezte Kolozs, és a cigarettáját beleügyeskedte a borostyánszipkába. – A Hatóságnál van?

– Ott. Ötvennégyben a büntetőintézetekkel foglalkozott.

– Ez a Dér–Varga–Mitics–Iványi–üggyel kapcsolatos?

– Azzal. Sárái éppen Horváthnál tartózkodott, amikor Schuszter jelentette a kihallgatás eredményét.

Ezután Földi elmondta, amit Sárái Zsigmondról tudott.

– Negyvenkilenc tavaszán került a Hatósághoz, hadnagyként. Sokak előtt ma is rejtély gyors előmenetele, hiszen még most sincs harmincöt éves sem. Beszéltem vele: hallgatag, lassú beszédű, ne-

hezen oldódó, merev ember. Feletteseivel szemben szigorúan megtartja a három lépés távolságot, ugyanezt megköveteli a beosztottjaitól is. Szeret egyenruhában járni. A Ganz Mérőműszergyárból került a Hatósághoz. Időnként felkeresi régi munkahelyét, ilyenkor az ünneplő egyenruháját veszi fel, persze kitüntetéseinek szalagsávjairól sem feledkezik meg. Schusztter hadnagy, mint elmondta, nem rájongott érte, magában „agytröszt ales”-nek hívta. Kaszás főhadnagy, az operatív tisztt, nemrégén került fel Budapestre, az egyik megyei osztályról, ő nem ismeri közelebbiről Sárait. Horváth Géza Sárait még hadnagy korából ismeri, és így jellemezte: alázatos, szolgálatkész, alkalmazkodó. Horváth már kezdetben nagy jövőt jósolt Sárainak. Ismeri, Kolozs elvtárs, ezt a típust: minden taggyűlésen felszólalnak, és mindig a vezetők véleményét ismételgetik. Sárainak tudta, mikor mit kell mondania. Schusztter most részletesen beszámolt arról, hogy mi történt a „pincéseknél”. Kihallgatta Mitics Jovót, Kaszással együtt Iványi Pétert, Mrazičot, Varga Mihályt, meghallgatta a brigádban dolgozó informátorát is. Teljesen világos, hogy Dér Endre szakaszvezető visszaélt a hatalmával. Schusztter is állítja, hogy a szakaszvezető ügyes, használható ember, de tény, hogy Varga Mihályra indokolatlanul rászállt, olyannyira, hogy Varga az idegösszeomlás határán van. Dér írásbeli jelentése nem fedi a valóságot: Mitics semmiféle szolgálati titkot nem árult el. Zay tábornok a rabok közt valóban rémhíreket terjeszt a megkínóztatásáról, amivel nemcsak Miticset kompromittálja, hanem a Hatóságot is. Mitics tulajdonképpen a Hatóságot védte, amikor Zayt leleplezte. Sárain tiltakozott: semmi szükség arra, hogy Mitics megvédje a Hatóságot, az Államvédelem, ha kell, megvédi magát. Mitics, erősítgette Sárain, igenis államvédelmi titoksértést követett el, és Dér szakaszvezető helyesen járt el, amikor a brigádvezetőségről azonnal leváltotta. Amíg elrendeli ellene a fegyelmi vizsgálatot, mondta, Mitics addig magánzárkában marad. Ne feledjék el, tette hozzá, hogy Mitics operatív tisztt volt, ezért sokat tud, és ha fecsegne, sokat árthatna a Hatóságnak. Iványi, Sárain szerint, lázadást követett el. Lehetséges, magyarázta, hogy Dér elvtárs valamiért külön dühös Vargára. De ez a szakaszvezető magánügye. Schusztter súlyosan hibázott, nyilatkoztatta

ki végül, amikor Vargát és Iványit kommunistának tekintette. Ezek az emberek sohasem voltak kommunisták . . .

– Nem, az istent – mondta hirtelen Kolozs az idegességtől felindultan, és úgy nézett rá Földire, mintha az sütötte volna Iványiékra ezt a bélyeget.

Földi közel állt a nevetéshez.

– Horváth majdnem szó szerint ezt mondta Sárainak – folytatta –, és elmesélte neki, mi történt negyvenkettőben az Andrássy lak-tanyában. Akkor bizony Iványi kommunista volt. Sárái azonban továbbra is ennek az ellenkezőjét állította, és azt akarta bebizonyítani Horváthéknak, hogy Iványi rendőri besúgó volt, Vargával együtt. Aztán szabályosan megfenyegette Horváthékat, és fegyelmi eljárást indított ellenük, amiért olvasnivalót, Marxot, Lenint és Sztálint adtak Iványiéknak. Schuszter, hogy a többieket mentse, a könyvek ügyét magára vállalta, s nagyon okosan azzal védekezett, hogy az Iványiéknak adott köteteket a rabkönyvtárból kölcsönözte, és nem otthonról hozta. Sárait azonban ez nem érdekelte, és utasítást adott, hogy Iványit különítsék el, Vargát pedig osszák be olyan munkahelyre, ahol Dér szakaszvezetővel nem találkozhat.

– Gazember – mondta Kolozs dühösen. – Azt hiszem, igaza van. Ilyen embernek nincs helye a Hatóságnál.

15.

Pétert ezerkilencszázötvenöt október tizedikén visszavették a pártba. Kolozs Tibor adta át a párttagsági könyvét. Az átadásnál ott volt Sára is, és utána Kolozs szobájában ültek le, feketekávé mellett beszélgettek. Péter nagyon jól látta, hogy az idős férfi csak tetteti a vidámságot, de nem faggatta, mi bántja, örült, hogy saját dolgai, ha lassan is, de rendeződnek. Kolozs megkérdezte, Sára miért nem kérte párttagságának rendezését. Érti ő, mondta, hogy meg van sértődve, de jegyezze már meg, a pártra nem lehet haragudni, és ez a sértődés nem méltó hozzá. Kinek használ vele? Senkinek. Olyan napokat élnek, amikor minden becsületes kommunistára szüksége van a párt-

nak. Addig beszélt, hogy végül is Sára kiment a titkárnőhöz, megírta a néhány soros levelet, és átadta Kolozsnak. Később átjött Földi Sándor is. Ha itt végeztek, mondta Péternek, menjenek át az Igazságügyi Minisztériumba, keressék meg Varró elvtársat, aki a kártalanításukat intézi. Ha az megvan, hamarosan lakást kapnak. Sajnos, magyarázta, a régi lakásukat nem kaphatják vissza, mert az Sára apjáié volt, Kulcsár professzor vagyonát pedig a törvényes rendelkezések értelmében elkobozták. A lakásban most Jáka professzor lakik, akitől el sem vehetnék. A bizottság úgy döntött, hogy Iványi Péternek a Honvédelmi Minisztérium adjon a saját keretéből egy kétszobás, összkomfortos lakást. Kérész ezredes már tud a dologról, tegnap megkapta a bizottság utasítását.

Tulajdonképpen minden gyorsan és simán ment. Még aznap kaptak pénzt is, most aztán törhették a fejüket, hogy mi mindent vásároljanak. Aztán, ahogy leültek odahaza, és számolni kezdtek, mi mindent kell vásárolniuk, és mi, mennyibe kerül, kiderült, hogy kevés a pénz, hiszen valójában semmijük sincs néhány ruhadarabon kívül. A vásárlást a fakanálnál, seprűnél, személtlapátnál, edényeknél kell kezdeniük, de addig semmit sem vesznek, amíg nem tudják, milyen lakást kapnak majd. Kérész ezredes, bár sajnálkozott a velük történeteken, nem nagy lelkesedéssel intézte a lakásügyüket, panaszkodott, hogy egyszerűen nincs üres vagy a közeljövőben megüresedő lakás, ami Iványi tartalékos vezérőrnagynak megfelelő lenne. Megadott két-három címet a hetedik kerületben, nézzék meg, igaz, a tulajdonosok még benne laknak, de heteken belül megkapják a kivándorló útlevelet, s akkor ők beköltözhetnek. Nem, mondta Sára, a lakások megnézése után, oda ő nem költözik, inkább sátorban lakik vagy istállóban, mint azokban a sötét és koszos bérházakban. Ezt nem kívánhatják tőle. Neki nincsenek luxusigényei, nagyon megfelel a régi lakása, adják vissza a szobáját, a könyveivel, bútoraival együtt, az jár neki, mert a törvény értelmében csak az, apja lakásrészét vehették volna el, az ő két szobáját nem. Péter türelemre intette feleségét, Teréz pedig azt mondta, egyelőre nála meglakhatnak, Marci elalszik a hallban. De Sára azt mondta, ő visszautazik Somogyfajszra. Elutazásuk előtt megtudták, hogy Mártonffyt rehabilitálták, és egy héten

belül az Istenhegyi úton kapott villát. Hát ez szép, ez épületes dolog, ez mindennek a teteje. Péter azonnal felhívta telefonon Földi Sándort, és kicsit emelt hangon elmondta, hogyan szórakozik velük Kérész ezredes. Helyesli, hogy Mártonffy az Istenhegyi úton kapott lakást, de kikéri magának, hogy őt szűk odúba akarják kényszeríteni. Földi megnyugtatta, hogy utánanéz a dolognak, biztosan kapnak majd megfelelő lakást. Utazzanak el nyugodtan, és január elsején egészen új életet kezdhetnek. Egyébként a bizottság megtárgyalta Sára ügyét, és egyhangúan úgy döntött, hogy visszaveszik a pártba. A tagsági könyvét a megyéhez küldik, ott fogja megkapni.

Csendes, békés napok következtek ezután, és Sára úgy látta, hogy Teréz is boldog. Hogyne lett volna az, amikor ilyen szépen együtt van megint a család; most már csak Marci ügyét kell rendbe hozni, aztán örökre elfelejtik a nehéz éveket. Sára is hosszan beszélt Marcival: kötelessége, hogy küzdjön az igazáért, írja meg Földi Sándornak a levelet, és kérje pártból való kizárásának felülvizsgálatát. Marci szeretettel megcsókolta sógornője homlokát, igazán kedves, hogy törődik vele, de higgye el, őrá már nincs szüksége a pártnak.

– Ostoba fráter vagy – mondta Sára –, a pártnak igenis szüksége van rád. Lehet, hogy egyes emberek szívesen látnák, ha örökre eltűnél velünk együtt, de azokkal nem kell törődni.

Közben Péter lépett be a szobába, és később Teréz is utánajött. Sára békülékenyen nézett anyósára, aki Petivel dominózni készült.

– Nehogy meg tessék szólni, anyuka, amiért Marcit agítalom...

– Az a kérdés, mire agítálsz – mondta Teréz, és elővette szemüvegét a ruhája zsebéből.

– Pártembert akar csinálni belőlem – mondta Marci, és cigarettára gyújtott. – Csakhogy én most nem állok kötélnek. Megvagyunk mi itt hármasban nagyon szépen. – Arcáról eltűnt a mosoly, hangja is komollyá vált. – Tisztellek, Sára, és szívből örülök, hogy rendeződött az életetek. Ha valaki megérdemelte, te megérdemelted. De arra kérlek, vegyük le a napirendről az én ügyemet. Elégedjetek meg azazal, hogy jól érzem magam. Tudod, aki egyszer megégette magát, messziről elkerüli a tüzet. Van egy sereg dolog, amit tisztáznom kell önmagammal, és ez mindennél fontosabb. – Péter intett Sárának,

hogy hallgasson. Este pedig az ágyban azt mondta neki, hagyja Marcit, ismerheti már, nem lehet befolyásolni, most nyilván latolgatja önmagában a dolgokat, s ha majd arra a következtetésre jut, hogy be kell lépnie a pártba, akkor kérni fogja ügyének felülvizsgálatát. Addig nem.

– Igazad van – mondta Sára –, és magára húzta a paplant. – De attól félek, hogy az alkohol közben véglegesen leteríti. Attól tartok...

– Ne félj. Mióta itthon vagyok, még nem láttam őt részegen. Meggyőződésem, hogy meg akarja változtatni az életét. Nekem legalábbis effélét mondott. Beszéltem vele Varga Elviráról is. Nyíltan megkérdeztem, miért nem veszi feleségül. Tudod, miért?

– Mert még mindig Mártit szereti.

– Úgy van. Akkor pedig helyes, ha nem veszi feleségül, akit valójában nem szeret.

Sára megfogta Péter kezét, magához húzta.

– De te szeretsz, ugye?

– Mondd, Sára – kérdezte válasz helyett Péter –, miért van az, hogy azok is, akik nyilvánvalóan szeretik egymást, ha kettesben vannak, örökösen ezt kérdezzetik egymástól: Szeretsz? Nagyon szeretsz? Biztosan?

– Mert jó hallani – mondta Sára. – Megcsókolta Péter tenyerét.

– Ami azt illeti, mi igazán nem szoktunk efféléket kérdezni egymástól.

– De azért szeretjük egymást, igaz?

– Én nagyon szeretlek.

Másnap reggel Marci nem állt meg a Kék Darunál, és nem itta meg szokásos féldeci cseresznyéjét, pedig nagy volt a kísértés. Továbbtekerte a pedált, s még a fejét is elfordította. Szitált az eső, csípős, hideg szél fújt, még nem világosodott ki teljesen, mikor a gyárkapuhoz ért.

Nyugtalan és ideges volt, egyik cigarettát szívta a másik után. Egy luxus személyhajó elektromos berendezésén dolgoztak. Az elektro-

mos szerelőcsoport vezetője, Drahos Elemér villanyszerelő, csendes, befelé forduló ember volt. Odahaza, Cserepes utcai szoba-konyhás lakásában rádiókat javíthatott, amivel havonta két-háromszáz forintot keresett, ez volt az oka, hogy nem szívesen vállalt semmiféle társadalmi munkát. Keresetéből öten éltek. A felesége állandóan betegeskedett, nem dolgozott, a három gyerek nevelése pedig sokba került. Drahos erején felül jegyzett tervkölcönt, s a kiesett pénzt a rádiójavításból pótolta. Remek szakember volt, ezért nevezték ki csoportvezetőnek. Marci a parancsnoki kabin műszerfalát szerelte Fritz Gusztávval, egy hirtelenszőke hajú, sovány, nyúlánk fiatalemberrel, aki a kerület labdarúgó-csapatában belősszekötőt játszott. A jókedvű, tréfálkozó fiú szerette Marcit, sokat tanult tőle, és minden problémáját vele beszélte meg. Nősülés előtt állt, az volt az elképzelése, hogy Marcit hívja meg násznagynak.

– Nem jó lesz az neked, Guszti – mondta Marci. Tudod, hogy én cinkes vagyok.

– Engem nem érdekel – mondta a fiú. – Ismerlek. Tudom, hogy ki vagy. A dumának én nem ülök föl. Akinek pedig nem tetszik, tehet nekem egy szívességet.

Marci nevetett, és azt mondta, azért aludjanak rá még egyet. Ez ideig senkinek sem mondta el, hogy a bátyját rehabilitálták, sokan azt sem tudták, hogy szabadlábra került.

– Add csak ide egy pillanatra a kapcsolási rajzot – szólt oda Fritznek.

– Görcsöt kapott az agyad? – kérdezte a fiú. – Eddig rajz nélkül dolgoztál.

– De most valami nem stimmel – mondta Marci, és kinézett az öböl szürke, olajos vizére. – Azt hiszem, a földelésről megfeledeztek. – Hosszan böngészte a rajzot, és hamarosan meg is találta a hibát. – Tudod-e, mi hiányzik erről a hajóról? – kérdezte később. – A radar. A korszerű hajókat ma már radarral szerelik fel. Éjszaka, ködben is ugyanolyan biztonságosan lehet navigálni, mint nappal.

Kiderült, hogy Guszti már hallott a radarról, de nem ismerte a működését. Marci megmagyarázta.

– De marha sokat tudsz ezekről a dolgokról – mondta a fiatal ember.

– Sokkal kevesebbet, mint gondolnád. Tudod, én srác korom óta mérnök szerettem volna lenni. De közbejött ez, az. Be kellett dobnom a törülközőt.

Beszélgettek, de azért közben tempósan dolgoztak is, a mozdulatok már beléjük idegződtek, akár becsukott szemmel is felszerelték volna a parancsnoki kabin műszerfalát. Marci nemcsak lelkiismeretesen pontos volt, hanem arra is figyelt, hogy az elvégzett munka szemre szép legyen.

Már közeledett az ebédszünet, amikor Drahos röpgyűlést hívott össze a hajó társalgójába. A teremben még hiányzott a faborítás, a bútorzat, a festés is hátra volt. Az ablakok viszont már jól zártak, megvédte őket a hideg északi szélről. Mindannyian kerestek valami ülőalkalmatosságot. Marci egy bakra ült, Fritz természetesen melléje telepedett. Drahos meg Palkó, az alapszervi párttitkár egy üres láda mögé állt, olyan magas volt, mint egy asztal. Az emberek rágyújtottak, és várták a műhelybizalmat. Marci a párttitkárt nézte. Az ötven év körüli, pocakos, erősen kopaszodó férfi halkan beszélgetett Drahossal, aki elég savanyú ábrázattal hallgatta. Marci nem sokat tudott Palkóról; eredeti szakmája festő és mázoló volt, több mint húsz éve dolgozott a gyárban, Csillaghegyen lakott, egy kertés családi házban, tíz éven át építgette a feleségével. Ez év tavaszán készült el vele. Sárkány fiatalabb volt nála, sunyi, törtető alaknak ismerték, nem akadt a brigádban egyetlen ember sem, aki szerette volna. Fritz azért nem szerette, mert sohasem nézett az emberek szemébe. Senki sem tudta honnan jött, egyesek szerint a felvidékről, ahol partizán volt, mások azt mondták, Erdélyből származik, ott vett részt az illegális párt munkájában. A magas, mozgékony, fekete hajú férfi hatásosan, meggyőzően beszélt, nehezen lehetett őt sarokba szorítani. Valójában Újvidékről jött Magyarországra, részt vett a németellenes földalatti mozgalomban, hajóépítő technikus volt, a felszabadulás után a mohácsi pártbizottságon dolgozott, később Pécsre került szervező titkárnak, majd felhozták Budapestre, a szakszervezetek központjába, a Rajk-ügy után azonban leváltották. Hónapokig félt, hogy letartóztat-

ják, de megúsztta annyival, hogy ide-oda helyezgették, végül itt kötött ki, a Hajógyárban, és a villanyszerelő részleg műhelybizalmija lett. Felülről javasolták, de senki sem szavazott ellene. A műhelyirodán technikusként dolgozott, s a félelem még annyira benne élt, hogy minden tettével a hűségét akarta bizonyítani. Krammer, a pártbizottság titkára két héttel ezelőtt megígérte neki, hogy jövőre ő lesz az üzemi bizottság titkára.

Sárkány azonnal szót kért.

– Elvtársak – mondta lendületesen –, úgy vélem, fölösleges, hogy bővebben beszéljek a Nagy Októberi Forradalom világtörténelmi jelentőségéről . . .

„Közhelyek, közhelyek, közhelyek – gondolta magában Marci, és egykedvűen harangozott a lábával. Bimm, bamm, bimm, bamm . . . – Vajon megérem-e azt a napot, amikor november hetedikéről egyszerűen, szóvirágok, üres frázisok nélkül fognak beszélni? Lejárattuk a szavak értékét. Ha így megy tovább, néhány év múlva semmit sem fog jelenteni az a szó, hogy szép, igaz, bölcs, hatalmas. Semmit.” El-nézett Drahosék feje mellett. Az ablakokra ráverte a szél a permet-szerű esőcseppeket, amelyekből tompán fénylő gyöngyök képződtek, aztán, mintha megolvadtak volna, végigfolytak az üvegen. A hatalmas, évszázados fák koronáit tépte, cibálta a szél. Hirtelen eszébe jutott a fákról negyvenkilenc december huszonegyediké. Aznap jelent meg a Szabad Népből Rákosi Mátyás cikke, amelyet Sztálin hetve-nedik születésnapjára írt. Ő, a maga részéről, őszintén tisztelte Sztá-lint, hitt benne, és az volt a véleménye, Sztálin személye a nácik el-leni háborúban száz hadosztállyal is felért. De amikor Rákosi cikkét elolvasta, megzavarodott. Az elvakult prédikátorok beszélhettek úgy az Üdvözítő isteni tulajdonságairól, ahogy Rákosi beszélt Sztálinról. Mondta is akkor Péternek: – Tudod-e, mire jöttem rá? – No mire? – Hát arra, hogy Rákosi elvtárs tulajdonképpen vallásos, idealista. – Hülyeségeket beszélsz már megint – legyintett Péter, mint aki unja az öccse tréfáit. De Marci akkor elővette a zsebéből a Szabad Népet: – Figyelj csak – mondta. – Akkor lépett be Sára a szobába, amikor olvasni kezdett. „Sztálin elvtársnak megvan az a hatodik érzéke, amellyel felfogja a szinte észrevétlen változásokat: meghallja a fű

növését, s a csírázó magból előre látja, hová veti majd árnyékát a terebélyes fa.” – Ki írta ezt a marhaságot? – kérdezte Sára. – Rákosi elvtárs – mondta ő.

– A csoport november hetedikére tett felajánlása nulla, elvtársak – hallotta távolról Sárkány hangját. – Egyszerűen szégyen.

Fritz oldalba lökte Marcit.

– Figyelj csak.

– Így van, elvtársak – erősítette meg Palkó is, és Drahosra nézett. – A többi üzemhez képest valóban nulla, jól mondta Sárkány elvtárs. Olyan letolást kaptunk a pártbizottságtól, hogy nem kívánom még az ellenségeimnek sem. Szeretném, ha az elvtársak hozzászólnának ehhez. Ki kér szót?

Az emberek egymásra néztek és hallgattak. Palkó biztatta őket: – Na elvtársak, csak bátran. Mondják csak meg, mi a véleményük . . . Mert ugye, azt mégsem jelenthetjük a pártbizottságnak, hogy az elvtársak hallgattak . . . Nos, Drahos elvtárs, te vagy a brigádvezető, neked kell jó példával elől járnod, neked kell megtenned a felajánlást.

Drahos megszívta az orrát, mintha náthás lenne.

– Muszáj? – kérdezte.

– Muszáj – mondta Palkó.

– Vagy szerinted talán a brigád felajánlása reális? – kérdezte Sárkány.

– Hát . . . – Drahos a vállát vonogatta.

– Elvtársak, reális ez a versenyfelajánlás? – Sárkány a brigádtagokra nézett. Az emberek azonban hallgattak. – Mi van veletek, elvtársak? Miért hallgattok? Reális? Úgy gondoljátok, hogy reális? – Kihívóan Marcira nézett.

– Nem reális – mondta hirtelen Marci. – Az emberek fölkapták a fejüket, csodálkozva néztek rá.

– Na végre – mondta megkönnyebbülten Palkó. – Csakhogy valaki belátja, hogy a felajánlás nem reális.

– Nem bizony – mondta Marci, és tovább harangozott a lábával.

– Ezt a felajánlást mi nem tudjuk teljesíteni, ha beleszakadunk, ak-

kor sem. Éppen ezért még magasabb teljesítményt ígérő felajánlást tenni kifejezetten kalandorság.

Az emberek mozgolódní, halkan suttogni kezdtek.

– Csendet kérek, elvtársak – mondta Palkó, és Marcira nézett. – Szóval, te azt mondd, Iványi, ha jól értettem, hogy ne módosítsuk a felajánlást.

– Azt mondom, Palkó elvtárs. De ha muszáj, az, ugye, egészen más. Akkor, persze, módosítjuk. Mert hát végül is mibe kerül az nekünk? Semmibe. Sárkány elvtárs megszövegezi, mi pedig szépen aláírjuk. De attól még az exporthajók elektromos szerelését nem véghezük el.

– Te most józan vagy, Iványi? – kérdezte ellenségesen Sárkány. – Vagy munkába jövet már tankoltál a Kék Daruban, szokásod szerint?

– Ma kivételesen nem tankoltam, kénytelen voltál egyedül inni. Ha részeg volnék, tartanám a pofámat, mert részegségemben szerfelett derűlátó vagyok, rózsaszínbe borul előttem a világ . . .

– Nem a kabarében vagy, Iványi – mondta Sárkány, aki a gúnyos mosolyokból rájött, hogy a tekintélyét kell megvédenie. – Komoly emberek között vagy, komoly dolgokról van szó.

– Akkor komoly leszek én is – mondta Marci, és cigarettára gyújtott. – Drahos, légy szíves mondd meg, hogy az elmúlt dekádban anyagihiány miatt hány óra állásidőnk volt fejenként!

– Harminc órát számoltunk el – mondta Drahos.

– Azelőtt meg tizennyolcat – mondta Marci indulatosabban. – Hát akkor mondjátok meg, hogy az úristenben versenyezzünk, ha nincs anyagunk? Erről beszéljünk. Meg arról, hogy jelenleg hány napra van elegendő anyagunk.

– Két napra – mondta Drahos. – Aztán megint leállunk. Ha szombatra befut az anyag, vasárnap túlórázhatunk, feketén. De az biztos, hogy holnap megint állni fogunk.

– Versenyben vakarjuk a tőkünket – rikkantott közbe Fritz Guszti.

A többiek is bátorságot kaptak, egymás után kértek szót, és sorolták a panaszait. Ha nem oldják meg a folyamatos anyagellátást,

elmennek máshová, mert így kevés a pénz. Ők dolgozni akarnak, nem pedig henyélni. Hozzanak anyagot, és akkor majd versenyeznek. Botrány lett a brigádgyűlésből, a felajánlást nem módosították. Marci még le sem nyelte az utolsó falatot, amikor Fritz Gusztival együtt a pártirodára hívták.

Krammer mogorván ült az asztal mögött. Marci gyerekkora óta ismerte Krammert, mindketten a Kiskorona utcai polgári iskolába jártak, együtt cserkészkedtek Virányos csapatában, egyikőjük sem vett részt a munkásmozgalomban. Krammer gyerekkorában is erőszakos, rámenős fickó volt, nehezen viselte el a vereséget, bikaerejével mindig és mindenütt győzni akart. De csakis tisztességesen, nem ravaszkodással vagy aljassággal. Tizennégy éves korában kovácsinas lett a Hajógyárban. Távol tartotta magát a politikától, a munkában akart kitűnni. Eredményesen sportolt, súlyemelő volt a Vasas csapatában. Szerette a szakmáját, az öreg szakmunkásoktól elleste a kovácsmesterség féltve őrzött titkait, megismerte az anyag természetét, jó és rossz tulajdonságait, hamarosan megtanulta, hová kell sújtani a kalapáccsal, ha engedelmességre akarja kényszeríteni a felmelegített vasat. Mester lehetett volna, ha csatlakozik a nyilasokhoz. De megvetette és lenézte őket. Lesz ő még mester nélkülük is, mondta. Negyvenkettőben behívták katonának, az utászokhoz került, a kiképzés után kivitték a frontra. Ott aztán rájött, hogy a politika elől nem menekülhet az ember. Kinyílt a szeme. Harcolt, de csakis az életéért, mert haza akart jönni. Nem akart kitüntetést, nem vállalkozott önként vakmerő bevetésekre. Erős szervezetével, fizikai erejével jobban elviselte a sok megpróbáltatást, mint a többiek, és a visszavonuláskor még ahhoz is volt ereje, hogy másokon segítsen. Azelőtt sem szerette a németeket, de a fronton egyenesen meggyűlölte őket. A visszavonulás során megtörtént néhányszor, hogy fegyverrel ellenállt az erőszakos s ugyancsak az életükért küzdő német katonáknak.

Amikorra hazaérkezett, indulatos, elkeseredett ember lett belőle. Megnősült, s visszament dolgozni a gyárba. Negyvennégy őszén újból behívták, akkor megszökött, és illegalitásba ment. Negyvenöt tavaszán lépett be a kommunista pártba egy évvel ezelőtt választották meg a pártbizottság titkárának. Rendületlenül hitt a párt vezetőiben,

bár az utóbbi hónapokban egyre nyomottabb lett a hangulata, mert sok kérdésre nem kapott és nem talált megfelelő magyarázatot. Ez nagyon idegesítette, modora a szokottnál is nyersebb, durvább lett, még azokat is megbántotta, akik szerették őt. Most sem sokat kertelt, hanem durván Marcira támadt.

– Ide figyelj, Iványi – kezdte magas hangon –, akinek a bátyja hazaárulásért börtönben ül, akit kizártak a pártból, kirúgtak a minisztériumból, az egyetemről, mert nem úgy viselkedett, ahogyan egy prolinak viselkednie kellett volna, az ne ugráljon, ne pofázzon, ne keltsen hangulatot a rendszer ellen, mert isten az atyám, hogy én egyből hazavágom, és még lelkifurdalásom sem lesz. Megértetted? Úgy kiváglak a gyárból, mintha itt sem lettél volna.

– Nem kell engem kirúgni, Berci – mondta Marci. – Elmegyek én magamtól is.

– Magadtól igen, de az üzemből nem. Az üzemből csak akkor még el, ha én kiváglak.

– És meg sem hallgatsz?

– Nem én.

– Jól van, Berci. Nagy ember vagy, erős ember, csak megfogsz és kirúgsz. Hát csak rajta, csináld. De mondok én neked valamit...

– Nem érdekel!

– Akkor is megmondom. Velem ilyen hangon még a tőkések sem beszéltek.

– Persze hogy nem. Mert a feneküket nyaltad. Tudom én jól, ki az az Iványi Márton. Nagyon jól tudom.

– Akkor azt is tudnod kell, hogy engem nem lehet fenyegetni.

Krammer felállt, egy ideig farkasszemet nézett Marcival.

– Menj a személyzeti osztályra a munkakönyvedért. De rögtön. – Azzal Fritzhez fordult. – Te pedig, Fritz, a sváb anyád istenit, meghülyültél? November hetedike tiszteletére azt javasoltad, hogy vakaródtok? Hát milyen kommunista vagy te? Add csak ide szépen a párttagsági könyvedet. De mozogj!

Fritz elsápadt. Olyan fehér lett az arca, mint a márvány.

– Az én jó anyámat ne svábozd le – mondta halkan –, az én anyámat senki se merje lesvábozni, még te sem, ha istent ismersz,

mert a képedbe vágok. A tagsági könyvemet pedig nem adom oda neked, nem tetőled kaptam, megszolgáltam én azért.

– Akkor majd ideadod a taggyűlésen. Te is mehetsz a munkakönyvedért.

– Rendben van. De ne hidd, hogy ezt a menetet már lefutottuk. Nem vagy te atyaisten.

A brigád riadtan, elkeseredetten vette tudomásul a történeteket. Egyszerűen nem akarták elhinni, hogy a két legjobb szerelőt Krammer csak úgy kirúgta. Várjanak, mondta Drahos, addig ne menjenek a személyzetire, amíg ő nem beszélt Bercivel. De Marciék nem vártak, azt mondták, egy percig sem maradnak.

– Fiúk – mondta a tagoknak Czagány, egy birkózó külsejű fiatal szerelő –, ha van bennetek becsület, akkor ezt nem hagyjuk. Felmondunk mi is.

– Ne csináljatok marhaságot – mondta Marci. – Nincs értelme. Ma aztán igazán nem probléma az elhelyezkedés.

– Nem is erről van szó – mondta Czagány –, hanem az igazságról.

Marciék fél óra múlva az utcán voltak.

– Hát én ezt nem hagyom annyiban – mondta Fritz. – Felmegyek a kerületi pártbizottsághoz, az atyaúristenhez is, ha kell. De akkor sem hagyom.

– Ne hagyd – mondta Marci. – Te még fiatal vagy, semmit sem veszíthetsz. Igaz, én sem. Én már mindenemet elveszítettem. Na, szevasz.

Felhajtotta gallérját, felült a kerékpárjára.

Drahos megkereste Palkót, elmondta neki, hogy mi történt.

– Ugyan már – mondta az alapszervi titkár –, ne beszélj marhaságot. Berci nem olyan ember. Az a hülye Fritz rászedett. Tudod, hogy szeret bolondozni.

Drahos felhívta telefonon a személyzeti osztályt. Megkérdezte, kiadták-e már Iványinak és Fritznek a munkakönyvét. Tíz perccel az-

előtt, mondta az egyik előadó. Palkó az indulattól olyan rosszul lett, hogy le kellett ülnie.

– Nem értem – mondta. – Berci megőrült?

– Persze, te is oka vagy az egésznek – mondta Drahos. – Te legalább olyan jól tudod, mint én, hogy Iványinak igaza volt. Ha nincs anyag, hogyan versenyezzünk? Ezt mondd meg nekem. Hogyan? Mivel? És most azt is megkérdezem tőled, hogy kikkel? A két legjobb szerelőmet rúgtátok ki. Tudod, mit mondok én neked, Palkó? Azt mondom, ha nem hozzátok vissza őket, én a taggyűlésen kiöntöm a vödöröt. Ki én, pedig tudja mindenki, hogy békés természetű ember vagyok. De én ezt a cirkuszt nem csinálom tovább.

– Gyere – állt föl válasz helyett Palkó. – Felmegyünk Krammer-hoz.

Krammer barátságtalanul fogadta őket, de fegyelmezte magát. Két olyan szakmunkás ült most vele szemben, akiket inaskora óta ismert, akiknek az élete összenőtt a gyárral. Ezekkel nem beszélhet olyan hangon, mint Iványival vagy azzal a taknyos Fritz Gusztival. Meg aztán már elszállt a mérge is.

– Mit akartok? – kérdezte mogorván, és a székekre mutatott. – Üljetek le.

Drahos, a szelíd lelkű Drahos megemberelte magát, s ami még sohasem fordult elő, magas hangon kezdte:

– Ha Iványit meg Fritzet nem hívod vissza, de azonnal, a brigád velem együtt kilép a gyárból.

Krammer nem akart hinni a fülének. Nocsak, a vállvonogató Drahos fenyegetőzik. Még jó, hogy nem jelent be sztrájkot vagy valami hasonlót.

– Mi ez, öregem? – kérdezte. – Zsarolás? Zsarolni merészeled a pártot? Mit szólsz ehhez a merészséghez, Palkó elvtárs?

– Azt – mondta a kopaszodó ember –, hogy Elemérnek igaza van. Nem a pártot zsarolja ő, mert nem te vagy a párt. Ő csak az igazat mondja. Ne haragudj, ha azt mondom, hogy te még alig bújtál ki a tojásból, amikor mi már a mozgalomban dolgoztunk. Meg kell hogy mondjam neked, munkásemberekkel így csak a tőkések bántak. Te pedig a kommunista párt titkára vagy. Jól dolgozol, szeretünk is

téged, de ne haragudj meg, ha azt mondom, most igazságtalan voltál, és marhaságot csináltál. Márpedig én ezt a marhaságot nem támogatom. Én mindig bátran néztem az emberek szemébe, de most nem merek belenézni.

– Az ellenséget véditek? – kérdezte döbbenten Krammer. – És éppen ti ketten?

– Miféle ellenséget?

– Iványi Mártont. Ott voltatok a gyűlésen. Hallottátok, mit mondott Iványi.

– Az igazat mondta – felelte Palkó. – Azt mondta, amit mi is tudunk, csak úgy csinálunk, mintha nem tudnánk.

– Hát nem érted meg, hogy anyag nélkül nem lehet versenyezni? – mondta Drahos. – Papíron marad minden. Elég volt a csalásból, elég volt Sárkány mesterkedéseiből. Neki azért kell az írott felajánlás, hogy szép jelentéseket küldjön a központba. Ez az igazság. Aztán az értékelésnél ügyesen kikerekítik a számokat.

– Ezt én nem értem – mondta Krammer.

– Meghallgattad őket? Vagy engemet? – kérdezte Palkó dühösen. – Sem őket, sem engem nem hallgattál meg. Sárkány megdumált, neked pedig felforrt az agyvized. Mert te mindent elhiszel, amit Sárkány mond. Lehet, hogy Iványi Marci ellenség, de amit csinál, az aranyat ér. Kérdezd meg a meósokat. Találtak-e már hibát a munkájában? Vagy kérdezd meg a szovjet elvtársakat, akik a hajókat átveszik. És te ilyen embert rúgsz ki. Mert a fejedbe szállt a di-csőség.

Krammer némán cigarettázott. Érezte, hogy igazságtalanságot követett el.

– Én csak azon csodálkozom – mondta most már békésebben Drahos –, hogy te, aki gyerekkorod óta ismered Iványi Marcit, elhiszed róla, hogy ellenség. Tudod, hogy a háború alatt miért dolgozott salakozóként a kazánházban? Mert nem akart rendőrspicli lenni. Azért vitték politikai büntetőzászlóaljba. Lehet, hogy sok minden fáj neki, de becsületesen dolgozik. És azt is megmondom, Berci, akkor is megmondom, ha elvitetsz az ávóval, hogy ha Iványi ellenség lesz, akkor ti csináltatok belőle ellenséget.

Krammer nem emlékezett rá, hogy amióta párttitkár, valaki így mert volna beszélni vele. Nyugtalan lett, és fájt neki, hogy Drahos, a legjobb elektromos szakember az ellenségét látja benne. Miért feltételezi, hogy elviteti az ávóval? Eddig még soha, senkit sem vitetett el, a legnehezebb kérdéseket is megoldották saját erejükből. És az se valami megnyugtató, ha a kommunista szakmunkások félnek az ávótól. Most aztán mi az úristent csináljon? Agyonverje Sárkányt?

Még át sem gondolhatta a tennivalókat, amikor Rimóczy főmérnök lépett be. A magas, szőke hajú főmérnök ápolt külsejével, határozott, katonás mozgásával porosz junkerre hasonlított. Rimóczy nem volt tagja a pártnak, de személyét, szaktudását a pártközpontban is nagyra becsülték, aminek az volt az oka, hogy a szovjet kereskedelmi szervek a lehető legjobb véleménnyel voltak róla, nem győzték eléggé dicsérni emberi tulajdonságait és magatartását a hadifogolytáborban. Kiváló konstruktőr volt, elsőrendű műszaki szervező, de az anyagihiánnyal ő sem tudott megbirkózni. Rimóczy, akinek műszaki tudása mellett közgazdasági ismeretei is voltak, az anyagihiány okát abban látta, hogy az első ötéves terv célkitűzéseit bizonyos statisztikai számításokra alapozva csaknem a kétszeresére emelték, nem csodálkozott tehát azon, hogy az iparban mindenütt anyagihiánnyal küzdenek. Rimóczy nagyon jól tudta, hogy amíg a szovjet megrendelésre készülő hajókat a tervezett határidőre elkészítik, mégpedig kifogástalanul, addig különösebb félnivalója nincs, tehát a gyár minden erejét erre a feladatra összpontosította. De azt is nagyon jól tudta, hogy a feladatot csak kiváló szakmunkásokkal végezhetik el, olyan emberekkel, akik szeretik a munkájukat, lelkesednek azért, amit csinálnak. Ilyen szakembernek tartotta Iványi Mártont, Fritz Gusztávot, a Kirov-brigád minden tagját, Drahossal az élen. Nagyon jól tudta, hogy ezekre az emberekre éjjel, nappal, télen, nyáron, esőben, hóban, mindig számíthat. Nemegyszer megtörtént, hogy a hajókat a tervezett határidőre csak azért adhatták át, mert a brigád éjszakai műszakot is vállalt, még akkor is, ha a túlórakeret kimerült, mert becsületbeli ügyet csináltak a határidő betartásából. Rimóczy szót tudott érteni a brigáddal. Ha összehívta őket, és azt mondta nekik: „Uraim, hogy irodalmi nyelven fejezzem ki magam, szarban vagyok, csak önök ránthatnak

ki belőle”, biztos lehetett abban, hogy csatát nyer. „Nézzék, uraim – szokta mondani –, én nem hivatkozom most osztályharcra meg proletár ontudatra, méghozzá azért, mert most nem erről van szó. Egyszerűen csak a jó hírünkről, a szavahihetőségünkről. Háromnapos kézésben vagyunk ezzel a munkával. Nem a mi hibánkból, de ez nem számít. Mondják meg, kérem, hogyan tudnák ezt a három napot behozni? Előre kell bocsátanom, hogy túlórapiótlékot nem áll módomban fizetni, nem azért, mert szőrösszívű vagyok, hanem egyszerűen, mert nincs. A szakszervezet nem ad keretet, és a beralapot sem léphetem túl.”

Drahos ilyenkor rendszerint csak annyit mondott: „Bízza ránk, főmérnök elvtárs! Mi majd elboronáljuk az ügyet...” És most ez a Krammer bombát dobott a brigádba, és a bomba felrobbant.

– Bocsásson meg, titkár elvtárs, hogy így magára törtem...

– Semmi baj, főmérnök úr – mondta Krammer, és széles tarkóját nyomkodta, mert megfájdult a feje.

– Baj, az éberséggel van – mondta Rimóczy, és leült a tárgyalóasztalhoz, arany cigarettatárcájából kivett egy cigarettát, megpuhította, és rágyújtott. – Szeretném ugyanis tudni, hogy a megkérdezésem és a hozzájárulásom nélkül miért rúgta ki a két legjobb szerelőmet?

– Mert politikailag így találtam helyesnek.

– És politikailag nem lett volna helyes, ha előzőleg velem is beszél? A gyár műszaki vezetője mégiscsak én vagyok, ugyebár.

– Ismétlem, ez politikai ügy.

– A szovjet hajók elkészítése nem az? Hát kérem, titkár elvtárs, én akkor most azonnal írok a szovjet partnerünknek. Közlöm velük, hogy a Szaratov és Druzsba nevű hajókat, politikai okok miatt, határidőre nem tudjuk elkészíteni.

– Azért, mert két ember elment az üzemből? Ne mondjon nekem ilyet, főmérnök úr.

– Nem két ember, titkár elvtárs. Tíz perccel ezelőtt az egész szerelőbrigád felmondott. Kérik a munkakönyvüket. Én pedig erőszakkal nem tarthatom itt őket. Vegye át ön a gyár műszaki irányítását, építtesse meg a hajókat. Mert én ilyen körülmények között nem tudok dolgozni, titkár elvtárs.

– Mit akar csinálni? – kérdezte dermedten Krammer.

– Felmegyek a miniszterhez, ha nincs ellene kifogása, és tisztelettel megkérem arra, helyezzen át olyan vállalathoz, ahol a párttitkár legalább annyira emberszámba veszi a vállalat vezetőit, hogy bejelenti nekik, ha a legjobb szakmunkásait, még hozzá törvénytelenül, kirúgja. Mert ugyebár azt tudja, Krammer elvtárs, hogy ez törvénytelen eljárás volt. A legjobb tudomásom szerint ugyanis a párttitkárnak nincs joga arra, hogy utasításokat adjon a személyzeti osztálynak.

– Ilyen jól tudja?

– Ilyen jól tudom – mondta Rimóczy. – Mielőtt idejöttem, telefonon beszéltem a pártközponttal is. Csak a magam megnyugtatóra persze, hogy helyesen gondolkodom-e a dologról.

Csend támadt. Tisztán hallották a közeledő HÉV-szerelvény kerekeinek csattogását.

– Látod már, hogy mit csináltál? – kérdezte a csendben Palkó.

– Na és? Akkor mi van, ha látom? – mondta kelletlenül Krammer. – Mit tegyek? Lőjem főbe magam?

– Ha van revolvered – mondta Palkó. – Ha nincs, megteszi a kötél is. És mondd csak, te azt sem tudod, hogy Iványi Péter kiszabadult?

Krammer szeme kitágult a csodálkozástól.

– Marci mondta?

– Nem. Marci egyetlen szót sem szólt. Ebből is láthatod, milyen ember.

– Iványi Péter szabadult? – kérdezte újra Krammer, és Palkónak úgy tetszett, mintha most fogná föl a szavait.

– Nemcsak szabadult, hanem rehabilitálták is. Kiderült, hogy ártatlan.

– Kitől hallottad?

Palkó megdörzsölte borostás állát, közelebb húzta székét az asztalhoz, és magában azt gondolta: „Ha tudnád, komám, mennyire nem irigyellek. Most aztán nyakig benne vagy a szarban, Krammer cim-bora. De nyakig ám.”

– Két embertől hallottam – mondta halkan. – Kunsági főhadnagy

az egyik, a másik a sógorom, Turgonyi Pali: ő volt a soros ülnök a hadbírószéken. Ők tárgyalták Iványi Péter ügyét. Ő mondta: halod-e, sógor, ritka rendes ember ez az Iványi Péter. És még hozzátette: látod, öregem, ezért erős a mi pártunk, mert ilyen tagjai vannak.

Krammer összeráncolta a homlokát. Kibúvót persze még találhatna, amennyit csak akar, összehívhatná a pártbizottságot – az igazgató is tagja volt –, és azt mondhatná: Iványiék eltávolítása látszólag törvénytelen, mert az elbocsátás joga az igazgatóé. De ő nem tartózkodott az üzemben, s a helyzet megkövetelte a sürgős cselekvést. Rövid leszok, elvtársak. Az Államvédelmi Hatóság összekötő tisztje, Kunsági főhadnagy, több alkalommal kifogásolta, hogy a szovjet megrendelésre készülő hajók elektromos szerelését egy osztályellenség végzi. Követelte, hogy váltsuk le, tegyük ki a szűrét, mert az ördög nem alszik. Most érkezett a cselekvés ideje. Ami Fritzet illeti, elvtársak, aki egyébként a párt tagja, meg kell mondanom, nem voltunk eléggé éberek. Kunsági főhadnagy dokumentumokkal bizonyította, hogy Fritz nagybátyja, tehát édesapjának a testvére, a magyarországi volksbundisták egyik vezetője volt, az igazságszolgáltatás elől Németország nyugati övezetébe szökött, ahol élénk aknamunkát folytat hazánk ellen. Kémeket, felforgató elemeket küld haza. Mindezt Fritz eltitkolta a párt elől. Az életrajzában egyetlen szó említést nem tesz a nagybátyjáról. Végül mindannyian hallottátok, milyen megjegyzést tett a november hetedik-i versenyfelajánlással kapcsolatban...

Igen, mindezt elmondhatná, csak hogy Krammer Berci nem olyan ember volt. Kunságival szemben is megvédte Iványit, azt mondta neki, amíg becsületesen dolgozik, elvégzi a munkáját, amíg nem tesz a rendszer ellen semmit, nem bocsátják el, mert a proletárdiktatúrában az osztályellenséget dolgoztatni kell, nem pedig agyoncsapni. És megvédte Fritzet is, bebizonyította, hogy amikor belépett a pártba, a felvételét kérő életrajzában igenis említést tett Nyugaton élő nagybátyjáról, de azt is megjegyezte, hogy soha nem látta, személyesen nem ismeri. Krammer Berci nem a pártirodán élt, hanem az üzemekben, ismerte a munkásokat, hiszen maga is az volt, és tapasztalásból tudta, hogy az emberek hangulatváltozásának okai vannak, azokat kell megelélni. A véleményükre pedig „oda kell figyelni”. „Nagy po-

fátok van, az anyátok úristenit, de most igazat beszéltek.” Ha már a szelíd Drahos Elemér is kinyitja a száját, akkor ő valami nagy boldogságot csinált. Végül is úgy döntött, hogy elmegy Iványiékhöz, és beszél Marcival.

Teréz már elmosogatott, a konyhát is felmosta, amikor Krammer megérkezett. Teréznek jó napja volt, mert a délutáni szülői értekezleten Bakai tanító néni megdicsérte Petit, azt mondta, ha így tanul tovább, még sok örömeük lesz benne. Szorgalmas, szolgálatkész és nagyon őszinte. Teréz jókedvűen ment haza, nem állta meg, hogy Lukicsnak, az élelmiszerbolt vezetőjének el ne dicsekedjék a kapott dicsérettel. Lukics úr csak bólogatott, mosolyogva hallgatta az öregasszony dicsekvését, akinek még odahaza sem múlt el a jókedve. Hogyan is múlt volna el, amikor olyan derék unokája van, mint Peti. Gyorsan helyesbítette gondolatát, no meg Béluska és Teri.

– Nekem olyan unokáim vannak, fiacskám – mesélte büszkén később Krammer Bercinek –, hogy az egész környéken nem talál hozzájuk hasonlót.

A hallban ültek, jó meleg volt, az eső vigasztalanul kopogott a redőnyön, a belső szobából olykor kihallatszott Peti és Hantó nevetése, aztán csend lett. – És mit akar Marcival megbeszélni? – kérdezte Teréz, majd szemérmesen hozzátette: – Ha megmondhatja nékem.

– Egy félreértést kell vele tisztáznom, Iványi néni.

Ettől ugyan Teréz nem lett okosabb, de nem faggatózott tovább, biztatta a párttitkárt, hogy gyűjtson rá, Marci most már minden pillanatban hazajöhet. Krammer rágyűjtött, és váratlanul megkérdezte, hogy Iványi bácsi mikor halt meg. Teréz, aki beszélgetés közben Peti harisnyáit stoppolta, ölébe ejtette kezét.

– Negyvenhárom május huszadikán halt meg, szegény. Még élhetne, hiszen csak ötvenhárom éves volt. De hát így volt megírva a sors könyvében. Mostan már szép nyugdíjat kapna, mivelhogy tizenkilencben a direktórium tagja volt. Akkor persze, fiacskám, nem volt annyi kommunista, mint mostanság. Mert itt az utcában már min-

denki kommunista, és most nekem magyarázzák, mi az a kommunizmus. Mondtam is minap az egyik nagypofájúnak, a Wesselynének, itt lakik az utcában, mitőlünk a negyedik házban, amelyiknek repkény-nyel van befuttatva a tűzfalá, megmondtam én néki, hogy maga csak ne papoljon annyit, ismerem én magát a Dohánygyárból, merthogy egy időben a háború alatt ott is dolgoztam, ő meg a cégvezetőnek a felesége volt, amolyan puccos nagysága, szóval mondtam én neki, lett volna a nagyságos asszony tizenkilencben kommunista, nem most, amikor már nem kell félni a fehérektől, amikor nem kínoznak senkit halálra, mint az én szegény jó Mártonomat. Hát nincsen igazam?

– Hát, hogy is mondjam . . . Iványi bácsit a fehérek elfogták?

– A szemem láttára kínozták meg az udvaron. Nem bírtam én nézni a szerencsétlent, védelmeztem, ahogy tudtam, akkor aztán azok az állatok énnekem estek, rugdaltak, éppen a Marcival voltam terhes. Aztán elvitték az uramat, börtönbe zárták, csak évek múlva jött haza, betegen. Nem is gyógyult meg többé. És akkor jön ez a nagypofájú Wesselyné, és sorbanállás közben elkezd magyarázni, hogy azért nincsen hús, merthogy a parasztok szabotálnak, kenyérrel etetik a disznót, aztán feketén levágják, és elseftelik. Mondom neki, ne beszéljen bolondokat, a parasztok is rosszul élnek, tudom én, mert a húgom megírja énnekem. Mindent be kell szolgáltatni . . . De nem hagyott tovább beszélni, elkezdte uszítani ellenem az asszonyokat, hogy én egészen biztosan az ellenséges rádiót hallgatom, így meg úgy, merthogy az én fiam a börtönben ül, az ilyen szemét népségnek nem is szabadna húst adni, bányába kellene vinni őket. De ő majd elintéztet engem, merthogy a férje most valami fejes a minisztériumban. Ha az asszonyok le nem fognak, a szemét kaparom ki annak a beshiának . . . Maga, fiacskám, párttitkár, ugye?

– Az vagyok, Iványi néni.

– És azt tetszett mondani, ha jól értettem, hogy óbudai.

– Született óbudai gyerek vagyok. Tizennégy éves fejjel kerültem a Hajógyárba. Kovácsinas voltam.

– Akkor maga igazat ad énnekem. Mert tudja, most, miután kiderült, hogy Péter fiam ártatlan, és visszakapta a becsületét, Wesselyné már kedveskedik, barátkozni akar, így drága Teréz néni, meg úgy,

hát hogy tetszik lenni? Bezzeg fél évvel azelőtt mindenfélét összehazudtak az én jó uramról meg a gyerekeimről. Pedig az én Péter fiam már gyerekfejjel kommunista volt. Az is maradt. Hiába mondták énnekem, hogy rendőrspicli volt. Buta öregasszony vagyok én, de azt jól tudom, hogyha az én fiam az lett volna, akkor nem éheztünk volna annyit, amennyit éheztünk. Ha az én fiam rendőrspicli lett volna, nem mert volna a szemembe nézni. Marcit is azért hurcolták el a munkaszolgálatra, azért rúgták ki a gyárból, mert nem vállalta, hogy besúgó legyen. Élő tanú vagyok rá. Kerti százados úr, ott dögöljön meg, ahol van, énelöttem beszélt vele, és Marci énelöttem mondta neki, hogy inkább megdöglik, de akkor sem lesz besúgó. Meg is öltetem volna, ha elvállalja. De ő becsületes maradt, fegyverrel harcolt a németek ellen, és képzelje el, a Wesselyék a pofámba mondták, hogy ez sem igaz. Marcit az ilyesmikkel tették tönkre . . . De hál' istennek, Péterem már szabadult. Öt évet ült a börtönben ártatlanul, még csak nem is láthattam, levelet sem írhattam neki. Marcim meg a szemem láttára ment tönkre. És nem tudok segíteni rajta. Iszik.

– És nem tudja leszoktatni az ivásról?

– Talán most, hogy Péterem szabadult. Talán most. De mit tudtam én adni neki az ital helyett? Borzasztó volt nekem, hogy annyiszor részeg, de magának, fiam, meg merém mondani, hogy borzasztóbb volt józanul. Akkor annyira szomorú volt, hogy én nem bírtam elviselni. Nézett rám, s mintha azt kérdezte volna tőlem, édesanyám, mi lesz velünk? Amikor a felesége is elhagyta, még bánatosabb lett. Mit mondhattam én neki? Mivel biztathattam volna? Amikor azt mondtam, majd csak jobb lesz egyszer, Marcikám, azt kérdezte: honnan tudom én azt, amikor ő úgy érzi, hogy egyre rosszabb lesz. Tudja, volt úgy, hogy ki sem mertem menni a piacra, mert maguk nem is tudják, miket beszélnek ott az asszonyok. Nekem még most is elmondanak mindent, mert az én fiam a börtönben ült. Nekem azt is elmondják, miket mond a Szabad Európa. És azzal biztatnak, hogy hamarosan megváltozik minden, merthogy már lázadoznak az emberek. Én meg azt mondom magamban, nem igazi munkásember az, aki lázadozik, mert az én uram nem azért halt meg, engem nem azért rugdostak össze, hogy én örüljek annak, amit a Szabad Európa

mond. Én, mikor Péter börtönben volt, több levelet írtam Rákosi elvtársnak. Marci és a menyem nem is tudtak róla. Megírtam én neki, mit csináltak velünk a fehérek. Azt is megírtam, hogy az én Péter fiam ártatlan. Végül tavaly, az ötödik panaszos levelemre, felkeresett egy elvtárs. Azt mondta, hogy a leveleimet Rákosi elvtárs megkapta, és megparancsolta, azonnal vizsgálják ki a panaszomat. Hát ők megvizsgálták, jelentették is Rákosi elvtársnak, aki azt üzeni, nyugodjak meg, a bíróság nem tévedett, az én fiam bűnös. Az elvtárs pedig azt mondta, legyen hálás Rákosi elvtársnak, mert az ő személyes közbenjárására nem hajtották végre a fiamon a halálos ítéletet. A fiam él, dolgozik, és ha jól viseli magát, akkor egyszer majd szabadon engedik. Látja, érdemes volt írni, Rákosi elvtárs betartotta a szavát. Hálás is vagyok én neki, hogy megkegyelmezett az én fiamnak. Mostan már ő is tudja, hogy Péter nem bűnös . . . Hanem tudja-e, mit csinált most meg az én fiam? Beiratkozott az egyetemre. Nemhogy pihenne. Azt mondja: a börtönben jött rá, milyen keveset tud, a prolinak kutya kötelessége, hogy tanuljon.

– Ez így igaz, Iványi néni. Nagyon igaz – mondta Krammer, és az édesanyjára gondolt, aki tőle is mindig aggódva kérdezi, miért kell annyit tanulnia. Aztán eszébe jutott Marci, aki lelkesen tanult, és a bátyja miatt nem tanulhatott tovább. – Hanem én mégis azt tanácsolnám, Iványi néni, hogy próbálja talpra állítani a kisebbik fiát. Nagyon jó szakember. És rá kell beszélni, hogy tanuljon tovább.

– Éppen ez fáj nekik sokáig, hogy nem tanulhatott, pedig van esze. – Szinte megfiatalodott, amikor Marciról kezdett mesélni. Hogy mennyi öröme telt benne, milyen szorgalmas gyerek volt, milyen engedelmes. És milyen jól éltek, amíg Sára nem kezdte lázítani Mártit. – Most is azt mondom én, Sára menyem volt az oka mindennek. Mert ha Péter nem vette volna feleségül, akkor nem ült volna ennyi ideig börtönben. Tudja, édes fiam, Sára nem rossz, azt éppenséggel nem mondhatom. Csak más, nem a mi fajtánk. Ő nem hagyott békét a fiamnak, ő felszította, hogy Péterből nagy ember legyen. Pedig bárcsak visszament volna a szakmájába. Az asztalostól senki sem irigylir a vésőt meg a gyalut, a kék kötényt, az enyvszagot. De a tábornoktól már irigylir a cifra ruhát, az autót meg mindent. Hiába

mondtam én neki, fiacskám, mi megtettük, amit meg kellett tenni. Nincsenek már németek meg nyilasok, más világ lett. Menj vissza szépen a gyalupad mellé, és végezd a dolgodat. De nem hallgatott rám. Sára, mert okos nő az, több esze van, mint száz férfiembernek, ügyesen megmagyarázta, hogy nincsen igazam. És úgy tud beszélni, hogy ha beszél, akkor még én is elhiszem, amit mond. De most aztán végre rám hallgat a fiam. Azt mondta, amikor hazajött a pártköz-pontból, és megmutatta a tagsági könyvét: „No, édesanyám, most magára hallgatok. Kolozs azt akarta, menjek vissza tábornoknak, de én, édesanyám, magára gondoltam, és közöltem vele, ne haragudjon, nem akarok többé tábornok lenni, hanem a szakmámban szeretnék dolgozni. Kolozs azt mondta, rendben van, akkor kinevezzük magát a Bútorgyár igazgatójának.” Hát ezért iratkozott be az egyetemre. Mert egy igazgatónak sok mindent kell ám tudni.

Beszélgettek, az idő meg haladt előre, észre sem vették. Kiderült, hogy Krammer Berci gyerekkorában jól ismerte Pétert. Még arra is emlékszik, mondta, Péter milyen nagy verekedő hírében állott.

– Hát ami igaz, az igaz – bólogatott Teréz. – Tényleg sokat verekedett fiatalkorában. Nem hagyta magát . . .

Krammer közben egyre sűrűbben pillantott az órájára.

– Mondja, Krammer elvtárs, nem fél maga, hogy kikap, amiért eljött hozzánk? Merthogy a gyárban még nem tudják, hogy Pétert rehabilit . . . ejnye, nem tudom még most sem kimondani.

A párttitkár duzzadt, húsos ajka lágy mosolyra húzódott.

– Rehabilitálták – mondta. – Ami pedig azt illeti, hogy félek-e? Hát hogy is mondjam? Nem vagyok én félős ember, meg aztán ha jól belegondolok, nincs is mitől félnem. A fizetésemből élek, a pénze-mért megdolgozom. Ha hiszi, ha nem, amíg kovács voltam, többet kerestem. Nézze csak, Teréz néni, van két erős kezem, értem a szak-mámat, szeretem is, mondja meg, mitől féljek? Tisztességes szándék-kal jöttem ide is, nincsen takargatnivalóm. Aztán volt nekem egy elődöm, Gere János, talán Marci említette már, ő volt előttem a párt-bizottság titkára. Most pártfőiskolán van Moszkvában. Mielőtt eluta-zott, azt mondta nekem: „Berci, nem könnyű gazdaságot veszel át. Úgy végezd a dolgod, hogy ne csak az eszedre, hanem a szívedre is

hallgass! És csak akkor mondj igent vagy nemet, ha meggyőződted róla, hogy ki kell mondanod . . .” No, de későre jár, mennem kell. – Felállt. – Ha hazajön Marci, tessék megmondani, hogy kerestem.

– Megmondom, édes fiam. Megmondom neki.

– Útközben még benézek a Három Rózsába. Néha ott szokott inni. Nagyon nem szerettem azt a helyet. Nem is tudom, miért jár oda . . . Tetszik tudni, melyik vendéglőre gondolok.

– Nem nagyon ismerem én a kocsmákat, fiacskám – mondta elgondolkodva Teréz. – Három Rózsa? . . . Ja, igen, tudom már, hol van. Rossz hely? Hát miféle emberek járnak oda?

– Züllött alakok. Olyanok, akik nemigen szeretnek dolgozni, és mégis van pénzüik. No, mindegy, azért én csak benézek. Hát Isten áldja, Iványi néni.

– Isten áldja, édes fiam.

Az eső még mindig szakadt, hideg északi szél fújt. Krammer jól a fejébe húzta simlis sapkáját, lódenkabátja gallérját felhajtotta, neki-feszítette széles mellét a szélnek, és elindult a Bécsi út felé.

16.

A söntésben a levegő nehéz, fojtó volt. A sűrű dohányfüst rétegesen lebegett az asztalok fölött, a testekből kipárolgó izzadságszag összekeveredett a kisüsti pálinka orrfacsaró bűzével. Marci nem szerette ezt a Bécsi úti kocsmát, messzire elkerülte rossz híre miatt, csak akkor tévedt be, amikor a közeli vendéglők már bezártak, vagy szünpot tartottak. A söntéspultnál megivott egy vagy két deci bort, tisztán, és gyorsan továbbállt. De azért ismerte a személyzetet, és látásból vagy hírből a vendégek egynémelyikét is. A kocsmá egyetlen helyiségből állt, nem volt nagyobb ötven négyzetméternél. A bejárat-tól jobbra volt a söntéspult és a kávéfőzőgép, a pulton szendvicsek, pogácsák, ezüst- és aranypapírba csomagolt desszertek sorakoztak, néha hideg sült és fasírozott is akadt. A bejárat és a söntéspult között, a pénztárban ült Icuka, árulta a cigarettákat, és az állva fogyasztóknak ő adott blokkot, hervadó mosoly kíséretében. Icuka özvegy volt,

negyven éve dolgozott a szakmában, valaha jobb napokat látott, különösen fiatal korában, amikor a Korona-kávéházban kasszírő volt.

A Három Rózsát már öt éve Lajos úr vezeti. Valamikor az ő tulajdona volt a Patkószeg-borkimérés, ahol egyedül végzett minden munkát, ünnepnapokon csak a felesége segített. A Patkószegből aztán Három Rózsa lett, és Icán kívül még hárman dolgoztak a kocsmában: Vera, a kávéfőző és Pityu, a minden hájjal megkent felszolgáló. És természetesen maga Lajos úr. Pityu nemrég töltötte be harmincadik életévét, simulékony volt és alattomos, büntetésből helyezték ide, mert előző helyén, a Víg Csónakosban, több alkalommal is vastagon fogott a ceruzája. Egyébként született óbudai volt, jószereint mindenkit ismert, Marcit is. Ismerte az Iványiakat, és nem szerezte őket, mert Péter tudta róla, hogy fiatal korában rendszeres látogatója volt a Bécsi úti nyilasháznak. Icuka szerint azelőtt remek kapcsolatai voltak a budapesti alvilággal, a régiekkel is, még Rabó Mátyást és Dobrovicsot is ismerte. Icuka azt is tudta, hogy Pityu csak „falból” dolgozik, nehogy mint munkakerülő elvigyék valamilyik építkezéshez, de nem a fizetéséből és a borraivalból él, hanem „feketetésből”. Pityukánál ugyanis minden kapható csekély közvetítői díj ellenében: nők, gépkocsik, alkatrészek, vídia-acélkések, tört arany, külföldi valuta és ötvenszázalékos kamatra kölcsön is.

A söntésben összesen hat asztal volt. Ez a hat asztal és a hozzátartozó vendégek képezték Pityuka birodalmát. A falakon itt-ott átütött a salétrom, melyet megpróbáltak a falra szegezett plakátokkal eltakarni, több-kevesebb sikerrel. Marci az egyik sarokasztalnál ült, az ablak mellett. Rendelt egy üveg Abasári rizlinget, és úgy gondolta, hogy gyorsan megissza, aztán még gyorsabban továbbáll. De az első pohár után annyira elbágyadt, mintha napok óta nem aludt volna. Végül is hová siet? Holnap már akár délig is alhat, nincs munkája, egy-két napot nyugodtan pihenhet. El is kell döntenie, mit tegyen: hagyja, hogy visszazuhanjon a semmibe vagy megpróbálja rendbeszedni az életét?

Figyelme el-elkalandozott, mert viszonylag nagy volt a forgalom, minden asztalnál ültek, a söntéspultnál pedig egymást váltották a vendégek. A bábeli hangzavar elkábította. Az asztaloknál ülők leg-

többje már erősen kapatos volt, de még nem tökrészeg. Tréfálkoztak, kötekedtek egymással, Marci úgy érezte magát, mintha egy zárt körű családi összejövetel kellős közepébe csöppent volna. Az asztaloknál ülők régóta ismerték egymást, őt is, csak róla most nem vettek tudomást. Pityuka keresztnevükön szólította a vendégeket, értett a nyelvükön, s úgy mozgott közöttük, mint a család szeretett és dédelgetett gyermeke. A mellette levő asztalnál egy ötven év körüli, vaskos természetű férfi és a vörös hajú Mancika ült, kopottan, soványan, s láthatóan azon mesterkedett, hogy minél hatásosabban megbűvölje a férfit, akinek lapáttenyere a nő keszeg combjai között matatott. Marci, amikor a zajongás hulláma átcsapott a feje felett, a pillanatnyi csendben jól hallotta a férfi rekedtes hangját. A feleségét ócsárolta, aki boldogtalanná teszi, de most már betelt a pohár, mehet a jó francba, mert ő csak Mancika mellett érzi boldognak magát. „Soha ne kapjál jobb nőt – gondolta Marci. – Igen – gondolta –, csak abban különbözöm ettől az állattól, hogy ilyen nőknek sohasem panaszkodtam, nem adtam ki nekik Mártit. De hát miért szeretem még a történetek után is? Véglegesen elváltak az útjaink. De el tudom-e valaha is felejteni az emlékét?”

Balra, az ablak mellett, egy Tímár nevű zsibárus ült. Agárcarcú férfi, aki dundi, mosolygós feleségével és egy ősz hajú emberrel kötekedett. Az elegáns őszhajút itt mindenki csak igazgatónak hívta. Az agárcarcú már teljesen részeg volt, csapzott, szőke haja rátapadt izzadt homlokára, az italtól bambán mosolygó feleségét csókolgatta, és akadózó nyelvvel motyogta:

– Én nem bírom ezt a bozontost, utálok, és szarok rá. De a tizenhat arany, igazgató úr, mégiscsak szép. És még szebb a hat-három, meg a nyolcas is. Ilyen kis ország, és tizenhat arany. Ez mégiscsak nagyon szép.

Az őszhajú igazított egyet aranykeretes szemüvegén.

– Már megmagyaráztam magának, Tímár úr – mondta –, hogy a tizenhat arany család volt. Nem tetszett figyelni.

Az egyik asztalnál, közel a cserépkályhához, hátrafordult egy alacsony, széles vállú fiatalember, de karját nem vette le a mellette ülő

nő derekáról. Schlossernek hívták, kocsis volt a téglagyárban, durva, kötekedő alak, Marci látásból ismerte.

– Hülyeségeket beszél, Baráth úr – mondta hangosan. – Én böcsülöm magát, mert okos ember. De a sporthoz maga nem ért. Ne bosszantson.

– Te, Schlosser, szétrúgom a fenekedet! – kiáltotta át a másik asztaltól egy bivalyerősnek látszó, kopaszodó férfi. – Hogy beszélsz te az én haverommal? Az igazgató úr a haverom, senki se merészelje bántani vagy sértegetni. – Mi az, hogy ő téged ne bosszantson?

Schlosser harciasan válaszolt.

– Neked most nem osztottam lapot, Víg Guszti. Te ne avatkozz bele.

– Ne . . . azt mondd, hogy ne?

– Tizenhat arany. Mégiscsak szép – dünnyögte a szőke. – De az eladott világbajnokság nagyon fáj. Érti ezt, igazgató úr? Fáj!

– Mondom, hogy csalás – ismételte meg az igazgató.

Hangzavar támadt. Kitűnt, hogy Schlosser nincs egyedül a véleményével. A magyar sportolókat ne merészelje senki csalással gyanúsítani! A fiúk kitettek magukért. Igazgató! . . . Vén szarházi, nem-hogy büszke lenne . . . És mi az, hogy csalás? Tessék, magyarázza meg. Hogy lehet csalni a medencében vagy a lécfölött? Az Öcsi jobbal a levegőben leveszi a bőrt, testcsel, ráteszi a balra, kiugratja a Kocsist a lyukon, és zamek . . . Ez csalás, kérem szépen? No, halljuk, nyomja a szöveget, igazgató úr, hol volt itt a csalás?

Kiabáltak összevissza, egymás szavába vágtak, a söntéspultnál ácsorgók is közbeszóltak, tüzelték, uszították hol az egyik társaságot, hol a másikat. Pityuka nevetve nyugtatta őket:

– Drága klubtársaim, csak nyugodtan, sorjában, tanuljunk meg viselkedni, ahogy az illik. Óbudai gyerekek vagyunk, vagy mi a fene . . . Kassza, nyolc-ötven marad . . . négy dupla, Verám . . . Lajos úr, öt féldeci konyak a jobbikból, és az igazgató úrnak egy rumot kísérvél . . .

Közben az igazgató tovább beszélt, azt bizonygatta, hogy a tizenhat arany azért nem reális, mert nyílt titok, hogy a keleti államok sportolói nem amatőrök, hanem profik, méghozzá nem is rosszul fize-

tett profik. Itt a család. A szocialista profik a kapitalista amatőrökkel versenyeztek. Ezzel ő nem a sportolók tudását, becsületességét, hazafiságát akarja kisebbiteni, csak azt akarja mondani, hogy Rákosiék nemcsak a politikában csálnak, hanem a sportban is. Vagyis mindenben. A jó magyar búzát eladják külföldön, a magyar nép pedig a jó ég tudja, milyen lisztből sültött ragacsos micsodát eszik kenyér helyett. Vagy nézzük meg példának okáért a hentesüzletek kirakatait . . .

Mindenki a maga igazát bizonygatta, személyes élményét mesélte, s hamarosan már arról folyt a vita, hány forint felel meg a békebeli pengőnek, ki, mit és hány pengőért vásárolt annak idején, mi mindent lehetett kapni a Brauch hentesnél. „Emlékszel még arra az isteni, meleg töpörtyűre? És a kifőtt kolbász, édesapám? Persze, a virsli sem volt kutya, no meg az oldalas. Egy Schödl-cipó, tíz deka tarja, utána egy krigli sör vagy félliter visontai . . .”

Ekkor lépett be az ajtón Krammer, teljesen átázva. Megállt, levette sapkáját, és széles mozdulattal lerázta róla a vizet. A legtöbben megismerték, és csodálkozva néztek rá. Mintha azt mondták volna egymásnak a tekintetükkel: „Hát ez meg mi az isten? Krammer Berci a Három Rózsában?” A párttitkár azonnal észrevette Marcit, a fejével intett is neki, de nem ment oda hozzá, hanem a söntéspultra támaszkodott, és fél deci cseresznyepálinkát kért. A beszélgetés újra megindult, nem sokat törődtek Krammerrel, különben is, ők otthon voltak, és így együtt legyőzhetetlenül erősek.

– Hogy volt azzal a krigli sörrel, kisapám? – kérdezte Tímár.
– Hogy volt?

– Ötven krigli – mondta Schlosser. Többen hangosan nevettek.
– Mit röhögtök, ti hülyék?

– Ötven krigli. Most aztán elmégy a jó francba – mondta Vig Guszti.

– Tudod, mennyi volt az órabérem negyvenben? – kérdezte neki-tüzesedve Schlosser. – Egy pengő-negyven, édesapám. Érted? Pengő-negyven. Tudod, mit kaptam pengő-negyvenért abban a rohadt kapitalista világban? Én voltam a császár, apuskám. Hetenként egy ötvenesnek a fenekére vertem, igaz, édesanyám? És mégis jól élünk.

Megmondom én ezt akkor is, ha itt van a nagy Krammer . . . Akkor is, ha a nagy Krammer Bercinek ez nem tetszik.

Hirtelen csend lett. Mindenki a párttitkára nézett.

– Megint hazudsz, Schlosser – mondta emelt hangon a figyelem középpontjába került Krammer Berci. – A büdös életben nem volt neked egy pengő-negyven az órabéred.

Mancika a párttitkára pillantott. Olyan gyűlölettel nézett rá, hogy Marci szinte megriadt tőle.

– Téged meg ki kérdezett? Jobb lesz, ha felszívódsz . . . – Többen nevetni kezdtek.

Krammer a nőre nézett. Most már ezt sem hagyhatta szó nélkül.

– No nézd csak, a Mancika – mondta. – Észre sem vettem, hogy itt vagy. Úgy lefogytál, megöregedtlél, hogy nem ismertelek meg. Mikor szabadultál?

Vad röhögés kísérte a szavait. Egyesek biztatni kezdték Mancit, hogy ne hagyja magát, micsoda szemét hang ez! Egymás szavába vágtak, Marci a hangzavarból jóformán semmit sem értett, kíváncsian nézte Krammert, aki még mindig a pultra támaszkodva állt. Schlosser a többieket is túlkiabálta, vastag nyakán az erőlködéstől kidagadtak az erek.

– Azt hiszed, hogy most is a gyárban vagy? – kérdezte. – Nem férsz a bőrdőbe?

Krammer értette a vagányok nyelvét, és azt is tudta, hogy nem szabad megijedni tőlük. Meg Marci előtt sem akart gyávának mutatkozni.

– Még a dumád se pengő-negyvenes, Schlosser – mondta mosolyogva.

Marcinak az volt a határozott érzése, hogy Berci valóban kötekedni akar. Mielőtt Schlosser válaszolhatott volna, Pityuka alattomosan Krammerhoz oldalazott.

– Nem keverjük a balhét, titkár elvtárs. De nem ám. Megisszuk a lötytyöt, és szépen hazamegyünk.

– Csakugyan? – kérdezte Krammer, de látszott az arcán, hogy nagyon fegyelmezi magát.

– Én azt tanácsolom.

Most Víg Guszti vette át a szót.

– Mondd csak, Berci, mitől vagy te olyan nagylegény? Csak nem attól, hogy párttitkár vagy? Vagy azt gondolod, neked mindent szabad? Mi is dolgozó emberek vagyunk. Miért kötekedsz velünk? Megmondanád nekem?

– Ha kijössz egy percre, akkor megmondom . . .

Mancika felsikoltott:

– Miért nem dobjátok ki ezt az alakot? Mit féltetek tőle?

– Menjen el, drága elvtársam! Menjen szépen haza! – mondta Pityuka.

– De miért menjen el? – fogta meg Pityuka vállát egy szénhordó legény, aki Krammer mellett állt a söntéspultnál. – Mert te azt mondd?

– Igen, kedves elvtársam, mert én azt mondom.

– Elvtársad neked a hóhér, de nem én. Maradjál csak, Berci, aki-nek pedig nem tetszik, annak nyasgem.

– Maradok hát – mondta Krammer, és leült Marci asztalához. – Vársz valakit? – kérdezte.

– Senkit sem várok.

– Leülhetek?

– Hiszen már ülsz.

– Szemét népség – mondta halkan, a söntésben ülőkre mutatva.

Marci nem válaszolt. A szénhordó ember Pityukával vitatkozott valamin, aztán fülig vörösen Marci asztalához ment.

– Egy üveg rizlinget kérek – mondta Krammer. Miután Pityuka elment, Marcira nézett. – Tulajdonképpen téged kereslek.

Marci még délután három szál rózsát vásárolt, most azt nézegette.

– Engem? Nincs minékünk már dolgunk egymással – mondta.

– Neked nincs velem. De nekem viszont van dolgom veled.

– Ugye, szépek ezek a rózsák? – kérdezte Marci. – Anyámnak vettem. Ma rózsás napom van. Ugye, szépek?

– Szépek. Anyád örülni fog . . . Marci, beszédem van veled – mondta Krammer, és arra gondolt, hogy ez sokkal nehezebb, mint maga az elhatározás. Ezen az emberen látszik, hogy nagyon meg-

bántotta, nem egykönnyen békül. – Nos, nem is tudtam, mennyi jó embered van a gyárban.

– Ezért jöttél, hogy ezt megmondd?

– Azt akarom megmondani neked, hogy Drahosék szerint igazságtalan voltam hozzád. Ez a véleménye Palkónak és Rimóczynak is.

– De te nem voltál igazságtalan, ugye? – kérdezte Marci.

– Az voltam. Nincs ezen mit szépíteni. Igazságtalan voltam, de szeretném, ha elfelejtenéd a történeteket, és visszajönnél.

– Elfelejttem – mondta Marci –, de nem megyek vissza.

– Elégtételt akarsz?

– Szarok én a ti elégtételetekre. Csak nem megyek vissza oda, ahonnan kirúgtak. Ez minden. Még akkor sem mennék vissza, ha az életben maradásom függne tőle. Én ilyen hülye vagyok. Ezért nem megyek vissza a pártba sem. Onnan is kirúgtak. Ezért meg másért. Pedig talán most visszavennének . . . A bányámat is rehabilitálták . . .

Egy hajtasra kiitta a bort. Még azt sem mondta, egészségedre! Egyszerűen felemelte a poharat, és kiitta, aztán megtörölte a száját, és a részegek szomorúságával nézett rá.

– Csalódtam benned, Berci. Más embernek ismertelek.

Krammer értette Marcit, és tulajdonképpen nem várt tőle mást.

– Nem várhatom el, hogy higgy nekem – mondta. – Magától értetődik, hogy rohadt alaknak tartasz. De nem vagyok az, Marci. Szeretném, ha elhinnéd, már akkor elhatároztam, hogy megkereslek, és beszélni fogok veled, amikor még nem tudtam Péter rehabilitációjáról. Így igaz, ahogy mondom. Nézd, Marci, én nem tudom, miért zártak ki a pártból. Nekem azt mondták, hogy ellenség vagy. Nos, én mind ez ideig csak azt láttam, hogy jól dolgozol, nem agitálsz a rendszer ellen. Ma volt az első eset, hogy rosszindulatúan informáltak. Az indulat elragadott, igazságtalanul megbántottalak, törvénytelenül kirúgtalak, belátom, nem volt jogom hozzá. Mondd, öregem, miért nem elég neked ez a beismerés?

– Csak azért beszélsz így, mert megijedtél. Attól tartasz, hogy kellemetlen következményei lesznek az ügynek. Félted a párttitkári íróasztalt. Pedig nem kell félned. Jó párttitkár vagy te, csak fogalmad sincs, mi van az üzemben. Én jobban tudom, mint te. Neked az

emberek nem mondják meg az igazat, pedig téged még szeretnek is a maguk módján. – Felemelte az arcát, és őszintén nézett a titkár szemébe. – Mondd meg nékem, Krammer Berci, neked nem mond semmit az a csend, ami mostanában a műhelyekben van? Téged nem gondolkoztat el, hogy miért némulnak el az emberek, ha belépsz a műhelybe? És miért olyan nagyszájúak itt, ebben a rohadt csehóban? Ezek nem félnek tőled. De a munkások félnek.

– De mitől? Vagy kitől?

– Attól, öregem, hogy felveszed a kagylót, te vagy más, és telefonálsz az ávóra. Csodálkozol? Pedig így van.

– Mióta párttitkár vagyok, ilyet én még nem tettem. Szavamra mondom.

– Elhiszem. De akkor mondd meg, miért vitték el Gedeont, Ravaszt meg Sugár Ernőt a múlt hónapban?

– Mert rémhíreket terjesztettek. Nekem legalábbis az ávéhások azt mondták.

– Nem terjesztettek azok rémhíreket, öregem – mondta Marci, és kortyolt a kávéból. – Csak panaszkodtak, hogy a kitelepített rokonaikat még most sem engedik vissza a falujukba.

– Kulákok voltak.

– Az istent voltak kulákok. Gedeon anyósának hat hold földje volt, szép portája, valakinek fáj a foga rá.

– Erről én nem tehetek. Nem ellenőrizhetem az ávéhát.

– Tudom. De vannak, akik azt mondják, hogy te vitetted el őket.

– Én erről semmit nem tudok.

– Aztán amiért még el akartam jönni: a hamukázás. Mint ebben a mai esetben is. Nincs anyag, a félkészáruraktár üres, a kábeleket, kapcsolótáblákat, automatákat nem kapjuk meg időben, annyi az állásidőnk, hogy az nem igaz. És akkor tegyünk versenyfelajánlást. Mert mindennél fontosabb, hogy az újságok írjanak rólunk. Csak azt nem tudom, hogy mernek egyesek ilyen szemérmetlenül és nyíltan csalni? Nézz csak utána, hogy a felszabadulási versenyben hogyan értünk el száztíz százalékot? Éppen csak meg volt a száz százalék. Utánaszámoltam. De tudja ezt Drahos is meg a fiúk is. Nem a mi hibánk volt, mert mi tudunk hajtani, ha kell, és ha van mivel. Te

kovács vagy. Kovácsolj le száztíz acélbugát a perselyekhez, amikor csak százhoz van anyagod. Tessék, próbáld meg. Hát ez van majdnem minden műhelyben, és ezért nem megyek én vissza. Mert ha kidől a kályhacső, akkor engem fognak előkaparni, engem, az osztályellenséget, hiszen bűnbakra mindig szükség van.

Krammer az asztalra tette nagy, erős kezét.

– Értem – mondta. – De hát én most már tudom, hogy nem vagy osztályellenség. Azt is tudom, hogy sohasem voltál az. Gyere vissza, és segíts rendet csinálni. Nekem megmondhatod az igazat mindig. Ameddig párttitkár leszek . . .

– Nem sokáig leszel az, Berci. Én mondom neked.

Marci töltött. Végignézett az italozó embereken. Úgy látszott, hogy elcsitultak a kedélyek. Többen énekeltek. „Rendet csinálni – ismételte el magában. – Hát bizony, már el kéne kezdeni a rendcsinálást.”

– Mondd csak, Krammer, és miért kötekedtél ezekkel a fickókkal? Nem ismered őket?

– Dehogynem. Címeres gazember mindegyik. Emlékszel még a tavalyi tüntetésre?

– Melyikre?

– Amikor elvesztettük a világbajnokságot. Schlosser volt az egyik hangadó.

Marci mosolygott. Már nem haragudott Krammerra. Most, hogy őszintén elmondta mindazt, ami a lelkét nyomta, úgy érezte magát, mint egy jó fürdő után. És az is nagyon jólesett neki, hogy Krammer megkereste, és a munkatársai mellé álltak.

– Magyarázz meg nekem valamit, Berci. Neked tudnod kell, mert mégiscsak párttitkár vagy.

– Mondjad. – A harmadik pohár bort itta tisztán, feje kezdett elnehezülni, de egyáltalán nem volt részeg.

– A gyárban, ha valaki dumál, vagy nyíltabban pofázik, hamar elkapják a frakkját. Eddig legalábbis így volt. De miért van az, hogy ezekben a lebujokban nyíltan pofázhatnak? Szidhatják a rendszert, a kutya nem törődik velük.

– Miért? Úgy gondolom azért, mert a rendőrség is meg van ke-

véredve. Nem tudják, mit csináljanak. Aztán az emberek is közönyösek. Nem szólnak közbe, hagyják a reakciós dumát.

– Ezt rád nem lehet mondani.

– Mit tegyek? A bőrömből nem ugorhatok ki. És még valamit. Ezek a tetűk, ha látják, hogy félek tőlük, a fejemre ütnek. Bandában nagyon erősek. Beleheccelik egymást a hülyeségekbe. És én azt hiszem, nekünk feladatunk, hogy védjük az igazságot.

– Melyik igazságot?

– A mi igazságunkat. Mondjuk, azt, hogy kétszer kettő az négy. Ez igazság. Elismered?

– El – mondta Marci. – Ez megcáfolhatatlan igazság.

– No látod. Az életnek is megvannak ezek a megcáfolhatatlan alapigazságai. Ezeket én akkor sem tagadhatom meg, ha te nem hiszel az őszinteségemben, vagy ha kizárnak a pártból. Nekem akkor is vitába kell szállnom az igazságért.

– De ez nem mindig okos dolog – mondta Marci.

– Az ember tisztessége független az okosságtól.

Úgy látszott, egyesek figyelhettek a beszélgetésükre, mert gúnyos megjegyzéseket tettek rájuk. Különösen az igazgató, aki már elég sok rumot ivott.

– A hatalom megrészegeti az embereket, kérem. Akié a hatalom, azé az igazság. Engem egyszerűen kirúgtak az állásomból. Azt sem mondhattam, jó napot, már az utcán találtam magam. Kenyér nélkül, minden nélkül.

– Amikor a fakultatív hitoktatás körül folyt a vita – súgta Krammer –, a diákokat az utcára vitte tüntetni. De nem pofázok, most okos leszek. – Marcira mosolygott. – Látod, jó tanítvány vagyok. Velem lehet beszélni, nem úgy, mint veled.

– Értik, kérem, az utcára! – szavalta az igazgató.

A szőke Tímár felröhögött.

– Mindenki oda kerül, Bernáth úr, ahova való.

– De eljön a nap, amikor a titkár elvtárs is az utcára kerül – mondta Mancika, aki nem tudta elfeledni Krammernek, amit róla mondott. – Az utcára. Mert van isten.

– Pardon – vihogott a részeg Tímár. – Pardon, édes Mancikám. Csakhogy az elvtárs nem ott fogja keresni a kenyerét, mint egyesek.

Felcsattant a nevetés, Mancika arca a festék alatt elpirult.

– Ez jó volt, Tímár – kiáltotta Schlosser. – Nem is tudtam, az anyád istenit, hogy ilyen forintos srác vagy. Ezt megkaptad, Manci.

Marci a nőre nézett.

– Mit bámulsz? – kiabált rá is Mancika. – Azt hiszed, nem ismerlek, te szemétláda? Azt hiszed, nem tudom, hogy ki vagy? Ismerem én ám a te bátyádat is. Jól ismerem. Ti juttattátok bőrtönbe Dobrovics papát.

Krammer megfogta Marci csuklóját.

– Hallgass. Látod, hogy részeg.

Manci a hirtelen beállott csendben meghallotta a megjegyzést, és hirtelen talpra ugrott.

– Részeg? – rikácsolta. – Részeg a jó kurva anyád! – Azzal egy pohár sört Marci arcába loccsantott.

Marci a zsebkendőjével szó nélkül letörölte a sört az arcáról, intett a pincérnek, aztán kifizette a számláját, és a kabátjához akart menni. Krammer is felállt.

A vaskos ember azonban elállta az útját.

– Hogy merészelte megsérteni a hölgyet?

Marci tétován körbenézett, tanácstalanul állt, nem tudta, mit mondjon, hiszen ő egy árva szót sem szólt, de sokat nem töprenghetett, mert a vaskos ember nagy lendülettel ütött. Krammer azonban az ütés elől magához rántotta Marcit, s a vaskos ember a lendülettől az asztalra zuhant, lerántotta az üvegeket, poharakat.

– Egy ilyen öreg fickónak nem szabad már verekednie – mondta Krammer, és továbblépett. – Csak nevetségessé teszi magát, papa.

Marci sietve a fogashoz ment, leemelte télikabátját, magára húzta, és gyorsan a kijárat felé indult. Egy pillanatra megállt, hátranézett.

– Gyere! – kiáltotta Krammernak. Akkor vette észre, hogy három-négy ember támadt a párttitkára. „Menekülni – villant az agyába –, gyorsan, amíg nem késő!” Jószerint mindenki verekedett, még a nők is. Krammert hárman-négyen támadták. Széles hátát a falnak támasztotta, és kétségbeesetten védekezett, helyzete azonban

kilátástalan volt. Marci, bár nagyon félt, képtelen volt megmozdulni; pedig ösztönei azt súgták, fusson, rohanjon haza. Krammer vérző, megdagadt arcát nézte, s félelmét hirtelen heves indulat váltotta fel. Érezte, hogy Krammer Bercivel a többiek le akarnak számolni, meg akarják ölni. A gondolatra ellódította magát a faltól, s attól a pillanattól kezdve összemosódtak benne az események. Tudta, hogy üt, rúg, harap, kiabál, érezte, hogy őt is ütik, de furcsa módon nem érzett fájdalmat. Eltorzult, véres arcok villantak fel előtte, dühödt káromkodásokat hallott, jajszavakat. Ott állt Krammer mellett, egy pillanatra látta a párttitkár bedagadt szemét, nagyon távolról szíre-nahangot hallott, aztán a derekában éles fájdalmat érzett, kis idő múlva még egyet, felsikoltott, és ájultan végigzuhan a koszos padlón.

Sok vért vesztett. Csaknem egy óra telt el, amíg a mentők a Margit-kórházba szállították. Az ügyeletes orvos azonnal vérátömlesztést adott, és úgy döntött, hogy meg kell operálni. Gombár sebész főorvos, miután megvizsgálta a beteget, és átnézte az addig elkészült laboratóriumi leleteket, egyetértett az ügyeletes orvossal, megjegyezve, hogy véleménye szerint a beteg menthetetlen, a vérvesztéségtől és az ijedtségtől sokkot kapott, ha eltávolítják is a szúrásoktól szétroncsolt jobb vesét, az erős sokk a bal vesében helyrehozhatatlan károsodást okoz. De hát meg kell kísérelni a lehetetlent.

Hajnalgig tartott a műtét. Technikailag kitűnően sikerült, és most már minden azon múlt, kellő időben meg tudják-e szüntetni a sokkot. Nem sikerült. Iványi Márton ezerkilencszázötvenöt november tizedikén úgy halt meg, hogy anyjától sem búcsúzhatott el, pedig Teréz ott ült reggeltől estig az ágyánál. A haldokló olykor pillanatokra magához tért, de nem ismerte meg az anyját.

Nem ismerte meg Sárát sem, aki Péterrel naponta meglátogatta. Lázálmai összefüggéstelenek, csapongók voltak. Krammerral állt egy kopár szirten, és az izzó napsütésben kopasz nyakú keselyűk támadtak rájuk. Egyszer csak Péter hangját hallotta: „Az a baj, Marci, hogy te sok mindent nem értesz. Ha értenéd, akkor most itt lennél, velem együtt, és harcolnál.” „De, Péter, hiszen veled vagyok!” „Igen, Marcikám, most látom, hogy velem vagy. Bocsáss meg.” Az-

tán csak ültek a hegytetőn, fenyők között. Szalonnát sütöttek, Rózsi kenyeret szelt, Márti lila hagymát vágott, Sára bort töltött a poharakba, Elvira pedig süteményeket rakott ki egy terítőre. Távol, az egyik vörösfenyő mellett, Brányó hasalt a magas fűben, és távcsővel a völgyet figyelte. Anyja Péterkével játszott, kendőjét levette, ősz hajába belekapott a szél. „Németek – mondta Brányó –, németek közelednek.” „Hol a géppisztolyom? – kérdezte Marci. – Hol a géppisztolyom?” „Nincs, géppisztoly nincs – mondta Péter. – Mi fegyvertelenek vagyunk . . . Ne félj, Marci . . .” Aztán Mártival szaladtak mezítláb, kora reggel, a harmatos mezőn. Lihegve megálltak, egymásra borultak. „Szeretlek! Nagyon szeretlek!”

Teréz féltékenyen őrködött felette, legszívesebben senkit sem engedett volna az ágyához: „Egyetlenem, drága, kicsi fiam – sírdogált –, ne hagyj itt édesanyádat! . . . Mi lesz énvelem, édes, kicsi fiam, ha te is elmegy tőlem?”

Hiába volt minden kérdés, könyörgés, csendes vagy jajgató sirató-ének. Marci elment, csendben, szinte észrevétlenül. Akkor Teréz magában átkot szórt az úristenre, és attól a perctől kezdve többé nem sírt. Csak szenvedett. Nagyon.

Marcit három nap múlva temették, az óbudai temetőben, édesapja mellé. Teréz egyetlen fillér nélkül maradt, de nyomorúságát eltitkolta még Péterék előtt is. Mártinak megüzente, hogy ne merészelje betenni a lábát a temetőbe, mert olyan botrányt rendez, amelyet még nem látott a világ. Márti ennek ellenére elment, egyedül és távolról kísérte a halottaskocsit, aztán édesapja sírja mellől nézte végig a temetést. Talán akkor gyűlölte meg Terézt, a „félbolond öregasszonyt”, akinek csak az Isten tud a kedvében járni. A temetésen Brányó Zoltán és Elvira is részt vett, s amikor a koporsót a gödörbe eresztették, megérkezett az alaposan összevert Krammer Berci is, Palkó Ferencsel és a brigád tagjaival. A párttitkáron látszott, hogy Marci halála mélyen megrendítette. Kegyetlenül rossz idő volt, a metsző, északnyugati szél havas esőt hozott, tépte, szaggatta a koszorúk szalagjait, a halottak napjáról ottmaradt virágokat. Teréz fel-emelt fejjel állt Péter mellett, és farkasszemet nézett az egyszerű, barnára pácolt fejféval. Iványi Márton. Élt 35 évet. 1920. IV. 3.–1955. XI. 10.

Aztán, ahogy ilyenkor szokás, a jelenlevők egymás után Terézhez léptek. „Fogadja őszinte részvéteimet” – mondták. Csak Krammer Berci tartotta hosszabban a tenyerében Teréz kékre fagyott, inas kezét.

– Sohasem bocsátom meg magamnak, Iványi néni, soha.

Teréz nem tudta, miről beszél a párttitkár, tulajdonképpen nem is érdekelte. Megbocsátani? Mit? Hiszen nem ő ölte meg Marcit.

Elvira sírva megcsókolta, megkérdezte, hogy segíthet-e valamiben, s miután Teréz nemet intett, továbbment. Brányó velük maradt.

Odahaza Sára forró teát főzött, és Teréz hiába tiltakozott, meg kellett innia egy pohárka pálinkát.

– Szegény nagyanyám is úgy halt meg – mondta –, hogy megfázott a nagyapám temetésén, és két hét múlva utánament.

– Bárcsak én is ott tartanék – sóhajtott Teréz, és a meleg kályha mellé húzódott.

– Nem kell azt siettetni, aranyos Teréz néni – mondta Brányó –, mindenkinek végig kell csinálnia, ami meg van neki írva . . . Hanem hát sehol sem láttam a temetőben Mártit.

– Pedig ott volt – mondta Sára –, csak nem jött oda a sírhoz.

– Mert megtiltottam neki – mondta Teréz.

– Ezt nem kellett volna, édesanyám – mondta Péter. – Mi oka volt rá?

– Tudod, milyenek az öregasszonyok – anyja csak ennyit válaszolt.

A kapun váratlanul csengettek.

– Hát ez meg ki? – kérdezte Péter.

Teréz felállt, hogy kimenjen kaput nyitni, de Brányó megelőzte. Néhány pillanat múlva egy távirattal jött vissza, átadta Teréznek.

– Olvasd fel, fiacskám – mondta Teréz Péternek.

– Virányos táviratozott, a családja nevében is, Marci halála megrendítette őket, együtt éreznek velünk.

– Istenem, hogy milyen rendes emberek.

– Azok – mondta Sára. – Most, hogy Marci már meghalt, azok. De amíg élt, Virányos egyetlenegyszer sem találkozott vele.

– Félt, Sára – mondta Brányó, és menni készült. – Be volt tojva.

Tábornok, gyerekei vannak, van mit félténie. – Cigarettára gyújtott. – Én fél évvel ezelőtt véletlenül találkoztam vele. Egyik barátjának a lakásán dolgoztam. Mikor készen voltam a festéssel, mázolóssal, eljöttek megkomálni, milyen munkát is végzett a festő. Mondhatom, kényelmetlen helyzet volt. Zavarában nem tudta, mit tegyen; megismerjen, vagy ne ismerjen meg? Én meg kedélyesen ráköszöntem, és megkérdeztem: „Hogy vagy, öregem? Kicsit megöregedtél, megkopaszodtál, úgy látszik, sok sört iszol, mert megnőtt a pocakod is.” Valahogyan kivágta magát; nem mondhatta, hogy nem ismer, és sohasem találkoztunk . . . Szó, ami szó, tetszett neki a munkám, de akkor a felesége erőlyesen rászólt: „Tárgytalan a dolog, Dezső – mondta az aranyos –, idén nem festetünk.” „Ez egyenes beszéd, elvtársnő – mondtam én –, de még egyenesebb lenne, ha azt mondaná, hogy velem nem festeti ki a lakást, sem idén, sem jövőre.” Tetszik tudni, mit válaszolt? – Brányó szeme hamiskásan csillogott. – Azt mondta: „Úgy látom, maga okosabb, mint a férjem.” Mire én: „Ez így igaz, kezicsókolom, ezért nem vagyok tábornok.” Másnap délelőtt Virányos felkeresett Bubis úr műhelyében. Hát mit mondjak nektek, én még olyan szomorú emberrel nem találkoztam. Panaszkodott, magyarázta a bizonyítványát, elmondta magát gyávának, megalkuvónak, aki nem meri telefonon sem felhívni régi barátját, Marcit, akinek pedig olyan sokat köszönhet. Isten bizony, megsajnáltam. Másnap azt mondtam Marcinak: „Igaz, pajtás, hogy nem vagyunk tábornokok, de még így, leszarva is boldogabb emberek vagyunk Virányosnál.”

Mikor Peti hazajött az iskolából, Teréz magához ölelte a fiút, és azt mondta neki:

– Petikém, te már nagyfiú vagy. Teveled nagyanyád már úgy beszélhet, mint igazi férfiemberrel. Nagyapád, Iványi nagyapád, ilyen idős korában már egyedül élt. Petikém, eddig a nagymama nem mondta meg neked, mi történt a te édesapáddal.

– Azt tetszett mondani, hogy kórházban van, mert meg kellett őt operálni. És vasárnap meglátogatjuk őt.

– Igen, ezt mondtam, de nagyanyó nem mondott neked igazat, kicsi fiam. Édesapád meghalt.

– Meghalt?

– Meg. Nem akarom, hogy sírjál. Érted, kisfiam? Nem akarom. Én már elsirattam őt, helyetted is, mindenki helyett. Énnekem nincs többé fiam, neked nincs többé édesapád. Ma délután el is temettük. Nem vittelek magammal, mert nem akartam, hogy lásd az apád temetését. Még sok temetést fogsz látni. – Láttá, hogy Peti szeme megretelzik könnyel. Még szorosabban ölelte magához a gyereket: – Ketten maradtunk, fiacskám. Mától kezdve te vagy a férfi a háznál. Neked kell vigyázni a házra és rám is. Mert én már öreg vagyok. Lehet, hogy mostan anyád majd el akar vinni téged, és azt akarja, hogy a te apád Gelley legyen, az anyád új férje. Ott biztosan jobb életed lenne, mert önekik sok pénzük van. Én viszont nagyon szegény vagyok, és sokat kell majd dolgoznunk, hogy legyen ennivalónk meg tiszta ruhánk. Ha te anyádhoz akarsz menni, én nem akadályozhatlak meg tégedet, kisfiam. Erőszakkal nem tarthatlak vissza. Azt sem mondhatom, hogy a te anyád rossz asszony, és nem szeret téged. Lehet az is, hogy jobban szeret, mint én, bár ezt nem hiszem . . . Petikém, édes gyerekem, énnekem szükségem van rád, mert már öreg vagyok, és ugyan mi lenne vélem nélküled? Aztán azt is nagyon szeretném, ha olyan ember lennél, mint a nagyapád és az apád volt, nem olyan, mint ez a Gelley.

Peti szorosan átölelte nagyanyja nyakát, csókolgatta az arcát. Sára Péterre nézett, és intett neki, hogy hagyják őket magukra.

– Én sohasem fogom elhagyni, nagymama. Még akkor sem, ha elvisznek, mert én akkor is visszaszököm.

Vasárnap délelőtt együtt mentek ki a temetőbe mind a négyen. A virágok még frissek voltak, a koszorúkat sem vitték el.

– Most már soha többé nem lesz énnékem apukám? – kérdezte Peti sírva.

– Soha többé, kisfiam – mondta Teréz, és hagyta, hogy sírjon a gyerek. Bárcsak sírni tudna ő is.

Peti meg arra gondolt, lehetetlen, hogy többé ne lássa apját, ne építsenek vele villanyvasutat, ne magyarázza el neki, mi az a sugárnyaláb, ami visszaverődik a repülőgépekről, ne szereljék fel együtt a

színes égőket a fenyőfákra . . . És most kivel fogja feltenni a kapura az elektromos zárat meg a mikrofont?

– Ne sírj, fiam – mondta Péter, és magához húzta a gyereket. – Tudod, mit mondott a nagymama: a férfiak, az igazi férfiak sohasem sírnak.

Ekkor Krammer Bercit pillantották meg. Tisztelettudóan köszönt, kezét fogott Péterrel, Sárának pedig bemutatkozott, mivel a temetés napján ezt elmulasztotta. Aztán elmesélte, mi is történt akkor este a kocsmában. Péternek magyarázott.

– Tudod – mondta –, ha Marci nem avatkozik bele, akkor én már nem élek. Megmentette az életemet. De neki köszönhetem a lelki-furdalásomat is, hogy miattam, énértem kellett meghalnia. – Hirtelen Terézhez fordult. – De hát tessék nekem megmondani, Iványi néni, mit tehettem? Marci már az ajtóban állt, onnan jött vissza.

– És apukám is verekedett? – kérdezett közbe váratlanul Peti.

– Mint egy igazi hős – mondta Krammer. Lassan sétáltak a kijárat felé. Ragyogóan tiszta volt az égbolt, a napfény az arcukra tűzött. – Tudod, Peti – mondta Krammer, és megfogta a gyerek kezét –, én már sokszor verekedtem az életemben . . . itt Óbudán gyakran kellett verekednünk, ezt Péter bátyád is megmondhatja, de én még embert úgy verekedni, mint apádat, nem láttam. Jézusom, hogy micsoda ütése volt.

– És kik ölték meg édesapámat? A fasiszták?

– Ők – mondta meggyőződéssel Péter.

– Bizony ők. Mi ketten voltunk – mondta Krammer. – Ők pedig több mint tízen.

Azt már csak Péternek mondta el, hogy Schlosserék összebeszéltek, és a rendőrségen egyöntetűen azt vallották, hogy azért kezdődött el a verekedés, mert ő és Iványi Márton szidták a rendszert, gyalázták a párt vezetőit. De szerencsére nem hisznek nekik.

– Letartóztatták őket? – kérdezte Sára.

– Schlossert, Víget és Tímárt igen. A többiek szabadlábon védekeznek. De tegnap hallottam, hogy a Hatóság átvette a nyomozást a belügyiektől, mert a házkutatás során Schlossernél külföldi röpcédulákat is találtak.

– Azokat Somogyfajsz környékén is találni – mondta Sára. – Léggömbökkel küldik az ország fölé.

– Nem tudom – mondta Krammer. – Lehet . . . – Drága Iványi néni – fordult Terézhez a temető kijáratánál –, ne haragudjék rám. Nagyon kérem.

– Nem haragszom én senkire, elvtárs – mondta Teréz –, de a legkevésbé magára.

Ebéd után Péter megkérdezte az édesanyját, hogy most mi az elképzelése. Nincs öneki semmiféle elképzelése, válaszolta. Itt van Peti, fel kell nevelnie. Ez rendben van, hagyta helyben Péter. Csak azt mondja meg, hogy áll anyagilag, erre kíváncsi, meg hogy miben tudnak segíteni? Nyilván nagyon sokba került a temetés, ezért Sárával megbeszélték, hogy ők azt kifizetik.

– Azt már nem – tiltakozott Teréz –, hová gondolsz? Van tinéktek gondotok éppen elég.

– Van, édesanyám. De tetszik tudni, hogy kaptunk kártérítést.

– Kell az tinéktek – mondta Teréz –, hiszen semmitek sincsen. Meg aztán Krammer elvtárs megsúgta, hogy a gyár, szóval a szakszervezet segíteni fog, kapok valami segílyt, mert Marci elbocsátása törvénytelen volt. Holnap el is jön a munkakönyvéért, és aztán mindent visszacsinálnak.

Péter szemet rakott a tűzre, a lángnyelvek egy pillanatra felcsaptak. A konyhából behallatszott Sára hangja, mosogatott, és Peti segített neki.

– Nézd, édes fiam – folytatta Teréz –, én ebből a lakásból nem megyek ki, mert Horváthékkal úgy szól az egyezés, hogy maradhatok. Nektek pedig nincsen lakásotok.

– Január elején megkapjuk – mondta Péter. – Most már biztos. Az Üllői úton, közel a Körúthoz. Két szoba, hall, konyha meg minden. Nem valami nagy, de hát mit csináljunk. Egyik szoba a gyerekeké lesz, a másik a miénk. Úgy kell majd berendezni, hogy dolgozni is tudjunk. Mi a karácsonyt még Déneséknél töltjük, sajnos nem jöhetünk fel, mert Sára nem zárhatja be a Művelődési Házat, mindkét nap műsor van. De arra gondoltam, anyuka az ünnepekre lejöhetne Petivel. Persze ezt még Dénesékkal is meg kell beszélnünk.

– Nem, édes fiacskám, a házat én nem hagyhatom magára – mondta Teréz, és nagyon jólestek neki Péter szavai. – Meg aztán karácsonykor ki kell mennem a temetőbe is. Menjetek csak, édes fiam, megleszünk mi itt Petikével.

Péter másnap ötezer forintot adott az anyjának, és Sárával visszautazott Somogyfajszra, Teréz pedig a pénzből még aznap sírkövet rendelt.

Már közeledett a karácsony, amikor a rendőrség kihallgatta. Arra a kérdésre szerettek volna választ kapni, hogy Marci milyen viszonyban volt Krammer Bercivel, mikor ismerték meg egymást. Teréz azonban a kérdésre nem tudott válaszolni.

Reggeltől késő estig dolgozott. Néha majdnem elaludt a mosóteknő mellett. Mosott, takarított, vasalt napestig. Peti derekasan kivette a részét a munkából, felsöpörte a járdát és az udvart, segített takarítani, főzni, teregetni, egyetlen pillanatra sem hagyta magára a nagyanyját. A téli szünetben alig pihent valamit. A bevásárlás is az ő gondja lett, Teréz megmondta, hogy mit hozzon a fűszerestől, a hentesről, ő pedig pontosan felírta, és máris rohant. Hiába, ő volt az egyetlen férfi a házban. Nem mehetett szánkózni a gyerekekkel, hóembert sem csinálhatott, hiszen annyi a gondja, tennivalója, hogy alig győzi. Az a nagy baj, hogy nincs megtakarított pénze, nem tud vásárolni ajándékot karácsonyra a nagymamának, pedig kinézett neki egy szép, meleg harisnyát, meg egy mintás fejkendőt. Mégsem igazi férfi ő, mert milyen férfi az, akinek nincsen fizetése, meg bukszája?

Brányó minden héten felkereste őket. Ilyenkor húst hozott, máskor csokoládét, más egyebet. A mesét, hogy miért hozza ezeket a szeretetsomagokat, jó előre kitalálta, mert tudta, hogy a büszke öregasszony nem fogadna el senkitől könyöradományt. A tarját ők nem szeretik – mondta –, ajándékba kapta egy kuncsaftjától, hát csak nem fogja eldobni. „Tetszik tudni, drága Teréz néni, nekem nem szabad füstölt húst ennem, a gyomrom miatt.”

– És a feleségednek sem szabad?

– Szegény Marikámnak még rosszabb a gyomra, mint nekem. Tetszik tudni, hogy van ez úri helyeken. Én mégiscsak az Almássy

tér hercege voltam, és anyám, a nagyhercegnő gyerekkoromban nagyon elkényeztetett. Marikámat ugyanígy a bárónő anyukája.

Teréz puplinget vasalt, óvatosan, féltő gonddal, ahogyan azt még lánykorában tanulta Gelencséréknél, Máriától. Ahogy összehajtogatta őket, az már szinte művészet volt. Görcsös, ezerszer agyonmosott ujjáival „érezte” az agyagot, s még nem felejtette el, amit a textilgyár csomagolójában elsajátított. Künn erősen havazott, a konyhában kellemes meleg volt. Peti szárazbabot tisztított; a füstölt tarjából nagyanyja bablevest főz csipetkével. Jó sokat, hogy másnap délre is maradjon.

Amikor Peti kiment havat seperni, azt mondta az öregasszony:

– Rendes ember vagy te, Zoli. De ha azt hiszed, hogy engemet be tudsz csapni, akkor nagyon tévedsz, fiacskám. Kitalálsz mindenféle hókuszpókusz mesét, hogy rajtunk segíts. Miért teszed? Nem tartozol te minékünk semmivel.

– Ugyan már, Teréz néni . . .

– Várj, fiacskám, még nem végeztem. – Megigazította az ing gallérját. – Nézd csak, Zoli. Nekem nagyon jólesik, hogy te szeretsz minket. Ennél többre minékünk nincs is szükségünk. Teneked, édes fiam, anyád van, családod van, kisgyereked van. Sok gondod is van. Ne hozzáál hát minékünk semmit sem. Van nekünk mindenünk. Csak magadat hozd el, mi annak is nagyon örülünk.

– De hát tessék elhinni, Teréz néni – kezdte Brányó . . . Ám az öregasszony félbeszakította: nincs erről sok beszélőnivaló. Neki ez a véleménye, ebből nem enged. Azt akarja, hogy Peti megszokja, csak magára számíthat, a saját erejére, és ha élni akar, akkor minden félérért keményen meg kell dolgoznia.

Olyan sűrűn hullt a hó, hogy a gyerek egyedül nem győzte a söprést. Brányó kiment, és segített neki. Percek alatt ő is olyan lett, mint egy hóember. Kellemes volt az idő, éppen csak hogy fagyott, mindketten átmelegedtek. Ha nem szűnik meg a havazás, vélekedett Brányó, reggelre betemeti a házat. „Akkor aztán alagutat fúrhatok” – mondta Peti. Később, miután bementek a házba, a kisfiú megkérdezte, hogy Zoli bácsi meg akarja-e nézni a „műhelyét”. „Naná! Ilyet csak nem hagyok ki!” – válaszolta a férfi. Lementek az alag-

sorba, a mosókonyha melletti kis vasalószobába. Itt is, mint az egész házban, tisztaság, példás rend volt. Parányi műszerésszettel, satuval, kapcsolótábla dugaszolóaljzatokkal, alattuk ragasztós címkéken a feszültségértékek: 110 volt, 220 volt, 12 volt, 6 volt, a falon feszültség szabályozó, volt- és ampermérő fogók, türeszelők, forrasztópáka, cin, egyszóval minden, ami az elektromos szereléshez elengedhetetlenül szükséges.

– Most már, hogy apa meghalt – mondta Peti –, ez a műhely is az enyém.

– No, és értesz hozzá?

– Hát... sok mindenhez értek. Tetszik tudni, az elektromosság nem játék. Nem szabad hozzányúlni, mert nagyon veszélyes. Ide a barátaim se jöhetnek be, mert véletlenül valami hülyeséget csinálnak, és akkor kampec. Ez úgy van, hogy hat volt is agyoncsaphatja az embert, ha magas az amperszám. – Beszélgettek, Brányó élvezettel hallgatta a kisfiú magyarázatát, és csodálta, mennyi mindent tud az elektromosságról. Péter komoly arccal elmesélte, hogy hamarosan megtalál egy olyan villamossággal töltött hálót, ami hőt sugároz magából. Télen majd kifeszítik a városok fölé, és akkor megolvasztja a havat, nem kell annyit lapátolni, seperni... – El tetszik hinni, hogy ilyesmit fel lehet találni?

Brányó természetesen elhitte. Csak azt nem tudta elképzelni, a hálót majd mi tartja fönn a levegőben. A kisfiú gondolkodott egy sort. Aztán nagy komolyan kijelentette:

– Azt meg lehet oldani. Tessék elképzelni, mondjuk, egy biciklikereket. A gumiba könnyű gázt vezetek, a küllőkbe hősugárzót. Ezt csak most gondoltam ki. A küllők nem acélból lesznek, hanem ellenállás-spirálokból... Szóval majd megoldom. – Harangozott a lábával, és a cigarettázó Brányót nézte.

– Tessék mondani, igaz, hogy az apukám partizán volt? Csak azért kérdezem, mert ő sohasem beszélt erről, de anya azt mondta, hogy apa fegyverrel harcolt a németek ellen.

– De még mennyire! – mondta Brányó. – Én még olyan bátor emberrel, mint apád volt, nem is találkoztam. Pedig én bunyós gyerek voltam.

– Akkor apa miért nem beszélt arról, hogy mi mindent csinált?

– Tudod, fiam, a bátor emberek sohasem mesélnek. Vagy csak nagyritkán. Te azt is tudod, hogy az édesapád azért halt meg, mert a barátját akarta megvédeni. Meg is védte. Hátról szúrták le, orvul, azellen nem lehet védekezni. De csak láttad volna őt a Kárpátokban, a Medveháton, amikor a tábori csendőröket elintéztük. – Elmesélte szökésük történetét, harcukat, menekülésüket. – Azt mondom én, fiam, légy büszke az apádra, és aki rosszat merészel mondani rá, annak verj a pofájába.

– Nem szeretek verekedni.

– Helyes, fiacskám. De vannak esetek, amikor muszáj. Tavasszal majd megtanítlak néhány jó fogásra. Azért kell ezeket tudnod, hogy alkalomadtán megvédhesd magadat és nagyanyádat.

– Jó – mondta a fiú. – Zoli bácsi, nem tudna nekem valami munkát szerezni a szünidőre?

– Munkát?

– Igen. Olyan munkát, amiért pénzt kapok. – Tetszik tudni, most én vagyok a férfi a házban. Aztán jön a karácsony. Apukám minden karácsonykor vett valami ajándékot nagymamának. Most nekem kellennem. Nem akarom, hogy szomorú legyen.

Brányó hosszan gondolkozott.

– Hát várj csak – kezdte aztán –, azt hiszem, tudok valamit. Bubis úr a szünidőben fel szokott venni mitfahrernek egy-két srácot – hazudta. – Nem nehéz meló, de lehet keresni. Majd beszélek vele.

Másnap örömmel újságolta, hogy minden el van boronálva. Bubis úr beleegyezett: Peti napi két órát dolgozhat.

– Az én segédem leszel. Rendben van?

Péterke megölelte Brányót. Úgy szervezték meg, hogy Peti akkor ment Brányóhoz, amikor Teréz takarítani járt. A kisfiú boldogan dolgozott, keverte a festéket, kaparta spaknival a falat, aztán szappanos vízzel lemosta. Brányó nem győzte dicsérni a szorgalmáért! Peti megtanult létrán járni, gipszet keverni, megismerte a különböző festékeket, oldókat, ecseteket, gumihengereket. Közben odahaza is elvégezte a munkáját, bevásárolt, takarított, felhordta a pincéből a tüzelőt, kitisztította a kályhát, begyújtott, előkészítette a főznivalót,

befűtött a katlanba, az üst alá, felszórta a járdát hamuval. Estére olyan fáradt volt, hogy lefekvés után azonnal elaludt. Az ünnepek előtt Brányó kétszáz forintot adott neki. Peti ennyi pénzt együtt még sohasem látott, madarat lehetett volna fogatni vele. Elmentek együtt, és megvásárolták az ajándékot. Meleg gyapjúharisnyát, egy szép fejkendőt. Még valami maradt is a pénzből. Odahaza elrejtette az ajándékokat, s azon tűnődött, hogyan tegye majd a karácsonyfa alá.

– Mondd csak, kisfiam, mit szólnál hozzá, ha szentestére meghív-nánk Anna nénit is? Amíg veled nem beszélem meg, addig nem szólok neki. Tudod, neki sincs senkije . . .

– Hát hívjuk meg.

– Akkor holnap délelőtt telefonálj neki, és hívd meg. Jó?

– Jó.

Teréz vizes ruhával letörölte az asztalt, Peti a tányérokat rakosgatta a kredencbe. Egyszer csak megkérdezte, hogy karácsony estéjét miért nevezik szentestének? Mit jelent az, hogy szent? Teréz elmagyarázta úgy, ahogy kislány korában nagyapjától hallotta, aki tíz évig katonáskodott, és bejárta a fél világot. A szenteket a katolikus papok találták ki, hogy becsapják, elbutítsák a népet. Azokat az embereket, akik állítólag mindenféle csodát műveltek, elnevezték szenteknek. De hát csodák nincsenek.

– De vannak, nagyanyó, vannak – erősködött váratlanul a kisfiú.

– Csodák?

– Igen. Hát nem csoda az, hogy repülni tudunk? Meg hogy bekapcsolom a rádiót, és szól? Én mondom, nagymama, ez bizony csoda.

– Az bizony – bólintott Teréz. – Ez mind valóban csoda. De akik azt kitalálták, nem lettek szentek.

Emlékezett egy füzetes regényre, amit hosszú, téli estéken az apja olvasott fel a családnak a kicsi tanyai házban. Ott ültek a meleg kemence padkáján, kukoricát morzsoltak, és izgatottan várták a történet folytatását. A regény egy olasz tudósról szólt, aki mindenféle herkentyűt szerkesztett, bebizonyította, hogy a föld forog, s emiatt a papok meghurcolták. bíróság elé állították. Hát most ezt ő is elmesélte Petinek.

– Lehet – mondta elgondolkodva a kisfiú –, lehet, hogy egyszer én is tudós leszek.

Sára szeretettel nézte Kónya Antit, aki a kucsmájával verte le válláról a havat.

– A férje?

– Vegye már le magáról azt a bundát – mondta Sára. – Ha ki-megy, megfázik.

– Azt kérdeztem, hol a férje?

– Ródlizni ment a gyerekekkel. Rágyújt?

– Inkább innék valamit.

– Isten bizony adnék, de egyetlen korty italom sincs. Tudja, nekünk nincs reprezentációs pálinkánk. Kövecs erre nagyon kényes, és igaza is van.

Kónya legyintett, és rágyújtott. Arról van szó, kezdte, hogy Bálint és a téesz rövid karácsonyi ünnepség keretében szeretné megajándékozni a dolgozók gyerekeit. Koncz Józsi bácsival már kinéztek egy négyméteres fenyőt, délután kivágják, ő pedig a DISZ-istákkal szépen feldíszíti, lesz rajta sokszínű villanyégő, angyalhaj, minden. Az ajándéksomagokat is elkészítik, Sára csak állítsa össze a műsort. Kövecs Béla elvállalta, hogy rövid beszédet mond. Legyen a műsorban ének, szavaltat meg betlehemes játék. Malasin Rudinak van egy könyve a népi játékokról. Ha valamire még szüksége lenne, szóljon.

Sára örült a feladatnak, és megkérte Pétert, hogy ő is segítsen, így legalább megfelelkeznek Marci haláláról. Emlékezetes estét szeretett volna rendezni, hiszen ez lesz a búcsúja a községtől. Péterrel és Zsuzsával összedugták a fejüket, töviről hegyire megbeszélték, mit adjanak elő. Megállapodtak, hogy az úttörők somogyi táncokat mutatnak be. Lendvai Boriska, a fiatal tanítónő, aki két éve végezte el a főiskolát, s a történelem és földrajz mellett éneket is tanított, azonnal megkezdte a próbákat a gyerekekkel. Malasin gyűjteményéből pedig kiválasztottak egy humoros betlehemes játékot, amelyben a népi képzelet vidám rigmusokban eleveníti meg Jézus születésének legendáját. Zsuzsának azt javasolta, tanulja meg József Attila *Betlehemi királyok* című versét. Két napig izgult, reggeltől estig ott volt a próbákon. Péter pedig Zsuzsával foglalkozott.

Eközben Kónya Antiék felállították és feldíszítették a fenyőfát. A község vezetősége kérte, huszonnegyedikén délelőtt tartsák meg az ünnepséget, hogy az emberek délután a saját karácsonyestjükre készülhessenek.

Sára is izgalommal várta a saját karácsonyestjüket, hosszú ideje az elsőt, melyet az egész család együtt tölt majd. Ünnepe előtt való este mindkét gyerek hozzábújt az ágyba, és hízelegve kíváncsiskodtak, mondja meg, nekik mit hoz majd a Jézuska.

– Jézuska? – kérdezte csodálkozva Péter, és Sárára nézett. – Ki mondta neked, Béluskám, hogy a Jézuska hozza az ajándékot?

– Ő hozza – szólt közbe Terézke is, és anyjához szaladt. – Ha minden gyereknek a Jézuska hozza az ajándékokat, akkor nekünk is ő hozza.

– Most arra felelj, kitől hallottad ezt? – kérdezte Péter.

– A fiúk mondták – felelt az előbbi kérdésre Béla. – És azt is mondták, ők azért mennek éjféli misére, hogy megköszönjék a Jézuskának az ajándékot.

– Meg ha tudni akarod, a tisztelendő bácsi is mondta – súgta az anyja fülébe a kislány.

– A tisztelendő bácsi? – Sára az ölébe ültette Terézkét. – Mikor mondta ezt a tisztelendő bácsi?

A gyerekek egymásra néztek, az asszony pedig Terézkéről Béluskára emelte a tekintetét. – Béla, te ugye, férfi vagy? – A kisfiú tétován bólintott. – Akkor ki vele, hol találkoztatok a tisztelendő bácsival?

– Tegnap délután hólabdáztunk – kezdte a kisfiú. – A Templomkertben. Nemcsak én meg a Terus, hanem mások is. Vagy tízen. Varga Pali, a Panni, Katica . . .

– Szentgyörgyi Katica?

– Igen. Meg a bátyja, Pityu – szólt közbe a kislány.

– Aztán nagyon fáztunk – folytatta Béla –, mert Pali elgáncsolt hátulról, és amikor elestem a hóban, akkor a többiek rám rohantak . . .

– És te nem segítettél a bátyádnak? – kérdezte Sára, és szigorúan nézett Terikére.

– Engem is belegyömöszöltek a hóba, nemcsak Bélust. A hülyék még a nyakamat is teletömték hóval, én sírni kezdtem, mert már ki sem látszottam a hóból, és akkor jött a tisztelendő úr . . .

– És ő kiszabadított, mert tudod, édesapa, Vargáék túlerőben voltak. De én nem sírtam, mert ha én elkapom azt a Vargát, akkor beletaposom a hóba, aztán mehet sírni, ahova akar.

– Jó, tehát beletaposod a hóba – mondta Sára. – Mert te erős gyerek vagy. De most inkább arról beszélj, hogy mit mondott a tisztelendő bácsi.

– Hát látta, hogy nagyon fázunk, és ezért azt mondta, menjünk be öhozzá, melegedjünk meg, szárítsuk meg a cipőnket, nehogy tüdőgyulladást kapjunk, és akkor mindenki bement hozzá, ő meg forró teát csináltatott egy öreg nénivel, aztán pedig süteményt is kaptunk.

– Olyan igazi linzert, amilyet a nagymama szokott sütni, amikor még ott laktunk nála – mondta lelkesen Terézke, és nyomban átvette a szót Bélától. – Csoda finom volt. Csak láttad volna, hogy a tisztelendő bácsi hogy megmondta a magáét a Vargának, meg Pityunak. Tudod, mit mondott nekik? Azt mondta, nagyon csúnya dolog volt, hogy mindannyian ránk támadtak, mert az nem bátorság, és nem is becsületes, ennek bizony a jóisten, aki mindent lát, nem örül. Beszélt még sok mindent, mi meg csak ittuk a teát, és ettük a finom linzert, és akkor, anyukám, a tisztelendő bácsi azt is mondta, hogy a gyerekeknek szeretniök kell egymást, mert mindnyájan a jóisten gyerekei vagyunk, de én akkor azt mondtam, Béla is hallotta, hogy én az anyu és apu gyereke vagyok. Ugye, anyukám, jól mondtam?

– Jól mondtad, kicsim, nagyon jól mondtad.

– Aztán még azt is mondta a tisztelendő bácsi Vargáéknak, hogy ha ők jó gyerekek meg becsületes úttörők, akkor Bélusnak meg nekem mindenben segítenek, mert hogy a mi apukánk börtönben volt.

– Ezt is mondta? – kérdezte Péter, és megint Sárára nézett.

– Igen – mondta Béla szégyenlősen. – Akkor én elkezdtem sírni, mert a tisztelendő bácsi mesélt a rabokról, akik egyedül fagyoskodnak, és a gyerekeikre gondolnak, és ők nem isznak forró teát, nem kapnak finom süteményt, és igaz, hogy az én apukám már kiszabadult, de még nagyon sok jó magyar ember van börtönben. De a jóis-

ten vigyáz rájuk, apukánkra is a jóisten vigyázott, ő nyitotta ki a börtön ajtaját, és nagyon jól tennénk, ha ezt megköszönnénk az jóistennek. Megkérdezte, meg akarjuk-e nézni a Kisjézust a jászolban, és mindnyájan átmentünk a templomba, megnéztük az oltárnál a jászolt meg a Kisjézust, csudaszépen volt megcsinálva minden, egy fényes csillag is volt a jászol fölött, villanylámpa volt a csillag, és amikor sötét lett, csak az világított. A tisztelendő bácsi még azt is mondta, Jézus azért született, hogy minden magyar szeresse egymást.

Péter elhatározta, másnap beszél Rákaival, megmondja neki a véleményét, de aztán rájött, hogy mondhat a tisztelendőnek, amit akar, azzal semmire sem megy. Harc folyik itt a gyerekek lelkéért, és az győz, aki jobban állja a harcot. Örült, hogy Béluskáék bíznak benne, és őszintén elmondtak mindent. Ha megszidja őket, vagy megparancsolja, hogy kerüljék Rákait, nyilván titkolódnának majd előtte. Fel kell hát venni a kesztyűt, okosan kell beszélni a gyerekekkel, több időt fordítani a nevelésükre. Bár álmos volt és fáradt, most mégis mesélt a gyerekeknek Jézus Krisztusról, aki sohasem élt, éppen úgy, mint Hófehérke és a hét törpe vagy a vasorrú bába meg a többi mesealak. Az ajándékokat nem a Jézuska küldi, hanem ők, a felnőttek vásárolják, mert az a szokás, hogy ezen a napon a család tagjai, jóbarátai ajándékokat vegyenek egymásnak. Amikor kicsi volt, ő is kapott a szüleitől ajándékot, most, hogy felnőtt, és két ilyen okos gyereke van, természetesen ő is vásárol ajándékot nekik. De előre nem szokták elárulni, hogy mit, tehát legyenek türelemmel, találgassanak, izguljanak, mert ez is hozzátartozik a karácsonyi játékhoz. Bélus egyszer csak megkérdezte:

– Édesapa, azt még nem mesélted el, hogy miért voltál börtönben.

Péter tudta, hogy előbb-utóbb a gyerekek megkérdezik, és akkor válaszolnia kell. De mit mondjon most Béluskának? Meddig mondhatja még neki, hogy ezt úgysem érted, fiacskám, majd ha nagyobb leszel, apuka mindent elmond. Ijedten vette észre, hogy egyszerűen csődöt mond a tudománya. A kérdésre nem tud olyan magyarázatot adni, ami a gyerek kíváncsiságát kielégíthetné, hiszen ő is ezt kérdezi: miért volt hosszú évekig ártatlanul börtönben?

Sárának eszébe jutott, hogy Bélus egyszer azzal jött haza az isko-

lából: Váradi Mikit ki fogják zárni az úttörőcsapatból, mert Pankó Dezső pénzét ellopta a tornaórán, amikor fociztak. Többen is látták, amikor Váradi a kabátok között kutatott. Pankó kereste a patkós pénztárcáját, de sehol sem találta. Több mint tíz forint volt benne, a tanítás után valamit vásárolnia kellett volna az anyukájának. Elővették Váradi Mikit, kitartóan vallatták, de a kisiú kitartott állítása mellett, hogy ő nem nyúlt a Dezső zsebébe. Csakhogy hárman állították, hogy igenis látták, amint a kabátok között matatott. A kisiú szegyenében hazaszaladt, azt mondta, nem jön többet iskolába. Anynyian bizonygatták a bűnösségét, hogy még az édesanyja is elhitte, alaposan megverte, Je a kisiú akkor sem ismerte be a lopást. Három hét múlva Pankó anyukája a nagytakarításnál megtalálta a patkós pénztárcát a sublód alatt, benne volt a tízforintos is. Valószínűleg az történt, hogy a tárca kiesett a gyerek zsebéből, és véletlenül a sublód alá rúgták. Pankó néniben volt annyi becsület, hogy elrohanjon Váradiékhoz, és elmondja, megtalálták a pénzt. Bocsánatot kért a kisiútól, és elmondta az iskolában is, hogy mi történt. A gyerekek szégyellték magukat. És akkor az egyik tanító megkérdezte: miért hitte el a saját anyja is, hogy Miki tolvaj? Valóban, miért hitte el, miért verte meg? És amikor ezt Malasin Rudolf is megkérdezte Váradi nénitől, az csak annyit mondott: „Nem Miki lopta el a pénztárcát, de a verést akkor is megérdemelte.” Sára most elmesélte Bélának ezt a történetet.

– Ugyanezért volt apád is börtönben. Nem követett el semmilyen bűnt, de többen hamisan azt állították, hogy bűnös. Mikit is azért verte meg anyukája, mert többen azt mondták, hogy ő volt a tolvaj. Érted? Csak a gyerekeket ilyenkor nem zárják börtönbe, a felnőtteket viszont igen. Aztán a nagytakarításnál kiderült, hogy apád is ártatlan.

A délelőtti ünnepségre a nagyterem annyira megtelt emberekkel, hogy sokaknak még ülőhely sem jutott. Az első két sorban a község vezetői foglaltak helyet, a párttitkárral az élen. Ott volt Sőregi, Báján Zsiga, Malasin igazgató vezetésével a pedagógusok, és ott ült

Rákai főtisztelendő is, a Hazafias Népfront tagja. Az ünnepséget Baján Zsiga mint a termelőszövetkezet elnöke nyitotta meg, és felkérte a tanácselnököt az ünnepi beszéd megtartására. Sára a kuliszszák mögül figyelte a „vadembert”, aki most is okosan beszélt.

Megkezdődött a műsor. Sára lassan megnyugodott. A táncosoknak ráadást is kellett adniok; szívesen táncoltak, szépen, fegyelmezetten. Következtek a színjátszók. A vidám népi rigmusokat az idősebbek ismerték, tapsoltak, jókat derültek, eszükbe jutott saját gyerekkoruk, fiatalságuk. Sára csak akkor lett nyugtalan, amikor Rege János me-rev arcára siklott a tekintete. Nem tapsolt, nem nevetett, komoran súgott valamit a mellette ülő asszonynak, Víg Sándornénak, aki a já-rási pártbizottságon dolgozott. Vigné arca, tekintete még szigorúbb volt. „Vajon mi bajuk van ezeknek?” – gondolta Sára. Megkérdezte Kónyát is, az ő véleménye szerint mit jelenthet ez. A mérnök nevetett. Ne törődjön velük, súgta, bizonyára korog a hasuk. Nyilván azon bosszankodnak, hogy az ünnepség ötlete nem nekik jutott eszük-be, hanem Sőreginek. A betlehemes játékot is vastapssal jutalmazta a közönség. Ezután következett Várnagy Zsuzsa. Az emberek, kicsi-nyek és nagyok, csendben figyeltek. Amikor a kislány a befejező versszakot mondta, az asszonyok könnyeztek.

*Irul-pirul Mária, Mária,
boldogságos kis mama.
Hulló könnye záporán át
alig látja Jézuskáját.
A sok pásztor mind muzsikál.
Meg is kéne szoptatni már.
Kedves három királyok,
jóéjszakát kívánok!*

Aztán kiosztották az ajándécsomagokat. A gyerekek boldogsága mintha elmosta, feloldotta volna a felnőttek lelke mélyén megköve-sedett ellentéteket, a haragot és az irigységet. Csak az a baj, gondolta Sára, hogy ezeket a pillanatokat nem lehet tartóssá tenni, holnap előlről kezdődik minden, talán újult erővel, vadabb szenvedéllyel.

Nagy meglepetésre Béluska és Terézke is kapott ajándécsomagot. Izgatottan rohantak anyjukhoz, aki éppen a gratulálók gyűrűjében állt.

Aztán az emberek kellemes ünnepeket kívántak egymásnak, és siettek haza. Útközben, de még odahaza is mondogatták, hogy ilyen ünnepség még nem volt a községben. Ezt mondta Rege János is a tanácselnöknek, mire Vigné hozzátette, hogy de még a járásban sem.

Kövecs szobájában ültek és pálinkáztak.

– Én figyeltem Rákai arcát – mondta Vigné. – Mintha hájjal ke-negették volna, vagy legalábbis egy szűzlány ült volna az ölében.

– Egy hibája volt a műsornak – mondta megfontoltan a párt-titkár.

– Két napjuk volt felkészülni – mondta Baján Zsiga. – Ahhoz ké-pest nagyon jó volt.

– De ezt a hibát ki kellett volna küszöbölni – folytatta Rege Já-nos. – Az nem a két napon múlt.

– Milyen hibáról beszélsz, János? – kérdezte gyanakodva a tanácselnök. – Én semmi hibát nem találtam benne.

– Azt nem csodálom, hogy te nem találtál hibát – mondta Rege. – Én találtam. – Vignére nézett. – Zsófinak is feltűnt. Így van-e?

– Pedig nem beszéltünk össze Jánossal.

– Mi az istenről beszéltek? – kérdezte Sőregi, a fejét vakargatva.

– Arról. Az Istenről. Ebből a műsorból éppen csak a hétszentség, a csengetés, az úrfelmutatás meg a körmenet hiányzott. Ki az úristen hallott már ilyet, hogy állami pénzből a község Művelődési Házában klerikális ünnepséget rendeztek? Én meg, a jó marha, végigülöm, vé-gighallgatom.

– És megtértél legalább? – kérdezte, félig-meddig még mindig tréfára véve a dolgot, Kövecs Béla.

– Ez most nem vicc, Kövecs elvtárs – mondta szigorúan Vigné. – Itt olyan súlyos politikai provokáció történt, amit jelentenem kell a megyei pártbizottságnak meg az Államvédelmi Hatóságnak is. Vala-kinek felelnie kell ezért.

– Provokáció? – kérdezte a tanácselnök, és Sőregire, majd Baján Zsigára nézett.

– Ne fölényeskedj, Kövecs elvtárs – mondta Vigné. – Neked se fognak elnézni mindent.

Rege közbeszólt.

– Azt mondd meg énnékem, te Zsiga, ki adott neked engedélyt arra, hogy a csoport pénzéből olyan dáridót csapjatok? És megajándékozzátok az ellenség gyerekeit is.

– A tagság – mondta Baján Zsiga.

– És én? Én is engedélyeztem?

– Te nem vagy tagja a téesznek – mondta Kövecs.

– De párttitkár vagyok. Még az vagyok.

– Mi pedig az üdvhadsereg tagjai vagyunk.

– Te megbolondultál? – nézett a tanácselnökre Rege János . . . – Úgy látszik, mindannyian Iványiéék hatása alá kerültek. Hát nem vetted észre, te bolond ember, hogy az egész műsor ellenünk szólt?

– „Adjonisten, Jézusunk, Jézusunk!” – idézte lelkesen Vigné, s pontosan megmondta, hányszor szerepelt a műsorban Jézus Krisztus neve. – Minek a községbe pap? – kérdezte. – Elvégezzük mi az ő munkáját is.

– Azt a verset – mondta Baján Zsiga – József Attila írta.

– Akárki írta – vágott vissza Vigné. – Vagy azt hiszed talán, én nem tudom, ki volt József Attila? De talán hallottál arról is Baján elvtárs, hogy József Attilát éppen ezekért a verseiért zárták ki a pártból annak idején.

– Lehet, hogy ezért zárták ki – mondta indulatosan Kövecs –, és az is lehet, hogy én nem vagyok olyan művelt, mint Vig elvtársnő, de azzal együtt megmondom, hogy az a vers nagyon szép. Krisztussal, Szűz Máriával együtt is nagyon szép. Ez a véleményem. És jelentheted a megyének meg a Hatóságnak is.

– Nahát, ez hallatlan! – fordult mérgesen Vigné a párttitkár felé.

– Elvtársak – szólt közbe békítőleg Sőregi Bálint. – Csak nem harapjuk át itt egymás torkát? Lehet, hogy hibáztunk valahol, istenem, hát emberek vagyunk. Nagyon köszönjük, hogy Zsófi felhívta erre a figyelmünket. Végül is neki ez a dolga. Meg aztán valljuk be, nem mindig vagyunk elég éberek mostanában. – Látta, hogy Kövecs Béla arca pirosodni kezd, hát gyorsan megrúgta a bokáját az asztal

alatt. – Ne feszítsük túl a húrt, elvtársak. Mi jót akartunk. De be kell látni, hogy hibáztunk, amikor nem kértük ki előbb János véleményét, és a műsort nem beszéltük meg Zsófival.

Hiába volt azonban a bokarúgás, attól az indulatba jött tanácselnök nem szelídült meg.

– Hol van olyan rendelet – kérdezte –, hogy a műsort nekem, a tanács elnökének jóvá kell hagyatnom veletek? Hol van a tanácstörvényben ilyen paragrafus?

– Ki állította össze a műsort? – vágott a szavába sápadt arccal Vigné.

– Iványiék és Kónya Anti – mondta Sőregi. – Márpedig ők régi elvtársak. Iványi Péter a letartóztatása előtt a pártközpontban dolgozott. Ők állították össze.

– Nem! – Kövecs Béla hangja úgy csattant, akár egy szíjostor. – A műsort én állítottam össze. A felelősség az enyém.

Sőregi most már valóban ideges lett.

– Megbolondultál, komám? – mondta korholó hangon. – Mit akarsz ezzel elérni? Hiszen meg tudunk mi békességben is lenni egymással. Nem igaz, Zsófi? Miért akarsz magadra vállalni olyasmit, amihez nincs közöd?

– Nekem itt mindenhez közöm van – mondta Kövecs Béla. – Mindenhez, ami ebben a községben történik. Én akkor is vállaltam a felelősséget, amikor a mások bolond elképzeléseit kellett végrehajtani. Éppen most ne vállalnám, mikor valami jó dolgot csináltunk?

Péterék hazafelé menet találkoztak Kövecs Bélával. Sára rámosolygott, és megkérdezte, hogy mit fog kapni a Jézuskától.

– Én már megkaptam az ajándékomat – mondta, és megfogta az asszony karját. – Meg én. Maguktól egy szép műsort, ettől a rosszindulatú némbertől meg... – Elhallgatott, és olyan keserűen mosolygott, hogy Sára megsajnálta.

– Csak nem történt valami baj? – kérdezte. – Éppen ma, amikor minden olyan nagyszerűen sikerült.

Az elnök hol az asszonyra, hol Péterre nézett.

– Nem, Sára – mondta és megállt. – Semmi baj sincs. Kicsit többet ittam. És ha többet iszom, akkor sok minden eszembe jut. És az nem jó. Az ember felejtse el, hogy van feje, és a feje gondolkodásra is használható. Egy vidéki község tanácselnöke ne gondolkodjon. – Lassan lépkedtek. – Csak ábrándozzon. Völgyelzáró gátról, csatornarendszerről, jó ivóvízről, fürdőkádról meg efféle haszontalanságról. És hajtsa végre az utasításokat. – Kövecs Béla megfogta Péter karját: – No, isten áldja magukat, és kellemes ünnepeket.

Somfaiék az ebédnél újból gratuláltak Sárának, aki viszont még mindig azon tűnődött, mi baja lehetett Kövecsnek. De a gyerekek előtt nem akarta szóba hozni a dolgot. Ebéd után segített Klárának a konyhában, mert a bejárónő is hazament, igaz, a hagyományos mákos és diós beiglit már előtte elkészítette. A három gyerek Péternek segédkezett a fenyőfa feldíszítésében. Gyorsan elmosogattak. Sára ajánlkozott, hogy felmossa a konyhát, de Klára azt mondta, felesleges, hiszen még ki kell rántani a halat, el kell készíteni a tartármártást, meg kell teríteni, de addig is szívjanak el nyugodtan egy cigarettát. Sára elmesélte, hogy a tanácselnök milyen furcsán viselkedett.

– Vadember – mondta Klára –, de én szeretem. Elmondtam már neked, hogy az apját itt akasztották fel a fehérek a Táborhegyen?

– Nem, ezt nem tudtam.

– Vöröskatona volt. Azt hiszem, komisszár. Béla két-hároméves lehetett, és ott volt, amikor az apját akasztották.

Sára maga előtt látta az elnök keserűen mosolygós arcát, italtól csillogó szemét.

– Valami nagyon bánthatta – mondta.

– Talán az anyjával zördült össze – találgatta Klára. – Az anyja a harmincas évek elején férjhez ment egy középparaszthoz. Csak látásból ismerem Havasi bácsit, magas, hajlott hátú ember, de még innen a hatvanon. Meséli, hogy durva, goromba, zsugori paraszt, aki sohasem szívlelte Bélát, mert az ellene volt a házasságuknak, s Havasi nem is bocsátott meg a nevelt fiának, úgy dolgoztatta, mint egy

cselédet. Béla tizenkilenc éves korában otthagyta őket, gyárba ment dolgozni, ott került kapcsolatba a mozgalommal, tanult, képezte magát, aztán az elvtársak visszaküldték falusi munkára. A Hegedűsbirtokon helyezkedett el gépésznek, és szervezte az uradalomban meg az egész járásban a parasztokat. A felszabadulás után az első között alakította meg a pártszervezetet. Aztán megnősült. Amikor az öreg Havasit rátették a kuláklistára, Béla nem segített rajta. Mondta az anyjának, váljon el a férjétől, ő majd emberségesen eltartja. De az anyja Havasi mellett maradt, aki biztatta az asszonyt, kérjen mentesítést, mondja el, hogy az első férjét kivégezték, mártír volt. Már-már úgy volt, hogy sikerül, de Béla közbelépett. Az az asszony – mondta –, aki úgy megfélemezett a férjéről, hogy egy ellenforradalmárral együtt tud élni, nem érdemel támogatást. Váljon el, legyen újra Kövecs Sándor özvegye. Az apja nem azért halt meg tizenkilencben, hogy mártíromságából egy ellenforradalmár hasznot húzzon . . . Lehet, hogy most már másképpen gondolkodik erről . . .

Az este nyugodtan, békésen telt el. Csendben vacsoráztak, mindenki megkapta az ajándékot, nagy volt a boldogság. Vacsora után társasjátékot játszottak, nagyokat nevettek, a győztesek almát és diót kaptak. Éjfél tájt a gyerekek elálmosodtak, ennek Somfai nagyon örült, mert szívesen ágyba bújt volna ő is.

Az asszonyok majdnem hajnali három óráig mosogattak. Sára szeretne volna, ha elszámolnak. Klára ránézett:

– Na, most már eridj a fenébe – mondta Sárának, aki már az első nap kikötötte, hogy a vendéglátást semmi esetre sem fogadhatja el ingyen. Az rendben van, hogy Somfaiék lakbért nem fogadnak el tőle, de a kosztért fizetni akar, másképp nem marad náluk. Így hát az étkezési költségek felét minden héten kifizette. Tudta jól, hogy így is nagyon olcsón élnek, mert Somfaiék a betegektől tojást, baromfit, szalonnát, kolbászt, húst is kaptak, és ezeket nem számolták fel. – Kérlek, hagyd ezeket a marhaságokat. Ma a vendégeink voltak.

– Ne tedd ezt velem – mondta Sára. – Így is ingyenélőnek érzem magam. Annyi jót kaptam tőletek, hogy életem végéig adósoatok va-

gyok. Legalább annak az illúzióját hagyd meg, hogy dolgoztam a családomért, eltartottam őket.

– Jó, majd holnap elszámolunk.

18.

Teréz már kora reggel talpon volt. Úgy tervezte, hogy a főzés előtt még kiszalad a temetőbe, rendbe hozza a sírt, fenyőfát tesz a fejéhez, gyertyát gyújt. A temetőben szállingózott a hó, a hegy felett a tömött, világosszürke felhők szinte mozdulatlanul álltak. Mintha a férje hangját hallotta volna: „Terus, békülj meg Sárával. Már csak egy fiad van, az ő kedvéért békülj meg.” „Megpróbáltam, Márton, Isten a tanúm rá, hogy megpróbáltam. Ott álltam egy szál hálóingben az ajtaja előtt, és bocsánatot kértem.” „Kérj újra.” „Nem én, Márton, csak ezt ne kérd tőlem. Engem arra tanított szegény jó édesanyám, hogy minékünk, szegény embereknek csak a büszkeségünk van, azon kívül semmink sincs. Ha azt elkótyavetyéljük, magunkat adjuk el. És ha már eladtuk magunkat, akkor nem is vagyunk többé emberek. Hát én, édes Mártonom, nem adom el a büszkeségemet. Péter kedvéért egyszer megtettem. De többször nem teszem meg.”

Nyomkodta bütykös ujjait, néha a vállához kapott, mintha fájdalom nyilallt volna bele. Eszébe jutott, amit Somfai az ősz elején kérdezett tőle: – Mondja, Teréz néni, mikor látta magát utoljára orvos? – Miért látott volna? – Nem árt, ha időnként az ember megvizsgáltatja magát. – Nincs énnékem semmi bajom. – Észre vette, hogy az orvos az ujjait nézi.

– Az a mosástól van. De majd Jeney doktor felír valami gyógyszert, aztán hamarosan rendbe jön. – Él még az öreg? – (Milyen furcsa. Ezt megint Márton kérdezte.) – Él hát. Hetven év körül van, de még mindig rendel. Áldott jó ember. Nélküle talán már nem is élnék. Ő gyógyít engemet. Hanem tudod, Mártonom, igazánból már nem is haragszom Sárára. Tudod-e, mit vettem nekik karácsonyra, milyen ajándékot? Terikének babát, nem valami drága

portéka, de hát kevés a pénzem, mert amit Pétertől kaptam, abból márványsírkövet csináltatok neked és Marcikánknek. Így hát Béluskának csak meséskönyvet, Sárának pedig gyapjúsálat küldtem. Igaz, ezt nem vásároltam, Váriéktól kaptam karácsonyra, de nekem van meleg sálam, gondoltam, Sárának jó lesz ott falun. Láthatod, hogy nem haragszom én. De azt nagyon jól tudom, mi mindent mond rólam most Péternek. De engem ez sem érdekel. Még azt is elviselem, hogy a fiam megtagad Sára miatt, mert nekem csak az a fontos, hogy Péter szabad és egészséges. Én most már azt teszek magammal, amit akarok . . .

Mikor idáig jutott gondolatban, hirtelen eszébe jutott Peti és megijedt. „Nem – kiáltotta magában –, mégsem tehetek magammal semmit, hiszen Petinek szüksége van rám!”

Csodálatos és szomorú volt a karácsonyestéjük. Teréz könnyezett a boldogságtól, mikor a fa alatt megtalálta Peti ajándékát. Hát még milyen boldogságot érzett, amikor megtudta, hogy az unokája megdolgozott érte. Ölelgette, csókolgatta a gyereket, Anna pedig pityergett, mert eszébe jutott korán elhalt kisleánya, egész nyomorúságos élete. Teréz is előrukkolt az ajándékával. Egy pár korcsolyát vett, igazi hokikorcsolyát, cipőre szerelve, hozzá vastag, hófehér gyapjuzoknit. Petinek ragyogott a szeme, folyton csak azt hajtogatta, ez nem igaz, nem igaz, ilyen klassz korija senkinek sincs. Anna nénitől egy norvég pulóvert kapott, amelyet eddig csak filmekben látott. Persze azonnal fel kellett próbálni.

És ekkor lett Teréz végtelenül szomorú. Miért van az, hogy a boldogság eszébe juttatja temetőben porladó fiát, aki nem érhetette meg a kisleánya örömét? És eszébe jutott, hogy tavaly ilyenkor Pétert siratta, aki a börtönben fagyoskodott, talán éhezett is. „Istenem – gondolta –, milyen jó, hogy van igazság. Milyen jó, hogy Péter újra szabad, elmúltak azok a lidérces éjszakák, amikor lerúgta magáról a dunyhát, nem tett a kályhára sem szemet, mert szenvedni akart a hidegtől, hiszen Pétere is szenvedett.” Kicsit fájt neki, hogy Petinek egész este nem jutott eszébe az apja. „Hát persze, gyerek még – védte az unokáját. – Talán jobb is így, sokkal jobb, hogy nem gon-

dol rá, nem szomorkodik. Azt szeretném, ha ez a gyerek sohasem lenne szomorú.”

– Holnap elmehetek korizni Hantással, nagymama? – kérdezte Peti.

– Hát persze hogy elmehetsz – mondta Teréz, és Annához fordult. – Te meg, ha álmos vagy, feküdj le. Én még rendet csinállok.

Anna nem feküdt le, segített Teréznek. Serényen járt a kezük, közben beszélgettek.

– Péternek elmesélted-e azt a históriát? – kérdezte barátnőjétől Anna.

– Miért meséltem volna el?

A história tavaly kezdődött, amikor karácsony és újév között Hajdákne, a szemközti házból, titokzatosan Teréz tudtára adta, hogy az ünnepeket Egerbaktán töltötte.

– De ne álljunk itt a szélben, Terus néni, jöjjön be egy percre – mondta a negyven év körüli, testes, szőke nő. A konyhában ragyogott a tisztaságtól minden, a sparherd fölött, a kivarrott falvédőn, egy huszár tükrös szívet nyújtott át egy pártás, piros pruszlikos, piros csizmás kislánynak, alatta valami versikét lehetett kiolvasni kincses Kolozsvárról. A viaszosvászonnal leterített asztal mögött, a falon, Jézus-kép lógott. Jézus körül négy vagy öt pendelyes kisgyerek ült, és a mester az Üdvözítő mondását is ráfestette a képre: „Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket.” Teréz fáradtan leült a hokedlira és kíváncsian nézett Hajdáknera.

– Tudja, Teréz néni, Egerben, a váróteremben megismerkedtem egy férfival. Recskről jött.

– Hol van az a Recsk?

– Valahol Eger környékén. Valamilyen bánya van ott, ahol rabok dolgoznak. Elég az hozzá, ez a fiatalember azt kérdezi tőlem, hogy az én uram is Recsken van-e. „Miért?” – kérdezem. „Azért – mondja –, mert ha Recsken van, ő tud nekem segíteni, hogy üzenetet kapjon tőlem, esetleg még csomagot is. Talán azt is el tudja intézni, hogy láthassam őt távcsővel.” Én mindjárt Péterre meg magára gondoltam. Megkérdeztem tőle, tudja-e, kik dolgoznak a táborban? Hát hogy a fenébe ne tudná, amikor ő robbantómester a

bányában. Személyesen ismer minden rabot. Meg aztán az örök is a zsebében vannak. „Na – mondok neki –, akkor azt mondja meg, ismeri-e Iványi Pétert. Tábornok volt, alig múlt harminc, olyan közepes termetű ember.” „Iványi Pétert? Hogy a csudába ne ismer-ném. Nemrég hozták a bányába Vácról. Raktáros.” – Teréz megfogózkodott az asztalban, és izgalmaiban úgy remegett, mintha fázna. – Azt mondom az embernek, persze súgva, hogy mások ne hallják: „Mondja meg nekem igaz lelkére, levelet is tudna bevinni neki?” „Miért ne tudnék? – kérdi csodálkozva. – Hiszen én mindennap bejárok. Aztán az örök a zsebemben vannak. Persze az pénzbe kerül, mert Krisztus urunk koporsóját sem őrizték ingyen, és ezek az ávós gyerekek nem szerények, ha a fejükkel játszanak.”

– És mennyi pénzt kér egy levélért? – kérdezte Teréz, és számol-gatni kezdett magában.

– Megegyezés szerint – mondta Hajdákné. – Egyszóval, Teréz néni, én megbeszéltem az illetővel, hogy vasárnap találkozhatnak Egerben, tizenegy órakor, a Bazilika főbejárata előtt, és akkor meg-egyezhetnek.

– De hát hogyan ismerem én meg azt a jóembert?

– Hát úgy, hogy én leutazok magával Egerbe.

Teréz megragadta a szőke asszonyka kezét.

– Kedves Iluskám, a jóisten áldja meg!

Három alkalommal járt Teréz Egerben. Három levelet írt abban a rendíthetetlen hitben, hogy Péter mindegyiket megkapta, és a cso-magot is, amit Siroki Ferenc robbantómester átvett tőle. Alkalman-ként háromszáz forintot kért a férfi, mint mondta, nem a maga számára, hanem hát Baktai őrmesternek ennyi az árfolyama. Ő nem kérne pénzt, amit tesz, hazafias érzésből teszi, erre kötelezi őt Eger, a hős város, amelynek szülötte. Egyik alkalommal, ez már január-ban történt, Teréz bátortalanul, de teljes bizalommal megkérdezte, hogy Péter fia miért nem válaszol a leveleire. A váróterem restijé-ben ültek, a férfi virslit evett, sört ivott hozzá, Teréz pedig az uta-zástól fáradtan pogácsát majszolt.

– Tetszik tudni, Teréz mama – mondta a férfi, és beleharapott a virslibe –, ezek a politikai rabok bizalmatlanok és óvatosak. És any-

nyíra fegyelmezettek, hogy az istenért sem követnek el szabálysértést.

– Erről ráismerek az én fiamra. Ilyen volt szegénykém mindig. De örült a levélnek, ugye?

– Meghiszem azt. Még sírt is. Azt üzenté, tessék megnyugodni Isten akaratában, ő majd visszafizet mindenkinek a sok szenvedésért.

– Isten akaratában? Ezt üzenté?

– Ezt, de ez csak amolyan szólásmondás . . .

– Értem . . . Merthogy az én fiam nem hisz az Istenben.

– Nem is úgy értette ő azt . . . – A férfi kiitta a sörét, megtörölte a száját. – Mennünk kell, Teréz néni.

– Hová?

– Be akarom mutatni Baktai őrmester elvtársnak. Már vár . . .

Szűk utcácskákon bukdácsolnak végig, dombról le, dombra fel, aztán valahol a Vár környékén bementek egy öreg, omladozó házba. A csepp udvar zöld volt a mohától, a havat régebben összeseperték, most ott várt a tavaszra, egy kőrisfa tövében. A boltíves bejáratnál jobbra nagy ládák heverték egymás hegyén-hátán. A ház udvari ablakaira jégvirágokat csipkézett a hideg. Az egyszerűen berendezett lakószobában azonban kellemes meleg volt és nagy rendetlenség. Az ágyakat éppen hogy csak bevetették, az ágytakarót el sem simították, a szőnyegen csikkek, gyufaszálak heverték. Fiatal, izzadt arcú, kövérkés férfi fogadta Terézt. Amikor bemutatkozott, az asszony orrát megütötte a kisüsti pálinka szaga.

– Nem zavarjuk, őrmester elvtárs? – kérdezte Siroki, és helyet kínált az öregasszonynak. Teréz Péterre gondolt, és legyűrte az idegenkedését. „Semmi sem fontos, csak az, hogy ezek a fiatal emberek segíteni akarnak Péteren.” Közben Baktai letúrta az ingujját, magára vett egy őrmesteri zubbonyt, a lovaglónadrágját megigazította, és felrántotta rövid szárú csizmáját.

– Na, néni – mondta –, nekem nincsen sok időm, mert szolgálatba megyek. Én őszinte ember vagyok, nem szeretek kertetni. Talán sejti, hogy amit én csinálok, életveszélyes. Ha megtudják, hogy a rabokon segítek, talán fel is kötnek. Tehát gondolnom kell a jövőmre.

– Értem én, őrmester úr – mondta Teréz –, nem is kívánom ingyen . . .

– Bár olyan anyagi körülmények között élnék, hogy ingyen segíthetnék az üldözötteken. De öreg, munkaképtelen édesanyám van, az öcsém pedig vak, támogatnom kell őket. A pénzt nekik adom az utolsó fillérig. – Cigarettdára gyújtott, megvakarta zsíros nyakát. – Nézze, öreganyám, mennyit ér az magának, ha a fiát Budapestre viszik, és beosztják olyan rabmunkára, hogy kéthetenként találkozhat vele?

– Lehetséges lenne?

– Pénzzel minden.

– Tudja, én nagyon szegény vagyok, csekélyke nyugdíjam van . . .

– Anyámnak az sincs. Egy krajcárt sem kap. Nézze, ad nekem egy héten belül háromezer forintot, és február elsején találkozhat a fiával Budapesten.

– Háromezer forint?

– A gépeket olajozni kell, öreganyám. Nagy része nem is az enyém . . .

– Tudom, őrmester úr, tudom . . .

– Nem ér magának háromezer forintot a fia élete? Itt fél éven belül elpusztul. Tudja maga, mi az a bányá? Múlt hónapban húszan maradtak a föld alatt. Persze erről nem írnak az újságok.

„Ha lopnom kell – gondolta Teréz –, akkor is előteremtem a pénzt.” Megállapodtak, hogy huszonötödikén találkoznak Pesten, Teréz addig megszerzi a pénzt. Megeskették, hogy erről senkinek sem beszél, mert akkor mindhárman lebuknak.

Teréz egész úton csak a háromezer forintra gondolt. Füzesabonyban, az átszállásnál majdnem kísértésbe esett: egy kofának látszó paraszttasszony a kézitáskáját az ülésen hagyta. „Elveszem, és leszállok az ellenkező oldalon.” De soha életében nem lopott, most sem vitte rá a lélek. Az asszony után kiabált, aztán eltette a kofa hálálkodását. „De nagy buta vagyok, én Istenem – gondolta. – Ki tudta volna meg? Senki. És nem flancra kellett volna nekem a pénz . . .” Odahaza összecsókolgatta Petit, akire Anna vigyázott,

amíg ő kirándult Egerbe, aztán megfürdött, mert teljesen átfagyott az utazásban. Vacsora után azt mondta Annának:

– Mennyi spórolt pénzed van neked, Annám?

– Tíz vagy húsz forint van nálam – mondta Anna, és máris nyúlt a retikülje után. – Amióta azt a szegény asszonyt meglopták a villamoson, azóta nem hordok magamnál pénzt.

– Hagyd a retiküledet, Anna – mondta Teréz, és olyan nehezen lélegzett, mintha ólomsúlyokat hordana a mellén. – Odahaza mennyi pénzed van?

– Összesen?

– Összesen.

– Hát van vagy ezer forintom a takarékbán. Tudod, hogy sírkőre spórolok.

– Tudom, Anna. Hogyne tudnám.

– Pénzre van szükséged? – Aggodalommal fürkészte Teréz arcát.

– Pénzre, arra ám. Sok pénzre. Háromezer forintra. Sürgősen.

– Uramisten. Háromezer forintra? Nagyon sok pénz az, Teréz.

Honnan akarsz te előteremteni annyit? Ha az összes pénzemet odaadom, még akkor is sok hiányzik a háromezerhez. Mert ha kell, én odaadom írás nélkül is, még kamatot sem kérek érte, legfőljebb várni fog Vilmos a sírkőre. Ha eddig várt, várhat még egy darabig, nem igaz?

– Visszafizetem az utolsó fillérig . . .

– Tudom én azt, Teréz. De mire kell az a temérdek pénz?

Teréz a körmét piszkálta. De jó volna, ha Annának elmondhatná, mire kell a pénz.

– Nem mondhatom meg, még tenéked sem, Anna. Pedig szívesen megtenném. Elég az hozzá, hogy kell. Elő kell teremtenem mindenáron. Az a baj, hogy semmim sincsen, amit eladhatnék. Marcimtól nem kérhetek, tudod, mostanában még többet iszik, mint azelőtt.

Anna a ruháján keresztül megfogta az arany nyakláncát. Vastag, széles jegygyűrűjén megcsillant a lámpa fénye.

– Ha gondolod, hogy ezzel segíthetek – mondta nehéz szívvel –, eladhatnánk a gyűrűmet meg a láncomat is . . .

– Nem, azt nem fogadhatom el.

- De ha annyira kell az a nyomorult pénz.
- Akkor sem, mert hiába fizetném vissza az árát, azért a pénzéért újat nem kapnánk.
- Azzal te ne törődjél.
- Már hogyné törődnék. Majd csak előteremtem a pénzt valahogyan. Hiszen, ha Gelencsér méltóságos úr élne . . .

Anna mosolygott.

- Istenem, de buta vagy, Terézkém, de nagy buta. Ha Gelencsér élne, és méltóságos úr volna, akkor nem kéne tenéked a háromezer forint . . . Péter?

Teréz bólintott.

- Igen, Anna, Péter . . . De ugye, te semmiről sem tudsz?
- Még mindig nem ismersz?

Anna szemében égett a kíváncsiság, egyre nyugtalanabbul hallgatta Teréz szavait. Maga előtt látta Pétert a bánya mélyén, veszélyben van az egészsége, talán az élete is, ha nem segítenek rajta. Igaz, kell a síremlék, nagyon kellene, hogy ne szólják meg az ismerősök, a temetőt látogató vénasszonyok. De Vilmos halott, akkor sem támad fel többé, ha az a szépséges márványangyal trónol majd fölötte. Ha újra megjelenik álmában, majd ő megmondja neki, mennyit vétkezett Terézék ellen, már tizenkilencben elkezdte, amikor rávallott Mártonra, aztán később Pétert is eláztatta. Úgy kívánja a tisztesség, hogy ezt most ő, a férje nevében is, jóvátegye.

Másnap eladta a jegygyűrűjét, anyjától kapott aranyláncát, de nagyon keveset adtak érte az ékszerésznél. Füstölgött is magában, miért számítják tört aranynak, amikor nincs eltörve. Igaza van, mondta az ékszerész, de ők csak ennyit fizethetnek. Teréz is átnézte a szekrényeket újra és újra, de ruhái annyira kopottak, viseltesek voltak, hogy az ócskás száz forintot sem adott volna értük. Megpróbált Váriéktól előleget kérni. Viaskodott magával egész éjszaka, mert utált kölcsönkérni, végül is azzal győzte le belső ellenállását, hogy Péterért minden megalázást vállalnia kell. Miután nagy nehezen kikényszerítette magából a kérő szavakat, Váriné hosszas töprengés után azt mondta: adna ő, Teréz néni, el kell hinnie, hogy adna, de akár hiszi, akár nem, ők is egyik napról a másikra élnek,

alig győzik a részletek visszafizetését, mert bizony – elárulhatja, nem titok – állandóan kölcsönt vesznek fel, hogy megvásárolják a még hiányzó bútorokat. Láthatja, hogyan élnek, nem engedhetnek meg maguknak semmiféle luxust, nem járnak vendégségbe, mert a visszahívás pénzbe kerülne.

– Hány forintra lenne szüksége, drága Teréz néni?

– Ezer forintra.

Váriné összezsápta a kezét.

– Ezer forintra? Hát honnan a csudából teremtsék elő én ezer forintot?

– Nem tudom. Ne tessék haragudni, hogy szóltam.

– Száz forintot tudok adni.

Teréz azt is megköszönte, és hálás volt nagyon. Egy nappal a találkozó előtt még mindig hiányzott kilencszáz forint. Teréz szótlanul, fáradtan ült a konyhában, a meleg sparherd mellett. Hajnal óta mosott, alig érezte a derekát, ujjai kiscbesedtek. Péterke a leckéjét tanulta, de nem nagyon figyelt arra, amit olvasott. Nézte a betűket, szavakat, mondatokat, közben lopva, óvatosan Terézt lesett, aki úgy ült, összeroskadva a sámlin, ahogyan csak azok a munkásasszonyok ülnek, akik elérkeztek a teljes reménytelenség partjához, és tudják, nincs tovább.

– Meséljek valamit, nagymama? – Teréz felrezzent, bágyadtan unokájára nézett. – Meséljek neked Hunyadi Jánosról?

Teréz mosolyt erőltetett az arcára.

– Hát az jó lesz, ha mesélsz.

Péter odaült nagyanyja mellé, és szépen, érthetően mesélni kezdett. Teréz az első mondatokra még csak odafigyelt, aztán lassan, szinte észrevétlenül eltávolodott Petitől, akinek a hangja nagyon messziről hallatszott, valahonnan a végtelenből. „Ha a gyerek lefeküdt – gondolta magában –, nekiállok vasalni. Reggelig elkészülök, és nyolc órakor elviszem Bárdosékhoz a ruhákat. Igaz, csak ötvenkét forintot kapok, de az is jól jön. Hogy aztán jövő héten mit fogunk enni, azt csak az Isten tudja. Ilyen nyomorúságos helyzetben még sohasem voltam. Mit fogok csinálni, ha Baktai elvtárs kevesli a pénzt? Hát majd könyörögni fogok neki. Gondoljon a beteg édes-

anyjára, a vak testvérére, talán csak van benne szív. Aki annyira szereti az édesanyját, mint Baktai, az megérti az ő helyzetét is.”

Anna, aki napok óta látta Teréz vergődését, aznap este felkereste a lakásán Brányó Zoltánt. Marika barátságosan fogadta a vendéget, abbahagyta a gépelést, megkérdezte, hozzon-e valamit, van nagyon finom linzer süteménye, azt meg kell kóstolni. Brányó megijedt, amikor Annát meglátta, első gondolata az volt, hogy Terézzel történt valami. Csak akkor nyugodott meg, amikor Anna azt mondta, hogy Teréz egészséges, semmi baja sincs. Illetve attól tart, hogyha nem segítenek rajta, akkor bizony nagy baja lesz. Brányó, aki éppen vacsorához készülődött, eltolta maga elől a tányért, de a felesége visszatolta: „Jó, jó, olyan nagy baj azért nem történhetett Teréz nénivel, hogy Brányó ne egye meg a vacsoráját, hiszen főtt ételt csak ilyenkor, este lát.” Azzal telemerete a tányért csipetkés gombalevessel, és mosolyogva azt mondta, egyen csak nyugodtan, közben Anna néni majd elmondja, milyen baj fenyegeti Terézt. A férfi kanalizta az ízletes levest, Anna pedig sírva fakadt. Ő nem mondhatja el, mi van, mert szavát adta Teréznek, hogy nem beszél; az az igazság, hogy már Teréznek sem lett volna szabad elmondania a dolgokat, de neki, ugye, mégis elmondta, mert ő az egyetlen barátnője.

– Értem, Anna néni – mondta Brányó –, értem. De akkor én hogyan segítek, ha nem tudom, mi a baj?

– Úgy, édes fiam, hogy adjál kölcsön ezer forintot Teréznek. Brányó rosszat sejtve letette a kanalat.

– Ezer forintot?

– Annyit. Teréznek holnap délelőtt háromezer forintot kell átadnia valakinek. És csak kettőezret tudtunk összeszedni. Eladtam a gyűrűmet, nyakláncomat meg a sírkőre félretett ezer forintomat is odaadtam, de több pénzem nincs.

Brányó jó étvággyal, szinte rágás nélkül nyelte le a mákos tésztát, közben agya, mint valamikor vagány korában a Fecske-vendéglő kártyaszobájában, sebesen járt, mert most is valami hamiskártyá-sokról lehet szó, és neki tudnia kell, miben törik a fejüket. Brányó végül kitalálta, mire kell Teréznek a háromezer forint. Adóssága

nincs, titkai sincsenek, nyilván valaki zsarolja, valószínűleg szélhámosok kerítették a markukba. Biztosra vette, hogy Péterről vagy Marciról van szó. De inkább Péterről.

– Péter? – kérdezte most már nyugodtan.

Anna habozott. Végül is ennyit elárulhat. Félve bólintott. Brányó a börtönben nem egy olyan esetet hallott, amikor egy-egy szabadult rab végigjárta volt rabtársai hozzátartozóit, és különböző trükkökkel pénzt csalt ki tőlük.

– Anna néni – mondta. – Nekem elmondhatja, hogy miről van szó. Egyébként sejtem. De hogy megvigasztaljam, tessék – felállt, bement a szobába, kihozott tíz darab százforintost, és leszámolta az asztalra. – Adj oda Teréz néninek. Ne mondja neki, hogy tőlem kapta. – Tekintetével nyugalomra intette feleségét. – De a nagy baj akkor fog kezdődni, amikor Teréz mama odaadja a pénzt az illetőnek. Nekem tehát tudnom kell, hogy miről van szó, mert segíteni akarok.

Marika is ostrom alá vette az öregasszonyt, és Anna végül elmondta, amit tudott, majd megkönnyebbülve felállt. Megvan a hiányzó pénz, ez a fontos.

– Sietek, mert szegénykém egészen magánkívül van.

Miután eltávozott, Marika szemrehányóan megszólalt.

– Azért engem is megkérdezhettél volna. Úgy látszik, te nem vagy tisztában azzal, mennyi pénz az az ezer forint.

Brányónak semmi kedve sem volt veszekedni. Szerette a békességet, a feleséget is.

– Te mit tettél volna a helyemben? – kérdezte.

– Én nagyon tisztelem Iványi nénit, de semmi kedvem ezer forintot kidobni az ablakon, amikor tudom, hogy a pénz szélhámosok zsebébe kerül. Én takarékoskodom, ötször is megnézem, mire adok ki tíz forintot, mert azt akarom, hogy mindenünk meglegyen, és akkor te nagyúri gesztussal csak leszámolsz az asztalra ezer forintot. Azt a pénzt a bűdös életben nem látod többé.

Marika olyan hangosan beszélt, hogy az idős Brányó néni is kijött a szobából. A hetvenedik évét taposta, de még mindig friss,

mozgékony volt. Amikor megtudta, mi történt, gorombán rátámadt a fiára.

– Már megint kezdéd, te átkozott?! Már megint szórod a pénzt? Ez a szegény asszony reggeltől estig veri az írógépet, hogy te szép ruhában, tiszta ingben járhass, azt egyél, amire gusztusod van...

– Én talán nem dolgozom?

– Hallgass! Mert nem tudom, mit csinálok veled!

– Jól van, drága Mutterkám, jól van. Visszaszerzem azt a rohadt pénzt.

– Hogyan? – kérdezte most már szelídebben Marika, mert nem szerette, amikor az anyósa Zolira támad. Tudta, hogy Zoltán imádja az anyját, aki ügyesen kihasználja a fiát, és gyakran úgy beszél vele, még idegenek jelenlétében is, mint egy siheder kölyökkel. – Szóval, hogyan akarod visszaszerezni?

– Telefonálok a rendőrségnek.

– Azt hittem, okosabb férjem van.

– Miért? – kérdezte elgondolkodva az öregasszony. – Máshová nem telefonálgathat.

– És mi lesz Iványi néniével? Arra nem gondolsz? Azt hiszed, a rendőrség elnézi, hogy nem tett feljelentést? Tudod, mit csinálnak vele? Internálják. Úgy viselkedsz, mintha nem a földön élnél.

– Lehet, hogy úgy viselkedem, de akkor is hagyjátok már abba. Úgy rám szálltatok, mint a legyek az enyves papírra. Vállalok külön munkát, és egy hónapon belül visszaadom azt a rohadt pénzt. – Idegesen cigarettára gyújtott. – Végül is én tudom, hogy mivel tartozom az Iványiaknak. Velem csak jót tettek.

– Jót? Ugyan mit? – kérdezte az anyja.

– Maga könnyen felejt, Mutter. Nagyon könnyen. Ha annak idején Marci nem áll mellém, tizenöt évet kaptam volna és nem hármat. Ő bízott bennem, maga mellé vett. Tudja, mit jelentett nekem akkor a Marci bizalma? Millió forintnál is többet. Érti? Azért mondom, ne szapuljanak, mert elmegyek, és leiszom magam a sárga földig, az úristenit ennek a rohadt életnek!

Marika intett az anyósának, hogy most már elég volt, megmond-

ták, amit akartak, de ne feszítsék tovább a húrt, mert Zoli megvadul, és akkor reggelig nem látják.

Másnap reggel Brányó magához vette régi rugós bicskáját. Még fiatalkorában vásárolta egy olasz autószerelőtől, aki arra is megtanította, az efféle kést hogyan kell használni. Bement a műhelybe, beszélt Bubis úrral, hogy csak délben kezd, mert délelőtt halaszthatatlan fontos dolga van. De ne ijedjen meg, mert a melót elvégzi, este majd rádolgozik, és nem számít fel túlórárt. Aznap címtáblákat festettek, a betűket este is rárajzolhatja a táblákra; majd beszél az üvegesnek, hogy holnap reggel jöjjön. Öthagyta a táskáját, aztán felhajtotta a gallérját, kezét a zsebébe süllyesztette (kesztyűt soha nem hordott), és elindult a sűrű hóesésben, kicsit görnyedten, de mindenre elszántan. Kemény hideg volt, de a járásban hamar ki-melegedett. Abban reménykedett, hogy a Hantás gyereket odahaza találja, ha szerencséje van, a fiú délutános.

A szeplős arcú, nyurga fiú éppen ródlizni készült, de amikor megismerte Brányót, láthatóan megörült.

- Haverom – mondta a férfi Hantásnak, – egyedül vagy?
- Egyedül.
- És muszáj elmenned ródlizni?
- Hát, nem muszáj. Peti akar menni. Teréz néni azt mondta neki, menjen levegőre, mert olyan, mint egy penészvirág.
- No jól van. Mondd csak, nincs kedved részt venni egy kis buliban?
- Buliban?
- Igen. Jó kis farsangi mulatságban . . .
- Bunyó?
- Azt még nem tudom. Segítesz nekem?
- Hát persze.
- Akkor hívd át Petit.

Az ablakból nézte, ahogy a fiú átszaladt Iványiékhöz. Kis idő múlva kijött a házból Petivel. A kapuban egy-két másodpercig sugdolóztak, aztán, mint a csikók, viháncolva átfutottak a havas úteszten. Peti azonnal Brányó nyakába ugrott, megcsókolta, és nagy örömeiben nem tudta, mit tegyen.

– El tetszik jönni velünk ródlizni? – kérdezte reménykedő tekintettel. – Mert az lenne jó, ha Zoli bácsival ródlizhatnánk.

– Most más dolgunk van, fiúk – mondta Brányó, és leültette a gyereket egy puffra. – Sokkal komolyabb. Mielőtt megtartjuk a haditanácsot, valamit tisztázni kell. Akartok-e segíteni nekem?

A két gyerek, mintha betanulták volna, egyszerre mondta:

– Akarunk!

– Helyes. A következő kérdés: tudtok-e titkot tartani?

– Én igen – mondta gyorsan Peti.

– És én talán nem? – kérdezte sértődötten Hantás.

– Te mindent elfecsegsz Zsuzsának.

– A komoly férfidolgokat nem.

– Hát ez komoly férfidolog, komám – mondta Brányó. – Erről a Zsuzsa sem tudhat.

– Becsszóra, nem mondom el.

– Nos, akkor megkezdjük a haditanácsot.

A gyerekek feszülten figyeltek, Brányó minden szavát magukba zárták. Teréz néni veszélyben van. Ma tíz órakor fel fogja keresni egy férfi, és el akarja venni minden pénzét. El is veszi, mert a nagymama nem tudja, hogy a férfi csaló . . .

– Hát mondjuk meg neki – szólt közbe Peti felhevülten, és most már kezdte érteni, miért olyan szomorú a nagyanyja napok óta.

– Megmondhatnánk, de nem hinné el – magyarázta Brányó. – Csak akkor fogja elhinni, ha bebizonyítjuk. Peti! Sára néni szobája zárva van?

– Igen.

– És a mosókonyha?

– Az is. Nagyanya ma nem mos.

– Meg tudod szerezni a kulcsot?

– Meg hát.

– Akkor most hazaugrasz, kinyitod a mosókonyhát, nem zárod be, majd visszaviszed a kulcsot. Aztán idejössz. Érted, mit kell csinálnod?

– Hát persze hogy értem.

Néhány perc múlva a fiú visszajött.

– Most pedig figyelünk! Peti, te a háztól jobbra nézed az utat, Hantás, te pedig a háztól balra. Még jó fél óránk van az akcióig. Ha ismeretlenek közelednek a házhoz, azonnal szóltok.

Nem kellett sokáig várakozniok, mert Peti suttogva megszólalt.

– A Braun-ház előtt két bácsi meg egy néni áll. A házszaókat nézik.

Brányó kicsit félrehúzta a függönyt.

– Ők azok – mondta nyugodtan, és alaposan szemügyre vette a három embert. A nő fiatalnak látszott, bőrkabátot, prémkucsmát és hócsizmát viselt. A magasabbik férfin barna puhakalap, sötétszürke télikabát, az alacsonyabbik puha szárú csizmát, lovaglónadrágot és bőr mikádót hordott, kalapot nem.

– De még nincs tíz óra – mondta Hantás izgatottan.

– Ebből látszik, hogy profik – magyarázta Brányó. – Óvatosak. Tanulmányozzák a harcmezőt, nincs-e valahol csapda felállítva. Erre nem számítottam, hogy hárman jönnek.

– Akkor most mi lesz? – kérdezte Peti aggódva. – Hívjuk haza édesapát a gyárból!

– Majd kitalálunk valamit.

A magasabb férfi átjött az úttesten, Brányóék nem láthatták.

– Ez kiszúrt velünk. Hantás, te most kimész, és felderítéd, mit csinál a hosszú. Ha megállt a mi oldalunkon, valamelyik ház kapujában, vele szemben megállsz, a túloldalon, csinálsz néhány hólabdát, megdobálsz a fákat, aztán visszajössz.

A gyerek elviharzott. Közben a nő lassan közeledett. Az alacsonyabb férfi távolról követte. Hantás most szaladt át a túloldalra, és nyomban megállt, éppen az ablakkal szemben. Lehajolt, hólabdát gyúrt, és dobálni kezdte a behavazott szilfát.

– Tehát a mi kapunkban áll – mondta Brányó komoly, elgondolkodó hangon. Erről nem volt szó.

A nő megállt Petiék kapujában, óvatosan körülnézett, aztán csengetett. Hantást nem látták sehol. Brányó szemügyre vette a nőt. Szép, barna arcú nő volt, nem lehetett sokkal több húszévesnél. Térz jött le a lépcsőn, óvatosan a kapuhoz ment, néhány szót vál-

tottak, aztán az öregasszony kinyitotta a kaput, beengedte a nőt, majd bezárta a rácsos vasajtót.

– Terepszemle – mondta Brányó. – Dörzsöltek. Csak tutira mennek. – Péterre nézett. A kisfiú izgalmaiban a szája szélét rágta. – A csaj arról akar meggyőződni – mondta Brányó –, hogy Teréz néni egyedül van-e.

– Éppen azért induljunk már. Hátha leüti.

– Nyugalom, fiacskám, nyugalom. Nyugodj meg, nem fogja bántani a nagyanyádat.

Hantás jött vissza.

– Irtó hideg van – súgta izgatottan. – A pók még itt sétál. Elmegy Szeifertékig, ott megfordul, és visszاسlatyog.

– Jól van, Hantás. Ügyes gyerek vagy. – Brányó mindezt úgy mondta, hogy közben az utcát figyelte. A mikádós fiatalember mintegy ötven méterre tőlük, egy kapumélyedésben állt. Tíz perc sem múlt el, amikor a fiatal nő megjelent Teréz kíséretében. Brányó jól látta, hogy mosolyog, kezét fog az öregasszonnyal, aztán sietve elindul az alacsony növésű férfi felé. Amikor odaért, néhány szót vált vele, aztán átsiet a túloldalra, a mikádós pedig lassú, megfontolt léptekkel közeledik.

– Na, srácok – mondta Brányó –, most jövünk mi. Felöltözni! – A gyerekek izgatottan öltözködtek, szemük csillogott. – Add ide a kapukulcsot, Peti! – A kisfiú átadta. – Most figyeljete! Amikor a bőrkabátos bement Teréz nénihez . . . látjátok, már csönget is . . . mi is megyünk.

Teréz most jött ki a házból, és beeresztette a férfit.

– Ti a nőt és a férfit elkezditek dobálni hógolyóval. De betyárul. Az a lényeg, hogy eltereljétek a figyelmüket, ne vegyék észre, amikor én bemegyek a házba.

– És ha megvernek? – kérdezte Hantás.

– Futni csak tudsz! Szidhatod az anyját is. Az lenne a jó, ha utánad szaladna. Ti pedig befuttok a Közértbe, ott majd megvédenek.

Minden úgy történt, ahogy Brányó elképzelte. A gyerekek remekül lekötötték a férfi és a nő figyelmét, Peti egyik keményre gyúrt hó-

labdája a nő arcán csattant, feljajdult, talán meg is szédült, a férfi pedig Peti után eredt. Csakhogy a két kölyök átugrott Makraiék kerítésén, és onnan szidalmazták a férfit. Brányó közben észrevétlenül bejutott a házba. Meghúzódott a mosókonyhában, és feszülten figyelt. „Az a legokosabb, ha felmegyek – gondolta –, azt ugyanis elfelejtettem, hogy Teréz néni ki is fogja kísérni.” Figyelte a leszüremelő zajokat. A lépéseket bizonyára meghallja, és akkor aztán nincs vesztegetni való idő. Keresztet vetett, és gyorsan kiosont a mosókonyhából. Teljesen váratlanul nyitotta rájuk az ajtót, és abban a pillanatban ráfordította a kulcsot. Teréz a meglepetéstől nem jutott szóhoz, a mikádós zavartan nézett először az asszonyra, aztán Brányóra.

– Maga kicsoda? – kérdezte végül.

Brányó most már biztos volt a dolgában. Feléledtek benne a régi vagányösztönök, amikor „mázsás” fiúkkal kellett farkasszemet néznie.

– Brányó Zoltán. És ön?

A mikádós hirtelen támadó mozdulatot tett, de Brányó résen volt. Villámgyorsan oldalt lépett, kezében kattant a rugós kés.

– Még egy mozdulat, fiam, és elvágom a nyakad. Dagadt vagy, és túl lassú. A kezedet most szépen a tarkódra teszed. Mozgás! Maga pedig, Teréz néni, bemegy a konyhába, amíg én ezt a szélhámost elintézem.

Teréz szó nélkül engedelmeskedett. Még Brányó megjelenése előtt rossz sejtések ébredtek benne, nem tetszett neki a férfi, s amikor a pénzt átadta, az volt az érzése, hogy Baktai a következő másodpercben megöli és kirabolja. Tulajdonképpen örült, amikor Zoltán váratlanul megjelent. Olyan gyengeség fogta el, hogy leült a hokedlira, hátát a falnak támasztotta, lehunyta a szemét, és háromszor vagy négyszer azt suttogta: „Édes istenem, én édes istenem.”

Brányó pedig azt mondta a kövérkés fiatalembernek:

– Ülj le, de a kezed fent marad! – Baktai engedelmeskedett. – Két dolog között választhatsz, fiacskám – mondta Brányó. – Az egyik: átadlak a rendőrségnek, és hosszú időre elbúcsúzol a szabad élettől. A másik: visszaadod a pénzt, és elmondod ennek az öreg-

asszonyoknak, hogy csibész vagy, aki az ilyen szerencsétleneket becsapja.

- Akkor elcnged?
 - Látni sem bírlak. Mikor szabadultál?
 - Novemberben.
 - Honnan?
 - Bányából. Várpalotán dolgoztam.
 - Mi a foglalkozásod?
 - Segédszínész voltam a Faluszínháznál.
 - Mi volt a bulid?
 - A haverom disszidálni akart. Tudtam, és nem jelentettem föl.
 - Ki az a nő, akit előreküldtél?
 - A barátnőm. Statiszta volt Miskolcon, az ottani színházban.
 - És a nyurga srác?
 - Őt a Gyűjtőben ismertem meg. Csöves. Az ő ötlete volt.
 - Mióta csináljátok az „üzenetközvetítést”?
 - Ő egy éve. Én december eleje óta. Társultunk. Én tudok szelést szerezni a színházból, ő felhajtja a mazsolákat.
 - Mennyit kerestetek?
 - Megéltünk. Minden anya hiszékeny, ha a bezárt férjéről vagy a fiáról van szó. Fizetnek. Amíg a politikaiak nem levelezhetnek, addig ez nagy üzlet. De most piszokul ráfáztam.
 - Tudod, hogy szívesen szétverném a pofádat?
 - Tudom.
 - Van fegyvered?
 - Isten ments. Még csak az hiányozna, fegyver. Tizenöt évnél kevesebbel nem úsznám meg.
 - Mennyi pénz van nálad?
 - A hármezer meg vagy húsz-harminc forint.
- Brányó papírt és ceruzát vett elő.
- Nevet, lakáscímet!
- Baktai engedelmesen válaszolt. Miután Brányó feljegyezte az adatokat, behívta Terézt. Az öregasszony mély szomorúsággal nézett a fiatalemberre, aki büntudatosan lehajtotta a fejét.
- Hazudtam a nélinek – mondta halkan. – Én nem ismerem a

maga fiát, sohasem láttam. Azt sem tudom, hol van. Csak pénzt akartam szerezni.

Teréz mélyet lélegzett, és olyan gyengeség fogta el, hogy le kellett ülnie.

– Eddig mennyi pénzt szedtek el magától, Teréz néni? – kérdezte Brányó.

– Hát, ha jól emlékszem, kilencszáz forintot.

– Itt a háromezer, tegye el. – Átadta a pénzt. – A kilencszáz forinttal pedig mi legyen? – A férfi hallgatott. – Na, kisfiam, szeretném, ha énekelnél.

– Visszaadom.

– Mikor és hogyan?

– Hát . . . – megvonta a vállát.

– Ne a válladat vonogasd, kisfiam, hanem a szöveget mondd, szépen, érthetően, mint a színpadon.

– Elhozom, vagy feladom postán.

– Az utóbbi a jobb. De huszonnégyszer órán belül.

– Honnan vegyek huszonnégyszer órán belül kilencszáz forintot?

– Ez a te gondod. Add csak ide a személyazonossági igazolványodat.

– Miért?

– Mozgás, kisfiam, mert ütök. Úgy elcsúfítom a képedet, hogy a mamád sem ismer meg.

A fiatalember az asztalra tette az igazolványt, Brányó magához vette.

– Nálam marad. Ha megküldöd a pénzt, visszakapod.

Teréz csendesen közbeszólt:

– Hagyd, édes fiam. Menjen isten hírével.

– Nem, Teréz néni, ennyire jószívű nem vagyok. Egy fillért sem engedek el ennek a csavargónak.

– Itt van a pénz – mondta Baktai, és a zakója szivarzsebéből előhúzott ezer forintot. – De az igazolványomat adja vissza.

– Látja, Teréz néni, nem szabad ezeket a csavargókat sajnálni, még a bőrük alatt is pénz van. – Elvett kilencszáz forintot, a többit

visszaadta az igazolvánnyal együtt. – Most pedig tűnj el! Ha még egyszer találkozunk, szétverem a pofádat.

Baktai, amikor már kint volt az utcán, visszaszólt:

– Te rohadt csirkefogó, esküszöm, hogy kinyírlak!

Brányó a kapuban állt. A gyenge szél keverte-kavarta a szállingózó hópelyheket, hirtelen jókedve támadt, nem törődött a fenyegetőző Baktaival, örült, hogy ilyen simán megúszta a találkozást. Megvan a pénz, odahaza most már békesség lesz. Az ellenkező oldalon feltűntek Petiéék. Amikor észrevették a szitkozódó Baktait, alaposan megdobálták hógolyóval, és beszaladtak a biztos védelmet nyújtó házba, melynek kapuját a hős partizán, Brányó Zoltán, a „haverjuk” őrizte.

Brányónak kétszer is el kellett mesélnie, hogyan bánt el a bőrkabátossal. Kicsit kiszínezve eljátszotta a történeteket, de a srácok akkor ámultak el igazán, amikor a férfi tenyeréből villámsebesen kiugrott a rugós penge. Petiéék ilyen törkést még nem is láttak.

Teréz furcsán érezte magát. Hálás volt Brányónak a segítségért, ugyanakkor nagyon szégyellte magát, hogy így rászédtek. De leges-legjobban az bántotta, azért volt szomorú, hogy nem sikerült Péternek üzenetet küldenie. Marcinak ezt a dolgot nem szabad megtudnia . . . Az öregasszony a férfi szavainak hatására lassan megnyugodott. Már csak azon szomorkodott, hogy Anna jegygyűrűjét és nyakláncát magasabb áron kell visszavásárolniok. De ez az ő büntetése, megérdemli. A kilencszáz forintból majd kifizeti a különbözetet.

Forró teát főzött Brányónak, és őszintén megköszönte a segítségét.

19.

A karácsonyt követő napok csendesesen, izgalom nélkül teltek el Szmogyfajszon. Közben, ha megkésve is, megérkezett Teréz ajándéka, és egy nappal később a levele. „Nem tudtam gazdagabb ajándékokat küldeni . . .” Részletesen megírta, mi történt az ünnepeken: „Nagyon rosszul esett, hogy Mártiéék Petinek még ajándékot sem küldtek. An-

nával együtt töltöttük el az estét. Másnap kimentünk a temetőbe. Brányó Zoli is meglátogatott, végtelenül jó ember, hívott, hogy töltsen náluk az egyik napot. Megköszöntem a kedvességüket, de nem fogadtam el a meghívást, minek zavarjak én másokat. Tegnap aztán újabb meglepetés ért. Zolival együtt eljött hozzám az a kislány is, aki Marciba volt szerelmes, az Elvira, ti nemigen ismerhetitek, mert Marcikám csak nekem mesélt erről a lányról, aki valamikor a titkár-nője volt. Hozott nekem új rádiót, mert a régit szegény Marcikám szédszedte, hogy megjavítja, de már nem jutott rá ideje. Azt hazudta nekem, hogy valami pénzzel tartozott Marcinak, és ezzel az aján-dékkal csak a tartozását fizeti meg. Zoli, az az áldott ember lement a pincébe, felaprította a fát, egy kicsit rendet csinált az udvaron is, Elvira pedig ki akart takarítani, de mondtam neki, menjen már, nem vagyok én vak és süket, járni is tudok, ne szégyenítsen meg enge-met. Így aztán szépen elbeszélgettünk. Most ő párttitkár a textil-gyárban, Kőbányán. Azt mondta, írt a pártnak a Marci ügyében, és beszélt is, nem tudom, kivel, akitől azt kérte, hogy a Marci ügyét utólag vizsgálják meg, mert annak idején törvénytelenül tették ki az állásából meg a pártból is. Szegénykémnek persze ez már nem sokat segít.

Éppen most, amikor ezeket a sorokat írom, jött a postás, és egy levelet hozott külföldről. Szent isten, Márti levele! Azt írja, azért nem tudta Petikét meglátogatni, mert már karácsony előtt elutaztak a Tátrába, és egészen újév utánig ott is maradnak. De ha hazajön-nek, fel fognak keresni, mert meg kell beszélni Petike ügyét. Nem tudom, mi a jó istent akarnak megbeszélni, nincsen itt semmi be-szélnivaló. Peti Marci fia, az én unokám, s most, hogy Marci meg-halt, én fogom őtet felnevelni. De én megérzem, hogy Mártiéék valami rosszban spekulálnak. Hát csak kezdjenek ki énvelem. Most aztán éppen jókor, mert nagyon jó a kedvem. Tudjátok, én mostaná-ban nagyon sokat gondolkodom azon, hogy mi történhetett Mártival. Sára is tanúsíthatja, valamikor nagyon aranyos, tisztességes lány volt. Azt se tudom én felfogni józan ésszel, miért kell eladnia ezt a házat. De nem akarlak most ilyen dolgokkal untatni titeket. Kívá-nok nagyon kellemes ünnepeket, és most már igazán nagyon boldog

új esztendőt. Déneséknek is, akiket igaz szívemből szeretek. Anyátok.”

Péterék többször is elolvasták a levelet. Sára szorongást, lelki-furdalást érzett. De mit tegyen. Anyósát így távolról még szeretni is tudja, ha viszont együtt lagnának, megint kezdődne a veszekedés.

Somfaiékat szilveszterre Sőregi Bálinték hívták meg. Az volt a szokás, hogy a szilveszteri mulatságot évenként máshol rendezik. Talaly a gyógyszerésznél jöttek össze, az idén Sőregi volt a soros. Péteréket is meghívták, Kónya Anti külön is felkereste Sárát a könyvtárban.

– Nem lehet teljesen besavanyodni – mondta –, a férjének most szüksége van arra, hogy emberek között legyen.

– Tudom, Anti, nagyon jól tudom. De Péter fél az emberektől. Bárhová megy, faggatják, ő pedig felejtetni akar. Nagyon érzékeny lett. Tegnap a faluban beszélgetett az emberekkel, és egészen rosszkedvűen jött haza. Egyszerűen nem érti, még most sem érti, hogy mi van az országban.

Vizet töltött a kancsóból, kortyolt egy keveset, szép, sötét szeme fényes volt. Kint reggel óta hóvihar tombolt, az utak járhatatlanok voltak, a kályhából szinte pillanatok alatt kiszippantotta a meleget a viharos szél.

A fiatal mérnök szemet öntött a kályhába, szabályozta a huzatot, aztán ottmaradt állva a cserépkályha mellett. Haja a homlokába hullt, könnyed mozdulattal hátrafésülte.

– Kérdezni szeretnék valamit – mondta az asszonynak. – Örül-nék, ha őszintén válaszolna... Magukkal szörnyű igazságtalanság történt. Ellenségei lettek ezért a rendszernek?

– Ezt éppen maga kérdezi, Anti? Úgy látja, hogy azok lettünk? Úgy érzi?

– Sára, nem vagyunk már gyerekek. Maga is tudja, hogy tökéletesen lehet alakoskodni. Az embert a körülmények sokszor önvéde-lemből is színlelésre kényszerítik. Megérteném, ha ellenségek lenné-nek. Különösen a férje. De magától akarom hallani, mi az igazság.

– Nem vagyunk ellenségek, Anti. Nem lehetünk azok, nem búj-

hatunk ki a bőrünkől... De most már azt is mondja meg, miért kérdi?

– Előbb még egy kérdést. Rokona magának Kulcsár Sándor, a volt főjegyző? Tudja, aki most az erdőgazdaság főkönyvelője.

– Nem tudok róla, hogy rokonok lennénk. Bár egy alkalommal nekem is említette, hogy az édesapám másodunokatestvére.

– Nem is járt össze velük?

– Velük? Kikkel?

– Vargáékkel, Szentgyörgyiékkel, Hegedűs Tamással. Ezek most mindannyian nálunk dolgoznak. Varga, a volt százados erdész, Hegedűs a méntelep lovásza, Szentgyörgyi pedig a baromfitelep vezetője.

– Nem jártam össze velük. Az igazat megvallva, több alkalommal is meghívtak kártyapartira, ha jól emlékszem, minden kedden kártyáznak, de nem fogadtam el a meghívásukat. Mit kezdtem volna én ilyen emberekkel? Kikoptam én már abból a világból.

A mérnök sétálni kezdett a szobában.

– Szavamat adtam, hogy nem szólok, de jobb, ha tudja, és felkészül rá. Feljelentették. Magát, a férjét, Kövecs elvtársat és természetesen engem is.

– Feljelentettek? Kik és miért?

– A karácsonyi műsorért. Vallásos agitációért. Meg mindenért. – Röviden elmondta, mi történt az ünnepség után a tanácselnöknél.

– Kövecs azt mondta, hogy ő állította össze a műsort? – kérdezte Sára.

– Hogy minket védjen. Illetve magát. Kövecs ellen pártfegyelmet indítottak, és ellenem is. Ezenkívül kihallgatott egy államvédelmi főhadnagy. De maga ne tudjon erről. A főhadnagy aláíratott egy nyilatkozatot, hogy nem szólok a kihallgatásról senkinek.

– Klerikális propaganda? – Sára még mindig nem tért magához. – Uram, isten, ezt az ökörséget! – Idegesen cigarettára gyújtott, megkínálta a férfit is, de a mérnök nem gyújtott rá.

– Kövecs ezért ragaszkodik hozzá, hogy maguk is velünk szilveszterezzenek. Ezzel is bizonyítani akarja, hogy maguk mellett áll.

- Szép tőle. Igazán nagyon szép. De hát mit tehetnek velünk? Január elsejével már nem én vagyok a Művelődési Ház igazgatója.
- Tudom. De most nem az állásáról van szó. Annál többről. A tisztességünkről.
- Köszönöm, Anti. De ne féltsen minket. És maga se féljen. A mi tisztességünket most már nem vehetik el.
- Egyébként amiket én most kérdeztem, a százados kérdései voltak – mondta még a mérnök. – És gondoljon arra, hogy Török ezredes elfogult, rosszindulatú ember. De azért semmi vész . . .

Aznap este Somfaiék nélkül vacsoráztak.

Sára lefektette a gyerekeket, aztán beleült az egyik öblös fotelba, és mint kislány korában, amikor édesapja dolgozószobájában üldögélt, maga alá húzta a lábait.

- Tudod, hogy feljelentettek?

Amíg elmesélte, hogy mit hallott Kónya Antitól, Péter figyelmesen hallgatott.

- Ostobák – mondta aztán. – Ez csak amolyan utóvédharc. Nem kell törődni vele. Nekünk Törökék már nem árthatnak.

- De Kövecseknek igen.

- Megvédjük őket. Kövecs rendes ember. A mérnök is. Ha belépek a gyárba, ezt a Kónyát magammal viszem.

- Nem megy el innen – mondta Sára. – Azért jött ide Pestről, mert itt szeretne valamit csinálni. És azt hiszem, igaza is van . . . Szóval azt mondod, Törökék nem árthatnak?

- Nem ezerkilencszázötvenet írunk, Sára. Ezek az emberek most már csak maguknak árthatnak. Ne félj.

- Most már nem félek – mondta az asszony. – Melletted nincs mitől félnem.

De azért mégis félt, amikor másnap délelőtt Zente, az Államvédelmi Hatóság megyei osztályának századosa felkereste a könyvtárban. Péter is ott volt, mert éppen leltározottak, hiszen Sárának három nap múlva át kellett adnia a könyvtárat és a Művelődési Házat az új vezetőnek.

Az irodában kellemes meleg volt. A fiatalember bemutatkozott, levette bőrkabátját, kucsmáját, a nyakkendőjét megigazította, aztán megkérte Sárát, hogy az íróasztalhoz ülhessen, mert jegyzőkönyvet kell készítenie. Sára helyet cserélt vele. Zente jegyzőkönyv-úrlapot fűzött az írógépbe, felvette az asszony személyi adatait, majd cigarettára gyújtott, és elkezdte a kihallgatást. Péter, mielőtt Sára válaszolt volna, megkérdezte, hogy Zente tulajdonképpen gyanúsítottként vagy tanúként hallgatja-e ki a feleségét, és milyen ügyben. A karácsonyi ünnepség ügyében, mondta a férfi. Hogy tanú lesz-e vagy gyanúsított, kizárólag Sárától, az őszinteségétől függ. De mindenekelőtt beszéljen a családjáról, apjáról, anyjáról, vagyoni helyzetéről. Sára röviden, szinte tömondatokban válaszolt. Péternek eszébe jutott a saját kihallgatása, amikor válaszait a kihallgató saját céljainak megfelelően félremagyarázta. Zente most ugyanígy cselekedett. Tehát értelmiségi családból származik? – kérdezte. Milyen kitüntetései voltak az apjának? Nem tudja? No, akkor ő megmondja. Apja összesen hét kitüntetést kapott az ellenforradalmi kormánytól. Lehetséges, mondta Sára, ez mind lehetséges, de azokat a kitüntetéseket a sebésznek adták, nem a politikusnak. Édesapjának egy-egy sikeres műtét után kitüntetéssel fizettek a magas beosztású állami hivatalnokok. Zente mosolygott: ezt mondja ő is. Vagy talán Sára elképzelhetőnek tartja, hogy az ellenforradalmi rendszer magas beosztású állami hivatalnokai politikailag baloldalinak ismert sebésszel operáltatják magukat? Apját a rendszer vezetői politikailag megbízhatónak tartották, ha rábízták az életüket.

– Tulajdonképpen mit akar bebizonyítani? – kérdezte Péter, és tekintetével nyugalomra intette Sárát, akit már idegesítettek a százados kérdései. Péter azonban nyugodt volt. Ő pontosan tudta, mire megy a játék, ismerte a kihallgatásnak ezt a módszerét.

– Szeretném, ha elismernék a tényeket – mondta a százados, és táskájából elővette a Társadalmi Szemle valamelyik számát. – Ha megengedi, a felesége egyik munkájából idézek. Nos, ön azt írja, idézem: „... az ellenforradalmi burzsoá állam semmit sem bíz a véletlenre. Erőszakszervezetei, mint pókfonalak, szövik át bizalmi

emberekkel, jól képzett besúgók hadseregével a társadalmat.” Ön írta ezt?

– Én írtam, de nem abban az értelemben, ahogyan maga magyarázza.

– Bizony, azok a fasiszták semmit sem bíztak a véletlenre, az életüket sem.

– Nézze, százados elvtárs – mondta Péter –, az apósom orvos volt. A műtőasztalon fekvő emberben csak a beteget látta, és nem a politikust.

– De miért bíztak meg annyira benne? Mert jobboldali érzelmű ember volt.

– Csakugyan?

– Bizonyítékaink vannak rá.

– Mióta tudják, hogy apósom jobboldali volt?

– Negyvenöt óta.

– Ez biztos? – kérdezte Péter.

– Mondom, megcáfолhatatlan bizonyítékaink vannak.

– Ön a kihallgató – mondta Péter –, de megengedi, hogy én is kérdezzek valamit?

– Tessék. – Zente magabiztos volt.

– Fogadjuk el, hogy apósom jobboldali, sőt, az ön szavait idézve fasiszta érzelmű orvos volt. Bizonyítja ezt az ellenforradalmi kormánytól kapott hét kitüntetése.

– Pontosan.

– Mivel magyarázza, hogy negyvenötben rábíztak egy klinikát, és a párt vezetői közül, ha jól emlékszem, négy elvtársat ő operált meg? Ezek a kommunista vezetők miért bízták az életüket egy közismerten jobboldali orvosprofesszorra? Miért adtak neki négy kormánykitüntetést?

– Most nem erről van szó – mondta Zente.

– Hanem miről?

Zente azt szeretete volna elismertetni Sárával, hogy „gazdag, jobboldali beállítottságú, értelmiségi családból származom. Apám mint sebészorvos, politikailag megbízható tagja volt az ellenforradalmi fasiszta rendszernek, amit az is bizonyít, hogy ezerkilencszázharminc-

ötben nyilvános, rendes egyetemi tanárrá nevezték ki, hét kormány-
kitüntetést kapott az ellenforradalmi rendszertől, magas beosztású
állami és politikai személyiségeket operált, akik azért bízták apámra
az életüket, mert politikai felfogását ismerték.”

– Legépelheti – mondta Péter –, de a feleségem nem írja alá.

– Ezek tények. Megcáfолhatatlan tények.

– Maga szerint – vont vállat Péter.

– Ha az apósa baloldali érzelmű ember volt, miért disszidált egy
szocializmust építő népi demokratikus országból?

– Mert félt.

– Miért félt egy baloldali értelmiségi a szocialista rendszertől?

– A rosszindulatú emberektől félt. Attól, hogy nem folytathatja a
hívását.

– Közölte ezt magával a szökése előtt?

– Velem nem, mert akkor én már börtönben voltam.

– Beszélgettünk ezekről a kérdésekről – mondta Sára.

– Tudta, hogy apja szökni készül?

– Tudtam.

– Jelentette?

– Saját apámat adtam volna rendőrkézre? Nem tartottam bűnös-
nek. Az volt a véleményem: ha ebben az országban, bizonyos embe-
rek meg akarják akadályozni tudományos kutatómunkájában, akkor
mennie kell.

– Különös okoskodás. Apját senki sem bántotta. Nem indítottak
ellene eljárást, nem váltották le, nem akadályozták a munkájában.

– De olyan eseményeknek volt tanúja, amelyek elgondolkodtat-
ták, válaszút elé állították.

– Milyen eseményre gondol?

– A Rajk-ügyre. Később pedig a férjem letartóztatására.

– Rajkék ügye még nincs tisztázva.

– Maguknál, elvtárs. De mi tudjuk, hogy ártatlanok voltak. És
hamarosan meg fogja tudni az ország is – mondta Péter.

– Erről nem vitatkozom magával, Iványi elvtárs.

– Felesleges is. Mit akarnak a feleségemtől? Nem volt elég az öt
év szenvedés, újból ártatlan embereket akarnak meghurcolni?

– Ha ezt jegyzőkönyvbe veszem, aláírja?

– Örömmel.

Kattogott az írógép, mint a géppuska. Péter a tiszt széles arcát nézte, ujjainak fürge mozgását. Lám, milyen boldog, milyen megelégedett, nem megy haza üres kézzel.

Zente cigarettára gyújtott.

– Maga tehát azt állítja, hogy a nép állama ártatlan embereket akar meghurcolni?

– Nem azt mondtam, hogy a nép állama. Azt mondtam, hogy maguk. Maga és a főnöke. A maguk dolgaihoz semmi köze sincs a nép államának. Ezt vegye jegyzőkönyvbe! Meg azt, hogy személy szerint maga még mindig bűnösnek tartja Rajkékát!

Zente zavarban volt.

– Tudom, mit kell jegyzőkönyvbe vennem. – Sárahoz fordult. – Tehát tudott apja szökési szándékáról, de nem jelentette...

– A törvény erre nem kötelez.

– De maga azt mondja, hogy kommunista volt...

– Az vagyok ma is.

– Amikor Kövecs Béla tanácselnök összeállította az ünnepi műsort, maga egyetértett vele?

– Én állítottam össze a műsort – mondta határozottan Sára. – Kövecs semmiről sem tudott.

– Maga?

– Én. És a férjem.

– Kövecs azt állítja, hogy maga az ő szigorú utasítását hajtotta végre. Ugyanezt állítja Kónya Antal mérnök is.

– Nyilván azért, hogy megvédjenek.

– Értem. Milyen kapcsolatban van velük?

– Munkatársi kapcsolatban.

– Kónya mérnökkel is? – Óvatosan Péterre nézett, jól látta, hogy a férfi keze ökölbe szorul.

– Vele is. Nem vagyok és nem voltam egyiknek sem a szeretője. Ha erre gondol – mondta Sára, és Péter öklére tette a kezét.

– Tehát azt állítja, hogy a karácsonyi műsort maguk ketten állították össze?

– Ez az igazság.

Zente ezután a műsor klerikális tartalmát vitatta, és Sára belátta, céltalan a vitatkozás. Zente úgysem fogja megérteni, hogy őt milyen szándékok vezették.

Hallgatag, rosszkedvű lett a százados távozása után. Péter hiába vigasztalta, a szorongása nem múlt el.

– Most értettem meg Kolozst és Földit – mondta Péter. – Igazuk van. Nem szabad hallgatnom. El kell mondanom, hogy mi történt velünk a börtönben. Úgy látszik, ezek a fiatal tisztek nem tudják.

– Kövecs Bélát akarják egyesek félretenni az útból – mondta Somfai, amikor este elmondták neki, mi történt délelőtt a könyvtárban. – Beszéltél vele?

– Nem. Többször kerestem telefonon, de nem volt az irodájában. Bement Kaposvárra, és nem is jön haza, csak holnap este.

Klára jött be, melegen felöltözve, kezében orvosi táskájával. Beteghez hívták egy távoli tanyára, és a terepjáró Gaz a ház előtt várakozott.

– Gyerekek – mondta halkan –, ne veszítsétek el a fejeteket. Nehézebb idöket is átéltünk. Most már minden nappal könnyebb lesz.

Alighogy Klára elment, a tanácselnök nyitotta rájuk az ajtót, és vele volt Kónya Anti is. Látszott rajtuk, hogy már felhajtottak egy-két pohár bort. Kövecs nem sokat teketóriázott, elmondta, hogy ki akarják zárni a pártból, de ő ezt nem várja meg, lemond, és január elsejével belép Sőregihez traktorosnak.

Sára úgy látta, hogy az elnök nyugodt, mint az olyan ember, aki súlyos gondoktól szabadult.

– Nagy marha vagy te, Béla – mondta Somfai a szivarfüst mögül.

– Az – bólintott egyetértően, Kövecs. – Ezért is vadásznak rám. De nem bántam meg semmit, semmit az ég egy világon. Ha valami bánt, hát az, hogy ezt a jámbor lelket is bajba sodortam. – Szeretettel nézett a fiatal mérnökre.

– Bolondok vagytok, az isten verje meg azt a nagy eszeteket! – mondta Somfai. – Lemondani. Az a legkönnyebb. Harcolj, a kutya úristenit!

Kónya Anti megszólalt:

– Én is ezt mondom. Harcolni kell, ki kell nyitni a szánkat, hiszen igazunk van, és a vád nevetséges.

– Könnyű ezt mondani. – Kövecs elővette a zsebéből a megyei újság egyik cikkének kefelevonatát. – Holnap reggel jelenik meg. Anti, olvasd fel.

A fiatal mérnök átvette a kefelevonatot, előrenyújtotta hosszú lábát, és olvasni kezdett. Sáraékat megdöbbentette az írás. A cikk szerzője sürgető hangon arra kéri az illetékes tanácsi szerveket, következetesen hajtsák végre a Központi Vezetőség határozatát, és a megyei pártbizottság irányításával számoljanak le azokkal a kiskirályokkal, akik az elmúlt években önkényesen felrúgták a lenini normákat, nem tartották be törvényeinket, és most úgy akarják bűneiket elfeledtetni, hogy a szélsőbalról hirtelen átlendülnek a revizionista táborba, és olyan karácsonyi műsort rendeznek a dolgozó népnek, ami még a Vatikánnak is dicséretére válna. Íme, ez a példa is fényesen bizonyítja, amit Rákosi elvtárs oly sokszor figyelmünkbe ajánlott: a szektásság édes testvére a revizionizmusnak. Példa erre Somogyfajsz község tanácselnöke, aki annak idején saját édesanyja padlásáról is lesöpörtette a vetőmagot. A cikk ezután olyan képet festett Kövecs Béláról, mintha minden rossz, ami az elmúlt évek során a községben történt, az erőszakos tagosítástól kezdve a beszolgáltatási visszaélésekig, egytől egyig a tanácselnök agyában született volna meg. Nem csak kiskirály Kövecs Béla, szögezte le végül a cikkíró, hanem dölyfös, erőszakos ember, aki semmibe vette a párt-szervezet folyamatos figyelmeztetését.

– Hagyd abba – mondta elkeseredve az elnök, és felállt. Kivette Kónya kezéből a kefelevonatot, és nehéz léptekkel sétálni kezdett, majd odaállt a cserépkályhához, és széles hátát melegítette. – Tudjátok, mi ez? – kérdezte keserű hangon. – Gazemberség. A fejések ezzel két legyet ütnek egy csapásra. Így szabadulnak meg azoktól, akik felismerték a szektás bűnöket. Tavaly még azt mondtam volna, hogy én ezt nem hagyom. Nem én, ha beledöglöm, akkor sem. Engem kirúghatnak az ajtón százszor, százegyszer is visszamászom az ablakon.

– Nyugalom, elnök elvtárs – mondta Sára. – Magát ismerik a

községben. Tudják, hogy mit tett, én azt is tudom, hogy az emberek maga mögött állnak.

– Béla – mondta Somfai –, add a kezed, és ígérd meg, hogy önként nem hagyod ott a helyed.

Kövecs kezét nyújtott.

Péter átérezte a tanácselnök keserűségét. Tudta, mi a hit, és mi a hűség. Eszébe jutott a nap, amikor Sztálin haláláról tudomást szereztek.

– Valamit el kell mondanom. – Péter visszaült Sára mellé, cigarettára gyújtott.

20.

A halál mélyen megrendítette őket. Gyászoltak. Különösen Keserű, aki nemcsak érzelmi okokból nézett fel Sztálinra, mint Péter és Mitics, hanem történelmi nagyságát is felismerte. Mondta is Péteréknek, hogy az emberiség még nem tudja, mit veszített Sztálinnal. Péter azon gondolkodott, Sztálin halála mennyiben fogja befolyásolni a sorsukat. Hamarosan rájött, hogy bizakodásra nincs oka, az örök, nyilván felsőbb utasításra, még keményebbek, durvábbak, mint voltak. Életük hamarosan visszatért megszokott kerékvágásába, és a jól begyakorolt, gépies ritmus szerint múltak a napok. Annyi változás történt csupán – és ezt sokan biztató jelnek vették –, hogy a termelőüzemeket átszervezték, munkabrigádokat alakítottak, és brigádvezetőnek kommunistákat tettek meg. A brigádvezetők jobb bánásmódban részesültek, spájzolhattak, cigarettázhattak a zárkában is, és ez önmagában véve is nagy dolognak tetszett. A brigádvezető sok mindenben segíthetett kommunista rabtársain is, jobb, könnyebb munkára oszthatta be őket; még híreket is cserélhettek egymással. Péter azonban úgy érezte, a rabság lényegén az sem változtat, ha mindennap kaviárt és téliszalámit ehetnek, és ha a zárkában perzsa-szőnyegen járnak. Régi vágya teljesült, barátaival lakott együtt, spájzolhatott kenyeret, lekvárt, szalámit, cigarettát, cukrot, kaptak könyvet, egy ideig politikai könyveket is, mint például Sztálintól a *Leninizmus kérdései*-t, vagy a *Bolsevik Párt történeté*-t. Regényeket is

olvashatott, egyszóval korábbi helyzetéhez képest „úri élete” volt. Hamarosan kiderült azonban, hogy helyzetük ellentmondásait egyáltalán nem oldották fel, sőt Lenint olvasva világosabban érezték a politikai gyakorlat torzulásait, az elmélet semmibe vevését, melynek áldozatai lettek, s Rákosiék magatartására egyszerűen nem találtak sem magyarázatot, sem mentséget.

Péter Thomas Mann *Doktor Faustus*-át olvasta nagy figyelemmel. Most letette a könyvet, kettétört egy cigarettát, és Keserűre nézett. Az ezredes rövid, szőke haja kétoldalt teljesen ősz volt, arca megnyúlt, soványabb volt, mint valaha, mikor levetkőzött az esti mosdóhoz, bordái kilátszottak.

– Azt hiszem, Rácز bezsongott – mondta.

– Mit csinált? – kérdezte kíváncsian Péter.

Keserű vizet öntött a lavórba.

– Szerinte Sztálin mindenről tudott, Rákosiék még a részleteket is megbeszélték vele. A meglepő az, hogy elég nyíltan dumál.

– Mindig is csirkefogó volt – mondta Mitics, aki fekvőtámaszgyakorlatokat végzett, hogy erejét ne veszítse el. – Én utáltam azelőtt is, most is.

– Légy erős, ő is utál minket.

– Hülye vagy, Jovó. Rácз múltja . . . – kezdte Péter, de Mitics közbevágott.

– Szarok a múltjára. Engem a jelen érdekel. Mit ér az ő csodálatos múltja, ha lepaktál a fasisztákkal.

– Most mondjam, vagy ne mondjam? – kérdezte Keserű.

– Mondd. – Péter intett Miticsnek, hogy hallgasson.

– Nos, Rácз ma bizalmasan közölte, hogy Hruscsovék nem bírják Rákosit.

Péternek fogalma sem volt, ki az a Hruscsov. – Tudod, mit mondok én neked, Pista . . .

Keserű ingerlékeny kedvében volt.

– Csak erről a hülye stílusról tudnál leszokni – mondta. – Honnan tudnám? És miért kell a mondatot így kezdeni: tudod, mit mondok én? Borzasztó modor. Azzal szeretném kezdeni, vagy azzal kezdeném . . . Na szóval?

– Köszönöm a kritikát – nevetett Péter. – Ha Sztálin halála megmozdulásokat váltott volna ki, az azt jelentené, hogy . . .

Mitics türelmetlenül közbeszólt.

– Semmit sem jelent.

– Te meg Jovó mindenkibe belefojtod a szót – mondta Keserű.

– Miért nem hagyod, hogy Péter befejezze, amit elkezdett?

– Ideges vagyok. Ezekkel a rémlátomásokkal csak idegesítjük egymást.

– Egy szót sem szóltam – mondta Péter, és olvasni kezdett.

Néha összezördültek. Ilyenkor hosszan hallgattak, gondolataikba merültek, emésztették magukat, mert egyre többször jutott eszükbe az otthon, a család. Keserű néha egész éjjel nem aludt. Ilonkára és Eszterre gondolt, megpróbálta elképzelni őket. Aztán, ha sikerült eltemetni magában a gyötrő látomásokat, akkor Yvette jelent meg, és kezdődött minden előlről. Péter szerencsésebb volt. Ha letette a fejét, nyomban elszunnyadt, és többnyire álom nélkül aludta végig az éjszakát. Mitics nyugtalanul aludt, álmában sokszor kiabált, beszélt. Keserű ilyenkor felébresztette.

– Ne haragudj – súgta –, de azt hiszem, valami kellemetlen dologról álmodtál.

– Nem emlékszem. De nagyon rossz volt.

Egyik este Keserű lehangoltan fogadta őket. Rögtön tudták, hogy valami történt.

– Négy óra vasbahúzást kaptam – újságolta.

– Kitől?

– Horváth őrnagytól.

– Mit csináltál? – kérdezte nyugtalanul Mitics.

– Szájon vertem Radnait.

– A tábornokot? – Péter érdeklődve nézett Keserűre. Hihetetlennek tartotta a dolgot, mert Keserű nem ököllel szokta elintézni a nézeteltéréseit, annál nyugodtabb, megfontoltabb volt, nem engedte, hogy az indulata elragadja. – Miért ütötted meg?

– Tulajdonképpen nem érdekes – mondta. – Hülye vagyok. Az ebédnél útszéli hangon beszélt a Szovjetunióról. Félrehívtam, mondtam, hogy hallgasson, ne meséljen sületlenségeket. Majdnem arcul

köpött. Egyszerűen elment az esze, nekem támadt, lehordott engem is mindenféle gyilkosnak, aki megkínozta az embereket, hiába mondtam, nem hallgatott el, én meg elvesztettem a türelmemet . . . Hát így történt valahogy. Az egyik felügyelő pechemre meglátta az esetet, és mindkettőnköt Schusztterhoz kísért. Azt mondtam, az anyámat szidta.

– Ó, te nagylelkű marha – mondta Mitics.

Keserű cigarettára gyújtott.

– Marha vagyok. De valahogyan . . . valahogyan nem jött ki a számon, hogy az igazat mondjam. Nem érted? Komikus, nem?

– Az. A négy óra vas viszont tragikus.

– Kibírom.

– Biztos vagy benne? Últél már a trepnin? Tudod te, mi az?

– Más is kibírta – mondta Keserű –, én is kibírom.

– De az sem mindegy, hogyan bírja ki az ember – mondta Mitics.

Keserű lassan szívtá a cigarettáját.

– Mit mondhatok erre? – kérdezte. – Nem tehetek ígéretet semmire. Honnan tudjam, mennyire bírom elviselni a fizikai fájdalmat? Negyvenkettőben tudtam. Akkor célja és értelme volt a tűrésnek. Azóta roncs lett belőlem. Kinek bizonyítsak, és miért? Mit számít, ha a fasisztáknak csalódást okozok? Semmit. Akik közelebbről ismernek, mint Csengődyék, úgyis tudják, hogy valamikor kemények és állhatatosak voltunk. Egyedül önmagamnak érdemes bizonyítanom. Nektek mit bizonyítsak? Ti ismertek.

– Akkor hát bizonyíts önmagadnak – mondta Mitics.

– Megpróbálom. De legalább ne beszéljünk róla. – Végigdőlt az ágyán, olvasni kezdett. Kis idő múlva Mitics megszólalt.

– Ma Mrazičsal beszélgettem. Ez a szerencsétlen gyerek rohadtabb helyzetben van, mint mi valamennyien. Ma mesélte el, hogy negyvenháromban Tito főhadiszállásán szolgált, Tito törzsében. Valami egészen döbbenetes dolgot mondott.

Keserű behajtott a könyvet, élénken figyelt.

– Éspedig?

– Azt mondta: rájött, hogy Tito nem volt áruló.

– Csakugyan? – kérdezte Péter. – Ez érdekes. Amíg szabadon volt, nem tudta?

– Úgy látszik. Egyszer ő volt éjjeli szolgálatban Tito mellett – mondta el, amit hallott, Mitics. – Tito szállása egy barlangban volt, valahol a szerb hegyek között. Úgy éjfél tájt Tito felébredt, kijött a barlang előterébe. Hűvös volt az éjszaka, egy bundát terített a hátára. Mrazič jelentette neki, hogy minden rendben van, semmi különös esemény nem történt. Az előtérben parázslott a tűz, az őrség több tagja ott pihent, melegedett. Tito leült közéjük, beszélgetett velük, aztán az életéről, fiatalságáról mesélt. Szóba került a tizenhetes oroszországi forradalom, Lenin. Tito valami olyasmit mondott, hogy a szláv népeknek nemcsak saját uraikkal kell leszámolniuk, hanem sok minden mással is. Az orosz cárok és bojárok szégyellték a saját népüket, átvették azt a nyugati szemléletet, hogy az orosz muzsik, az orosz, az ukrán, a szerb, a bolgár nép alacsonyabb rendű. A tizenhetes forradalom azonban fényesen bebizonyította, mit ér a szláv nép, hogy nincs alacsonyabb rendű és felsőbb rendű faj, csak népek, emberek vannak, kizsákmányoltak és elnyomottak. Ők ezért is sokat köszönhetnek a szovjet embereknek. Arra kell vigyázniuk, hogy soha ne kerüljenek szembe testvéreikkel, a szovjet emberekkel.

Amikor aztán a Tájékoztató Iroda határozata megjelent, és Titóék visszautasították Sztálin észrevételeit és tanácsait, Mrazičnak eszébe jutott ez az emlékezetes beszélgetés. Most úgy látja, hogy Tito nem a szovjet emberek ellen emelte fel a szavát, hanem csak Sztálin ellen. Akkor azt hitte, Sztálin azonos a szovjet néppel. Most már tudja, hogy ez nem így van. A kihallgatása során olyan dolgokat mondtak el neki Titóról, amelyek hazugságok voltak. Ezek a hazugságok döbbsengették meg. Azt kellett volna például vállalnia, hogy jelen volt, amikor Tito, Churchill fiának tanácsára, titkos tárgyalást kezdett a német megbízottakkal. Hogy mint a törzs tagja, jelen volt azon a megbeszélésen, amikor az angol csapatok partraszállásának a tervét és egy esetleges külön német békekötés lehetőségét tárgyalták, azzal a céllal, hogy me akadályozzák a Vörös Hadsereg magyarországi előnyomulását. Mrazič szerint sok mindent rá

lehet fogni Titóra, csak azt nem, hogy a fasisztákkal szemben elnéző volt, vagy tárgyalt velük. Titónak mindig az volt a véleménye, hogy a fasisztákat meg kell semmisíteni. Egyszóval a szerencsétlen fiú alól kicsúszott a talaj. Az bántja, hogy soha többé nem mehet haza, pedig most már látja, hogy nem volt igaza. Mert ha Rajkék ártatlanok, akkor Tito is az.

– Fantasztikus – mondta Péter. – De logikus.

– Az. És szomorú.

Hallgattak. A folyosón csend volt, egészen kísérteties csend, mint ha elhagyott épületben volnának. Csak ők hárman, mindenkitől elhagyatva. Már hosszabbak voltak a nappalok, a zárkában világos volt. A temetőben sem harangoztak, ma már nem temetnek el senkit sem, gondolta Péter. Vajon Sárának tudják-e, hogy már Pesten vannak, és nem Vácott. Valószínűleg tudják. Székely András bizonyára megsúgta nekik. Szeretett volna olvasni, de a betűk összefolytak előtte, s gondolatai minduntalan visszatértek a családjára. Csak legalább levelet kaphatna tőlük, néhány sort: „Élünk, jól vagyunk, várunk.” Anyja biztosan megvárja. És Sára? Megígérte... No persze... De hát még fiatal. Az évek pedig múlnak, a fájdalom is tompul, a napok tele vannak kísértésekkel. Neki könnyű a négy fal között hűségesnek maradnia, Sárának annál nehezebb. Ismeri őt, szerette a szerelmet. „Nekem a szerelemre ugyanúgy szükségem van, mint a táplálkozásra. Egy asszony szerelem nélkül gyorsabban öregszik.” Szinte örült, amikor hallotta, hogy csapódnak az ajtók, és megkezdődött a zárás. Rögtön elfelejtette a családját, és nem is bánta, mert csak szenvedett, ha rájuk gondolt, egyre keservesebben. Persze, ha Keserűt kiviszik, és leültetik a folyosó közepén végighúzódó vasrácsra, szenvedni fog ő is. Szerencsére a szőke Harmati őrmester volt szolgálatban. Mitics jelentett, három fő, semmi különös esemény nem történt, jó, rendben van. Becsukódott az ajtó, de a kutyát nem csapták rá.

Keserű szó nélkül, gondolataiba mélyedve sétált. Sovány arcán mosoly lebegett.

Alig néhány perc múlva újra nyílt az ajtó, Harmati intett Keserűnek. Ahogy Péter kitekintett a nyitott ajtón, az őrmester háta mö-

gött észrevette az örökös fő házimunkást, Csengődy Attilát, kezében láncokkal. Lehunyta a szemét. Hallotta, hogy becsapódik az ajtó. Az ágyhoz tántorgott és leült. Mitics pedig az ajtóhoz állt, hallgatózott. Halk beszédfoszlányok, láncsörgés szűrődött be.

„Most csatolják a csuklójára – gondolta Péter –, aztán a másik végét a bokáira. Jobb csukló, bal boka, bal csukló, jobb boka. Hogy az úristenben maradhatott fenn ez a fegyelmi büntetés a középkorból?”

– Semmit sem hallok – súgta Mitics. – Lehetséges, hogy elájult?

– Lehetséges – mondta Péter. – De nem hiszem. Akkor már az örök szaladnának vízért vagy orvosért. Keserű nagyon kemény fickó. Nagy lelkiereje van.

– De teljesen legyengült. Az orvostól tudom, mennyire ki van a szíve. A normálisnál nagyobb izgalom elviheti. – Elhallgatott.

Az ajtón keresztül halk pusmogás hallatszott, majd keményen felcsattant Harmati hangja.

– Egy szót sem, az anyád rabló istenit, mert a beledet taposom ki, te rohadt áruló. Önbíráskodunk? Vagánykodunk?

– Úgy látszik, ez is megőrült. Ő sem különb a többinél – mondta Mitics csalódottan. – Mindig azt hittem, hogy rendesebb a többinél.

– Még sohasem hallottam kiabálni – mondta Péter.

Harmati valóban rendesen bánt velük. Még az is megtörtént, hogy hosszasan beszélgetett, biztatta őket. „Türelem! Ne veszítsék el a fejüket. Milyen könyvet szeretnének olvasni?” Nemcsak velük bánt emberségesen, hanem mindenkivel. De ha valaki vissza akart élni a helyzettel, akkor megmerevedett, és mintha azt mondta volna: Fegyenc úr, maga féltéértett, én nem akarok a cinkosa lenni. Nem bratyzunk. Én csak betartom a szabályzatot. Ennyi az egész.

Kínos lassúsággal múltak a percek, és egyetlen jajsztót, nyöszörgést nem hallottak. Kezdték megnyugodni. Ha eddig kibírta, akkor nagyon nagy baj nem lehet. Azóta már elzsibbadtak az izmai, és a zsibbadás elnyomja a fájdalmat, szinte érzéstelenít.

– Úgy látszik – mondta Péter –, hogy hajlékony a dereka, laza az izomzata.

– Mitől lenne hajlékony? – kérdezte Mitics. – Életében nem sportolt.

– Ezt honnan veszed? Három évig főiskolai válogatott volt.

– Keserű?

– Sokáig focizott.

– Ezt nem tudtam.

– Jobbösszekötőt játszott. Abszolút kétlábas. És remekül úszik is.

– Ne fűzz. A végén még bemeséled, hogy olimpiai bajnok volt.

– Azt nem, de hogy Kánásira száz méteren egy tizedet rávert, az tény.

– Mik derülnek ki róla . . . Honnan tudod ezeket?

– Ilonkától meg Yvette-től. Meg a szegény Borsóstól. Miklós rájongott Keserűért. Szegény Miklós. Mi lehet a feleségével?

– Úgy tudom, Párizsban él. Amikor meghallotta, mi történt a férjével, nem jött haza – mondta Mitics. – Hogy azóta mi történt vele, nem tudom.

– „Édes gyerekem, az én Istenem áldjon meg . . .” – Ez volt a szavajárása. Sára azt mondta: „Egészen rendkívüli tehetség.” Már alig várta, hogy nyugdíjba menjen. „Hej, pajtás, annyi tervem van, hogy ha száz esztendeig élnek, akkor sem tudnám megvalósítani.”

Kívül valamelyik őr eloltotta a villanyt. Most már akár tetszik, akár nem, le kell feküdniök. Jó időbe telt, amíg Péter szeme megszokta a sötétséget. Az udvari lámpák fénye bevilágított az ablakon, a vasrács árnyékát a falra vetítette. Harmincöt éves múlt január huszadikán, emberi számítás szerint túl van élete felén, s ha egyszer, öregkorában kegyelmet kap, és kiszabadul, mit kezd az életével? A börtönének nem múlnak el nyomtalanul, a legegészségesebb szervezet is megsínyli.

– Alszol? – kérdezte Jovót.

– Hogy tudnék aludni? Hallasz valamit?

Péter erősen figyelt.

– Suttognak – mondta.

Rossz sejtés fogta el. Valami történhetett Pistivel, és az örök azon tanakodnak, mit csináljanak. Könnyen lehet, hogy a szíve felmondta a szolgálatot. Keserű sohasem panaszkodott az egészségi állapotára,

de ők tudták, hogy a szíve nem egészséges. Néhány nappal azelőtt Keserű lehangoltan ébredt. Éppen csak köszönt, aztán mély hallgatásba burkolódzott. Reggeli után szótlanul sétálni kezdtek. Péter megkérdezte, mi baja, de Keserű csak annyit mondott, hogy egész éjjel nem hunyta le a szemét. Szerettek volna segíteni rajta, de Keserű hallgatott. Később azt mondta, azzal segítenek, ha békén hagyják. Mitics akkor megfogta a karját, s tőle szokatlan érzékenységgel olyasmit mondott, hogy végül is nem ma ismerték meg egymást, testvérek jóban, rosszban, ha valamelyikük fájdalmat érez, az a többieknek is fáj, közös a szenvedésük és az örömük. Keserű tekintetében végtelen szomorúság volt, ajka körül mosoly, a nagyon fáradt emberek tudnak így mosolyogni. A hangulata egész nap nem változott. Péter a *Doktor Faustus*-át olvasta. Egyszer csak megszólalt Keserű. Hangja nyugodt, megfontolt volt. „Péter – mondta neki –, valószínű, hogy te túléled ezt a tragikomédiát. Jók az idegeid, egészséges vagy, sokat elbírsz. Kérlek, ne szólj közbe. Én is túl szeretném élni, mindent elkövetek, hogy sikerüljön. De ez nemcsak az elhatározásomon és az akaratomon múlik. Ha történne velem valami, keresd fel Ilonkát. Mondd meg neki, szerettem őt, és szerettem volna bocsánatot kérni tőle. Gondoljon arra, hogy a gyűlölet, a vak gyűlölet nem megoldás, Esztert ne erre nevelje.”

– Tudod, Péter –, hallotta Mitics suttogó hangját –, ha egyszer szabadulok, meg fogom találni a módját, hogy Rákosiék szemébe mondjam: szégyen, hogy olyan elvtársakat, mint Keserű István, Csengődy Attiláékkel kínoztattak.

– Igen. Ez megbocsáthatatlan – mondta Péter. – De még mindig jobb, mintha egy becsületes, félrevezetett kommunista kiskatonával húzatták volna vasba. Hidd el, sokkal jobb. Én nem tudom, hogy az őrség tagjai közül hányan tudják vagy sejtik, hogy ártatlanok vagyunk. Azt hiszem, a többség nem sejtí. Gondolkodtál azon, mit érez majd egy becsületes kiskatona, ha egyszer megtudja, hogy ártatlan embereket, kommunistákat kellett vasbahúznia.

– Bár már ott tartanánk. Akkor segíthetnénk is rajtuk.

Sokáig hallgattak megint. Péter elszunyókált, az álom és az ébrenlét mezsgyéjén lehetett, amikor a folyosóról mozgolódást, majd a

lánccsörgés fémes hangját hallották. Aztán megismerték Harmati hangját.

– Álljon fel! – Valaki, nyilván Keserű, halkan felnyögött. – Nyomás a zárkába. – Kattant a zár, a világosság betört, Keserű egy pillanatig ott állt a fényben, majd bizonytalan léptekkel, mint a részegek, belépett. Mind a ketten ott álltak mellette, jobbról, balról megfogták, és óvatosan az ágyra ültették.

– Nincs semmi baj, fiúk – mondta halkan, száraz hangon Keserű... Csak el van zsibbadva az egész testem. Ha adnátok egy korty vizet, jó lenne. – Mohón ivott, keze remegett, foga az alumínium-bögréhez verődött. Mindhárman tudták, hogy az örök ott állnak szorosan az ajtóhoz lapulva, és hallgatóznak.

– Kösz – mondta Keserű. – Már egészen jól vagyok.

– Tegyük borogatást a csuklódra és a bokákra? – kérdezte Péter.

– Inkább erősen el kéne szorítani, vagy felsebezni valamivel – súgta alig hallhatóan Keserű –, hogy valami lássék rajta.

– Mit csináljunk? – kérdezték megütközve.

– Feküdjünk le.

Csend lett. Az örök elhúzódtak az ajtó mögül, de egy ideig azért még csendben maradtak. Türelmetlenül várták, hogy Keserű megszólaljon.

– Hamuka volt az egész – mondta halkan Keserű. – Rátették a bilincseket, de Harmati nem feszítette meg. Irtó rendes srác.

– És Csengődy? – kérdezte meglepődve Mitics. – Ő is ott volt?

– Amint a bilincseket rám tették, Harmati elküldte a franoba. Sajnálom, de nem lettem hős. Nem rajtam múlt. Néha felnyögtem, mert a játékszabályokat be kellett tartanom. Ha csalódást okoztam, bocsássátok meg. – Keserű megint a régi volt.

Péter alig bírta a nevetését visszatartani. „Íme – gondolta később –, ha ugyanez Csengődyvel vagy bármelyik fasisztával történt volna meg, rémregény született volna négyórás „embertelen szenvedéséről”.

– István – szólt oda Keserűnek –, ma reggel valahogyan meg kell játszanod magadat, nehogy Harmati lebukjon.

– Azért mondtam, hogy valamivel el kéne kötni a csuklómat.

– Vizesítsd be a bakancsfűződet, és tekerd rá jó erősen . . . Várj, segíték. – Mitics kimászott az ágyból, tompa pengéjű késével a bakancsról levakarta az elpiszkolódott olajos faggyút, erősen bedörzsölte vele Keserű csuklóját, aztán a zsebkendőjét bevizesítette, és szorosán, hogy nyomot hagyjon, bekötötte. – Reggelre olyan lesz, mint-ha elkéült volna a bilincstől.

– Kösz – mondta Keserű. – Esküszöm, ezt a kötést jobban érzem, mint a bilincset . . . Fekszel már?

– Igen – mondta Mitics, magára húzva a takarót. Egy-két másodpercig csend volt.

– Gyerekek – hallották Keserű suttogó hangját –, Péter Gábort, Deákot és még néhányukat letartóztatták. De erről egy szót se. Senkinek.

Mindketten megdöbbentek.

– Kik tartóztatták le?

– Rákosiék – mondta Keserű. – A napokban. Mondtam nektek, hogy az öreget félrevezették.

– Nem hiszem – mondta nagyon halkán Mitics. – Rákosi mindenről tudott. Itt valami egészen másról van szó. Jó volna tudni, ki lett Péter Gábor utóda.

– Nem mindegy? – kérdezte Péter. – A mi sorsunkat nem Péter döntötte el, és nem is az utóda fogja eldönteni.

21.

– Miért mondtad ezt el? – kérdezte Sára.

– Azt hittem, megérted.

– Én értem – mondta Kövecs. – Azt hiszem, valóban értem.

Később, miután már mindannyian lefeküdtek, és a ház elcsendesedett, Péter az asztalhoz ült, levelet írt.

Sára hozzásimult egy pillanatra, megkérdezte, hogy kinek ír. Péter

a tenyerére támasztotta a homlokát, és úgy nézett az asszonyra. Mártinak, mondta. Igaz, nem tudta a címüket, de a levelet Gelleynek küldi el, a Szabad Nép szerkesztőségébe. Az sem baj, ha elolvassa. Sára nem akart kíváncsiskodni, annyit azért mégis megkérdezett, hogy mit akar Mártitól.

– Szeretném, ha Petit nem vinnék el anyámtól – mondta Péter.
– Ismerem őt, tudom mit jelent neki ez a gyerek. Apámat, Marcit, mindent . . . Nem zavar a fény?

– Nem – mondta Sára –, még úgyis olvasok. – Rágyújtott. – Ha megírtad a levelet, kérdezni akarok valamit.

– Nyugodtan kérdezhetsz. – Péter felállt, az ágy szélére ült, megcsókolta Sára homlokát. – Nos?

– Azon töröm a fejemet, hogy mit tehetnék Béláért?

– Én már tudom – mondta Péter. – Reggel elkérem Sőregi kocsiját, és bemegyek a megyei pártbizottságra. Beszélek Meggyesivel.

– Ismered őt?

– Személyesen nem. De sok jót hallottam róla. Aztán, ha lehet, az ő közvetlen vonalán beszélek Kolozs elvtárssal vagy Földi Sanyival. Egy biztos, Kövecset nem hagyom magára.

– De közben a cikk megjelenik.

– Azt már nem akadályozhatjuk meg.

– Veled megyek.

– Nem bánom. Együttal azt is megkérdezzük, mi van a tagsági könyveddel. Akarsz még mondani valamit?

– Igen . . . Rácz Menyhért.

– Mi van vele?

– Tényleg bezsongott?

– Azt hiszem. Te régen ismered?

– Nagyon régen – mondta Sára. – És nagyon jó a véleményem róla. Ritka tehetséges embernek tartom. Ideológiailag és fiziológiai-lag rendkívül képzettnek.

– Éppen ezért veszélyes – mondta Péter. – Ha régen ismered, akkor azt is tudod, hogy sok barátja van, becsületes, befolyásos emberek.

– És ez miért baj?

– Keserűék miatt. Meg fogja akadályozni, hogy rehabilitálják őket.

Sára átkarolta Péter nyakát, megcsókolta.

– Péter, biztos vagy benne, hogy nem tévedsz? Igazán biztos vagy benne?

A férfi kényelmetlenül ült, óvatosan lecsúszott a heverő mellé, a szőnyegre, fejét az asszony mellére hajtotta.

– Azt hiszem, biztos vagyok benne – mondta, és megcsókolta Sára mellét. – Majd mesélek neked Ráczról. De most megírom a levelet. – Lassan felállt, és visszament az asztalhoz. Úgy állította be az olvasólámpát, hogy a fény ne vetődjön Sára szemébe.

A levélbe beleírhatná még, hogy Gelleyt is üdvözli. Azért se. Gelley Miklóshoz neki semmi köze sincs. Márti egészen más. A levelet borítékba tette, megcímezte és lefeküdt. Sára már aludt, a nyitott könyvet kezében tartotta. Óvatosan kivette a kezéből, a szőnyegre tette, és eloltotta az olvasólámpát. Bár fáradt volt, sokáig nem jött álom a szemére. Különösnek találta, hogy Rácz Menyhért nem tett említést neki Sáráról. Vagy nem emlékszik már rá? Csak nehogy most kezdjen féltékenykedni. Ostobaság lenne. Odakünn feltámadt a szél, valahol az udvaron egy ajtó vagy ablak becsapódott. Maga sem tudta, hogyan, Keserű jutott az eszébe. „Hidd el, Péter, a nők kiismerhetetlenek. Tudom, ez közhely, de ez az igazság.” Akkor arra gondolt, hogy Keserű mennyivel nehezebb helyzetben van, mint ő. Nemcsak Ilonkáért, Eszterért kell aggódnia, hanem Yvette-ért is. Nem értette azt sem, hogy Keserű miért nem válik el Ilonkától, ha Yvette-et szereti.

– Nincs ebben semmi különös – mondta Keserű néhány héttel a letartóztatásuk előtt. – A Margitszigeten, a Honvéd Klub emeleti teraszán ültek. A Duna szürke vize lassan, piszkosan hömpölygött, szemközt velük, a tulsó parton az új Lipótváros kockaházaiban már kigyúltak a fények. – Szeretem Ilonkát, és szeretem Yvette-et is.

– Miért nem válsz el? – kérdezte nyíltan.

– Nem tehetem. – Keserű a cigaretta hamuját nézte. – Gyerekkorunk óta szeretjük egymást. Ezer és ezer emlék tart fogva. Őt is, engem is.

– Yvette tudja, hogy sohasem fogod feleségül venni?

– Tudja. Még nem volt viszonyunk, amikor én megmondtam, hogy nem veszem feleségül. „Tudom – mondta. – Nagyon szeretlek, de nem akarok a feleséged lenni. Nem akarom, hogy elválj.” – Elnyomta a cigaretta parazsát, konyakot kért a pincértől. – Yvette nagyszerű teremtes. Nemcsak nekem van szükségem rá, neki is szüksége van rám. Nagyon jól tudja, hogy Ilonka számomra a fiatalságot, az emlékeimet jelenti. Neki köszönhetem, hogy találkoztam a mozgalommal. Ilonka a leghűségesebb társam volt a szenvedésben. Tudom, ha úgy hozná a sors, az életét is feláldozná értem. – Péterre nézett. Szőke haján megcsillant a villanyégő visszaverődő fénye. – Hogyan is hagyhatnám el őt? – A pincér az asztalra tette a konyakot. A tenispályáról nagy zajjal, hangos nevetéssel négy-öt fiatal férfi és nő jött fel a teraszra, egészségesek, vidámak voltak. Amikor észrevették Keserűt és Pétert, illedelmesen köszöntek. Letelepedtek az egyik asztal köré, és magukhoz hívták a pincért.

Keserű felhajtotta a konyakot.

– Valamit te nem tudsz, Péter – mondta Keserű. – Ilonkát sainos kikészítette a koncentrációs tábor. Szüleit, testvéreit elégették. Egy-
más mögött álltak a rampán. Őket jobbra küldték, Ilonkát balra. Talán még azt is látta, amikor a jobbra tereltek a fürdőbe vitték. A gázfürdőbe. Aztán elégették őket. Ilonka azóta beteg. Szeretne a régi lenni, az a vidám, kommunista asszony, aki töretlenül hitt az emberben, a jövőben, de mindketten tudjuk, hogy soha többé nem lehet az, aki volt. Gyógyíthatatlanul beteg. Többször felajánlotta, hogy váljak el, mert nem akarja tönkretenni az életemet . . . Hidd el, Yvette-hez nem a szexualitás köt csak, a mi kapcsolatunkban nem az a legfontosabb. Benne azt a társat találtam meg, aki azelőtt Ilonka volt.

A fiatalok a szomszéd asztalnál hatalmas étvággyal vacsoráztak. Keserű néhány pillanatig nézte őket.

– Ilonka az életet nagyon egyszerűen ítéli meg. Aki nem kommunista, fasiszta. Átmenet nincs. Csak fehér létezik és fekete. Te például bolsevik vagy, Marci viszont náci. Néhány fogalmat: mér-

legelés, töprengés, tűnődés, bonyolultság, megértés, teljesen kiiktatott a tudatából.

Szorongva gondolt Keserűre.

Másnap, ígéretéhez híven, az Állami Gazdaság Pobjeda gépkocsiján Sárával bementek Kaposvárra. A városkában érződött, hogy néhány napja múltak el az ünnepek, és három nap múlva itt az újesztendő. Először a postára mentek, de Péter gondolatai már Meggyesin jártak. Mit csinál akkor, ha a titkár nem fogadja? Végül is nem lehet csak úgy az utcáról felmenni egy megyei titkárhoz, mondván, éppen erre jártam, gondoltam elbeszélgetünk egy kicsit. Az lesz a legjobb, ha felhívja telefonon, bemutatkozik, és megmondja, hogy sürgősen beszélni akar vele. Szerencséje volt, azonnal kapcsolták. Egy vékony hangú nő megkérdezte, kivel akar beszélni. Péter bemutatkozott. Meggyesi elvtárssal, mondta. A vékony hangú nő türelmet kért. Halk kattanás, aztán egy kellemes férfihang hallatszott. „Halló, jó reggelt, itt Meggyesi, szabadság, Iványi elvtárs.”

Idáig simán ment minden.

- Itt vagyok a portán, Meggyesi elvtárs. Szeretnék beszélni önnel.
- Feltételezte, hogy Meggyesi pontosan tudja, Iványi Péter kicsoda.
- Jól van, Iványi elvtárs?
- Köszönöm, most már jól vagyok.
- Felesége?
- Itt van mellettem. Ő is jól van.
- Éppen ma akartam üzeni a feleségének, hogy keressen fel – mondta Meggyesi –, megérkezett Pestről a párttagsági könyve. Ha itt van ő is, akkor nem kell üzennem. Jöjjenek fel, Iványi elvtárs. A belépőjüket leküldöm.

Meggyesi valamivel idősebb volt Péternél. Alacsony növésű, széles vállú, hízásra hajlamos, barna férfi. Sűrű, tömött bajusza öregítette. Mozdulatai fáradtak voltak, arcán is kiütközött a fáradtság. Szobája bűdös volt a cigarettafüsttől, a csipkefüggönyök sárgák a nikotintól. A titkár barátságosan fogadta Péteréket, kávéval, konyakkal kínálta őket. Mielőtt Péter bármit is mondhatott volna, Meggyesi az íróasztaláról felemelte a piros könyvecskét, és komoly arccal azt mondta, megtiszteltetés számára, hogy átadhatja Sárának a tagkönyvet,

amelyért nemcsak most, hanem a múltban is olyan sokat szenvedett. Tudja, szavakkal nem lehet jóvátenni a sok szenvedést, de arra kéri Sárát, próbálja megszelídíteni a fájdalmát. Tudja, hogy ehhez időre, türelemre van szükség. Természetesnek tartja, ha indulat és harag van benne, de arra kéri, ne a pártra haragudjon, hanem azokra az emberekre, akik hatalmukkal visszaélve, a párt nevében követtek el az eszmétől oly idegen tetteket.

Ittak. Egy darabig egyikük sem szólt semmit, aztán Péter mégis hozzákezdett a mondókájához.

– Maga, Meggyesi elvtárs, az igazság nevében most adta vissza a feleségem tagsági könyvét. Tudja ez nagyszerű, az ember már-már megszabadulna a szorongástól. Aztán eszébe jut, hogy ugyanebben az épületben most készülnek arra, hogy két becsületes kommunista fejét vegyék. Ön nyilván ismeri a somogyfaiszi tanácselnök ellen írt cikket, és azt is tudja, hogy pártfegyelmet indítottak ellene.

– Tudom – mondra nyugodtan Meggyesi.

– Azt is tudja, hogy Zente százados kihallgatta a feleségemet, és olyan jegyzőkönyvet akart ráerőszakolni, ami eltorzítja a tényeket?

– Erről nem tudok. De beszélni fogok Török ezredessel.

Meggyesi cigarettára gyújtott.

– Maguk tehát Kövecs Béla ügyében akarnak beszélni velem.

– Igen – mondta Sára. – Este elolvastam a róla írt cikket, kefelevonatban. Ne haragudjon az őszinteségemért, Meggyesi elvtárs, de én felháborítónak tartom és félelmetesnek.

– Az – bólintott a titkár. – Valóban felháborító. De nem félelmetes.

– Hogy gondolja, titkár elvtárs, hogy nem félelmetes? – kérdezte Sára. – Érték az újságíráshoz, tudom, milyen hatalma van a leírt szónak. Tudom, hogy sokan az embereket nem saját tapasztalatuk alapján ítélik meg, hanem például egy ilyen újságcikk alapján.

– Sok igazság van abban, elvtársnő, amit mond. Nagyon sok. Van azonban valami új dolog is Kövecs ügyében – mondta Meggyesi. – Az például, hogy én tegnap odaadtam neki a kefelevonatot...

– Ön? – Sára elcsodálkozott.

– Én. Odaadtam, hogy ne érje váratlanul a támadás. A másik: íme, maguk már itt vannak, és kiállnak mellette. Egy évvel ezelőtt ez elképzelhetetlen lett volna.

– Mondja, Meggyesi elvtárs – szólalt meg Péter –, nem tudta leállítani azt a cikket?

– Nem tudtam, mert a központból kaptuk, muszanyag, ahogy ezt mondják, minden megyei lapnak közölni kell. Másrészt meg nem is akartam.

– De maga tudja, Meggyesi elvtárs, hogy az a cikk hamis, torz képet fest Kövecsről – mondta Péter.

– Tudom. Bosszantott is. De akkor sem állítottam volna le, ha megtehettem volna. Legyen csak harc. Legyen belőle pártfegyelmi. Bújjon csak ki a szög a zsákból. Én támogatom Kövecset, a megyei tanács elnöke ellene van. Persze a járási bizottság sincs mellette, mert nem tudják, mi az én álláspontom, sőt, a cikk megjelenése után joggal feltételezik, hogy Kövecs ellen vagyok. Lehet, hogy beletörök a bicskám ebbe az ügybe. Majd meglátjuk. Tőlem a pártközpontban most azt várják, hogy olyan elképzelést támogassak, amely nem felel meg a Központi Vezetőség határozatainak, és amivel magam sem értek egyet. Ezek a vádak, amiket itt Kövecs ellen hangoztatnak, nevetségesek. Hogy a tagosításért, a beszolgáltatásért, a visszaélésért, a kuláklisok összeállításáért is ő a felelős? Akkor mondjuk meg nyíltan, és ne egy karácsonyi ünnepélyért húzzuk rá a vizeslepedőt. Különben is mit várhatunk az ellene hozott intézkedésektől? Azt hisszük, hogyha őt megbüntetjük, kizárjuk a pártból, ezzel valami óriási dolgot műveltünk, és a megyében egyszeriben helyreáll a rend, a nyugalom, biztosítottuk a törvényességet és a normális élet feltételeit. Az elkövetett hibákért mindannyian felelősek vagyunk. Elsőül mindjárt magamat említtem... De hiába is meakulpázunk, ami volt, már úgysem változtathatjuk meg.

Meggyesi belemelegedett a beszédbe, érződött, hogy ezeket a gondolatokat régen hordozza magában, csak az alkalom hiányzott, hogy kimondja.

– Pokoli lehetett a maguk helyzete a börtönben, Iványi elvtárs. Legutóbb, hogy Pesten jártam, beszélgettem Kolozs elvtárssal, meg-

tudtam egy-két dolgot tőle. De a törvénytelenégeket azzal még nem szüntettük meg, ha a durva, goromba öröket leváltjuk, és bíróság elé állítjuk. A törvénytelenítés lényege nem a durvaság, hanem az, hogy ártatlan embereket ítélünk el és zárunk börtönbe. A törvénytelenítés törvénytelenítés marad akkor is, ha szelíd lelkű nyomozók udvariasan kényszerítik ki a hamis vallomást. Értenek engem, ugye?

Péter bólintott.

– Kővecs lehetett udvarias vagy durva, attól még a beszolgáltatási rendszer nem változott. Nos, a Központi Vezetőség most feltárta a hibákat, a bajok okait. A hibák kijavítását a párt és az állam szervezeteire bízta. Vagyis emberekre. De tudják, ezek nagyon bonyolult dolgok. Ne áruljunk egymás előtt zsákbamacskát: a megyében gyakorlatilag enyém az első szó. Tegyük fel, hogy az elmúlt években visszaéléseket követtem el. Sugallatomra vagy kifejezett kívánságomra embereket ártatlanul internáltak, megdicsértem azokat, akik elvitték a parasztok padlásáról a vetőmagot, és így tovább, és így tovább . . . Most, az új korszakban pedig fölülről rám kacsintanak, és azt mondják: te irányítsd, elvtárs, a felülvizsgálatokat. Keressd a bűnösöket, számolj le velük. Elvárható-e tőlem, hogy önmagammal is leszámoljak? Nem, erre nem is gondol senki. Értennem kell a kacsintásból, és nekem is tovább kell kacsintanom: csak ügyesen, komám, és én is megvédelek téged. Ha nem értek a szóból, akkor hülye vagyok, védelem nélkül kerülök a vádlottak padjára, és a bűnbakok egyike leszek. A Központi Vezetőségi tagok többsége őszintén végre akarja hajtani az elfogadott határozatokat, de a hatalom többnyire még azoknak a kezében van, akik ezt nem szívesen teszik. És ha mégis csinálnak valamit, akkor természetesen csak azokat az ügyeket kotorják elő, és verik nagydobra, amelyekben sem ők, sem a cimboráik nem vettek részt. – Gondolkodott egy sort, aztán folytatta: – A legutóbbi titkári értekezleten szó volt magukról, rehabilitáltakról. Többen követelték, hogy a rehabilitált kommunisztákat vissza kell venni a párt- és az államapparátusba, mert szükség van rájuk. Ezek az elvtársak hűségesek maradtak a párthoz, nagy politikai tapasztalatuk van, nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy ilyen emberek jelentéktelen beosztásokban ügyködjenek.

Tudja, mi volt erre a válasz? A legteljesebb ellenállás. No persze, magukat csak valakik helyébe lehetne ültetni. De mi legyen azokkal a valakikkel? Sokkal egyszerűbb, ha elfogadható okot találunk ki a maguk mellőzésére. Ilyeneket: egészségileg még nincsenek rendben, pihenniük kell, még nem mindent látnak tisztán, hiszen feltehetően sértődöttek, és így tovább. Nekem azonban az a véleményem, hogy ezzel nem lehet soká várni, mert a bizonytalanság mindennél rosszabb.

– Azt hiszem, igaza van, Meggyesi elvtárs – mondta Péter. – Megmondaná, mikor lesz Kövecs tanácselnök fegyelmi tárgyalása?

– Holnap délután kettőkor.

– Itt?

– Somogyfajszon. De nem fegyelmi tárgyalás lesz.

– Hanem? – szólt közbe Sára.

– Rendkívüli taggyűlés. Ez valami új. Azt akarom, hogy álljanak fel az emberek, és mondják szemébe a jót és rosszat... Remélem, maguk is ott lesznek.

Sárát másnap reggel a könyvtárban felkereste Szécsi István, a Megyei Könyvtár munkatársa. Vele volt Máriné, az oktatási osztályról, és Vigné is, Kövecs fő ellenfele. Váratlanul betoppant maga a tanácselnök is. Kezet fogott a társasággal, aztán leült az ablak mellé, és kinézett a havas utcára. Máriné barátságos volt Sárahoz, kedvesen megölelte, megcsókolta, igazán sajnálja, hogy elmegy, mondta, mert nagyon jól kijöttek egymással, nem tagadja, sokat tanult is tőle. Vigné savanyúan hallgatott, nem tetszett neki Máriné viselkedése, de a kövérek, mosolygós asszonyka ezzel nem sokat törődött. Szécsi fiatalember volt és nagyon tapasztalatlan, sokat jelentően bólintott Vigné felé, és a tanácselnököt figyelemre sem méltatta, hiszen mindenki tudja: Kövecs bukott ember, a tegnapi cikk alaposan kikészítette. Vigné útközben azt is elmesélte neki, hogy a „primitív Kövecs” az „úrinő” uszályába került, és a cikk szerzője, amikor azt írta, Kövecs rossz tanácsadókra hallgatott, nem vitás, kikre gondolt. Sára elmondta az érkezeteknek, mindent előkészített, hogy a könyvtár és

a Művelődési Ház átadása simán menjen, csak még azt nem tudja, kinek kell mindezt átadnia. „Víg elvtársnőnek – mondta Szécsi –, őt nevezték ki a Művelődési Ház igazgatójának és a könyvtár vezetőjének, méghozzá azzal az utasítással, hogy hozza helyre azokat a politikai hibákat, amiket az előző vezetés elkövetett.”

– Mindezt nem én találtam ki – fejezte be mondókáját a fiatal ember –, a járási pártbizottság értékelte így Iványi elvtársnő munkáját, és ők javasolták Víg elvtársnő kinevezését is.

– És engem meg sem kérdeztek? – szólt közbe váratlanul Kövecs Béla. – Tudtommal még én vagyok a tanácselnök, vagy mi a fene.

– Mária elvtársnő azért jött a megyétől, hogy ezt közölje önnel, és személyesen átadja az erről szóló határozatot.

– Itt van a határozat, Kövecs elvtárs, odaadjam? – kérdezte Máriné.

– Azt hiszem, erre még ráérünk – mondta Sára, s ezzel a hivatalos leltári íveket, elszámolásokat az asztalra tette.

Délig végeztek az átadással. Szécsi mindent rendben talált. Ezt, ha nehezen is, végül kénytelen volt elismerni. Az okmányok aláírása után beszélgettek. A járási pártbizottság szerint politikailag nagyon súlyos hiba volt – mondta Szécsi –, hogy a községi művelődési munkát kizárt párttagra bízta. A pártbizottság annak idején erélyesen tiltakozott is a kinevezés ellen, de tiltakozását nem vették figyelembe.

– A Megyei Könyvtár is tiltakozott? – kérdezte Kövecs.

– Tudomásom szerint igen – mondta magabiztosan Szécsi.

– Ha már itt tartunk, elvtársak – szólalt meg Vigné –, meg kell mondanom, hogy én minden alkalommal kategorikusan kijelentettem, hogy vannak munkaterületek, melyeket csakis a párt tagjai tölthetnek be.

Sára nézte a sovány asszonyt, aztán szembefordult vele.

– Te, kedves, párttag vagy? – kérdezte tőle.

– Én? – kérdezte meglepetten Vigné. – Hiszen tudod, hogy tagja vagyok a járási pártbizottságnak.

– Persze, persze... Egészen elfelejtettem. És mondd csak, mióta vagy tagja a pártnak?

– Negyvenkilenc óta.

– Szép, nagyon szép – mondta Sára, és egészen közel lépett Vignéhez. Elővette táskájából a párttagsági könyvét, és a megrökönyödött asszony felé nyújtotta. – Tessék, kedvesem, nézd meg az enyémet is. – Láttá, hogy Vigné megmerevedik. – No, ne félj tőle, vedd csak el. Igazi, nem hamisítvány. Csak azért adom oda, hogy a járási pártbizottságot tájékoztathasd: nem vagyok pártonkívüli, tagja vagyok a Magyar Dolgozók Pártjának. – Kinyitotta a tagkönyvet: – Méghozzá, nézd csak, ide az van írva, párttagságának kelte: 1936. Látod? Talán nézze meg maga is, fiatalember. – Szécsi arca elé is odatartotta a könyvecskéjét. – Látja maga is?

Végignézett az elképedt arcokon, lassan becsukta a könyvecskét, és visszadugta a táskájába. – Ez a tizenkilenc év feljogosít arra, hogy ne tűrjem el azt a hangot, amit maguk itt használtak!

Megfordult, felvette a kabátját, és a tanácselnökkel a nyomában kiment a könyvtárból.

Az ég ólomszürke volt, a hófelhők alacsonyan úsztak. Sára torkát sírás fojtogatta, de fegyelmezte magát.

– Sára! – fogta meg a vállát és szólt hozzá biztató hangon az elnök. – Megiszunk egy pohárka kevertet a kocsmában?

Sára a felszabadulás óta most állt először söntéspultnál, kezében pohárral. A kocsmában vagy tízen tartózkodtak. Főleg középkorú parasztemberek. Arcuk, kezük még most, tél idején is, barna volt.

– Kinek telefonált? – kérdezte Sára, mikor kijöttek a kocsmából.

– A férjének. Hívtam, hogy jöjjön ide!

– Idehívta? Hiszen tudja, hogy tanul, január végén vizsgázik.

– Azért még idejöhet.

– De miért?

– Mert inni akarok, Sára. Méghozzá magukkal. – A szeme csillogott. – Előre akarok inni a medve bőrére.

Sára vidáman nézett az elnökre.

– Akkor hát igyunk, Kövecs Béla.

Sára hónapok múlva sem felejtette el a somogyfajsi rendkívüli taggyűlést. Amikor gyengének érezte magát, amikor elkeseredett, a barátaira, Kövecs Bélára, Kónyára, Baján Zsigára gondolt, meg azokra az egyszerű emberekre, akik megértették az őszinte beszédet, felismerték a tanácselnök igazságát, és megvédték azt. Péter régóta a Vörös Május Bútorgyár igazgatója volt, ő pedig a Filozófiai Intézet munkatársa, régen túl voltak a XX. kongresszuson, a Hruscsov-beszéden, Rákosi leváltásán, de még mindig kétségek és remények között vívódtak. Sárát nagyon aggasztotta Péter: látta, hogy éjjelenként milyen nyugtalanul alszik, úgy dobálja magát, mintha láthatatlan bilincsektől akarna megszabadulni. Sokszor akarta szóra bírni, de Péter azzal tért ki a beszélgetés elől, hogy semmi baja sincs, igazán hálás a figyelmességért, szeretetért. De hát mi bántja, faggatta mégis: „Hiszen minden nagyszerűen alakul.” Lakásuk van, szépen berendezték, még pénzük is maradt egy kevés. Igaz, a lakás kicsit zajos, Somogyfajsz csendesebb volt, de kényelmes, tiszta, és ami nagyon fontos, a gyerekek is jól érzik magukat benne. „Nem erről van szó” – mondta Péter. „Hanem akkor miről?” Az első éve az egyetemen nagyon is jól zárult, Garas docens szerint Péter született matematikus-tehetség, az anyja, hál’ istennek, egészséges, Petit Mártiék az öregasszonynál hagyták, sőt, havonta még fizetnek is a gyerek eltartásáért, egyszerűen nem érti, mi baja a férjének. Keserű rehabilitációs tárgyalása is hamarosan meglesz, igaz, megint elhalasztották, de sokáig nem húzhatják. Mitics Jovót már rehabilitálták, Somfaiékat is. Kövecs Béla párttitkár lett, Meggyesi a pártközpontban dolgozik.

– Tudom, Sára, mindezt nagyon jól tudom.

– Hát akkor?

A nyitott ablakon beszűrődött a Körút zaja, de nem zavarta őket, megszokták. Péter háttal állt az ablaknál, melege volt.

– Azt hiszem, le kell mondanom.

– Az állásodról?

– Igen.

Sára az íróasztalnál ült, az Irodalmi Újságot olvasta, egyes sorokat piros ceruzával aláhúzott.

– Miért? – kérdezte, és letette a ceruzát.

– Engem azért küldtek oda, hogy szervezzem meg a termelést, húzzam ki a gyárat a kátyúból. Nem megy. Teljesen elvesztettem az önbizalmam. Azt hiszem, nem vagyok alkalmas a vezetésre, tehetségtelen vagyok. – Eljött az ablaktól, leült a fotel karfájára. – Kezdetben tetszett a feladat. Egy hét után azt mondtam: tudom, hol a hiba. Ellenőriztem magam. Hosszasan beszélgettem a főmérnökkel, ő is pontosan úgy látta, mint én. A géppark elavult, a nyersanyag harmadosztályú, a szerelvénygyártás akadozik. Van úgy, hogy szállításra készen állnak a szekrények, de nem adhatjuk át, mert hiányzik a zár vagy a csuklópánt, vagy mit tudom én, hogy mi.

– És a tröszt, a minisztérium?

– Semmit sem tehet. Hidd el, nem rajtuk múlik. A gazdaság átszervezése nem megy egyik napról a másikra. De talán nem is ez a fő baj. Nagyobb baj, hogy az emberek hangulata kifejezetten rossz. Úgy érzik, hogy a vezetőik mellébeszélnek. Senki sem tud biztosan semmit.

– Dehogynem – mondta Sára magabiztosan. – Rákosit leváltották, de az emberei ott maradtak.

Teréz mit sem tudott fia gondjairól. Örült, hogy Péterék jól élnek, dolgoznak, megvan mindenük, ha meglátogatják, kedvesek hozzá, mindig hoznak valami apróságot, csokoládét, cukorkát. Péter olykor egy-egy százast is dug a markába, óvatosan, nehogy Sára meglássa. Mostanában sokat pihent, nem érezte magát valami jól, de nem panaszkodott. Pihent, és a pénzcsekjét számolgatta, ami bizony egyre fogyott. Nyugdija arra volt csak elég, hogy a legszükségesebb élelmiszereket megvásárolja. Abból a pénzből, amit Márti Petire adott, nem költött magára egy fillért sem. Minden kiadott krajcárt aprólékosan felírt egy pepita füzetbe, ami megmaradt, félrerakta egy bádogdobozba, az Peti spórolt pénze volt, abból vásárolt ajándékot az anyjának. Jeney gyógyszereitől fájdalmai csökkentek, ízületei már nem voltak gyulladásban, és válla sem fájt annyira, ha karját felfemelte.

Augusztus utolsó vasárnapján Márti és Gelley eljöttek Petiért, aki már felöltözve várta őket. A lakás ragyogott a tisztaságtól, a napfény bevilágította a kellemesen meleg szobát, és a tükörsima parketta visszaverte a fényt. Teréz betessékelte vendégeit a hallba, és a szemét rajta felejtette Márti szép arcán, megcsodálta dohánybarna kosztümjét, arany karkötőjét, fülbevalóját, nyakláncát. Gelley elegáns volt, szegény Marci sohasem viselt ilyen finom gyapjúöltönyt, bizonyára valami külföldi szövetből készült. A férfi, szokásától eltérően, kedvesen mosolygott, még azt is megkérdezte, rágyújthat-e. Ő, hát persze, hogy rágyújthat, még a feje tetejére is állhat, Petiért ő mindent eltűr, mindent az égvilágon. Márti is cigarettára gyújtott, közben levetette a kabátját, Gelley pedig szolgálatkészen felállt, kivitte az előszobába és felakasztotta. Petit az anyja magához húzta, megigazította rajta az inget, megsimogatta a gyerek gondosan elválasztott, szőkésbarna haját.

– Anyuka – mondta Márti –, tegnap délelőtt Miklós örökbe fogadta Petit! Azt hiszem, hogy ennek, Peti érdekében, így kellett történnie.

Látta, hogy Teréz elsápad, és ujjaiával a csipketerítő rojtjait csavargatja, de nem törődött vele.

– Anyuka okos asszony, nagyon jól tudja, ha egy családon belül a gyerekeket kétféle néven hívják, az nem jó. Anyuka megért engem.

Teréz nem válaszolt. „Csak nem sírni – mondogatta magában. – Hiszen tudtad jól, hogy előbb-utóbb ez lesz a vége. Te arra születtél, hogy elveszítsd a férjedet, a gyerekeidet, most meg az unokádat. Valami nagy bűnt követhettél el valamikor, hogy így büntet az Isten.”

– Megengeded, Mártikám – mondta Gelley, és kezét az asszony karjára tette. – Teréz néninek be kell látnia, Péter egyre nő, mindennap értelmesebb lesz. Én felelős beosztásban dolgozom, és az elvtársak nem értenék meg, hogy a fiam, Gelley Péter, miért lakik a nagyanyjánál. Ez ugye, addig nem volt feltűnő, ameddig Peti is Iványi volt. Tegnap óta azonban már Gelley Péternek hívják. Mától kezdve Peti számára új élet kezdődik. Már azt is elintéztük, hogy szeptembertől másik iskolába járjon, még hozzá a legeslegjobb iskolá-

ba, ahová eddig mint Iványi Márton fia nem járhatott. A Gorkij Iskola tanulója lesz. Természetesen Julival együtt.

Péterke váratlanul megszólalt.

– Én itt akarok maradni a nagymamánál. Nem akarok elmenni.

– Te azt fogod csinálni, fiacskám, amit mi mondunk – szólt közbe Márti. – Majd aztán meglátogathatod a nagymamát.

Teréz hallgatott. Várta, hogy meghasadjon a szíve. De úgy látszik, neki nincsen szíve, mert semmi sem hasadt meg. Csak azt érezte, hogy ott belül, nemcsak a mellében, hanem az egész testében, valami nagyon fáj. De csodálatosképpen úrrá tudott lenni ezen a fájdalomon, és még ahhoz is volt ereje, hogy a sírdogáló kisfiút megnyugtassa. Hiszen, ha nem lett volna ott Péterke, ha egyedül állt volna velük szemben, megmondta volna a magáét, meg ám, még hozzá alaposan, de így csak hallgatott. Tudta, a beszéd hiábavaló, üvölthet, jajgathat, megalázkodhat, Mártiékat nem hatja meg sem a könny, sem a szép szó, a Gelley család új életet kezd, ahhoz pedig azt is le kell tagadni, hogy Iványiékat valaha is ismerték. Összecsomagolta Péterke holmiját, beleraktak mindent abba a két nagy bőröndbe, amit a gépkocsivezető időközben behozott, ruhákat, könyveket, játékokat, mindent. Teréznek az volt az érzése, hogy kifosztják, a testét tépik darabokra, de hallgatott. Végül elővette a pepita füzetet és a bádogdobozt.

– Itt van minden felírva – mondta. – Hogy mennyi pénzt kaptam, és mennyit költöttem el. És itt van az is, ami megmaradt.

Márti felnyitotta a bádogdobozt. Több száz forintot talált benne.

– Ennyi pénz?

– Annyi. Neki spóroltam össze. Petinek. Az övé.

Márti, rövid habozás után, kivett a dobozból kétszáz forintot.

– Tessék eltenni. Bizonyára jól jön.

– Nem kell – mondta Teréz. – Van énnékem pénzem. Koldus meg nem vagyok.

– Ahogy gondolni tetszik – mondta idegesen Márti.

Teréz az ablakban állt, és nézte a távolodó, nagy, fekete autót. Amikor befordult a Beszterce utcába, még látta Peti szőke fejét.

Hát most már végleg egyedül maradt. Csak céltalanul bolyong a

szobákban, takarít, de minek és miért? És egyáltalán miért él? Mi értelme az életének? Délután kiment a temetőbe. Őszirózsát tett a vázába, a pirosodó borostyánlevelek közül kitépdeste a száradó fűszálakat, visszavágta a futórózsát. Istenem, ha ő is itt feküdhetne Márton és Marci között! Nem volna egyedül, esténként talán mesélnének is egymásnak, beszámolna Mártonnak, mi lett abból a világból, amelyikért ő annyit szenvedett, vele együtt. Uramjézusom, de meg tudja ő magyarázni ezt a fejére fordított világot?

Attól a naptól kezdve megváltoztatta az életmódját. Csak a konyhában rakott tüzet, a szobákban nem. Takarékoskodott a tüzelővel, az enivalóval is. Most már nincs nála Peti, aki miatt mindennap finomat kelljen főzni. Ő beéri kevéssel is. Ugyanolyan korán kelt, mint azelőtt, kiszellőztette a szobákat, megmosdott, aztán begyűjtött, felsöpörte a járdát, az udvart, a kertben összegereblyézte a faleveleket, utána beágyazott, kitakarított, és elment bevásárolni. De nem a régi üzletbe, mert nem akart az ismerősöknek magyarázkodni, nem akarta a pletykákat hallgatni, nem akart Petiről beszélni. Rendszerint a Pacsirtamező utcába ment, a nagy boltba, neki még mindig Pacsirtamező utca volt, vagy a Selmeczi utcán át kísétált a Bécsi útra. Mire hazatért, el is telt a délelőtt. Gyorsan főzött valamit, úgy, hogy estére is maradjon, megebédelt, majd elmosogatott, szunyókált egy keveset, aztán foltozott, varrogatott vagy a régi képeslapokat nézegette.

Egyik nap váratlanul beállított Brányó Zoltán. Teréz nagyon örült a látogatásának, még meg is csókolta, megkérdezte, főzzön-e neki jó forró teát. Sajnos nem tudja megkínálni semmivel sem, mert nincs idehaza innivalóféle. Bevezette a konyhába.

Brányó alig változott, valamivel talán kövérebb lett, és a halántékánál kissé megfehéredett a haja. Itt járt a Selmeczi utcában, magyarázta, megnézett egy munkát, de nem valószínű, hogy elvállalják, mert a főmérnök sokallja az árát. S ha már erre járt, gondolta, beugrik Teréz nénihez, megnézi, hogyan él, megkérdezi, mi újság, van-e valamire szüksége, aztán játszik egy izgalmas gombfocimecs-et a haverjával. Körülnézett.

– Hol van az a kölyök?

– Mar nem lakik nálam – mondta csendesen Teréz, és elmesélte, hogy Petit Mártiék elvitték. – Tudod, édes fiam, a törvény, az törvény.

– És most egyedül tetszik élni?

– Egyedül. Egyedül is élhet az ember. Tudod – magyarázta –, Peti most az ország legjobb iskolájába jár.

– Azóta nem is tetszett látni?

– Nem. Bizonyáta sok a tanulnivalója.

– Most, a szünidőben? – Látta, hogy Teréz arcára kiül a szenvedés, gyorsan hangot váltott. – Persze, egészen elfelejtettem. Ma-napság ezeknek a gyerekeknek annyi a tanulnivalójuk, hogy még a szünidőben sem ugrálhatnak kedvükre. A mi időnkben persze más volt. De talán Márti telefonálhatott volna . . .

– Csakhogy nincsen telefonunk. Jobb is így, legalább nem kell fizetnem. Aztán tudod, édes fiam, én nem is szerettem a telefont. Mindig félve vettem fel, amikor csöngött, mert arra gondoltam, hogy valami rossz hírt kapok.

– Péterék? – érdeklődött Brányó.

– Nagyon jól vannak. Hiszen tudod, igazgató lett. Rengeteg ám a dolga, nem ülhet minden áldott nap nálam. De sokszor eljön hozzám. Legutóbb is azt mondta, jövök én, édesanyám, mert tudom jól, hogyha mindenki elhagy, édesanyámnál mindig otthont találhatok. Olyan szépen beszélt, hogy elsírtam magam. Hát a te édesanyád hogy van?

– Köszönöm, Teréz néni, hála isten, egészséges.

– Mondjad meg neki, fiacskám, hogy üdvözlöm. Hanem mondd csak, mi van Elvirával? Férjhez ment már?

– Nem ment férjhez, még mindig Marcit gyászolja. Úgy tudom, most megint máshol dolgozik. Valamelyik textilgyárban, Kőbányán vagy Kispesten, párttitkár lett. Tetszik tudni, Elvira nem szívbajos, ő aztán kinyitja a száját akkor is, ha nem lehet. Azt mesélte legutóbb, írt a pártközpontba, és kérte, vizsgálják ki az ügyünket. Marcit meg az enyémet. Részletesen leírta, hogyan rúgtak ki, hogyan zártak ki a pártból . . .

– Ne mondd. És?

– Fel is hívtak egyszer, mondták, adjam elő a panaszomat. Mondtam, kérem szépen, nincsen énnékem panaszom. Örülök, hogy élek, annak még jobban, hogy dolgozhatok, eltarthatom a családomat. Akkor elkezdték firtatni, hogy miért lettem keretlegény meg minden. Azért – mondtam –, hogy majd a háború után ártatlanul leüljek három évet. De kérdezzék meg Földi Sándor elvtársat és Virányos tábornokot, milyen keretlegény voltam... Meghallgattak, aztán mondták, hogy majd értesítenek.

Jó nap volt ez, Teréz hosszú idő után először érezte boldognak magát. Alig találta a helyét a lakásban, szeretett volna eldicsekedni az embereknek, hogy lám, a Zoli meglátogatta, jól kibeszélték magukat. Aztán az az Elvira! Még ilyet! Harcol a Marci becsületéért. Érdekes, azt nem is tudta, hogy Zoli is tagja volt a pártnak, Marci sohasem említette. Persze elmesélte Annának is, kicsit felnagyítva, kicsit kiszínezve. Másnap újabb öröm érte. Péter váratlanul meglátogatta. Megölelte, megcsókolta anyját, és Teréz nem tudta, hogy járjon a kedvében. Feketét főzött, közben elmesélte, hogy Mártiék Petit végleg elvitték. Sírva is fakadt, hiába küzdött a könnyei ellen.

– Hát látod, édes fiam, ez az én sorsom. Mindenkit elvesznek tőlem, akit szeretek. Most Petit is.

Péter nem tudta, mit mondjon. Megpróbálta vigasztalni, de látta, hogy anyjának a vigasztaló szavak is fájnak.

– Azt kell megértenie, édesanyám, hogy végül is ez tisztességes Gelleytől. Azt bizonyítja, hogy szereti a gyereket. De majd beszélek velük... Horváthék mikor költöznek be?

– A jövő héten. Úgy mondták.

A feketét az asztalra tette, és leült a másik székre.

– Jó népek – dicsérte őket őszintén.

Péter csak azt nem értette, miért jó az Horváth alezredesnek, hogy társbérletben lakjon Iványi Mártonnéval? Péter ötszáz forintot adott Teréznek, és azt mondta, ezentúl vasárnap ne főzzön, minden vasárnap náluk fog ebédelni. Reggel felül szépen a villamosra, és az Üllői út kereszteződésénél leszáll.

– Értem, édes fiam, de Sára . . .

– Bízta rám, édesanyám.

Már szeptember vége felé járt, mikor Márti kereste fel. Kedves, barátságos volt, teát, kávéhozott neki, megkérdezte, hogy mire van szüksége. Arra, mondta Teréz, hogy Petit láthassa néha. Más egyébre nincsen szüksége, megvan mindene, és akkor bizalmasan megsúgta, hogy Pétertől ötezer forintot kapott. Abból csináltatta a márvány sírkövet. „Sára is tud róla?” – kérdezte Márti. „Hát már hogyan tudna?” Csak nem hiszi, hogy Péter fél Sárától? No, az aztán szép lenne! Márti fáradtan leült, megvonta a vállát. „Könnyen adhatnak – mondta –, kaptak pénzt jócskán. Azonkívül lakást is meg könyveket.”

– Csak nem irigyled tőlük? – kérdezte Teréz. – Ne gondold, hogy azt az öt évet meg lehet pénzzel fizetni.

– Isten ments – tiltakozott Márti, és nyugtalanul figyelt. A konyhából beszűrődött Horváthné halk dudorászása. – Hogy jön ki velük, anyuka?

– Nagyon jól – mondta Teréz őszintén. – Rendes emberek. Horváth elvtársat alig látom, éjjel-nappal dolgozik. Néha hajnalban arra ébredek, hogy a ház előtt megáll egy gépkocsi. Hát Horváth jött haza. Megfürdik, reggel pedig már újra elmegy.

Márti végigsimította az arcát.

– Nem szeretnék most a helyében lenni – mondta. – Mindenki őket szidja. Még Sára is. Anya, tessék nekem megmondani, maga biztosan tudja, Sára miért gyűlöli annyira Miklóst?

– A férjedet? – Márti bólintott. – Honnan tudnám én, hogy miért gyűlöli? És miért gyűlölné?

– Nem tudom. Tessék elhinni nekem, Miklós sohasem bántotta Sárát. Tegnap késő este jött haza, láttam, hogy rosszkedvű. Faggattam, mondja már meg, hogy mi baja van. Végre kinyögi: Sára követeli a leváltását. Ennél többet én sem tudok. – Maga elé bámult, halkan sírni kezdett. Teréz megsajnálta.

– Ne bőgj – mondta neki. – Azzal mit segítesz? Semmit.

Márti azonban egyre görcsösebben sírt.

– Miért vagyok én olyan szerencsétlen? – zokogta. – Tessék ne-

kem megmondani. Miért? Ki ellen vétettem én? – Teréz hozzámment, megsimogatta Márti haját.

– Na, kislányom, hallod? – Magához vonta az asszony fejét. – Na, ne sírj már.

– Miért van az a rohadt politika a világon?

Másnap estefelé elment Péterékhez. Pontosan úgy fogadták, mint a váratlan vendéget, legszívesebben visszafordult volna. Hiába, gondolta, ez nem az ő otthona, ide nem jöhet váratlanul. Félénken megkérdezte, rosszkor jött talán? Sára csak annyit mondott: Hát... de Péter szigorúan ránézett, Sára elhallgatott, aztán kesernyés mosollyal azt mondta:

– Ugyan már, édesanyám, maga sohasem jöhet rosszkor. Vendégeink vannak. Keserű Pista.

– Akkor talán kimegyek a konyhába, és ott várok...

– Ne csinálja ezt, édesanyám – mondta most már határozottan Péter. – Lesegítette róla a kabátot, és betessékelte őt a szobába.

Keserű azonnal felállt, jobbról, balról megcsókolta, megölelte.

– Meg tetszik még ismerni, Teréz néni? Tessék leülni, ide, a fotelba, ez kényelmesebb.

Teréz öregesen leült.

– Hát bizony, nagyon lefogytál, édes fiam. Az utcán nemigen ismertelek volna meg. Ilonka hogy van? Régen láttam.

– Köszönöm, Teréz néni, megvagyunk mindhárman.

– Itt laktok Pesten?

– Itt, Teréz néni. Még hozzá előkelő helyen. Az Új-Lipótvárosban. Tetszik tudni, hol van a Sallai Imre utca?

– Nem tudom, fiacskám. Én még nem jártam arra. Szép lakásod van?

– Egy üzlethelyiség – mondta nevetve Keserű. – De annak igazán nagyon szép.

– Ne bolondozz már, fiacskám.

Péter közbeszólt:

– Pistát még nem rehabilitálták, édesanyám. De ez csak ideiglenes lakás. Jövő héten lesz a tárgyalása, utána rendeződik az ügye. Kap lakást meg mindent.

Teréz csóválta a fejét.

– No, de mégis . . . Üzlethelyiség.

– De nem akármilyen, Teréz néni – mondta Keserű. – Akkora üvegkirakata van, hogy belefér egy virágkertészeti. És az az előnye, tetszik tudni, hogy a vasredőnyt lehúzhatom magam után.

– Gyertek hozzám . . .

– Ezt már megbeszéltük, anyuka – szólt közbe Sára. – Épp akkor beszéltek meg, amikor jönni tetszett. Megmondtuk Pistának, hogy amíg nem kapnak lakást, költözzenek hozzánk.

Keserű elkomolyodott.

– Köszönöm, gyerekek – mondta –, de nem. Ezt a hetet már kibírom. Nem könnyítjük meg a helyzetüket.

– Ne haragudj, Pista, de ez hülyeség – mondta Sára. – Így van, Péter?

– Így – mondta Péter. – Holnap ideköltöztök.

– Mondtam, hogy nem! És nem is ezért jöttem. Miticsnek kéne egy megfelelő állás. Jelenleg gépkocsielőadó, de nem érzi ott jól magát. Arra gondoltam, odavehetné a gyárba.

– Ez természetes – mondta Sára. – Te hol dolgozol?

– A Csillárgyárban. Polírozó vagyok.

– Remélem, két megfelelő helyet találsz még a gyárban – nézett Péterre Sára.

– Sajnos, nem segíthetek – mondta Péter.

– De gyerekek, én nem magamért jöttem – mondta Keserű.

– Nem segíthetsz a barátaidon? – kérdezte Sára.

– Nem. Ugyanis már nem vagyok igazgató.

Az utcáról behallatszott a villamoscsengés, a másik szobából a gyerekek nevetése. Aztán egy-két másodpercig csend lett, mindannyian jól hallották Keserű öngyújtójának a kattánását.

– Hogyhogy nem vagy igazgató? – kérdezte Sára, és akaratlanul is eszébe jutott az elmúlt heti Petőfi-köri vita, ahol az egyik felszólaló azt bizonygatta, hogy a párton belül a visszahúzó erők többet rombolnak, mint a megfizetett ellenséges ügynökök.

– Úgy, hogy lemondtam, és a lemondásomat elfogadták – mond-

ta Péter. – Holnap reggeltől asztalosként dolgozom az üzemben. Egész nap ezt intéztem.

– De miért? Megsértődtél? – kérdezte Sára. Terézre nézett. – Hát ehhez mit tetszik szólni, anyuka?

– Örülök neki, lányom.

– Azt tudom.

– Tényleg lemondta? – kérdezte Keserű.

– Tényleg. – Cigarettára gyújtott, és rámosolygott Sárára. – Azt hittem, te is örülni fogsz neki. Nos, tényleg megsértődtem. Előzőleg beszéltem Kolozssal. Rendes volt, meghallgatott. Azt mondta, helyes, de írjam le neki, mi történt.

– Mi történt? – kérdezte Sára.

– Már hónapokkal ezelőtt feltűnt, hogy a pártbizottsági ülésekre nem hívnak meg. Ez elég furcsa, mert általában az igazgatókat megszokták hívni. Több alkalommal megkérdeztem Makkait . . .

– Az meg ki? – kérdezte Keserű.

– A párttitkár – mondta Péter. – Igazán rendes gyerek, korunkbeli. Szeretem. Minden támogatást megadott, hogy kihúzzuk a gyárat a szarból. De mikor megkérdeztem, mi a baja velem, éreztem, hogy mellébeszél. Múlt héten a Petőfi-kör az egyetemen tartotta a közgazdasági vitát. Matematikaóránk volt, a differenciálegyenletekkel bajlódtunk, de abba kellett hagyni az órát, olyan zsivaj volt, és minden felhallatszott. Kerekes abbahagyta a magyarázatot, azt mondta, vége az előadásnak, ilyen zajban képtelen magyarázni. Hazamehetünk. Persze, nem mentünk haza. Valahogyan befurakodtunk az előadóterembe. Mondanom se kell, tömve volt. Esküszöm, ma sem tudom, miről dumáltak a tagok. Én a hallgatók reagálását figyeltem. Mondanom se kell, Rácz Menyhért az elnökségben ült, és a szája a füléig ért. Mitől volt vidám, nem tudom. Talán attól, hogy ő is észrevette Mártonffyt és az udvartartását. Nem szóltam hozzá. Még csak annyit, pizszok rosszul éreztem magam. Ma reggel aztán bejön hozzám Makkai. Bitang rossz színben volt. Azt hittem, a normarendezésről akar velem beszélni, mert a pártbizottság ülésén kifejtettem, miért nem értek egyet a tervezett normarendezéssel. De kiderült, hogy nem az bántja. Azzal ő sem ért egyet. Végre nagy

nehezen kinyögte: bizalmas írást kapott a pártközpontból. Az van benne, hogy ne vonjanak be a pártszervezet munkájába, ne hívjanak meg a pártbizottság üléseire, mert az illetékesek tudomására jutott, hogy sértődött ember vagyok, aki minden alkalmat felhasznál arra, hogy rombolja a pártegységet. Erről a bizalmas közlésről a titkár elvtárs még a végrehajtó bizottság tagjait se tájékoztassa. Képzelted, hogy éreztem magam. Mintha letaglózta volna. Megkérdeztem Makkait, miért mutatta meg. Mert felháborítónak tarja, mondta. Háromnegyed éve dolgozik velem. Megismert, tudja, hogy ki vagyok. Ő ezt nem csinálja így tovább. Megütheti a bokáját, mert elmondta ezt nekem, de vállalja. És azért mondta el, hogy tudjak róla. – Sárára nézett. – Hát ezért. Majmot nem engedek magamból csinálni.

– Igazad van – mondta Keserű. – Megírtad Kolozsnak?

– Előbb beszéltem Schusztterrel – mondta Péter. – Azonnal felkeresett. Nyíltan megkérdeztem, mondja meg őszintén, van-e valami kifogás ellenem? Sokáig hallgatott. – Nézze, Iványi elvtárs – mondta végül –, nekem semmi. Szeretném, ha elhinné. És még valami, Horváth alezredesnek sincs. Sőt, hivatalosan a Hatóságnak sem lehet semmi kifogása. Szigorú utasítást kaptunk, hogy az önök anyagát meg kell semmisíteni. De hát nálunk is emberek vannak. Honnan tudja, ki, kinek a barátja? Azt sem tudom, mert nem tudhatom, hogy esténként, feketekávé és konyak mellett ki, kivel miben állapodik meg. Egyet azonban tudok: én a maga barátja vagyok. Meg Keserűé és Miticsé. De legyenek tisztában vele, maguknak nemcsak barátaik vannak nálunk. Gondolom, megérti.

– Gazemberek – mondta szenvedélyesen Sára. – És még azt mondod, hogy nincs igaza Rácz Menyhértnek.

– Nincs – mondta Péter. – Neki semmiféleképpen nincs igaza.

– Hagyjuk most Ráczot – mondta Keserű. – Schusztter nem említette, hogy az ügyemben ki akar hallgatni?

– Valamit mondott, de nem nagyon emlékszem rá.

– A Hegedűs Vince ügye.

– Akit megvertél? – kérdezte Péter.

– Az ügyész emiatt akar elmarasztalni.

– Marhaság – mondta Péter. – Beszélek Kolozzsal. Ő ismeri az ügyet.

– Rácz egyébként ezt nekem is említette a napokban – mondta Sára. – Hogy ti is válogatás nélkül vertétek az őrizeteseket. Azt feleltem rá, ne haragudj, Lord, ez duma. A Szabad Európa dumája.

Keserű hallgatott. Szórakozottan nézett Terézre, mintha nem is hallotta volna Sára szavait. Teréz tapintatosan felállt. Megnézi a gyerekeket, mondta, és átment a másik szobába.

– Megtörtént, hogy megvertünk valakit – mondta később Keserű. – Ebben igaza van Rácznak. De nem válogatás nélkül. És nem azért, mert kedvünk telt benne. Talán emlékszel még negyvenhét öszére. A Magyar Közösség vezérkarát már elítélte a népbíróság. Nagy Ferenc miniszterelnök, Varga Béla és mások Nyugatra szöktek...

– Nagy Ferenc hivatalosan utazott Svájcba – szólt közbe Sára. – És ott menedékjogot kért. A kormány felkérésére sem jött haza, hogy tisztázza az összeesküvésben vállalt szerepét. A politikai hangulat feszült volt. Nyugatról nemcsak verték a nagydobot, meg jegyzékeket küldözgettek, hanem mint a felderítés bebizonyította, az összeesküvők szoros kapcsolatban álltak a Nyugaton működő magyar emigráns ellenforradalmárokkal. – Péterre nézett. – Te találkoztál odabenn vitéz Szügyi vezérőrnaggyal, a volt Szent László hadosztály parancsnokával. Beszéltél is vele, úgy tudom. – Péter bólintott. – Ez a páncélos hadosztály a 2. német páncélos hadsereg kötelékében harcolt – folytatta Keserű. – Ezerkilencszáznegyvenöt május tizenkettedikén Szügyi Zoltán, az angolok előtt, Turniberg körzetében, letette a fegyvert. A hadosztály nem züllött szét, az angolok, különös módon, a Szent László hadosztályt úgy, ahogy volt, szervezeten, meghagyták. Hadifogolynak tekintették az egész hadosztályt, de nem kergették szét. Továbbra is Szügyi maradt a parancsnok, és az angolok segítségével élénk politikai tevékenységbe kezdett. Felvette a kapcsolatot a többi ellenforradalmi erővel. Nos, nem folytatom. Amikor az összeesküvést elfojtottuk, a belpolitikai és külpolitikai helyzet kiéleződött. – Keserű Sárahoz intézte a szavait. – Most gondolkodjon a Nyugaton működő ellenforradalmár vezetők fejével.

Mi, kommunisták az illegalitásban úgy dolgoztunk, hogy a nagy lebukások másnapján már újból életjelt adtunk magunkról, tudatosítottuk, hogy csak néhány vezetőnk bukott le, de a párt él. Ugyanígy csináltak az ellenforradalmárok is. Életjelt kellett adni magukról, hogy tartsák a lelket tartalékba vonult vagy beijedt híveikkel, hogy elhitessék az országgal: sokkal nagyobb erők állnak mögöttük, mint azt a jámbor dolgozók gondolják. Ugyanakkor a Nyugattal meg azt akarták elhitetni, hogy a magyar tömegek szemben állnak a szocializmussal . . . Mi, kommunisták sohasem voltunk az egyéni terror hívei. Nem gyújtogatással, robbantásokkal, gyilkosságokkal akartunk nyugtalanságot kelteni, mi a tömegeket akartuk felvilágosítani, mozgósítani, harcba vinni. Az ellenforradalmárokat más elképzelések vezették. Gyilkolni, rabolni, gyújtogatni, ez volt az elképzelésük. Felderítőink jelentéseiből tudtuk, hogy sikerült jó néhány fiatal tisztet, vallásos fiatalembert, csendőrt, egyetemistát fanatizálniuk, akik bátrak, vakmerők, de végtelenül szűk látókörűek voltak; csak ez magyarázza meg, miért voltak hajlandók az életüket is kockáztatni, esetleg feláldozni egy irreális cél érdekében. Felderítőink jelentése alapján sikerült egy Magyarországra átdobott futár nyomába szegődnünk. Ilyenkor nem szabad egy kémre lecsapni, mert csak a saját dolgunkat nehezítenénk meg. A bizonyíték, a dokumentum az illető fejében van. Ha azt vallja, hogy a menyasszonyát vagy az anyját akarta látni, kész, nincs tovább, megszűnt a tudomány, nem bizonyíthatod az ellenkezőjét, mert nincs tárgyi bizonyítékok. A felderítőt nem adhatod ki. A hadnagy úr tíz napig csatangolt Magyarországon. Nyomában voltunk, gyűjtöttük a tárgyi bizonyítékokat, fényképfelvételeket készítettünk a találkozásairól. Remekül konspirált, látszott a magatartásán, a mozgásán, hogy kiváló tanuló volt valamelyik angol diverzánsiskolán. Pontosan felderítettük a kapcsolatait, és mielőtt illegálisan újból átlépte volna a határt, feltűnés nélkül őrizetbe vettük. Szép, lányos képű legényke volt, vakmerő a végtelenségig, megdöbbenően elbutított. Hitt abban, amit csinált. Eléje tettük a dokumentumokat. Mikor, hol, kivel találkozott. Fényképes dokumentumok voltak. De hogy egészen biztos legyen a lebukásában és a tagadás értelmetlenségében, még olyan adatokat is

közlöttünk vele, hogy Klagensfurtban hol, kinél lakik, hogy van be-
rendezve a szobája, ki a szeretője, melyik kiskocsmába jár, és így
tovább. Összeroppant. Őszintén bevallott mindent. Esküszöm, még
egy hangos szó sem volt köztünk. Hanem most kezdődött a neheze.
Elmondta, hogy üzenetet hozott többi között egy Hegedűs Vince
nevű volt ejtőernyős főhadnagynak, aki hamis papírokkal él Buda-
pesten, hogy a Vihar fedőnevű akciót hajtsák végre. Hegedűsről is
volt fényképünk: Simon Géza néven dolgozott az egyik miniszté-
riumban. Csakhogy a barátunk nem tudta megmondani, milyen ak-
cióról van szó. Annyit elárult, hogy Hegedűsnek jól képzett, minden-
re elszánt akciócsoportja van. Valószínűleg valami látványos dolgot
kell végrehajtaniok. Kézenfekvőnek látszott, hogy a november hete-
dikei ünnepségre terveznek nagyobb szabású bűncselekmény-soroza-
tot. Csakhogy akkor már november ötödike volt. Figyeltük Hegedűs
minden lépését. Senkivel nem találkozott, munka után azonnal haza-
ment Nyúl utcai albérletébe, ahol együtt élt a szeretőjével. Aznap
éjjel őrizetbe vettük. Magas növésű, izmos férfi volt, repülőtisztként
kezdte katonai pályafutását, később ejtőernyős lett, majd anyja né-
met származására hivatkozva átlépett az SS egyik ejtőernyős alaku-
latába. Makacsul tagadott. Hidegvérrel és szemtelenül. Reggelig tar-
tott, amíg sikerült bebizonyítanunk, hogy az iratai hamisak, és ő
valójában Hegedűs Vince. Ezt nem tagadhatta le, mert a Signal
egyik számában fényképes riport készült róla, amint a nyakába
akasztják a Vaskeresztet. Hegedűs Vince tudta, hogy lebukott, de
továbbra is keményen tartotta magát. Elhatározta, hogy nem tesz
vallomást. Amikor megkérdeztem tőle, mi az a Vihar-akció, az ar-
comba nevetett. A kérdésekből pontosan kikövetkeztette, hogy az
akció mibenlétéről semmit sem tudunk. Valószínűleg azt is látta raj-
tunk, hogy idegesen kapkodunk. Egyszer csak azt mondta: „Nézze.
uram, én nagyon jól tudom, hogy fel fognak kötni. De én meg fogom
mutatni maguknak, hogy a nemzetiszocialisták között is vannak hő-
sök, bátor, elszánt emberek. Megmutatom maguknak, hogyan hal
meg egy magyar ejtőernyős tiszt. És most csinálhatnak velem, amit
akarnak.” Hát ilyen ember volt ez a Hegedűs. Megpróbáltunk rend-
kívüli kapcsolatot teremteni a felderítő tisztünkkel. Tudtuk, életve-

szélyes a számára, ha nem az előre megbeszélt időben jelentkezünk. Az ilyen rendkívüli riasztás vagy kapcsolatfelvétel esetén az a szabály, hogy a felderítőt is hazarendeljük, mert fennáll a veszélye, hogy adóállomását bemérik, és a beszélgetéseit lehallgatják. Nos, sikerült felvennünk vele a kapcsolatot. Egyetlen kérdést tettünk fel neki: „Mi az a Vihar-akció?” Nem tudja – válaszolta, de majd utánanéz. Vége is volt a beszélgetésnek. Tükön ültünk, az idő pedig egyre múlt. Pontosan emlékszem, három óra múlva jelentkezett. Válasza mindannyiunkat megdöbrentett. A Budapesten illegalitásban élő Hegedűs Vince, volt ejtőernyős tiszt és csoportja, üzent a felderítőnk, november hetedikén az ország különböző városaiban merényleteket akar elkövetni időzített bombákkal. A tervben három vagy négy vonat-szerelvény felrobbantása is szerepel.

Keserű az emlékek hatására megizzadt, homlokán verítékcseppek csillogtak, látszott rajta, hogy gondolatban újra átéli azokat az idegesítő órákat.

– November hatodika volt, közeledett az éjfél. Pálffy szobájában ültünk. Rajk félóránként telefonált, mi újság, mire jutottunk, találunk-e valami megoldást. Később átjött Kolozs is, de semmivel nem lettünk okosabbak; valaki azt javasolta, másnap sehol se tartsák meg az ünnepségeket, a vonatszerelvények pedig ne induljanak el. „Ostobaság – mondta Pálffy, az ünnepségek elhalasztása száz bomba robbantásával lenne egyenlő. Ezzel az ellenforradalmárok elérnék a céljukat. Hogyan magyaráznánk meg a tömegeknek az ünnepségek elmaradását? A vonatok visszatartásával megbénítanánk az országot. Nem, elvtársak, erről szó sem lehet! Meg kell találnunk Hegedűs csoportjának a tagjait, a bombákat hatástalanítani kell!” „És ha nem találjuk meg őket, ha felrobbannak a bombák, ha százával pusztulnak el az ártatlan emberek – kérdeztem –, azért ki vállalja a felelősséget?” „Mi – mondta Pálffy – mindannyian felelősök vagyunk, elsősorban én.” Az idő sürgetett – folytatta Keserű. – Megbeszéltük a feladatokat, és mindenki munkához látott. Elejétől kezdve végigtanulmányoztuk az ügyet, az értékelők, a vizsgálók egyetlen dologra összpontosítottak, kik lehetnek Hegedűs Vince kapcsolatai. Pálffy személyesen beszélt Hegedűs szeretőjével, Dalmady

Emőkével, akinek az apja háborús bűnösként ült börtönben. Büntetlenséget ajánlott neki, és azt is megígérte, hogy ha beszél, és megnevezi Hegedűs illegális kapcsolatait, az édesapja büntetését is mérsékelik. Emőke szerette az édesapját, pontos személyleírást adott Hegedűs látogatóiról, még a nevüket is elárulta, de hamarosan kiderült, hogy az ejtőernyős barátai álnevet használtak. Felhoztuk Hegedűst a fogdából. Figyeltük az arcát. Amikor Pálffy meglátta, kiesett szerepéből, gyűlölettel nézte, és én tudtam, ha a sors úgy hozná, hogy ő ülne az íróasztal mögött, egyikünknek sem kegyelmezne. Pálffy megpróbált a lelkére beszélni, okosan érvelt, logikusan megmagyarázta az erőviszonyokat, nincsen olyan hatalom, amely megváltoztathatná az ország társadalmi fejlődését, ezt Nyugaton is tudják, lássa be tehát, hogy ő csak eszköz, amit tesz, értelmetlen öngyilkosság. Idegesített Pálffy magatartása, az a rábeszélő hang, ahogy Hegedűssel beszélt. Ott ült előttünk gyűlölködő tekintettel egy ember, akinek a lelkét súlyos, megbocsáthatatlan bűnök terhelik, aki Kémeri Nagy Imrével halomra öldöste a partizánokat a brjanszki erdőben, aki falvakat gyújtott fel, hamis néven élt közöttünk, és elvakult gyűlöletében újabb tömeggyilkosságra készül. Mi meg szinte könyörgünk neki, kedves Hegedűs úr, nagyon kérjük, segítsen, árulja el nekünk a diverzánsok nevét, mondja meg, hol, mit akarnak felrobbantani, segítsen nekünk, akadályozzuk meg az újabb vérontást. Közben már éjfél is elmúlt, és sehol semmi. Pálffy elhívták, Hegedűs kihallgatása rám maradt. Akkor azt mondtam magamban, no, Keserű, most mit teszel? Hegedűs nem beszél, az idő múlik. Nincs igazságkimondást serkentő szérum, nincs delejezés meg ehhez hasonló praktika, csak a szigorú tények vannak: forradalom van, Hegedűs Vince van, a tehetetlenséged és a kiszolgáltatottságod van. Megvertem. Nem azért, hogy hamis vallomást írassak vele alá, nem azért, mert kedvem telt a verésben, vagy mert szadista voltam, hanem hogy mások életét megmentsem. Három óra múlva ismertük a csoport tagjainak nevét, lakcímét, ismertük a merényletek részletes tervét. Összeszedtük a diverzánsokat, megakadályoztuk a tömegvérengzést . . . Ezért a verésért vállalom a felelősséget!

– Akkor ez a Hegedűs mégsem volt olyan kemény legény.

– Nézd, Péter – mondta Keserű –, ezeknél az embereknél nem keménységről van szó. Egészen másról. Hamar rájöttem én arra, hogy Hegedűs tulajdonképpen szívesen beszélt volna már az első percben is.

– Akkor miért nem beszélt?

– Kényesek a becsületükre. Hegedűs, a hős, a csoport vezetője, elárulta társait... jó. Csakhogy a bíróságon szembe kellett néznie az embereivel. Így hát tartania kellett a hősi pózt. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a társaival el tudja hitetni, hogy megkínózták, delíriumos állapotban tett vallomást, nem bírta elviselni a szenvedést. A tárgyaláson mindjárt azzal kezdte, hogy a vizsgálat során fizikai kényszert alkalmaztak ellene. De a bíróságot ez akkor nem érdekelte, mert ott voltak az asztalon a tárgyi bizonyítékok, a bűn-jelek. Az a hadnagy – fordult Péterhez –, akit futárként átdobtak Klagenfurtból, aki tulajdonképpen lebuktatta a teljes hálózatot, a konyhán dolgozott. Talán láttad őt. Turgonyi Lőrincnek hívják. Egyetlen ujjal sem értünk hozzá. Mégis hazudott. Olyan kinszenvedésekről beszélt, hogy a hajam szála az égnek állt. Persze azt hazudta, hogy én kínoztam meg. Ezek a rémmesék természetesen elterjednek. Egy szó sem igaz az egészből. De végül is megértem Turgonyit, ha azt akarja, hogy társai hősként tiszteljék, és ne közösítsék ki maguk közül, kénytelen volt hazudni.

Keserűnek eszébe jutott az az eset, amikor a nyár elején a konyhában javították a tűzhelyet. Ahogy belépett a konyhába, azonnal megérezte, hogy ellenségesen méregetik, azt is látta, hogy a jól felhizlalt szakácsok gyűlölettel néznek rá, és sugdolódnak egymással. Az üstök közelében meleg volt, Keserű mégis úgy érezte, mintha megfagyott volna körülötte a levegő. Kegyetlenül kínos perceket élt át, szinte várta, hogy a testes, félmeztelen szakácsok hirtelen rárohannak, leütik, és bedobják valamelyik hatalmas üstbe. A felügyelő a konyha bejárata előtt napozott, nem sokat törődött a rabokkal, hiszen válogatott legények voltak, fegyelmeztettek, egyik sem olyan bolond, hogy meggondolatlanul kockára tegye a „jövőjét”, hiszen a börtönben a legjobb dolguk a szakácsoknak volt. Keserű ismerte a szakácsokat, valamennyiőjüket hűtlenségi ügyben ítélték el, értelmes

érettségizett vagy főiskolát végzett fiatalemberek voltak. Keserű ügyetlen mozdulatokkal dolgozott, Schneider a többiek nagy derűtségére megint szórakozni kezdett vele, gúnyolta őt, kioktatta. A szakácsok ettől vérszemet kaptak. Éppen a pajzslemezeket bontotta le, amikor hárman körbeállták. Három félmeztelen, izmos fiatalember. A negyedik az ajtónál falazott, hogy jelt adjon, ha valaki közeledik. Turgonyi a mosogatónál állt, úgy tett, mintha semmit sem látna. Schneider semleges maradt, és a tűztér átégett lemezborítójával bajlódott. Keserű a cementlapon térdelt, és a berozsdásodott, beégett csavarokat próbálta megmozgatni. Tudta, hogy hárman körülállták, látta a majdnem teljesen új bakancsokat, a fehér vászon-nadrágszárakat, egy pillanatra abbahagyta a munkát, kezét megtörölte egy rongydarabban, és elhatározta, ha tettelegességre kerül a sor, a csavarhúzó belevágja valamelyikük lábába vagy gyomrába. Lassan felnézett. Hajdú, a volt vízipólós éppen szemben állt vele. Alulról nézve arca kövér volt, és a tokája szinte körülágyazta gömbölyű állát. Jobb kéz felől Vitos Imre állt, a hírhedt Kék Ponty étterem tulajdonosának huszonkét éves fia, a fegyveres szervezkedő, akinek Érd környéki nyaralójában Miticsék egész arzenált találtak. A vörösbarna hajú, zöldes szemű fiatalember az üstre könyökölve szótlanul nézte; a bal oldalán Kő Endre állt, aki az amerikaiak megbízásából a Fertő-tó nyugati partján, Mörbischben építette ki hírszerző támaszpontját, onnan indította el a futárokat éjszakánként, felfújható gumicsónakkal, a tavon át. Keserűék negyvennyolc márciusában két napig vártak rá a nádasban, s akkor fogták el, amikor két futárt tett partra magyar területen. Harmincéves volt, izmos fiatalember. A háborúban vadászpilóta volt, Messerschmidt száztizes géppel repült, negyvenöt márciusának végén légiharcba keveredett az amerikai vadászokkal, nyolcezer méter magasságban a gépet lelőtték, kigyulladt, ruhája is lángot fogott, sikerült kiugrania az égő gépből, de mire földet ért, arca szinte a felismerhetetlenségig megégett, s bár az amerikaiak hadikórházba vitték, plasztikai műtétet hajtottak végre rajta, bőre forradásos, vonásai ijesztően torzak maradtak. „Igen – gondolta Keserű –, beléjük vágom a csavarhúzó, aztán minden megoldódik.” Pedig nagyon jól tudta, hogy semmi sem oldódik meg

Hajdúnak orrpolipja volt, szürcsölve lélegzett. Hátraszólt Turgonyinak:

– Gyere csak ide, Lőrinc.

– Minek?

– Meséld csak el ennek a lakatosnak, hogy mi is történt veled a Hadikban?

– Nincs kedvem mesélni.

– Hát akkor majd én elmesélem neki, hogy mit műveltek veled – mondta Kő. – Érdekel a dolog, lakatos?

Keserű hallgatott.

Vitos unottan ásított.

– Úgy látszik, fiúk – mondta –, hogy a lakatost egyáltalán nem érdekli, mi történt Lőrinc barátunkkal a Hadikban. Vajon miért nem érdekli? Mit gondoltok, fiúk, miért nem érdekli a lakatost, hogy mi történt a barátunkkal a Hadikban?

– Nem látod? – kérdezte Kő Endre. – Dolgozik a lakatos. Még hozzá csuda ügyesen dolgozik. Nézzétek a stílusát... Ahogy a csavarhúzóztartja a kezében...

– És bele is talál a csavar sliccébe. Ez aztán a szakember – mondta Hajdú. – Micsoda ereje van. Fantasztikus. Majdnem olyan ereje van a lakatosnak, mint annak az ezredesnek, aki Lőrinc barátunkat megkínózta.

– Mondd csak, lakatos, nem találkoztál te már véletlenül azzal az ezredessel, aki Lőrinc barátunkkal olyan csúnyán elbánt? – Keserű nem válaszolt. Vitos folytatta: – Halljátok, fiúk, hogy mit mond? Mert én nem hallom.

– Mert folyton a szavába vágsz – mondta Hajdú. – Világos, hogy akkor nem tud válaszolni. Így van, lakatos?

Keserű a sarkára ült, gyomrában megcsomósodott az indulat. Elővette bádogdózniját, kinyitotta, és cigarettát sodort. Dohányt szórt a papírra, mutatoujjával egyenletesen elrendezte, de nem pödörhette meg, mert Kő Endre a térdével megrúgta a könyökét, és a dohány kiszóródott a papírból.

– Pardon, lakatos – mondta Kő Endre. – Pardon. – Zsebéből

elővett egy csomag Ötéves Tervet. – Gyújts rá ebből. Jó szívvel adom.

Keserű nem válaszolt, nem nyúlt a cigaretta után, hanem dóznijából újból dohányt szórt a papírra. Megpödörte, megnyálazta, rágyújtott. Az első szívás után nyugodtabb lett. Visszacúsztatta a dózniját a zsebébe, aztán lassan felállt.

– Kő Endre – mondta halkan –, ha még egyszer hozzám érsz, beléd vágom a csavarhúzózt.

– Nicsak, a lakatos beszélni is tud. Bravó – mondta kellemetlen orrhangon Hajdú.

– Igen, tud beszélni – mondta Keserű. – De ti, Kő Endre meg a többiek, ti csak addig maradtok stramm gyerekek, ameddig a lakatos bölcsen hallgat. Mostanában sokan kérdezik tőlem, hogy Hegedűs Vincét ki árulta el. – Lassan megfordult, és Turgonyira nézett. – Ugye, Turgonyi Lőrinc, ezt te is tudod? Gyere ide, meséld el nekem is a megkínóztatásod történetét. Nagyon érdekel. Utánad majd én is mesélek. Ha akarod.

Késő délután végeztek a munkával, Turgonyi Lőrinc félrehívta Keserűt.

– Ne haragudjon, ezredes úr – mondta szánalomra méltó hangon –, muszáj volt hazudnom. Maga nem ismeri ezeket a fickókat.

Keserű nem válaszolt, megfordult, és kiment Schneider után az udvarra. Az erős napsütés szinte elvakította. Amíg Sax őrmesterre vártak, hogy visszakísérje őket a műhelybe, Schneiderrel beszélgetett.

– Tudod, mi vagy te, Schneider? – kérdezte Keserű a lakatost. – Megmondjam, hogy mi vagy?

Az alacsony, széles vállú ember behúzódott az árnyékba, és vi-gyorgott.

Később, amikor Péter kikísérte Keserűt, az előszobában halkan megkérdezte, hogy mi van Tamási Yvette-tel. Keserű olyan fájdalmas arcot vágott, mintha a lábára lépett volna.

– Tudom, itt van anyád, de nem bánnám, ha elkísérnél egy darabon.

Péter beszólt Sárának, hogy mindjárt visszajön, úgy számoljon, anyja is velük fog vacsorázni.

Az utcán Keserű megfogta Péter karját. Tamási Yvette is szabadult – mesélte –, sőt, a rehabilitációs tárgyalása is megvolt, minden vádpont alól felmentették. Ott volt Rajk temetésén, csodálkozik, hogy Péter nem találkozott vele.

– Mert én nem voltam ott – mondta Péter. – Nem akartam idegesíteni magamat. Sára természetesen elment. De ő sem találkozott Yvette-tel, említette volna.

A járdán a szokottnál nagyobb volt a forgalom, az emberek úgy rohantak, mintha attól félnének, hogy valamiről lekésnek. Udvariatlanul lökdösték egymást, ilyenkor mormoltak valamit, lehet, hogy elnézést kértek, de az is lehet, káromkodtak.

– Most a Széchényi Könyvtárban dolgozik – mondta Keserű.

– Találkozol vele?

Keserű fáradtan Péterre nézett.

– Még mindig nem hiszed el, hogy ez a kapcsolat nem kaland? Ez szerelem, Péter. Tartós, komoly szerelem.

– Csak Ilonkát sajnálom.

– Én is. Sajnálom és szeretem. Ezért nem válok el. Mondd, Péter, te Poznan után nem tartasz valamiféle megmozdulástól?

– Gyere, kísérj vissza. – Megfordultak, és lassan sétáltak visszafelé. – Hogy is mondjam. Van, mikor igen. Aztán megnyugtatom magam. Végül is a nehezén túl vagyunk.

– Gondolod?

– Nézd, ha a Központi Vezetőségnek volt ereje, hogy Rákosit elmozdítsa, akkor ahhoz is lesz ereje, hogy a hibákat kijavítsa. Ne feledd, ebben az országban szép számmal vannak hűséges és becsületes kommunisták. Aztán ott van a hadsereg, a rendőrség.

Keserű cigarettára gyújtott.

– De ebben az országban – mondta –, ahogy én látom, a Központi Vezetőségen kívül van egy másik erő is. És a jó ég tudja, hogy ezt a másik erőt kik szervezik és milyen céllal. Öregfiú, én elhárító voltam. A felületi jelenségek nekem sok mindent elárulnak. A Petőfi-kör például olyan, mint egy dupla fenekű láda. Kettős vezetése

van. Az egyikben jelen van a párt, megpróbálja jó irányba terelni a türelmetlenséget . . . De kik vannak a háttérben? Kik azok, akik vidéken is szervezik a Petőfi-köröket? Meg az egyetemeken és a gyárakban.

– Gondolod, hogy illegális szervezkedésről van szó?

– Meggyőződésem. És az a baj, hogy a Központi Vezetőséget nyomás alatt tartják. Ezért van ez a fejtelenség, kapkodás.

Péter megállt a kapuban.

– Nézd az embereket – mondta. – Nyugodtak.

– Nézd az újságárus bódét – mondta Keserű. – Hosszú sorban várják az Irodalmi Újságot.

– És az miért baj? – Péter a bódé felé nézett. – Nyugodtan, türelmesen várnak.

– Bárcsak igazad lenne – mondta Keserű.

– Várj, Pista. Ide figyelj, van a takaréokban pár ezer forintunk. Vedd úgy, hogy a tied. – Belenyúlt a kabátja zsebébe. – A takarékbetétkönyv.

Keserű zsebre tette mindkét kezét.

– Egyelőre nem kell. Szevasz. – Hirtelen megfordult, és gyors léptekkel elvegyült a tömegben.

23.

Vacsoránál Teréz elmondta, hogy Márti nála járt, és elsírta a bánatát. Fél. És nem tudja, hogy Sára miért gyűlöli Gellejt.

– Nem gyűlölöm, utálom. De az az én dolgom, és nagyon kérem anyukát, ebbe ne avatkozzon bele. Terike – szólt a kislányára –, szedjétek le szépen az asztalt Bélával.

– El is mosogassunk? – kérdezte Béla.

– Majd én elmosogatok. Fürödjetek meg, aztán lefekvés. Fél órát olvashattok. – Felállt. – Menjünk be a szobába.

Teréz is felállt, röstelkedve mondta, isten látja a lelkét, ő igazán nem akart semmibe sem beleavatkozni, de hát Márti annyira sírt, megsajnálta. Egy idegent is megsajnálna, nem pedig Peti meg Juli

édesanyját. Jól van, mondta békülékenyen Sára, nem történt semmi, neki Mártival nincs baja, Gelleyvel annál több, amíg él, nem fogja elfelejteni azt a cikket, amelyet Péter letartóztatása után írt.

– Miféle cikkről beszélsz? – kérdezte rosszkedvűen Péter.

– Követelte, hogy akasszanak fel – mondta Sára. – Hát el lehet ezt felejteni?

– Te pedig most ezért követeled a leváltását.

– Ezért. Meg sok minden másért.

Sára még Somogyfajszon írt egy másfél íves tanulmányt a proletariátus diktatúrájáról. Annak idején Péter, Somfai, Klára, még Kövecs Béla is elolvasta. Tetszett nekik, az volt a véleményük az írásról, hogy nagyon bátor. Sára azt próbálta bizonyítani, hogy ha a pártban megszűnik a kollektív vezetés és felelősségvállalás, ha kialakul az egyszemélyi vezetés, az törvényszerűen torzuláshoz vezet, akkor már nem a proletariátus diktatúrájáról van szó, hanem a diktatúrát egy ember, a „vezér” gyakorolja, aki csálthatatlannak tartja magát, s mindenkit elnyom, aki csálthatatlanságában kételkedik. Szó volt az írásban a felelősségről is. Sára azt bizonygatta, hogy az egyszemélyi vezetés nem véletlenül, a semmiből jön létre. A kiszemelt bálványon kívül szükség van hozzá azokra is, akik bálványoznak, lemondanak az önálló gondolkodásról. Megállapításait példákkal igazolta, s ezek a példák nem pusztá illusztrációk voltak, hanem megrázó emberi tragédiák.

Sára hetekkel ezelőtt azt mondta Péternek, hogy szeretné a tanulmányát közzétenni. Akkor már az újságokban egymást követték a bíráló, vitákat keltő cikkek. Péter még egyszer alaposan átolvasta az írást. Minden sora igaz, mondta Sárának, elméletileg megalapozott, bizonyítása tárgyilagos, és éppen ezért meggyőző, ő mégis azt kéri tőle, ne publikálja. Félreértenék, félremagyaráznák, több baj származna belőle, mint haszon.

– És a lelkiismeret? – kérdezte Sára. – Olyan nincs?

Elég erősen összezördültek. Sára megmutatta másoknak is a tanulmányát az intézetben; ott neki adtak igazat. Az írásról tudomást szerzett Rácz Menyhért is. Felkereste az intézetben Sárát, órákig

beszélgettek, közben Rácz elolvasta a tanulmányt. Azonnal magával akarta vinni. Sára azonban nem adta oda.

– Péter ellenzi – mondta. – Csúnyán össze is vesztünk rajta.

– Hülyeség. Tudod, milyen jó ez az írás, Sára? – kérdezte Rácz.
– Ezt az írást átveszi a nemzetközi baloldali sajtó.

– Nem – mondta bizonytalanul Sára. – Akkor sem. Péter beleegyezése nélkül nem.

– Ne légy bolond. Ha kommunista vagy, ha igazán az vagy, akkor kötelességed a tanulmány publikálása. Ezzel segítesz a testvérpártoknak is.

– Én nemcsak kommunista vagyok – mondta Sára –, hanem feleség és anya is. Nem szeretem az anyósomat. De valamit megtanultam tőle. Nagy dolog a család. Nem azért vártam Péterre öt évig, nem azért vállaltam annyi mindent, hogy most elveszítsem.

Rácz szivarra gyújtott. Elgondolkodva pöfékelt.

– Mondd, Sára, mit szeretsz te azon az emberen? Ne haragudj a kérdésért. Deákot szeretted. Rendben van. Akkor még tisztességes volt. De ő nemcsak az ágyban volt a partnered, szellemileg is az volt. Talán fájnak most neked ezek a szavak. Nem baj, fájjanak. Tudod, ki az az Iványi Péter? Buta ember. A csontja velejéig szektás. Ismerem őt.

– Csak azért nem váglak képen – mondta Sára –, mert tudom, hogy te mindig ilyen hülye voltál. Ne felejtsd el, Péter a férjem. És rosszul ismered őt. Egyáltalán nem buta. Ne bántsd őt. Lehet, hogy neki a párt többet jelent, mint neked vagy nekem.

– Rendben van – mondta Rácz. – Bocsáss meg, és hagyd nálam az írást. Vagy mondok valami mást. Hozz össze a férjeddal, beszélék vele. Szavamat adom, hogy az írást addig nem közlöm.

– Nézd, lord, én megpróbálom elhelyezni az írást a Szabad Népnél. Ez ellen Péternek sem lehet kifogása. Végül is a párt lapja. Ha ők nem hozzák le, akkor beszélhetsz a férjemmel.

Így történt, hogy beadta tanulmányát a Szabad Néphez. Péter erről már tudott. Ha ők közlik, az más, mondta. Sára akkor megemlítette, hogy Ráczcal is beszélt. De elhallgatta, amit Rácz mondott Péterről.

– Szeretne veled találkozni.

– Nincs nekem beszélőnivalóm vele – válaszolta Péter. – Mi már mindent megbeszéltünk egymással.

Két nap múlva Sárát behívták a Szabad Nép szerkesztő bizottságához. Meglepetésére Gelley fogadta. Udvarias, barátságos volt. És nagyon fáradt, nagyon zaklatott. Sára viszont kimért, zárkózott. Ideje lenne, mondta Gelley, fegyverszünetet kötniök. Olyan időben éltek, amikor az ember hibát hibára halmozott. Szúrásokat adtak, szúrásokat kaptak.

– A tanulmányról beszéljen – mondta Sára, és semmi kedve nem volt a béküléshez. Ez az ember majdnem megütötte őt, amikor Mártiért felment, hogy visszavigye Marcihoz.

Gelley megmerevedett. Őszintén gondolta a békülést, hiszen az elmúlt években nemcsak Sára változott meg, hanem ő is.

– Elolvastuk. A vélemények különbözőek. Van, aki lelkesedik érte, van, aki nem. Okos, érdekes, gondolatébresztő írás. – „Már megint a közhelyek – gondolta Sára. – Ez az ember semmit sem fejlődött. Megtanulta a szerkesztőségi tolvajnyelvet, de önálló gondolata nincs. Most már csak az hiányzik, hogy kijelentse: »nem elég mély. Kevesebb több lenne.«” De Gelley nem ezt mondta. – Tudja, Sára, maga nagyon okos. Veszélyesen az! Ennek az írásnak azonban van egy nagy hibája. Nem őszinte. Igaz, de nem őszinte. Amíg tudományosan elemez, addig remek, abban a pillanatban, amint valóságos tragédiákkal bizonyít, elveszti tudományos objektivitását, megbocsáthatatlanul szubjektívvé válik.

– Ez kész örültség – mondta Sára.

– Amennyiben az igazmondás örültség. – Gelley cigarettát vett elő, rágyújtott. – Tudom én, Ráczéknak miért tetszik az írás. Nekem is telefonált, és elmondta a véleményét. Neki tetszik. Nekem nem. Talán azért, mert szerintem a bizonyítási anyagból a maga példája kimaradt. Miért nem azzal kezdi, hogy maga mennyiben járult hozzá a bálvány megteremtéséhez? Miért csak másokról beszél? Akik a tetejében jóval kevesebbet írtak, kevesebbet publikáltak, mint maga? Miért a kívülálló szemével lát, a kívülálló tollával ír? Én előkerestettem az archívumból a maga írásait, a bálványteremtés állo-

másait. Nos, Sára, ne csak másokat ostorozzunk, hanem magunkat is, hogy megtisztuljunk. Tehát az a javaslatom: húzzuk ki a bizonyítási anyagot, maradjon a szigorúan vett tudományos értekezés. Vagy pedig a bizonyítási anyagot dolgozza át.

Sára felállt, elvette az asztalról a tanulmányt, és köszönés nélkül faképnél hagyta Gelleyt. Három nap múlva felhívták a pártközpontba. Révai megbízásából egy ismeretlen férfi beszélt vele. Az elvtársak szeretnék, ha átvenné a Szabad Nép kulturális rovatának a vezetését.

– Egy feltétellel – mondta határozottan Sára. – Ha Gelley Miklóst kirúgják.

– Mi kifogása van Gelley elvtárs ellen?

– Politikai kalandorokkal és álszentekkel nem dolgozom együtt.

– Furcsa – mondta a férfi. – Majd referálok az elvtársaknak.

Sára még a-mai napig sem kapott választ. Most az anyósára nézett.

– Megmondhatja anyuka Mártinak, Gelley olyan szilárdan ül a helyén, hogy semmi sem mozdíthatja ki onnan.

Miután Teréz elment, Sára elmosogatott, közben elmondta Péternek, mi volt a véleménye Gelleynek a tanulmányról.

– Szóval ezért hallgattál eddig? – kérdezte Péter.

– Ezért.

– Lehet, hogy Gelley Miklós valóban kalandor, lehet, hogy álszent, de . . .

– De? – kérdezte Sára, és fejét hátrafordította.

– De az az érzésem, most az egyszer igaza van.

Sára lassan megeresztette a vízcsapot.

– Én meg azt hiszem, hogy Rácznak van igaza.

– Miben? – kérdezte Péter, és törölgetni kezdte az edényeket.

– Abban, hogy te a csontod velejéig szektás vagy.

Este az ágyban Péter azt mondta:

– Sára, szeretném, ha nem romlana el a házasságunk.

– Én is szeretném. Hidd el, nagyon szeretném. De mondd meg, mit tegyünk.

– Ne veszekedjünk. Maradjunk nyugodtan a fenekünkön. Vegyük

tudomásul, hogy pályán kívül kerültünk. Én holnap reggeltől fizikai munkás vagyok, hat-ötvenes órabérrel, de a kettőezret meg fogom keresni, mert ráverek. Kétezret te is kapsz, sőt talán többet is. A takaréokban van valamennyi forintunk. Lakásunk van. Egészségesek vagyunk. Végezzük becsületesen a dolgunkat.

– Abbahagyod az egyetemet is?

– Nem, azt nem hagyom abba. Továbbtanulok, ha már elkezdtem. Mi akkor is kommunisták vagyunk, ha egyeseknek most nincs szükségük ránk. Egyáltalán nem fontos, hogy mi magyarázzuk az ígét. Megtettük, amit meg kellett tennünk.

– Biztos vagy benne?

– Egészen biztos – mondta Péter. – Bárcsak ennyire biztos lennék mindenben. Azt csak én tudom, Sára, hogy nem vagyok megsértődve. Van, ami fáj, de az más kérdés.

– Mi az, amit nem tudsz?

– Azt nem tudom, hogy hol az én helyem.

– A párt oldalán.

– De ma mindenki a párt nevében beszél. Gelley is, Rácz Menyhért is, Horváth Géza is, Keserű is, Kolozs is.

– Tudod, hol a helyed? – kérdezte Sára, és Péterhez bújott. – Mellettem. – Megcsókolta a férfit. – Lehet, hogy igazad van – mondta aztán halkán. – Azt hiszem, ha anyád tudná, hogy mit beszéltünk, ő lenne a legboldogabb ember a világon.

– Ráférne szegénykémre egy kis boldogság – mondta Péter. – Nem szeretném, ha több név kerülne a siratófalára.

24.

Amikor Péter meghallotta, hogy a városban tüntetések vannak, ideges lett. A műhelyben többen abba akarták hagyni a munkát.

– Gyerekek, mondta, nekünk az a dolgunk, hogy a gépek menjenek. A tüntetésért nem fizetnek.

– Azért akarunk az utcára menni, hogy többet fizessenek.

Vitatkoztak, végül is mindenki a helyén maradt. Péter azonban

nyugtalan volt, mert Sárától tudta, hogy Ráczék a belügyminiszter tilalma ellenére is meg akarják tartani az egyetemisták mára tervezett felvonulását. Ezek szerint a fiatalokat mégiscsak az utcára viték. De mi lesz ebből? Lehet, hogy semmi. Munka után azért mégis felment Makkaihoz. Bár fegyelmet indítottak ellene, még ő volt a párttitkár. Egyedül találta a szobájában. Az íróasztalánál ült, a Lenin-kép alatt, megtörtén a gondoktól, mint egy aggastyán. Elmélyülten olvasott. Az ajtónyitásra felemelte a fejét. – Mi van exdirektor elvtárs? – kérdezte fanyar mosollyal, és a székre mutatott. Péter a székre tette a táskáját, és megkérdezte, hogy telefonálhat-e. Makkai bólintott, és érdeklődve nézte Pétert, aki nyugodtan tárcsázott. Bé-luska vette fel a hallgatót. Néhány kedveskedő szót váltott a kisi-fiával. – Küldd anyagát – mondta aztán.

Sára még nem volt otthon. Nem értette. Kedden csak délig dolgozik, a délutánt kutatással tölti, s ilyenkor odahaza dolgozik. Nem említette, hogy elmegy valahová. Elkészönt a gyerektől azzal, hogy siet haza, és visszatette a készülékre a hallgatót. Cigaretára gyűjtött, és megkérdezte Makkait, hogy mi van a városban. A párttitkár megvonta a vállát. A belügyminiszter engedélyezte a felvonulást, mondta, ennél többet ő sem tud. A kerületi pártbizottsággal is beszélt, de azok sem tudnak többet, csak annyit, hogy a kerületben nyugalom van, rendbontásról nem érkezett jelentés. Felvette az asztalról a röplapot, és átadta Péternek. Péter végigfutotta a tizennégy pontba foglalt követelést. Visszaadta a röplapot Makkainak. Mindez elkerülhető lett volna, mondta, ha egyesek nem féltének az íróasztalukat. Makkai összeráncolta a homlokát.

– Gondolod, hogy csak erről van szó? Nem többről?

Fáradtan leverte cigarettájáról a hamut.

– De – mondta –, nyilván többről is szó van. Arról, hogy az emberek türelmetlenek. Arról, hogy a Központi Vezetőség nagyon ésszerű, jó határozatot hozott, és senki sem hajtja végre. Arról, hogy ott fenn tanácstalanok, kapkodnak, nem tudják, mit csinálnak. Mondd meg nekem, mi az úristennek kell arra várni, hogy az emberek az utcára vonuljanak? Ez veszélyes játék, nagyon veszélyes, mert a tüntetést nem ti, vagy ha úgy tetszik, nem mi szerveztük.

Proli vagy, tudod, hogy kezdődik a tömegverekedés. Emelkedik a hangulat, egy csattanás, valaki elkiabálja magát: „Pofon vágta!” Senki sem tudja, igaz-e, ha igen, ki, kit ütött pofon, de méltatlankodik, és ő is ütni kezd. És azt üti, aki semmiről sem tud. Ilyen beszongott tömegben állapítsd meg, ki a barát, és ki az ellenség?

– Na, szevasz, reggel találkozunk. – Kezet fogtak. Péter a villamosmegállóhoz ment. Semmi köze az egészhez, gondolta. Felszállt a villamosra, behúzódott a peron sarkába, homlokát a hideg üvegre nyomta. Nézte a tovatűnő házakat, a gyárakból kitóduló embereket, hallgatta a háta mögött zajló izgatott beszélgetést. Volt, aki a felvonulásról semmit sem tudott, de voltak nagyon jól értesültek, akiknek a feleségük vagy a férjük megtelefonálta, vagy akinek a kollégája éppen ott volt a Bem-szobornál. És voltak, akik azonnal értékelték, és a várható fejleményeket latolgatták. A Marx téren már izgatottabbak voltak az emberek, s a levegőben érződött is némi feszültség. Itt is, ott is kisebb csoportokba verődtek az emberek, a villamosok és az autóbuszok lassan meg-megállva, újra elindulva döcögtek. Leszállt, gyalog hamarabb hazaér, gondolta. Az egyik csoportban valaki hangosan azt mondta, hogy most jött a Városligetből, a tömeg a Sztálin-szobrot akarta ledönteni. Ebből aztán vita támadt. Egy öreg néni szörnyülködött; ugyan már, csak nem csinálnak ilyet, abból nagy baj lehet. Egy munkásember megkérdezte: „Mi baj lehetne?” Sietett haza. Egyre több tüntető, hangosan kiáltozó csoporttal találkozott. Már tisztán hallotta a felröppenő jelszavakat. Sára, a gyerekek, édesanyja jutott az eszébe. Haza, minél előbb haza. Felugrott a tömött villamosra. De nem sokáig utazhatott, mert a felvonulók elállták a villamos útját. Zászlók úsztak a hangosan kiáltozók feje fölött. Piros-fehér-zöld zászlók. És akkor látta meg az első olyan nemzetiszínű lobogót, amelyből kivágták a Népköztársaság címerét.

Sára izgatott lelkesedéssel fogadta. Olyan szorosan ölelte át Péter nyakát, hogy a férfi majd megfulladt.

– Édesapa, hogy ezt is megértük! – mondta, és csókolgatta az arcát.

Péter nagy nehezen kibontakozott az ölelésből, és értetlenül nézett

Sárára. Nem értette, miért sír. A gyerekek is ott ugráltak körülötte, mindkettő mellén piros-fehér-zöld kokárda.

– Miért sírsz? – kérdezte, és bement a szobába.

Sára utánasiert, megfogta a karját.

– Miért sírok? Hát nem láttad, mi van az utcán?

Péter nem felelt, fáradtan leült. Terézke azonnal hozzászaladt, és az ölébe fészkelte magát.

– Apa, édesapa, úgy örülök, hogy hazajöttél. Nézd, mi van nekem. – Mutatta a mellére tűzött nemzetiszínű szalagot.

Péter a kislány haját simogatta.

– Látom, kislányom, látom. Nagyon szép. Igazán nagyon szép.

– Ugye? – Simogatta, igazgatta a szalagot.

– Az, bogaram. Nagyon szép – mondta, miközben Sára arcát nézte.

– Csak nem azt akarod mondani, hogy nem tudod, mi történik? – kezdte újból Sára.

Péter kivette a cigarettát a zsebéből. Béluska felkapta az asztalról az öngyújtót, és meggyújtotta.

– Tüntetések vannak. Felvonulás van – mondta Péter. – Ezért sírsz? Ezért vagy feldobva?

Sára is rágyújtott. Péter szavai úgy érték őt, mint a hideg zuhany. Egyszerre csak Rácz hangját hallotta: „Buta, és a csontja velejéig szektás.” Erőt vett magán. „Nem, Péter nem buta – gondolta –, csak az érzelmi élete mélyebb, mint a gondolatai. De józan, természetes esze van, megérti az okos érveket.”

– Gyerekek, menjetek be a szobátokba – mondta. Amikor látta, hogy Bélus és Terézke is vonakodik, erélyesebben szólt rájuk. – Azt mondtam, menjetek a szobátokba!

– Fogadjatok szót – mondta Péter is.

A gyerekek engedelmeskedtek. Péter megnyomkodta a homlokát, hátradőlt, és lehunyta a szemét.

– Péter – mondta Sára –, én ott voltam a felvonuláson.

– Gondoltam. Kerestelek, és nem találalak itthon.

– Muszáj volt. Az egész intézet kivonult.

– Mi viszont dolgoztunk. Senki sem hagyta abba a munkát.

– Ott voltak az írók, az egyetemisták, a pártfőiskola hallgatói, újságírók, sokan a Szabad Néptől is.

– Hát hol lettek volna? A Martin-kemence mellett? Vagy a főnőgépeknél?

Az utcáról kiabálást hallottak, a szavakat azonban nem értették. Mindketten az ablakhoz léptek, lenéztek az utcára. Emberekkel tömött teherautók száguldtak végig az Üllői úton a Belváros felé. Az összeverődött tömeg éllette őket. A laktanya előtt sokan álltak, valaki mintha szónokolt volna. Nagyon messziről szórványos lövöldözés hallatszott. Péter idegesen felkapta a fejét. Azután kiment a konyhába. A gyerekek nagy étvággyal falatoztak az asztalnál, leült ő is. A konyhába nem hallatszott fel az utca zaja. Megpróbálta elűzni szorongását, ezért a gyerekekkel beszélgetett. Mi volt az iskolában? Mikor lesz szülői értekezlet? Aztán tréfásan azt mondta a gyerekeknek, versenyezzenek, hármójuk közül kinek lesz jobb a bizonyítványa. – Jó – helyeselt Béluska, de aztán rövid gondolkodás után azt mondta, ez a verseny nem igazságos, mert Péter napközben dolgozik, ők pedig nem dolgoznak. Ezen elvitatkoztak egy ideig, de Sára nagyon jól látta, hogy Péter jókedve mesterkélt. Mire befejezték a vacsorát, a rádióban már az esti mesét mondták. A gyerekek elköszöntek, és bementek lefeküdni. Miután egyedül maradtak, Péter Sára mögé ment, megcsókolta a nyakát. Sára megfordult, sajnálkozva nézte Pétert. „Fáradt – gondolta aggódva –, az öt év nem múlt el felette nyomtalanul.” Néha az az érzése, hogy valamitől fél, mintha valami nagy bűn, vagy a fene tudja, mi terhelné. Ezért olyan gyanakvó minden változással szemben. Abbahagyták a beszélgetést, mert a rádióban megszólalt Gerő.

– Hallod? – mondta Péter. – Mintha lövések hallatszanának.

Sára felemelte a kezét és pisszegett. Hallgatózott.

Aztán újból hallották a távoli lövéseket.

Nem tudták, hogy a Rádiónál fél hat óta folyik a tüntetés és az alkudozás: a Rádió vezetősége engedje meg, hogy a tüntetők beolvassák tizenhat pontból álló követelésüket. Azt sem, hogy a tömeg mindenáron be akar nyomulni, el akarja foglalni a Rádió épületét, és a felbőszített tüntetők már saját küldöttségeikre sem hallgatnak.

És nem tudták, hogy éjszaka felfegyverzett csoportok támadást intéztek laktanyák, fegyverraktárak, nyomdák ellen. Csak ültek a rádió mellett, és lesték a híreket. Ugyanakkor a városban már ropogtak a fegyverek.

Reggel Péter lement az utcára, hogy kenyeret, tejet, valami felvágottat vásároljon. Mintegy két óra múlva jött vissza. – Az éjjel felkelők elfoglalták a Rádiót, a Szabad Nép székházat – újságolta. – Úristen, micsoda alakok vannak köztük! Egy fegyveres csoport befészkelte magát a Corvin közbe, valamelyik orvos lakásában ütötték fel a főhadiszállásukat, elfoglalták a laktanyát is.

– Sikerült beszélnem az intézettel – mondta Sára. – Kovács Mari ott volt a Rádiónál.

– Eszem valamit – mondta Péter –, és utána elmegyek anyámhoz. Nem maradhat egyedül.

– Hozd ide – mondta Sára. – Az volna a legjobb, ha ide hoznád.

Péternek nagyon jólestek a felesége szavai. „Lám – gondolta –, mégiscsak igaza van Dénesnek, gyűlölük egymást, de a bajban megfélekedznek a gyűlöletükről.” Amíg Sára Terike segítségével az ebédet készítette, a rádióban többször felolvasták a kormány statárium-rendeletét és a kijárási tilalmat. Pétert pedig Bélus nyaggatta: mi az, hogy ellenforradalom? Kérdezze meg az anyját – mondta, ő majd megmagyarázza. Azzal felvette a telefonkagylót, és Kolozs számát tárcsázta. Morcos hangú férfi jelentkezett. Péter bemondta a nevét; Kolozs Tiborral szeretne beszélni. „Milyen ügyben?” „Hogyhogy milyen ügyben? Hát nem mindegy, milyen ügyben? Mondja meg neki, hogy Iványi Peter van a telefonnál.” „Nem lehet beszélni vele, mert Kolozs elvtárs a Titkárságon van. Hajnal óta tárgyalnak.” Megpróbálkozott Földi Sándorral is. Azt a választ kapta, nem mondhatják meg, hol tartózkodik. Péter egyre idegesebb lett. Mi az, hogy nem mondhatják meg? „Persze, hülye vagyok, hiszen ellenforradalom van.” A környező házak tetejéről lövöldöztek, de hogy kik és kire, nem tudta megállapítani. Az isten verje meg, legalább Keserűvel tudna beszélni. De Keserű még mindig abban a rohadt üzlet-

helyiségben lakik, és nincs telefonja. Legyintett. Ahogy ő Keserűt ismeri, úgysem találná otthon.

Szóltanul megebedeltek. Szerette volna tudni, hogy Sára mire gondol, de a gyerekek előtt nem akart beszélni. Később néhány órára feloldották a kijárási tilalmat.

– Most már ne menj el – mondta Sára –, mert nem érsz vissza. Én meg nem akarok egyedül maradni a gyerekekkel.

– De mi lehet anyámmal?

– Tud vigyázni magára. Hívd fel telefonon Horváthékat.

Többször megpróbálták, de a csengetés nem ment ki. Megkérdezték a központot, ahol azt a választ kapták, hogy a hívott állomást kikapcsolták. Az utcán harckocsi dübörgött végig, géppisztolysorozatok hallatszottak, aztán csend lett. A gyerekeket elparancsolták az ablakból. Sára cigarettára gyújtott.

– Péter – mondta –, én alaposan átgondoltam a helyzetet. Lehet, hogy ellenforradalom van. Bizonyára, ha Nagy Imre is ezt mondja. Lehet, hogy sok vérbe kerül, de végső soron az ellenforradalom nem győzhet. Érted, mire gondolok?

– Nagy erőkkal támadnak – mondta Péter elgondolkodva. – Ha tegnap este óta nem számolták fel, akkor nagy erejük van. De honnan kapnak utánpótlást? Fegyveres harcot folyamatos utánpótlás nélkül nem lehet elkezdni.

Sára válaszolni akart, amikor az ajtón csengettek. Péter sietett ajtót nyitni. Talán édesanyja jött. Az ajtóban három géppisztolyos fiatalember állt. Fegyverüket lövésre készen tartva benyomultak az előszobába. Vezetőjük, egy sovány fiatalember, közölte, hogy a felkelők Corvin közti parancsnoksága utasítására a lakást a forradalom nevében lefoglalja. Komoly, udvarias, de határozott hangon beszélt. A másik két felkelő – az egyik rangjelzés nélküli katonaköpenyben, társa sűrű lódenkabátban – szó nélkül elindult a hallon át a szobába.

– Mi az, hogy lefoglalják? – kérdezte Péter. – Ezt ugyan nem foglalják le!

– Nézze, polgártárs – kezdte a jóarcú, de Péter idegesen közbeszólt.

– Nem nézek én semmit. Mit néztek?

Sára gyorsan közbeavatkozott.

– Péter, kérlek, mutasd meg a szabaduló leveledet – és magyarázatképpen a frissen borotvált fiatalemberre nézett –, a férjem ugyanis öt évet ült ártatlanul. Egy évvel ezelőtt szabadult. Öt évet ült – ismételte. – Tudja, mi az? Minket már egyszer kitettek a lakásunkból.

– Kommunisták? – kérdezte a lódenkabátos.

Péter hátrafordult:

– Azok vagyunk.

– Akkor pofa be, édesapám, mert megetetem veled a tagsági könyvedet.

– Nyugalom – szólt a lódenkabátosra a parancsnok.

– Nem érdekel a dumád – felelt a lódenkabátos felkelő. – Mit érdekel engem, hogy a komcsik egymást bezárták és kiengedték, Erre a lakásra stratégiai okokból szükségünk van. Ha nem mennek ki szép szóval, kirepülnek az ablakon.

– Kérem, menjenek el – mondta a parancsnok. – Mi az életünket adjuk a szabadságért, ön meg a lakását félti? Az egész emeletet lefoglaltuk.

– Mit könyörögsz? Mi volt a foglalkozása? – kérdezte a katonaköpenyes.

– Munkás vagyok. Asztalos.

– Most. De mi volt azelőtt?

– Táborzok volt – bökte ki dicsekedve Bélus –, és ne beszéljen így az apukámmal.

Sára a gyerek szájára tapasztotta a kezét.

– Kösz, öreg – mondta nevetve a katonaköpenyes. – Keményen nézett a parancsnokra. – Érted már, hogy szükségünk van a lakásra?

Péter ökölbe szorított kézzel állt, tehetetlenül, kiszolgáltatva. Ijedt arcú gyerekeit nézte, és szégyellte magát. A katonaköpenyes férfi az utcát és a laktanyát figyelte, egyszer-egyszer türelmetlenül hátranézett, tekintete türelmetlen volt.

– Csomagoljunk – mondta Sára, és megfogta Péter karját.

Teréz örömeiben nem tudta, mit csináljon. Végre együtt van a család. Itt vannak Péterék, Mártiék, Gelley is, és az unokák. Annyira boldog volt, hogy Miklóskát is az unokájának tekintette. Vidám volt, nevetgélt, szerette volna felvidítani Péteréket is, akik komoran, hallgatagon ültek. Nekik nem volt kedvük tréfálkozni, különösen Gelleynek nem, akit alaposan megvertek a felkelők, amikor a Szabad Nép székházát elfoglalták. Arca, teste tele volt zúzódásokkal. Szerencsére nem ment haza, mert Márti üzenetét időben megkapta: fegyveresek keresték, feldúlták a lakást, ő a gyerekekkel Terézhez ment, ha tud, jöjjön utána. Most ott ültek mindannyian Teréz szobájában. Horváthné volt a legidegesebb, mert férjéről semmit sem tudott. Már tegnap kikapcsolták a telefont. Tegnap beszélt vele, akkor a központban tartózkodott, a Roosevelttéren. Ott jó helyen van, mondta Gelley, az épületet sokan védik, harckocsik is körülzárták.

– Igen, igen – motyogta az asszony, de olyan ávéhá-ellenes hangulat van, mintha ők volnának az okai mindennek.

Márti, aki Miklóskát szoptatta, indulatosan felkapta a fejét.

– Hagyjuk ezt – mondta –, hagyjuk ezt. Nem mindent az ávéhá-sok csináltak, de éppen eleget ahhoz, hogy az emberek gyűlöljék őket.

Petiék a hallban játszottak, Teréz a konyhában paprikás krumplit főzött, alföldiesen, galuskával. Istenkém, csak nehogy most összevessenek, amikor ilyen szépen és szerencsésen összejöttek. Horváth elvtárs igazán rendes ember, amióta itt lakik, egyetlen rossz szót sem szólt Péterre, Gelleyt meg kifejezetten szereti. Nem érti Mártit, miért bántja ezt a szerencsétlen asszonykát. Aztán meghallotta Sára józan hangját.

– Hagyd ezt most, Márti – mondta. – Ez az idő nem alkalmas arra, hogy szellemidézésrel foglalkozzunk. Meg arra sem, hogy felesöket keressünk. A jó ég tudja, mennyi ideig kell együtt maradnunk. Alkalmazkodnunk kell egymáshoz. Statárium van, életbe lépett a kijárási tilalom. Szerintem reggelre a kormány rendet csinál.

– Soha – mondta Gelley. – Ez a kormány nem fog rendet csinálni. Szerintem nem is akar.

– Miért ne akarna? – kérdezte Péter. – Szerintem most nem tréfálnak.

– De Ráczék sem – mondta Gelley.

– Hol találkozott maga Ráczcal? – kérdezte Péter, és érdeklődve nézett az összevert férfi arcába.

Gelley nehézkesen cigarettára gyújtott.

– A pártközpontban. Nekem rontott, sztálinistának nevezett, megérdemeltem volna, mondta, hogy agyonüssenek. Miért nem hagytuk, hogy a fiatalok . . . – Fájdalmasan legyintett, maga elé bámult. – Úristen, hogy miért nem hagytuk. – Felemelte a fejét. – Tudja, Iványi elvtárs, az az igazság, hogy Gerőék most magukat okolják a történekeért.

– Ezt hogyan érti? – kérdezte Sára.

– A rehabilitáltakat – mondta Gelley. – Ráczék meg minket. Vagyis a sztálinistákat.

– Maga sztálinista? – kérdezte Péter.

– Én? – Gelley a szájához emelte a cigarettát, közben Mártit nézte, aki Miklóskát éppen akkor fektette le. Horváthné készségesen segített neki, mintha ezzel akarna Márti kedvében járni. – Én – mondta Gelley – magam sem tudom, mi vagyok. Maguk karrieristának tartottak, később rájöttem, hogy Farkasék csak használható útitársnak, szelídített galambnak, aki a tenyerükből csipegeti a búza-szemeket.

– És nem úgy volt? – kérdezte Sára, de rögtön hozzátette: – Bocsánat.

– Azt mondja el, mi van a pártközpontban? – Péter Sárára nézett, intett neki, hogy hallgasson.

– Fejetlenség, káosz. Ráczék azt mondják, hogy ez nem ellenforradalom. Ezt a megbélyegzést vissza kell vonni, mert Rácz szerint, akik ma fegyvert fogtak, forradalmároknak tartják magukat, tehát meg kell egyezni velük.

Egy darabig hallgatott.

– Vannak, akik azt mondják, hogy a statáriumot fel kell függeszteni.

– Ezt a pártközpontban mondják?

– Ott meg a Parlamentben.

– Vacsora – szólt be Teréz a nyitott ajtón. – Mindenki az asztalhoz!

Csendben vacsoráztak. A gyerekek a konyhában, Péterék a hallban, a kihúzható asztalnál. Teréz boldogan és aggódva figyelte a többiek arcát, vajon ízlik-e a főztje. A távolban ismét lövöldözni kezdtek, egyre hevesebben. A rádióban pedig felolvasták az újabb rendeletet, a statárium életbelépésének az idejét megint meghosszabbították.

– Hát tessék – mondta Gelley –, nem a levegőbe beszélek – Idegesen felállt. – A kutya úristenit ennek a rohadt életnek! Akik engem megvertek, azok nem egyetemisták, nem diákok voltak, hanem jöttment alvilági alakok. Bűnözők!

– Ne izgasd magad, Miklós – mondta Mártyi könnyes szemmel. – Ráczék arra akarják rávenni a kormányt, hogy hirdessen amnesztiát, és a politikai elítélteket eresszék szabadon. Hát maguk még mindig nem értik, miről van szó?

– Üljön le, az isten verje meg – mondta Sára –, és ne hisztériázzon! Ezt Ráczék nem akarhatják. Ennyire nem hülyék ők sem.

Egyedül csak Péter tudta, hogy ha Rácz hatalomhoz jut, ki fogja nyittatni a börtönök kapuit, és szabadon engedi az ellenséget is. Egyedül csak ő tudta, hogy Ráczcal mi történt a börtönben. És most felelősséget érzett, hogy szabadulása után hallgatott. Pedig Kolozs mennyire kérte, hogy írja meg a tapasztalatait.

Pétert Schuszter hadnagy beosztotta munkára. Izgalommal és kíváncsian várta, hová viszik.

Mikor a zárkába lépett, a vörös arcú, sovány tizedes hangosan kiáltott:

– Szentesi!

Alacsony, széles vállú férfi lépett elő. Arcát pár napos, fekete szakáll fedte, szabálytalanul nőtt fogsora hiányos volt, orra csontos és erősen ívelt.

– Parancs, osztályvezető úr! – Olyan mereven állt, mintha karót nyelt volna. Keze fejét is sűrűn benőtte a szőr.

– Itt van az új ürge. Most hányan vannak?

– Az új rabtárssal együtt heten. Két ágy marad üresen.

– Magyarázza meg a zárkarendet. Holnap reggel magukkal megy munkába. Még kapnak két vendéget.

Péternek az volt az érzése, hogy a vörös arcú tizedes csak játssza a szigorú őrt, szíve szerint talán nevetne, valami jó, zsíros viccet hallgatna.

– Tisztelettel jelentem, értettem.

A tizedes becsukta az ajtót és elment.

A zárkaparancsnok Péter felé fordult:

– Szentesi Zoltán százados vagyok. – Keményen megszorította Péter kezét.

– Iványi Péter.

A többiek is körbeállták, és egyenként bemutatkoztak, Péter nem tudta megjegyezni a neveket.

– Új rab vagy? – kérdezte Szentesi.

– Tavaly május óta ülök – mondta Péter, és zavart mosollyal végignézett az ágyaknál álldogáló embereken. Többnyire vele egykorúak voltak, de akadt köztük két idősebb rab is. Magatartásukon látszott, hogy szót fogadnak Szentesinek, zúgolódás nélkül engedelmeskednek neki.

Kíváncsian nézegették Pétert, találgatták, hogy ki lehet.

– Milyen friss híreket tudsz?

– Milyen hírek érdekelnek? – Tétován körbenézett. – Melyik lesz az ágyam?

– A jobb felső az ablaknál – mondta Szentesi. – Mi van Koreában?

– Úgy tudom, a kínaiak puhára verték az amerikaiakat. – Találomra mondta, hiszen letartóztatása óta semmit sem tudott. Jól látta, hogy szavai csalódást keltenek a rabokban.

– Ugratsz, vagy komolyan beszélsz?

– Miért ugratnálak? Egyébként annyiért adom, amennyiért vettem. Tavaly júniusban tört ki a háború. Én már letartóztatásban

voltam. A kihallgatásokon láttam az újságok első oldalát. Az északiak elfoglalták Dél-Koreát. Csupán egy hídfő maradt a déliek kezében.

Egy idős férfi közbeszólt.

– Özönvíz előtti hírek, kérlek. Az amerikaiak partra szálltak a kommunisták háta mögött, bekerítették az egész bandát . . .

– Erről van szó – mondta Péter bólogatva. – Csakhogy a kínaiak is beálltak a sorba . . .

– Tudjuk – mondta Szentesi. – De az amerikaiak kiverték őket.

– Lehet, hogy ti többet tudtok a világról, mint én – válaszolta Péter, és az ágyához ment.

– Ezt a pechet – mondta egy ráncos arcú, fehérbőrű öregember, aki aranykeretes szemüvege mögül csalódottan nézett Péterre –, jön egy új kolléga, és semmit sem tud. Ez a mi formánk. Tudod, kérlek . . . egyébként doktor Vásárhelyi Béla vagyok, ha megengeded, miniszteri tanácsos – kezét fogott Péterrel –, tudod . . . nagyon fontos lenne tudnunk, hogy az amerikaiak valóban Peking előtt állnak-e?

– Tulajdonképpen mit tudsz te, koma? – kérdezte egy csontos, paraszt külsejű fiatalember. Akkora mellkasa volt, mint egy kisebb fajta hordó. – Úgy gondolom, koma, hogy te semmit sem tudsz.

– Közel egy évig magánzárkában voltam – mondta Péter

Megkérdezte, melyik szekrénykébe rakhatja be a dolgait. Vásárhelyi készségesen felállt, és megmutatta a faliszekrényét. Minden két ágyhoz, magyarázta, egy faliszekrény jár. Tekintve, hogy Péter a felső ágyban alszik, szekrénykéjének a fele őt illeti. Péter megköszönte a kedvességét, és csajkáját, kanalát, szappanát betette a szekrénybe, a törülközőjét pedig az ágyvasra terítette. Vásárhelyi ott téblábolt körülötte. Péter ismerősnek találta az öreget, mintha már találkoztak volna valahol. Tűnődött, kutatott az emlékei között, de nem jött rá, hol. Gondolatait a másnap reggel kötötte le. Dolgozni fog, ez a lényeg. Ettől egészen vidám lett. Amikor elkészült, megkérdezte Szentesit, hogy hol dolgoznak. Nem nehéz a munka, ki lehet bírni. Később Szentesi az után érdeklődött, hogy milyen ügyben ítélték el. Péter rövid ideig habozott. Kár tagadni, holnap vagy holnapután

ügyis meg fogják tudni, kicsoda, és miért ítélték el. Jobb túlesni a nehezén.

– A Rajk-ügyben ítélték el – mondta.

Társai egymásra néztek.

– Mennyit kaptál? – kérdezte Szentesi.

– Karácsony előtt kaptam kegyelmet.

– Tehát kifutásig?

– Addig – mondta Péter.

– Párttag voltál? – Szentesi úgy kérdezett, mint egy vizsgálóbíró. A többiek hagyták őt, Szentesi nagyon jól tudja, mit kell kérdezni. Péter örült, hogy a nehezén már túl van. Ezután már tiszta lappal játszhatnak.

– Harminchat óta – mondta Péter.

– Hol dolgoztál, mielőtt letartóztattak?

– A honvédségnél. Vezérőrnagy voltam. – Végignézett a csodálkozó arcokon. – Most már mindent tudtok.

– Még csak arra felelj – mondta Szentesi –, hogy mit követtél el?

– Selypítve ejtettem ki a miniszter nevét.

– Értem. Nem akarsz beszélni – állapította meg Szentesi, és a többiekre nézett.

– Ha megengeded, erről nem beszélek.

– Nem vagy köteles, kérlek szépen – mondta Vásárhelyi.

Érezhetően fagyos lett a levegő, de Péter ezzel nem sokat törődött. Látta, hogy Szentesi valamin gondolkodik. Közelebb jött, aztán leült Péterrel szemközt az ágy szélére.

– Kommunista vagy most is? – kérdezte.

– Az vagyok.

– Hát ezzel az ürgével bespájzoltunk – mondta kesernyésen Ferenczy, a történelemszakos tanár. – Nagyon örülök, elvtársam. Igazán örülök, hogy egy levegőt szívhatok egy kommunista tábornokkal.

– Rám nézve is megtisztelő – mondta gúnyosan Péter –, hogy ön zárvatársaim egyike. Bár nem tudom, kit tisztelhetek önben, mégis a sors ajándékeként könyvelem el.

Ferenczy Huba újra bemutatkozott, de most azt is megmondta,

mi volt a foglalkozása. Ezután arról beszélt, sokan még ma is tagadják azt a történelmileg jelentős felismerést, hogy a forradalom felfalja a saját gyermekeit. Ő abban a szerencsés helyzetben van, hogy tanúja lehet ennek a folyamatnak, amely meggyőződése szerint törvényszerűen a forradalom lényegéből fakad. Ezért hát együttlétüket úgy tekinti, mint évekig tartó kísérletsorozat egyik közbenső fázisát, magát tudományos kutatónak tartja, Pétert pedig kísérleti alanynak, amolyan beszélni tudó fehéregérnek, helyesebben, miután kommunistáról van szó, vörösegérnek.

Péternek minden erejére szüksége volt, hogy uralkodni tudjon magán. Ferenczy pedig, mintha az ördög bújt volna bele, nem hagyta abba. Eddigi kísérletei igen szép eredménnyel jártak – folytatta. – Cáfолhatatlan bizonyítékai annak a következtetésnek a levonására jogosították fel, hogy a börtönben raboskodó kommunisták nem is olyan bátrak, mint amilyeneknek újságcikkek vagy irodalmi művek ábrázolják őket. Tulajdonképpen gyáva legények, akik még itt is marják egymást, akik még itt sem képesek összetartani. Pedig veszélyben még az oktan állatok is összetartanak . . .

– Most már abbahagyhatná ezt a süket dumát, tanár úr – szólt közbe Kántor Feri, sovány, bánatos szemű legényke, aki Szentesi mellett ült. – Maga is csak most nagyfiú, mert tele van a gyomra.

– Hagyd, Feri – mondta Szentesi. – Huba igazat mond, és jól beszél. Remekül beszél. Én legalábbis nagyon élvezem. Huba tudós . . .

– Akkor is. Ha ezerszer tudós – mondta Kántor Feri. – Hát micsoda dolog ez? Idejön egy ismeretlen ember, aki egy évet ült magánzárkán. Nem bántott senkit. Mért szórakoznak vele?

– Neked, édes fiam, az utóbbi napokban nagyon kinyílt a csipád – mondta Ferenczy. – És én ezt nem szeretem. Nem tetszik nekem.

– Csipás maga. És már megmondtam, hogy engem ne tegezzen.

– Halkabban, koma – szólt közbe a hordómellű. – Ezek a szemetek ítétek el téged is, Ferkó. Csak nem véded őket? Mert az, komám, már nekem se tetszene.

– Szarok rá, mi tetszik neked, és mi nem – mondta Kántor. –

Nekem az az ember ne gúnyoljon másokat, aki a saját húgyát is megissza.

– Miről beszél maga? – kérdezte Wallenburg Sándor, mérnök.

– Őröla. A tudósról. Három hónapig ültem vele a Mártírok útján. Még most is felkeveredik a gyomrom. A betegek csajkáját is kinyalta. Fúj! Most aztán nagylegény, a kutya úristenit! De ne piszkolja le a kommunistákat, mert az én apám is az. És becsületes ember. Őt pedig ne merje senki sem bántani, még ha tudós, akkor sem, mert a belét ereszttem ki. Nekem már úgyis mindegy.

Péter hálás volt Kántor Ferinek, hogy elterelte róla a többiek figyelmét. Este, lefekvés után arra gondolt, hogy milyen élete lesz ezek között a kommunistafalók között.

Másnap reggel újabb csalódás érte. Nem osztották be munkára. Ketten maradtak a zárkában Vásárhelyivel. Ott állt az ajtó mellett, és sírni szeretett volna.

Ahogy múltak a napok, és végre mégiscsak dolgozni vitték az asztalosműhelybe, azt is megtudta, hogy az ellenforradalmárok hisznek a közeli rendszerváltozásban, tervezgetnek, kombinálnak, kormányok összetételéről vitatkoznak. Mindezt természetesnek tartotta. A háborús és népellenes bűnösök, Horthy volt tábornokai és tisztjei, a volt miniszterek, hivatásos politikusok vagy a kommunistaelenes polgári tisztségviselők, a kémkedésért és szervezkedésért elítéltek mi másban reménykedhettek volna, mint a rendszerváltozásban? Péter azt is világosan látta, hogy ezek a politikai elítéltek sokféle csoportot alkottak, és minden csoportnak más és más elképzelése volt a jövőről. A Magyar Közösség tagjai például hallani sem akartak a nyilasokról. Szálasiék hatalomátvételét törvénytelennek tartották, azt vallották, hogy 1944. március 19-én a német megszállással az országban úgynevezett „közjogi vákuum” keletkezett, megszakadt a törvényes jogfolytonosság, következésképpen, ha megváltozik a rendszer, automatikusan az 1944. március 19-i állapotok állnának helyre, vagyis az államforma továbbra is a Magyar Királyság, természetesen uralkodó nélkül, s miután a kormányzó akadályoztatva van a hatalom gyakorlásában, helyette a Homo Regius kormányozna. Az időközben hozott törvények és az alkotmány semmis, érvénytelen, így

érvénytelen maga a Népköztársaság is, meg az államosítás és a föld-reform.

Péter csak azon csodálkozott, hogy ezek az egyébként művelt, okos, politikailag tapasztalt emberek mennyire elveszítették mérlegelőképességüket, valóságérzetüket, és a történelmi tények sem zavarták őket, olyasmik például, hogy volt egy békekonferencia, ahol a győztes nagyhatalmak a Magyar Köztársaságot elismerték, nemcsak ténylegesen, hanem jogilag is, hiszen diplomáciai kapcsolatban állnak vele.

Nem, Péter nem vehette komolyan ezeket az elképzeléseket, annyira nem, hogy jószierint figyelemre se méltatta őket. Azt viszont, hogy a különféle csoportok egyértelműen kommunistaellenesek voltak, már komolyabban vette, annál inkább, mert az osztályharc a börtönben sem szűnt meg, sőt sokkal élesebb és bonyolultabb volt, véres és húsba vágó volt. Zárvatársai ebben élen jártak. Hogy gyűlölte őket! Szentest, az okos és vakmerő páncélgránátost, aki Ausztriában a rohamosztagával még akkor is harcolt, amikor a nácik már letették a fegyvert. Fél év múlva újból csatasorba álltak, és Szentesi, mint a Magyar Harcosok Bajtársi Szövetségének egyik vezetője, az amerikai titkosszolgálat megbízásából illegálisan hazajárt, kémkedett, szervezkedett, terrorista csoportokat hozott létre. Aztán Zsoldos Mihályt, az örökké éhes és koszos harangozót, aki állítólag szovjet katonákat ölt meg a Bácsalmás környéki tanyákon. Undorodott Wallenburg mérnöktől is, aki úgy hazudott, akár egy örmény kereskedő. S megvetette Ferenczy Hubát, az ájtatos, szemforgató történelemtanárt, aki rosszabb volt a jezsuitáknál, és kegyetlenebb az inkvizíciót létrehozó domonkosoknál. Csak Kántor Ferit és az öreg Vásárhelyit nem gyűlölte. Őket sajnálta, éppen úgy, mint saját magát.

Könnyebb lett a helyzete, mikor már dolgozott. Szívesen elvállalt volna bármilyen munkát, érthető volt az öröme, amikor Schusztar hadnagy közölte, hogy az asztalosműhelyben fog dolgozni. A gyalulás a lehetőfinom forgácsot gyűrűkbe sodorta, az öreg fa nem állt ellen, nem tapadt a súrlódástól felmelegedett acélra, megadta magát.

Péter túrt, panasz és jajszó nélkül, mert mi mást tehetne. Igen, mi mást tehetne? De néha megszólalt benne a másik Iványi, aki

egy idő óta lázadozott. Vallatta magát. „Miért nem lázadtok fel? Miért nem kezdtek éhségsztrájkot? Sokan vagytok. Edzett, férfiak, börtönt viselt kommunisták, ismeritek a jogaitokat, voltatok már ennél nehezebb helyzetben is.” „Nem, nem igaz! Ennél nehezebb helyzetben még egyikünk sem volt. Kommunista számára ennél a helyzetnél könnyebb volt a náci haláltábor és a büntető zászlóalj is.” „Bolondokat gondolsz, Iványi Péter.” „Csakugyan? Hát ide figyelj! Meghibbantál, Iványi Péter? Egyetlen szavadat sem értem.” „*Hát persze hogy nem érted, nem is értheted, mert lázadó vagy, és nem forradalmár. Mások a lázadás, és mások a forradalom törvényei.*” „*Én forradalmár vagyok. Rákosiék és ezek az örök azt hiszik, gyávák vagyunk, félünk tőlük, és ezért tűrjük a megalázást, a megszégyenítést. Pedig nem ők az erősek, nem ők a bátrak, hanem mi vagyunk azok. Nem lázadunk fel, nem kezdünk éhségsztrájkot, mert tudjuk, ha mi fellázadunk, velünk együtt lázadnának Szentesiék, de ők nem azért, amiért mi, az ő lázadásuk ellenforradalom lenne, maga az ellenforradalom. Nem személyek ellen, nem a hatalommal való visszaélés ellen, hanem az eszme ellen, a rend ellen, amiért mi gyerekkorunk óta küzdöttünk. Ilyen lázadásban mi nem vehetünk részt, ilyet nem kezdeményezhetünk, mert ilyen körülmények között is bűségesek maradunk az eszméinkhez.*”

Csengődy Attilát karácsony előtt két nappal helyezték a zárkájukba. Reggel óta hallották a szokatlan zajt; káromkodást, parancsszavakat, lábdobogást, ajtók csapódását. Tudták, hogy megint átcsoportosítás történik, amiben nem volt semmi meglepő, a rabok időnkénti mozgatása hozzátartozott a börtön életéhez. Összekészítették a holmijukat, hogy ha a nevüket szólítják, azonnal szaladhassanak. Jól látta, hogy Szentesiék elbúcsúztak egymástól. Ezt is természetesnek találta, hiszen megtörténhet, hogy bár húsz, harminc méterre lesznek egymástól, soha többé nem találkoznak. Semmin sem szabad meglepődni, minden váratlan eseményt nyugodtan, természetesen kell fogadni, ez a kiszolgáltatottság egyik alaptörvénye. Mivel Péter mindezt tudta, akkor is megőrizte a nyugalma, amikor ebéd után Csengődy

Attilát kísérték a zárkába. Szentesiék olyan örömmel fogadták a magas, még mindig jó erőben levő, volt nyomozót, mint a messzi útról hazatért vándort a barátok. Ölelgették, a vállát veregették, s a barátságos fogadtatástól az öregedő férfi felvidult. Csak Kántor nézett rá nem titkolt gyűlölettel.

Csengődyt ismerték a rabok, a maguk módján tisztelték is, hiszen évek óta fő házimunkás volt, sok mindent tudott, és sokat tehetett a baráataiért, de árthatott is annak, akinek ártani akart. Egyeseknek feltűnt, hogy a tisztek és az őrszemélyzet tagjai megkülönböztetetten bánnak vele, több ételmet kap, mint a többiek, rabruhája is állandóan tiszta, szinte testre szabott, az örök nem szidalmazták, nem bántják; ezt a megkülönböztetett bánásmódot később azzal magyarázták, hogy Csengődy Attila fontos személyiség, még mindig nagyon sokat tud, a kommunisták számára fontos, bizalmas dolgokat. Egyesek azt is tudni vélték, hogy Csengődy ennek köszönheti az életét; azért nem akasztották fel, nehogy a titkait magával vigye a sírba. Csengődynek tehát különleges helyzete volt a rabok között, s ez fölényessé, magabiztossá tette. Kiszolgáltatta magát, parancsolgatott, egyetlen szóval eldöntötte a vitákat, s ha rossz hangulatban volt, a többiek csak csendben suttoghattak. Csengődy mindezt megtehetette, mert az örök védelme alatt állt, még Schusztter hadnagy – aki pedig szívből gyűlölte – sem tehetett ellene semmit, nem fenyhette meg, mert ehhez Deák ezredes engedélyére volt szükség. Tehát a volt nyomozónak nem kellett félnie, és nem is félt. Tudta, hogy Péter a zárkában van, látta is, amikor belépett, de az első percekben úgy tett, mintha nem vette volna észre. Csak amikor már kibontakozott Szentesiék ölelő karjából, akkor szólt hozzá:

– Nicsak – mondta –, régi ismerős! Milyen kicsi a világ. Hát te élsz, Iványi fiam? Ezt a mázlit. Azt hittem, felakasztottak.

„Most kéne a pofájába verni, vagy leköpni.”

– Nem rajtad múlt, öcskös, hogy élek – mondta Péter. „Istene, bár nekem jönne. Megölném. És vége lenne mindennek.” – De remélem, örülsz a találkozásunknak.

– Hát, ami azt illeti – mondta az exdetektív, és Szentesi ágyára ült –, jobb emberek társaságához vagyok szokva. Hogy tudd, Iványi

fiam, nem hiányoztál. – Jobb lábát a bal térdére tette, és komótosan kibogozta a bakancsfűzőjét. – De hát ez van, fiacskám. Lakótársak lettünk, el kell viselnünk egymást. – Észrevette, hogy Szentesiék csodálkozva hallgatják a beszélgetést, magyarázólag hozzáfűzte: – Valamikor a „keresztapja” voltam ennek a fickónak. Már akkor megjósoltam, hogy akasztófán fogja végezni. Így volt, Iványi fiam?

– Pontosan így, öcskös – mondta Péter. – Majdnem igazad lett.

Csengődy lehúzta a bakancsát, és fellélegezve nyomkodta puffedt lábát.

– Mondtam már, hogy nem szeretem, ha öcskösnek szólítanak?

– Mondtad, öcskös. Sokszor mondtad.

– De úgy látom, megfeledkeztél róla.

Most a bal lábáról húzta le a bakancsot.

– Nem feledkeztem meg róla, öcskös. Tudom, hogy nem szereted ezt a megszólítást, azért mondom. Azt is tudom, hogy stramm fickó vagy, de most én sem vagyok gúzsba kötve, és melletted sem állnak ott a hóhérlegényeid. És ez minőségi különbség, öcskös.

Csengődy a kapcáját Zsoldoshoz dobta.

– Mosd ki, Mihály. – Aztán megint Péterhez fordult. – Nem hagynád abba?

– Nem, öcskös. Nem hagyom abba, mert tíz évvel fiatalabb vagyok. Te hetedik éve vagy rab. Én pedig tizenhat hónapja. És már alig várom, hogy a pofádba verjek, öcskös. De attól félek, hogy idő előtt beadod a kulcsot. Ha jól látom, puffedt a lábad. Rossz a szíved, öcskös . . .

Csengődy felállt, de Szentesi gyorsan kettőjük közé ugrott.

– Ezt nem – mondta. – Amíg én vagyok a zárkaparancsnok, addig nem. Iványi! Hat tanú van rá, hogy verekedni akarsz. Tudod, mi jár a verekedésért?

Péter a falnak támasztotta a hátát.

– Tévedsz, Szentesi – mondta nyugodtan. – Nem verekedni akarok, csak ezt a tetvet akarom kinyírni. És ez nagy különbség. Ha jelented, hát ezt jelentsd.

– Ugyan, uraim – szólt közbe Vásárhelyi szelíd, prédikáló hangon, és megigazította aranykeretes szemüvegét –, hát mire jó ez az

ellenségeskedés? Vegül is magyar emberek vagyunk mindnyájan, rabok. Más istenben hiszünk, mások az elveink, de azért magyarok vagyunk, és a magyarságunk, uraim, kötelez valamire. Ha másra nem, hát arra, hogy itt és most tiszteljük egymást. Kérem önöket, uraim, nagyon kérem, nyújtsanak békejobbot egymásnak, a nézeteltéréseiket pedig tegyék el jobb időkre.

Péter nem válaszolt. Lehunyta a szemét, és megpróbálta leküzdeni rosszkedvét. Még arra sem válaszolt, amikor Kántor Feri szorosan mellé húzódott, és megszorította a kezét.

„Úgy viselkedtem – tűnődött Péter –, mint egy ostoba kölyök. Mi a francnak kellett belemennem ebbe az ócska játékba? Akkor is, ha ő kezdte. Válasz nélkül kellett volna hagynom.”

A folyosón még tovább tartott a zaj, újabb ajtók csapódtak.

Borús hangulata csak akkor engedett föl, amikor jóval vacsoraosztás előtt Rácz Menyhért lépett a zárkába, a vörös hajú tizedes kíséretében.

– Itt a legújabb társbérlelőjük, Szentesi – mondta a tizedes. – Kilencc fő, ugye?

– Annyi, osztályvezető úr – jelentette a zárkaparancsnok.

A tizedes feljegyzett valamit egy papírra, s mintha a névsort ellenőrizné, végignézett a mereven álló rabokon. A nyitott ajtóban egy pillanatra feltűnt Schuszter hadnagy, megkérdezte, minden rendben van-e, s miután a tizedes igennel válaszolt, máris továbbállt.

– Rácz, maga továbbra is a kőműveseknél dolgozik – mondta a tizedes –, maga pedig – fordult Csengődyhez – holnap reggel a többiekkel megy munkába.

– Kérem alázattal – kezdte Csengődy, de a tizedes leintette:

– Ne ijedjen meg, csoportvezető lesz.

Miután az őr távozott, Péter és Rácz boldogan ölelték meg egymást. Péter öröme csak akkor lohadt le, amikor Rácz a többiekkel is vidáman kezét rázott, Csengődyt barátságosan hátba is veregette. Hamarosan kitűnt, hogy Szentesiék nagyon jól ismerik, jószerint mindent tudnak róla. „Lehet, hogy Rácznak van igaza – gondolta Péter –, talán én túlságosan merev vagyok, végül is sorstársak let-

tünk.” „Nem – válaszolta rögtön magának –, Rácz azt csinál, amit akar, de én akkor sem barátkozom velük.”

Rácz Menyhértet személyesen csak negyvenötben ismerte meg. Tíz évvel idősebb volt Péternél, a háború előtt Sára és Borsos többször is említették a nevét. Viszonylag fiatalon csatlakozott a mozgalomhoz. Angol nyelvet és irodalmat tanult, summa cum laude diplomázott, majd ösztöndíjasként egy évet töltött Angliában. Hazatérése után újságíró lett, merészen és okosan támadta Horthyékat, színházi és könyvkritikáit sokan olvasták. Harmincnyolcban, a letartóztatása előtt Angliába menekült, magyar nyelvet és irodalmat tanított Oxfordban, de az újságírást sem hagyta abba, szenvedélyes hangú cikkeket és tanulmányokat írt a Horthy-fasizmus ellen. Később a BBC magyar adásainak egyik szerkesztője lett. Ismerősei vörös lordnak becézték. A háború alatt egy különleges diverzáns csoporttal több akcióban is részt vett, a kontinensen, az angol misszió tagjaként, többször járt Tito főhadiszállásán. Háromszor tüntették ki.

Még Budapest körül folytak a harcok, amikor Jugoszlávián keresztül már hazajött. Szegeden találkozott a párt néhány vezetőjével és az úgynevezett „szegedi fiatalok” egyik-másikával. Rögtön bekapcsolódott a párt munkájába, szervezett, írt, beszédeket tartott. Természetesen tájékoztatta a pártot angliai tevékenységéről, semmit nem hallgatott el, nem másított meg. A Külügyminisztériumba került, és rövidesen Londonba utazott, mint az ügyvivő helyettese. Így lett Ráczból diplomata, s a békekötés után a londoni követség tanácsosa. Munkáját elsőrendűen végezte. A Rajk-per során aztán hazarendelték, letartóztatták, s elítélték.

Péter hamar észrevette, hogy Szentesiek udvariasan, tisztelettel beszélnek vele, nem bojkottálják, mint őt, meghallgatják a véleményét. Az volt az érzése – ez az érzés egyébként elsomorította –, hogy Rácz nem nagyon kereste az alkalmat, hogy négyszemközt beszélhessen vele. „Ma lesz karácsony este – gondolta – azért vagyok ennyire érzékeny. Egy napja vagyunk együtt, és már ilyen sötét gondolataim vannak. Menyus diplomata, más a stílusa, bizonyára tudja, hogy mit csinál.”

A többiek jókedvűen tréfálkoztak, talán azért, hogy eltereljék

figyelmüket az otthonról, eltemessék fellobbanó emlékeiket. Ferenczy megkérdezte, mikor kezdik díszíteni a fenyőfát, mert látja, hogy Zsoldos már cérnát is kötözött a szaloncukorra és a csokoládékra. De a hordómellű harangozó nem bizonyult megfelelő játszótársnak, „nem vette a lapot”, bambán megkérdezte, hogy mit csinált ő, és miféle cukorról dumálnak? Ezen persze nevetni kellett. Wallenburg megvigasztalta, hogy „nincs semmi baj, Mihály, az a fontos, hogy éjfélkor pontosan harangozzon, nehogy lekéssék az éjféli misét”. Péter néhány pillanatig elfeledkezett arról, hogy hol van, kik is a társai, kikkel együtt ünnepli a karácsonyt. Fájdalommal gondolt gyerekkorának rég elfeledett karácsonyestéire, amikor izgatottan toporogtak Marcival Schmied mama meleg, birsalma illatú szobájában, találgatták, hogy milyen ajándékokat kapnak, szerettek volna kilesni az udvarra, de Marci azt mondta, nem szabad, a Jézuska nem szereti a kíváncsiskodó gyerekeket.

Hét karácsonyt börtönben és munkaszolgálatban élt át, távol azoktól, akiket szeretett. De azok a karácsonyok torokszorítóan meghatóak voltak mégis, mert a Vörös Segély gondolt rájuk, s ki tudja, hogyan, milyen áldozatok árán, az elvtársak elküldték szeretetük apró bizonyságait. És később Ruszinszko hegyei között, a fűrésztelep széljárta barakkjában, egymáshoz simulva és egymást melegítve hal-kan énekelték: „... mert Betlehemnek mezején nagy régen...” „Nem azért áldozta fel magát Jézus Krisztus miértünk, nem azért vette vállára az emberiség bűneit, nem azért váltott meg minket az örök kárhozattól, hogy az antikrisztus uralkodjon a lelkeken...” Somfai Dénes a sötétben elmondta Ady Endre híres karácsonyi versét. Már nem emlékezett a címére, csak az „izmos papra” meg a kiscselédlányra. „Megszületett az a gyermek...” Erre a mondatra határozottan emlékezett.

– Ha érdekli a tisztelt társaságot – mondta Ferenczy –, nagyon szívesen elmondom, hogy történelmileg mikor és hogyan alakult ki a kereszténységnek ez a szent ünnepe, s az idők során mi változott benne.

– Én pedig – mondta Rácz – nagyon szívesen elszavalom József Attila *Betlehemi királyok* című versét, és néhány szóval azt is meg-

magyarázom, hogy a karácsonyi versek közül miért egyike a legszebbeknek ez a költemény.

– De mielőtt elkezdenénk – mondta Rácz –, tennék egy javaslatot. A szeretet ünnepe van. Ha úgy tetszik, szenteste. Ezekben a percekben mindenütt a világon ajándékokkal kedveskednek egymásnak az emberek. Ősi szokás, igaz emberi szokás. Rabok vagyunk, talán reményünk sincs már, hogy újra szabad emberek legyünk. Kilenc elítélt üli most körül a képzeletbeli fenyőfát, a gyertyák táncoló lángjába bámul, és emlékezik. Kilenc ember, kilenc életút, kilenc sors. Messziről érkeztek ide, magukkal hozták vétkeiket, tévedéseiket, igaznak vélt hitüket, elveiket, gyanakvásukat, gyűlöletüket. De vajon gondolt-e arra ez a kilenc rab, ami azonos a sorsukban, ami összeköti őket? Gondolt-e arra, hogy mindannyian ugyanannak a hatalomnak a rabjai? Ez a hatalom közös nevezőre hozta őket, tegyük hát félre egymás iránt érzett haragunkat, indulatunkat, nyújtunk egymásnak békejobbot, és fogadjuk el azt. Ez legyen a mi karácsonyi ajándékunk, megértéssel és megbocsátással ajándékozzuk meg egymást. Fogjunk össze az elnyomók ellen.

Rácz patetikus szavait Péter döbbenten hallgatta. Csak távolról hallotta Vásárhelyi helyeslő szavait, szerette volna elfelejteni a hallottakat, kitörölni a tudatából, de tudta, hogy nem fog sikerülni.

„Megőrült – mondta magában –, Menyus tisztára megőrült, ép elmével nem gondolhatja, hogy Csengődy és ők valaha is szövetségesek lehetnek. Csak barátkozzon velük – gondolta Péter –, az ő dolga. De én nem köphetem le önmagam, Rózsi emlékét, nem árulhatom el Sárát, a barátaimat. Márpedig ezt tenném, ha kezet fognék Csengődyvel.” Rácz különös viselkedése nem tetszik neki, de majd alkalmat keres rá, hogy őszintén elbeszélgessen vele.

Erre a beszélgetésre azonban csak az ötvenkettes tavasz elején került sor, amikor az egyik vasárnap szénszállítmány érkezett, s a többieket munkára vitték. Vásárhelyi nem zavarta őket, szokása szerint szunyókált, tartalékolta az erejét. A délelőtti napsugarat megszűrte a bemeszelt ablaküveg, de a zárka így is megtelt a tavasz fényeivel. Mindketten tudták, hogy erre a beszélgetésre előbb-utóbb sor kerül, meg kell magyarázniuk egymásnak viselkedésüket, bár

Péter magatartása nem szorult különösebb magyarázatra, nagyon is érthető és egyértelmű volt: kerülte a zárka lakóival a nyílt összecsapást, az ellenségeskedést, de nem barátkozott velük. Rácz Menyhért viszont jól érezte magát közöttük. Amikor ezt Péter a szemére vetette, a volt diplomata azzal vágott vissza, hogy okos ember alkalmazkodik a körülményekhez.

– Azt csinálom – mondta Péter. – Ha támadnak, visszaverek. Gyáva senkiházik egytől egyig.

– Lebecsülöd őket. – Rácz egy szalonnabőrkrét ropogatott erős fogaival.

– Lehet. Hanem, mondd csak... már régen meg akartam kérdezni tőled – mondta –, mit értettél azon, hogy felül kell vizsgálni régi önmagunkat, gondolatainkat, cselekedeteinket?

– Azt hiszem – mondta Rácz –, hogy ez teljesen világos. Megváltoztunk. Meg kellett hogy változzunk, hiszen körülöttünk is átalakult minden. A jelenünk, a jövőnk. Gondolom, bizonyos konzekvenciákat le kell vonnunk a történetekből.

– Túl bonyolultan fogalmazol – mondta Péter. – Beszélsz, értem is a szavaidat, és mégsem tudom, mire gondolsz. Beszélj nyíltan, egyszerűen. Kiábrándultál? Nem vagy már kommunista? Bratyizol a fasisztákkal? Tudod, hogy ezek a fasiszták már kormányalakításon törnek a fejüket?

– Persze hogy tudom. Miért csodálkozol ezen? A szétvert pártok vezetői itt nyaralnak velünk.

– És azt is tudod, hogy ezek le akarnak számolni a kommunisztákkal?

– Nem mindegyikkel. Neked semmi okod a félelemre...

– Fél az isten, nem én. Egyébként mindaz, amit mondtál, agyém. És egyszerűen nem értem, hogy tudsz közös nevezőre jutni ezekkel a hazaárulókkal. Nem értem. Az az érzésem, hogy te félsz.

Rácz megint mosolygott.

– Akkor te nem ismeresz. Életem során jó néhányszor bebizonyítottam, hogy nem félek. – Egy cérnaszállal játszadozott. – Nekem ellenségem Csengődy Attila, Szentesi Zoltán meg a többi fasiszta. Ők is ellenségüknek tartanak engem. De most egy táborba kerül-

tünk. Mint annak idején Sztálin és Churchill. Most mindannyiunk ellensége Rákosi és az államvédelmi hatóság. Nekünk most szövetséget kell kötnünk a fő ellenség ellen. Aztán, szabadulásunk után, összemérhetjük az erőnket.

– Menyus, ne örülj meg! Mi, kommunisták sohasem szövethetünk fasisztákkal. Még itt sem, a pokol fenekén sem.

– Ezek csak szavak, semmit nem jelentenek – mondta Rácz. – Ha lázadás törne ki, az őrség legelőször minket lőne agyon. Nem Csengődyéket. Hát nem látod, hogy Rákosiék kényszerítik ránk ezt a szörnyű helyzetet? És akkor hiába ordítanál, hogy te nem az ő ellenségük vagy, hanem a fasisztáké. Vagy ilyen körülmények között is feláldoznád magad?

Abbahagyták a beszélgetést, mert Vásárhelyi felébredt, és nyugtalan tekintettel nézett Péterékre, aztán észrevehető szorongással elmesélte, milyen rosszat álmodott. Péter azonban annyira el volt foglalva saját gondolataival, hogy nem figyelt az öreg szavaira. Zárás után azonnal lefeküdt, magára húzta a takarót, de nem bírt elaludni, pedig – szerencséjére – nagyon jó alvó volt, de most ott lüktettek agyában Rácz szavai. „Nem tudom, mi fog történni velem. Lehet, hogy itt fogok elpusztulni, lehet, hogy soha többé nem látom anyámat, Sárát, a gyerekeimet, Marcit, de történjék bármi, akkor sem tagadom meg a múltamat, nem lehetek Csengődyék és Dobrovicsék cinkosa.”

25.

Péter mintegy summázva emlékezését mondta Sárának:

– Rácznak tudnia kell, kik azok a Szentesiek, tudnia kell, hogy ebben a helyzetben tragédiát okozna a börtönök kinyitása. Másnap, amikor feloldották a kijárási tilalmat, vásárolni mentek. Kevés élelemmel, de annál több és aggasztóbb rémhírral megrakodva tértek haza. Az ellenforradalmárok még mindig megszállva tartják a Corvin közt, a Széna tér környékét, több gyárba, iskolába befészkeltek magukat, zászlókat, könyveket égettek, leverték a vörös csillagokat, több kommunistát meggyilkoltak, és egyre többet ölnek, mert a rend-

örök nem lőnek rájuk, állítólag parancsot kaptak, hogy ne tüzeljenek. Így telt el újabb és újabb izgalommal két nap. Huszonnyolcadikára virradóra a környéken megszűnt a villanyáram-szolgáltatás, a rádió sem működött. A csendes utcát az áramhiány szinte elvágta a külvilágtól. A szomszédok is tájékozatlanok voltak, de nem mertek az utcára menni, mert nem tudták, hogy érvényben van-e a kijárási rendelet.

Alighogy megebédeltek, váratlanul Keserűék jelentek meg, velük volt Schusztter főhadnagy is civilben, a vállán géppisztoly. Keserű vállán is géppisztoly lógott, karján piros-fehér-zöld szalag.

Nagy volt az öröm és a csodálkozás. Schusztter azonnal közölte Horváthnéval, ne aggódjon, a férje jól van, a többiekkel együtt kivonult a hegyekbe. Újjászerveződnek, hamar visszajönnek.

Ilonka hirtelen sírva fakadt.

– Vége, mindennek vége.

– Semminek sincs vége – mondta halkan Keserű, és átölelte az asszonyt. – Semminek. Ellenkezőleg. Ha kiég a salak, tisztább lesz az érc.

– De hát mi történt? – kérdezte Sára, és állottvizes ruhát tett Ilonka homlokára, majd erős idegnyugtatót erőszakolt beléje.

Keserű fáradt csodálkozással nézett rájuk.

– Hát nem tudjátok? – kérdezte.

– Semmit sem tudunk – mondta Péter izgatottan.

– Elárultak bennünket – mondta Schusztter –, Nagy Imréék elárultak.

– Nemzeti egységkormányt alakítottak – jegyezte meg gúnyosan Keserű –, koalíciós kormányt. Szerepel itt mindenki, Tildy, Kéthly, meg akit csak előhúztak a homályból. Teljes amnesztiát adnak, ránk szabadítják a bűnözőket, üldözik a kommunistákat, és ugyanakkor bejelentették, hogy nincs, nem is volt ellenforradalom. Vértürdöjük fegyveres felkelés, szabadságharc.

Sára olyan gyengeséget érzett, hogy le kellett ülnie. Péter arcából is kifolyt a vér.

– És Kádár? – kérdezte.

– Őt keressük, csak benne bízhatunk – válaszolta Keserű. –

Teréz néni, nekünk tovább kell mennünk. Ilonka és a kislányom itt maradhat?

– Te is, édes fiam, te is. Hová mennél máshová?

– Mennem kell. Nem maradhatok.

– Mert keresnek?

– Nem, Teréz néni, nem azért. – Cigaretára gyújtott. – Péter a börtönben azt mondta egy alkalommal Rácznak, tetszik tudni, ő is rab volt, mint mi, szóval azt mondta neki: mi, kommunisták soha, még a pokol fenekén sem kerülhetünk egységfrontba a fasisztákkal. Tetszik érteni? Még a pokol fenekén sem.

Gelley váratlanul megszólalt.

– Az egyéni hősködés most már semmit sem ér, Keserű elvtárs. Tudomásul kell venni, hogy veszítettünk. A magyar népnek nem kell a szocializmus.

– Csak Ráczéknak nem kell, meg a kanálisokból előbújt patkányoknak.

– De nincs párt. Hát nem érti? Szétverték, mintha soha sem lett volna.

– A kommunisták pártját még soha, sehol nem tudták megsemmisíteni. Még Hitlernek sem sikerült.

– Szavak . . .

– Van párt. Lesz is. Erősebb, tisztább, mint volt. – Schussterre nézett. – Indulhatunk, Feri?

– Mehetünk.

– De hát hová? – kérdezte Teréz.

– Oda, Teréz néni, ahol mindig is élt a párt. Az emberek közé, a munkásokhoz. Velünk lesznek.

Keserű Ilonkához lépett, megcsókolta. Az asszony már nem sírt. Nem is marasztalta, tudta, hogy meddő próbálkozás lenne. Teréznek torkán akadt a szó, szíve elnehezedett. Teljes bizonyossággal megérezte, hogy megint egyedül marad.

– Várj, Pista – szólta Péter, és öltözködni kezdett. – Várjatok! Sárára nézett, az asszony bólintott. – Veletek megyünk.

Szentendre, 1973.

